

LUSTGÅRDEN

GUNNAR HALLSTRÖM

DENDROLOGI och PARKVÅRD
ÅRSSKRIFT 1934

LUSTGÅRDEN

ÅRSSKRIFT

FÖR

FÖRENINGEN FÖR DENDROLOGI OCH
PARKVÅRD

ÅRG. 15. 1934

EXP. & KASSA: STUREGATAN 62, STOCKHOLM Ö.
TEL. 62 02 42

REDAKTÖR OCH ANSVARIG UTGIVARE NILS SYLVÉN

KLICHÉERNA FRÅN A.-B. MALMÖ GRAFISKA AN-
STALT, MALMÖ

TRYCKERI: EMIL KIHSTRÖMS TRYCKERI A.-B.,
STOCKHOLM 1934

BIBLIOFILUPPLAGA TRYCKT I ETT-
HUNDRA NUMRERADE EXEMPLAR,
AV VILKA DETTA ÄR

N:R **83**

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Försättsplanscher:

1. D. B. V:s botaniska trädgård i Visby. Blick mot söder över Sankt Olofs ruin.
2. Vita mullbärsträd (*Morus alba*) i Palissaderna i Visby, planterade i mitten av 1800-talet.
3. Det fridlysta Stenkyrkeäppleträdet i trädgården vid Stenkyrka prästgård, Gotland.
4. Valnötsträdet vid Botarve i Fröjel, Gotland.

Uppsatser:

- F. M. Pipers trädgårdskonst. Föredrag vid Föreningens för Dendrologi och Parkvård årsmöte den 19 mars 1934.
Av FOLKE HJORTSBERG. .... 1—55
- D. B. V:s botaniska trädgård i Visby och dess ombyggnad.
Av C. SKOTTSBERG ..... 56—78
- Tre minnesvärda Gotlandsdagar. Föreningens för Dendrologi och Parkvård 15:de sommarexkursion. Av NILS SYLVÉN ..... 79—140

Smärre uppsatser och meddelanden:

- En pyramidform av japansk lärk. Av N. SYLVÉN. S. 141—142.
— Olika helbladsformer av vinterek (*Quercus sessiliflora*). Av N. SYLVÉN. S. 143—149. — Blekingeekar av egendomlig förgreningstyp. Av N. SYLVÉN. S. 149—152. — Några anmärkningar om kottesättningen 1933 — med kompletterande uppgifter för 1934 — hos de i Göteborgs botaniska trädgård odlade barrträden. Av C. SKOTTSBERG. S. 152—154. — Ett öländskt vårdträd. Av C. G. D. S. 155. — Förteckning över lignoser som i Lunds botaniska trädgård visat refloration i okt. 1934. Av N. HAGMAN. S. 156. — Forsythia och Prunus (*Amygdalus*) nana i blom i Sollefteå. Av N. SYLVÉN. S. 156—157. — Forhagesaken i Oslo. Av EYVIND STRÖM. S. 157—162.

In memoriam.

FRITZ GRAF VON SCHWERIN. (AV N. SYLVÉN)	163—164
JOHAN MANNERHEIM. (AV N. SYLVÉN)	165—168

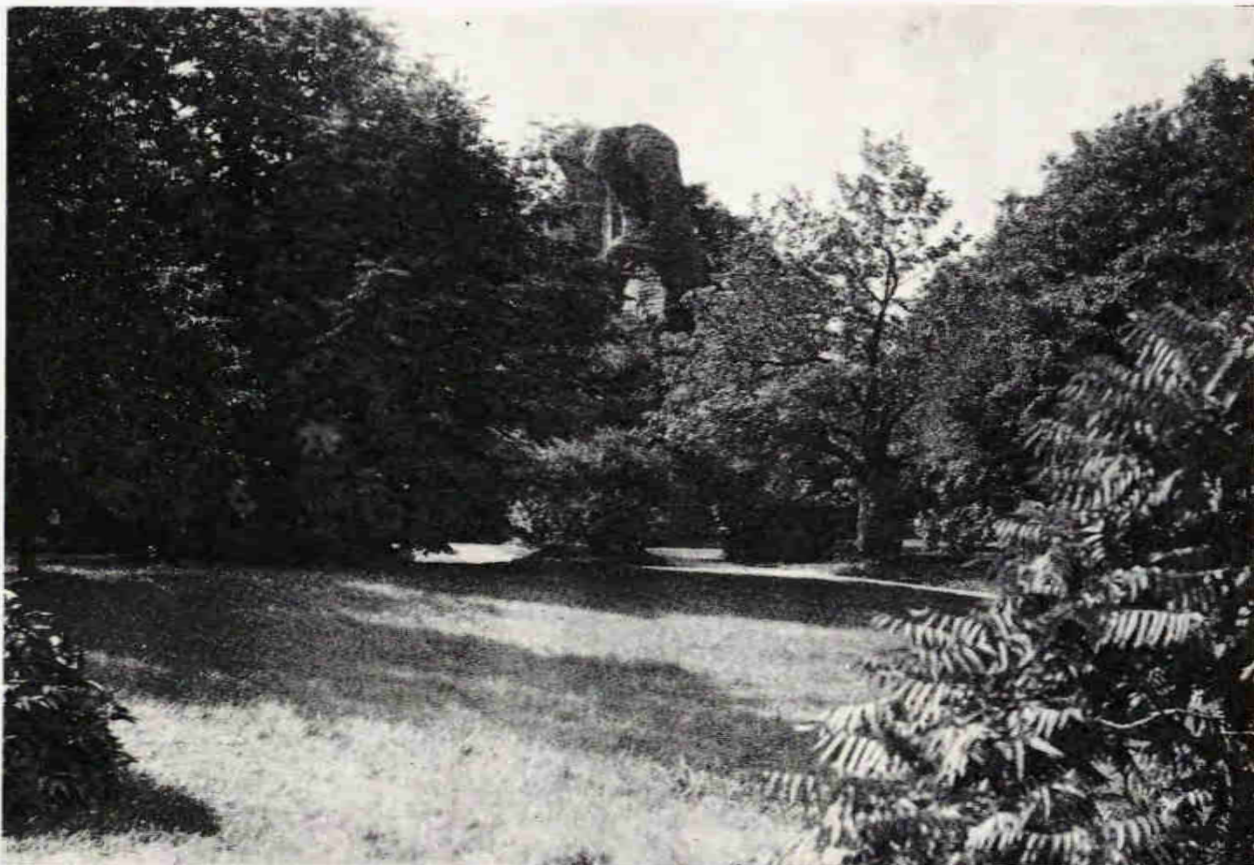
Litteratur.

Sveriges Natur. Svenska Naturskyddsföreningens årskrift. Årg. 25. 1934. Ref. av N. SYLVÉN. S. 169—170. — Skånes Natur. Skånes Naturskyddsföreningens årskrift 1934. Ref. av N. SYLVÉN. S. 170—171. — Svenska Turistföreningens årskrift 1934. Ref. av N. SYLVÉN. S. 171—172. — Dansk Naturfredning. Danmarks Naturfredningsforenings Aarsskrift 1933—1934. Ref. av N. SYLVÉN. S. 172. — ERHARD BERGSTRÖM: Fågelliv i städernas parkdammar och vattendrag. Ref. av N. SYLVÉN. S. 172—174. — SEVERIN SCHIÖLER: Svampar, lavar, mossor. Ref. av N. SYLVÉN. S. 174—175. — GUSTAF EKMAN: Blomsterbinderiet genom tiderna. Ref. av ELSE DAHL. S. 175—176. — ALB. TULLGREN: Trädgårdens skadedjur. Ref. av J. R. S. 176—177. — EMIL JOHANSSON: Gödslingslära. Ref. av J. R. S. 177. — ERNST NILSSON: Ärftlighetslära med speciell hänsyn till trädgårdsväxterna. Ref. av J. R. S. 177—178. — EMIL JOHANSSON: Besprutningens betydelse för fruktträdgården. Ref. av J. R. S. 178. — TAGE HJERN: Häckar, deras anläggande och skötsel. Ref. av J. R. S. 178. MARTIN KROOK: Trädgårdens tillkomst. Ref. av J. R. S. 179.

Litteratur rörande dendrologi och parkvård utkommen under år 1933. Förteckning utarbetad av HELLEN

AMÉEN-MALMSTRÖM	180—203
Föreningen för Dendrologi och Parkvård	204—208
Föreningens för Dendrologi och Parkvård styrelse 1934	209
Artförteckning	210—215

D. B. W:s botaniska trädgård i Visby. Blick mot söder över Sankt Olofs ruin. T. v. *Fraxinus excelsior pendula*, *Ulmus campestris fol. purpur.*, *Cytisus alpinus* och *Pterocarya rhoifolia*. T. h. *Platanus acerifolia* med abnormt förljockad, tunnformig stam. C. SKOTTSSBORG fot. 17 aug. 1929. Detta parti är även efter trädgårdens omläggning oförändrat.

F. M. PIPERS TRÄDGÅRDSKONST.

Föredrag vid Föreningens för Dendrologi och Parkvård årsmöte den 19 mars 1934.

AV FOLKE HJORTZBERG.

FREDRIK MAGNUS PIPER var född 1746. Vid mitten av 1760-talet studerade han matematik och hydrostatik vid Kongl. Akademien i Uppsala, utbildade sig till arkitekt och blev 1772 anställd som slottsbyggnadsconducteur i Stockholm. Samma år reste han utomlands på studieresa, under vilken han besökte England, Frankrike och Italien, och från vilken han kom hem 1780. Strax efter hemkomsten blev han utnämnd till hovintendent. 1783 blev han ledamot av Kongl. Målar- och Ritarakademien, där han även under flera år var lärare i arkitektur. 1795 blev han akademiens vice preses, vilken syssla han innehade ända till sin död 1823.

Som arkitekt har PIPER kanske inte spelat någon särskilt betydande roll. Hans byggnadsverk utgöras huvudsakligen av några herrgårdar och landskyrkor. Men han skulle göra en betydelsefull insats på ett annat område nämligen trädgårdskonsten.

Han tycks ha varit den förste svenske arkitekt, som på allvar intresserade sig för trädgårdskonst. I en skrivelse, daterad november 1774, uppgives, att PIPER då vistades i England, vidare att överintendenten ADELCRANTZ berättat, att PIPER »som på utrikes orter i synnerhet vinnlägger sig om insigt i trädgårdsarkitekturen med tiden kan däri göra Fäderneslandet så mycken större nytta, som ingen i den slags genre hitintills sökt någon perfection».

Att ingen svensk arkitekt tidigare ägnat sig häråt var egentligen ganska egendomligt, ty under 1700-talets senare hälft omfattades trädgårdskonsten med en svärmisk iver och ett intresse,

som vi nu knappast kunna föreställa oss. Trädgårdskonsten räknades som den förnämsta av de sköna konsterna, och en framstående trädgårdsanläggare måste vara en konstnär med sinne för måleriska effekter på samma gång som han skulle vara en diktare och filosof. Vad som åstadkommit denna popularitet var de helt nya principer, man nu gick efter, och som så väl passade ihop med mentaliteten hos rokokotidens människor och ROUSSEAU'S och GOETHE'S samtida.

Föregångslandet för den nya riktningen var som bekant England, där man redan vid 1700-talets början reagerat mot den franska trädgårdsstilen, som särskilt här under holländskt inflytande excellerade i konstfullt klippta häckar och buxbomsfigurer. En trädgård, ansåg man, skulle helt enkelt vara ett stycke vacker natur, givande stämningsfulla och måleriska bilder. Förebilden var det engelska parklandskapet med sina mjuka, gräsbevuxna kullar och dälдер, omväxlande med dungar och grupper av lummiga träd, bakom vilka skyntar en glittrande vattenyta. I detta landskap placerades så huset in utan någon som helst övergång mellan byggnaden och den naturliga terrängen. Gräsmattorna dragas ända fram till fasaden, möjligen med undantag för en liten sandplan framför entren. Därifrån föra ett fåtal gångar på ett naturligt och behagfullt sätt runt hela anläggningen och förbi de vackraste platserna, där man gärna uppför ett minnesmärke, ett litet tempel i klassicistisk stil eller dylikt. Sådana småbyggnader hade man visserligen redan använt i barockträdgården, men nu fingo de en viktig uppgift att fylla, nämligen att förstärka ställets karaktär och öka dess stämning.

Om den naturliga terrängen och vegetationen inte tillfredsställde kravet på måleriska bilder — och det var sällan fallet — generade man sig inte för att göra om den. För att skapa större effekt högg man ned gamla träd och planterade in nya, grävde sänkor i marken och uppförde kullar. I Kensington gardens i London lät KENT placera in gamla torra trädstammar för att skapa större intryck av naturlighet.

En viktig beståndsdel i dessa trädgårdar var vattnet. Om det inte redan fanns någon sjö eller flod inom området, fick man med konst gräva dammar och kanaler, omslutande små holmar med lummiga trädgrupper, som man gärna prydde med en liten dekorationsbyggnad och till vilka lätta broar förde över.

Av de ofta ganska vidlyftiga omdaningsarbeten, som måste företagas, fick inte märkas ett spår, utan allt skulle synas vara orörd natur. Trädgården skulle endast utgöra en vackrare del av det omgivande landskapet. Något synligt stängsel kunde man naturligtvis inte ha omkring en sådan anläggning. Där man ville ha en utblick över omgivningen och således inte kunde dölja stängslet genom tät vegetation, hjälpte man sig med att sätta det i ett djupt dike eller också genom att låta marken slutta upp mot en på utsidan lodrät mur. En sådan avstängning kallades »A-ha», på grund av den förvåning, man kände, när man plötsligt upptäckte detta hinder under sina fötter.

Vid 1700-talets mitt får den engelska landskapsträdgården nya tillskott genom antiksvärmeriet och intresset för Kina med flera exotiska länder. Nu börjar även en ny riktning göra sig gällande, som ogillar en alltför slavisk efterhärming av naturen. Dess främste målsman var WILLIAM CHAMBERS, vilken i sin ungdom som superkarg hade medföljt ett av svenska ostindiska kompaniets fartyg till Kina och där tagit starka intryck av kinesisk arkitektur och trädgårdskonst. Med den ståtliga park, Kew Gardens, som han omkring 1760 anlade utanför London, visar han vägen för denna nya stil. CHAMBERS framlägger även senare sina åsikter i en bok, »A dissertation on oriental gardening», som kom ut i London 1772. Här kritiserar han skarpt de anläggningar, som endast avse att likna naturen, och förklarar dem vara allihop lika enformiga samt värdiga att anläggas av trädgårdsdrängar, inte konstnärer. En trädgård skall visserligen taga naturen till sitt stora föredöme, men en förfinad, förädlad natur, som med konstens hjälp förmår skapa en mångfald olika effekter. Trädgården skall vara ett koncentrat av allt vackert och

stämningfullt i naturen. Som ytterligare medel till att skapa en rik omväxling av olika scener använder han dekorationer av alla slag. Trädgårdarna plockas fulla med lusthus i form av tempel, ruiner, rustika grottor, kinesiska pagoder, turkiska tält o. dyl. På detta sätt kom trädgården att bestå av en mängd olika pittoreska och teatraliska scener. Man gick så långt, att man klädde ut sina tjänare till kineser, turkar o. d., för att dessa ytterligare skulle stegra effekten av de olika platserna.

En trädgård skulle hos åskådaren skapa olika stämningar, och i en rik omväxling av dessa ansågs ligga dess största förtjänst. I synnerhet blev detta fallet fram mot århundradets slut. Det var för denna sentimentala tid helt naturligt, att t. ex. en ruin stämmer sinnet till melankoli, då däremot ett grekiskt tempel väcker ökad levnadslust, att åsynen av höga berg väcker förvåning och genom sitt majestät stämmer själen till högtidligt allvar, medan mjuka kullar framkalla glädje och munterhet o. s. v. För att ytterligare stegra stämningen anbringade man dessutom ofta inskriptioner med för platsens karaktär lämpat innehåll.

PIPERS studieår i England gör honom till en ivrig anhängare av dessa idéer. I synnerhet CHAMBERS åsikter tycks ha gjort ett djupt intryck på honom. Möjligen är det även under påverkan från CHAMBERS, som han efter några år far till Italien för att studera de ståtliga barockanläggningarna i Rom's omgivningar, ty CHAMBERS beskriver dessa trädgårdar som något av det högsta inom trädgårdskonsten. Man kan ju också förstå, att de måste utöva en stark dragningskraft på ett romantiskt sinne med sin vid denna tid halft förvildade, frodiga grönska överskuggande vittrade marmorstatyer, mossiga dammar och porlande kaskader. PIPER tycks också ha tagit ganska starkt intryck härav. Han stannar ett par år i Rom och gör noggranna uppmätningar av Villa Aldobrandini och Villa Lanti i Frascati, Villa Doria Pamphili m. fl.

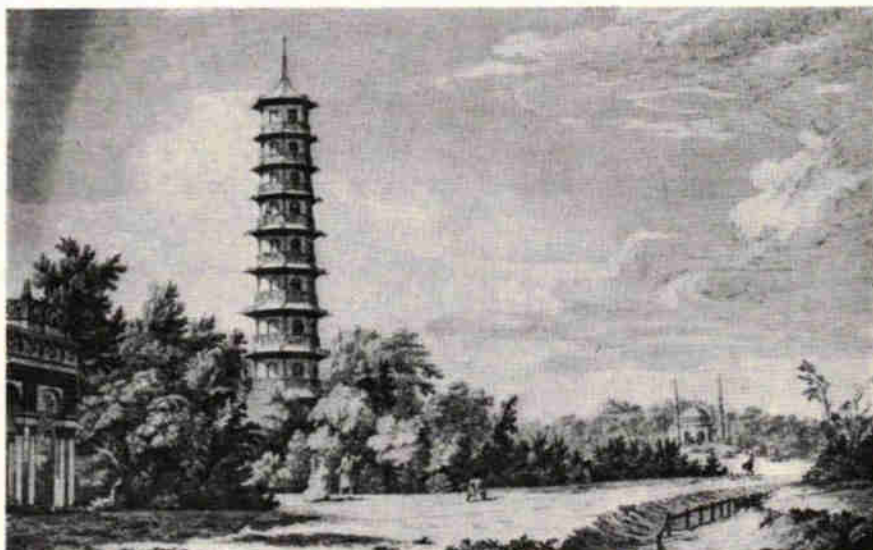

Fig. 1. Kew Gardens.

Sommaren 1778 far han åter till England men stannar på vägen i Frankrike, där han studerar anläggningarna vid Versailles och Marly. Det som här i synnerhet intresserar honom är »l'Art du Distribution de l'Eau», i vilket ämne han har noggranna anteckningar. Men han tycks dock inte ha känt någon starkare sympati för dessa trädgårdars alla invecklade kaskader och fontäner, vilka han beskriver som något onaturligt och förkonstlat samt onödigt dyrbart i jämförelse med engelsmännens parker, där en liten sjö eller sorlande bäck är alldeles tillfyllest, och där allt erforderligt maskineri utgöres av ett vattenhjul eller ett vanligt pumpverk.

Vid sin återkomst till England ägnar han sig också åt grundliga studier över dessa de senaste femtio årens anläggningar. Vad han här i synnerhet uppskattar är romantiskt vilda grottanläggningar, eremitager och dylika mera rustika scener. Som exempel på vad han tycker om kan anföras, vad han säger om den ryktbara parken i Stowe: »Denna lustpark innefattar en ovanlig mängd af Decorationer af en dimension, storlek och mång-

falldighet, som förråder ett begär att tillvinna sig rygtbarhet och företräde framför alla andra hwad kostnaden och storleken be-
treffar; men som just derigenom förlorat mycket af det enkla
och champetra anseende samt den romantiska och pittoresque
Character, som man med så mycken förtjusning blir warse i
parken wid Stourton; Emellertid äger Stow wissa lyckeligt tref-
fande partier eller Cantoner och som med Skäl kunna anses wara
af en Philosophisk och Classisk beskaffenhet till ex.: Man ser
wid Ändan af en stor Bassin twenne tempel, det ena tillegnat
Bacchus, och det andra åt Venus och mitt emellan desse två
tempel ett Graf Monument i form af en Piramid.» Ett annat
exempel: »På en högd innan man upnår Årans tempel är ett
dylikt uppfört åt Dygden, men till hwilket man ej kan komma
förrän man passerat öfwer en swag och till utseendet nog äfwen-
tyrligt placerad Bro, samt sedan man trängt sig fram och så till
sägande krälat sig upføre en brant, ojemn och något beswärlig
gångstig. I det senare templet ser man fyra statyer föreställande
Socrates, Lycurgus, Epaminondas och en Philisophisk Poet.»

CHAMBERS anläggningar vid Kew göra även ett starkt intryck
på honom, men mest intagen blir han dock i ett par medelstora
parker, nämligen Paynes Hill nära London och Stourton Hill vid
Bristol. I synnerhet Stourton Hill anser PIPER vara en fullkomlig
idealpark. Han säger, att dess ägare, bankir HOARE, »på en tid
af ej mindre än 40 år bragt sin lustpark till en fullkomlighet,
som näppeligen lærer öfwerträffas af hwad anläggning som helst
i något annat land». Han gör också här en mängd anteckningar
och skisser. På äldre dagar tänkte han giva ut ett särskilt verk
över denna mönsteranläggning.

Parken vid Stourton Hill är anlagd omkring en med konst
uppdämd, triangelformad sjö, vars vikar kröka sig bakom träd-
bevuxna uddar. Detta att man inte kan se slutet på sjön är ett
för landskapsträdgården mycket typiskt drag, ty härigenom till-
låtes ju åskådarens fantasi att tänka sig ett vidsträckt vattendrag,
vilket kommer parken att verka större, än vad den verkligen är.

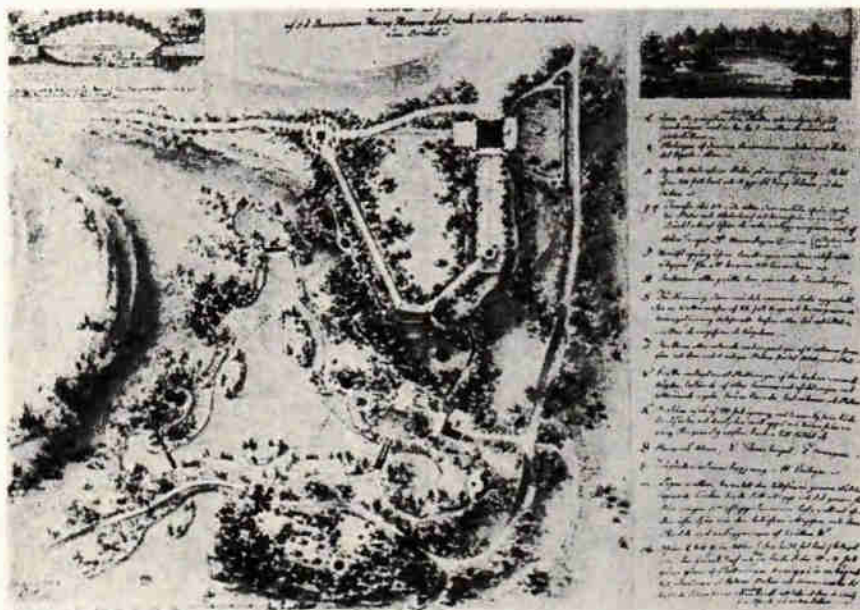

Fig. 2. Plan av parken Stourton Hill. Laverad ritning av PIPER. (Konstakademien.)

Tvårs igenom parken och över fördämningen går landsvägen (till Salisbury), men den är dold bakom täta planteringar, så att den endast är synlig uppifrån eremitagen och huvudbyggnaden, vilken är förlagd till parkens ena hörn. PIPER anser, att den senare på ett mycket fördelaktigt sätt visar sig från landsvägen, ned mot vilken sänker sig en stor gräsplan, omgiven av en oregelbunden plantering av träd och buskar. I mittaxeln till husets två mot parken vettande fasader stå en obelisk och en antik staty. Från dessa föra två raka alléer, belagda med fin grästorv, fram till en slags terrass med utsikt över sjön.

Gångarna äro lagda så, att man omväxlande föres fram genom ljusa, glada och mörka, allvarliga partier. Från en av de båda alléerna för en slingrande stig i skuggan av höga träd fram till ett tält i exotisk stil, fortsätter så ned till stranden, där en bro för ut i ljuset över sjön. Vägen följer sedan stranden en liten bit men försvinner snart mellan stora klippblock ned under en grottas

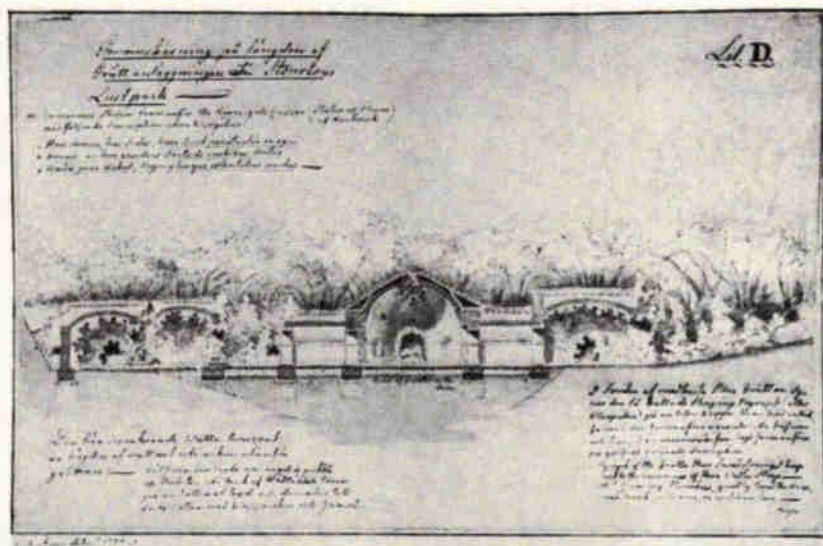

Fig. 3. Sektion av grottan i parken vid Stourton Hill. Laverad ritning av PIPER.
(Konstakademien.)

fuktiga valv. Här i dunklet, vid sorlet av rinnande vatten, synes en ljusstråle falla över den vilande statyn av en sovande källnymf, under vilken man läser följande typiska inskrift, ett citat av POPE:

»Nymph of the grotto these sacred Springs I keep
and to the murmurs of these waters sleep
Ah! Spare my Slumbers, gently tread the Cave
and drink in Silence or in Silence lave.»

I ett annat valv ser man under fantastiska stenblock mellan rinnande vatten statyn av en flodgud med en inskrift från HORATIUS. Efter att ha njutit av stället ro och stilla allvar lämnar man grottans skymning och stiger åter upp i ljuset på några grova trappsteg mellan våldsamma klippformationer, överskuggade av lagerträd.

Vägen följer nu stranden med öppna och leende vyer över den lilla sjön. Man passerar ett pantheon med antika statyer och fortsätter sedan mellan träd och buskar ned till en av vi-

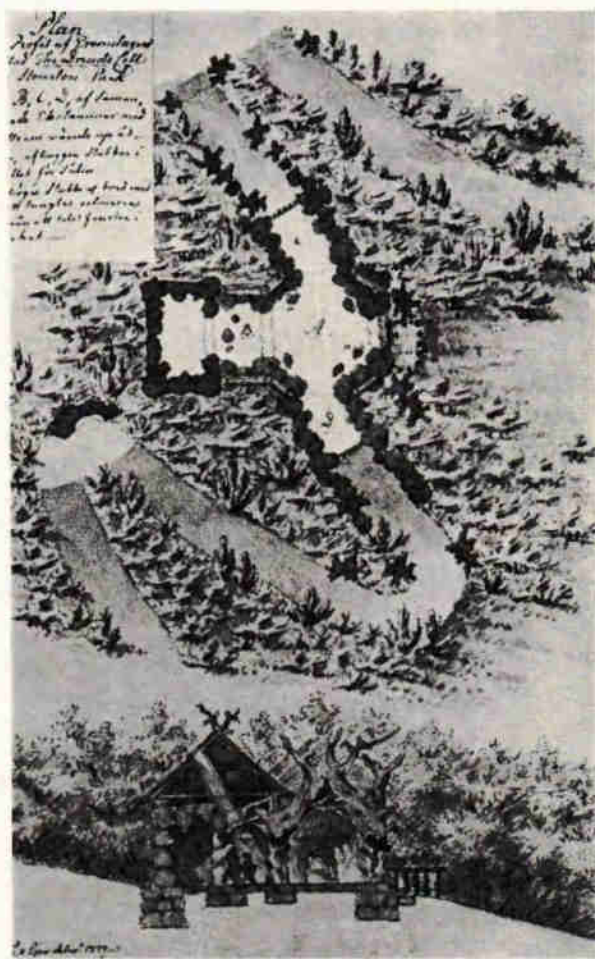

Fig. 4. Stourton Hill. Plan och sektion av eremitaget. Laverad ritning av PIPER.
(Konstakademien.)

karna, där en bro för över till fördämningen till andra sidan. Här är man nu nära landsvägen men märker den ej, emedan den ligger lägre och är dold bakom täta buskage. Plötsligt svänger stigen åt höger och några trappsteg föra upp mellan grova klippblock. Man passerar nu landsvägen utan att märka den på en s. k. rock-arch, som enligt PIPER »är lika vårdslöst som naturligt kastad öfwer landsvägen». Det bär nu brant upp-

för i skuggan av täta trädmassor. Uppkommen på höjden finner man där ett eremitage, bestående av grova ekstubbar, ställda med rötterna uppåtvända och sammanflätade till några slags valv. Från det mellersta av dessa öppnar sig en vid utsikt bort över sjön mot den bro, man först passerade, samt ett torn, »King Alfreds tower», som är rest på en höjd utanför parkens område. Själva hålan eller »the Druids cell» är uppbyggd av dessa grova stenblock, man så gärna använde, ett slags trasig, söndervittrad sten, som man med ett för tiden typiskt namn kallade »pierre antediluvienne». Här inne synes en ljusstråle falla ned över en grov stubbe med ett timglas ovanpå, bredvid står en mindre stubbe som stol. Eremiten själv finns dock inte här, annars var det inte ovanligt att träffa på honom — utförd i vax. Om detta eremitage skriver PIPER, att »det öfwerträffar alt hwad Konst och Smak i förening med Natur kunnat uptänka, så i afseende på dess wäl afpassade läge som dess rustique form, och både ut- och invändigt dertill använde materialier».

Från denna till filosofiska meditationer passande boning för vägen ut till en ljus, öppen plats, där man uppfört ett litet rundtempel, helgat åt solen. Sedan för den nedåt, omgiven av träd och täta buskage, och dyker så in i en grotta, genom vilken man passerar tillbaks under landsvägen. Nu kan man antingen gå runt viken förbi en portikbyggnad eller också passera över en bro med utsikt över sjön mot pantheon och grottan med dess kaskad. Man passerar därpå ytterligare några byggnader av en mera glättig karaktär, ett Floras tempel, ett orangeri samt en kinesisk paviljong, varefter man kommer upp till den terrass, där de båda alléerna sammanstöta.

Sådana romantiska anläggningar sätter PIPER visserligen högst av allt, men att även studierna i Italien hade lämnat ganska djupt intryck på honom visar en ritning till ett »Country Palace», som han 1780 ställde ut i London och senare även i Konstakademien i Stockholm för att tjäna som mönster för liknande anläggningar. Denna plan visar dock egentligen en blandstil. Entrén till slottet

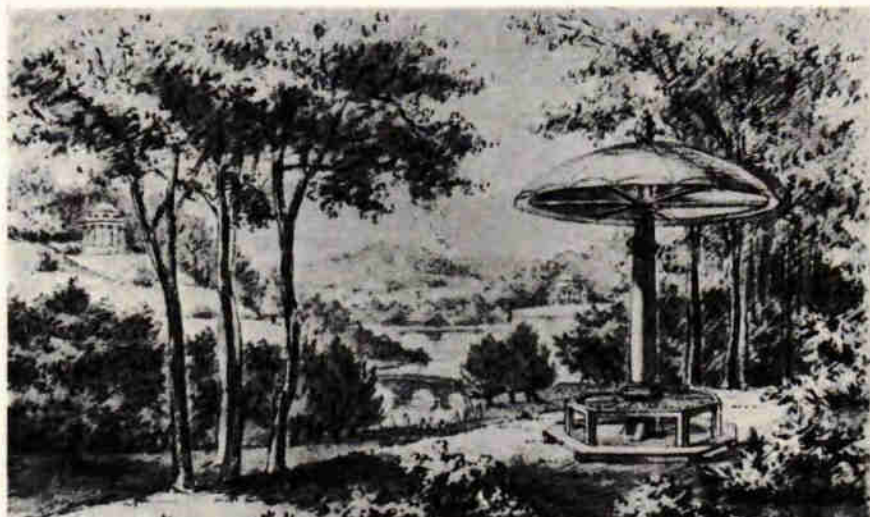

Fig. 5. Stourton Hill. Utsikt över sjön mot Solens Tempel och Pantheon.
Skiss av PIPER. (Konstakademien.)

är mycket pompös med dubbla uppfarter, flera terrasser, dammar och fontäner. Åt trädgårdssidan sträcker sig en kraftigt betonad mittaxel över en blomsterkantad parterr och spegeldammar med kaskader bort mot ett »större pyramidalt monument» i fonden. Denna mittaxel skäres av tre stycken tväraxlar, alla med en uppbyggnad i fonden, ett rundtempel, en portikbyggnad e. d. I plan skiljer sig denna anläggning från sina italienska förebilder huvudsakligast i fråga om den slingrande körvägen runt hela parken, samt några mera fritt utformade partier i dess bortre del, men i verkligheten skulle den nog ha gjort ett ganska annorlunda intryck tack vare vegetationen, vilken skulle få växa fritt och utan någon strängare beskärning.

Med detta projekt ville PIPER endast visa, att en regelbunden anläggning ibland kan ifrågakomma, eller som han säger i sin beskrivning: »Warandes egentliga afsikten härmed att wisa det den af le Nôtre och dess efterföljare i Frankriket och Italien verkställde store och reguliere stilen ingalunda är att förkasta, då frågan är om allmänna promenader och anläggningar omkring

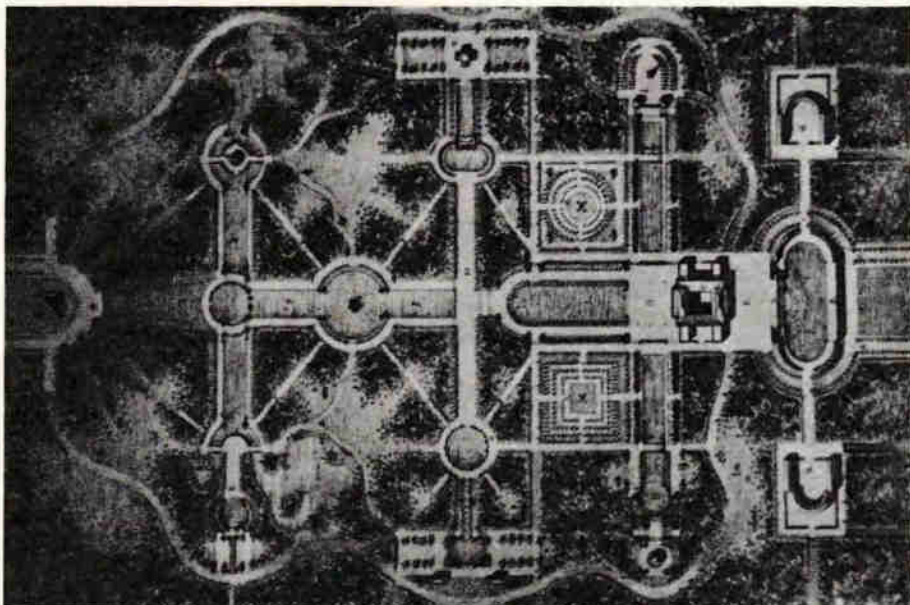

Fig. 6. »Plan belonging to a Country Palace.» Projekt av PIPER, utställt i London 1780. Laverad ritning. (Konstakademien.)

Kongelige Lustslätt och då dermed förenas all den omväxling, som af den wackra Naturen kan tänkas.» Men han anser dock en sådan anläggning »såsom Konst betraktad» vara vida underlägsen den fria engelska trädgården.

PIPER uppgör också senare ett idealprojekt för en större landskapsträdgård, till vilket han författar en detaljerad beskrivning. Till denna fogar han även en hel del allmänna synpunkter, vilket låter oss få en ganska god föreställning om hans trädgårdskonst. Detta förslag uppgör han först så sent som 1794, vid ett senare besök i London, men de åsikter, han där framlägger, äro fullständigt överensstämmande med vad 1770-talets författare angävo inom trädgårdslitteraturen.

Även detta projekt är en plan till ett landsslott med tillhörande park. Som gynnsammaste läget för en sådan anläggning tänker han sig en stor dæld, vilken på ena kortsidan avgränsas av en sjö och för övrigt omslutes av skogklädda höjder. Slottet, som

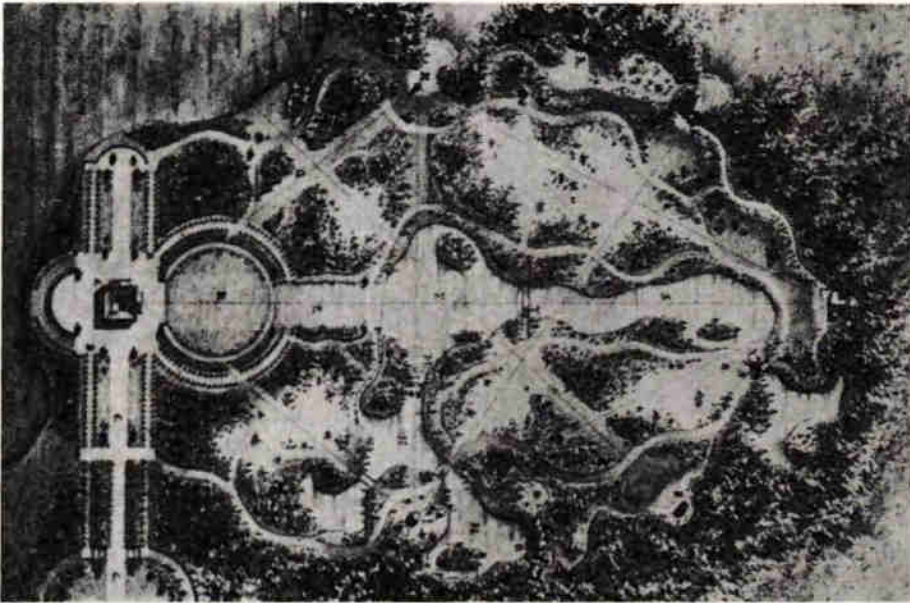

Fig. 7. Lantslott med tillhörande park. Projekt av PIPER, utställt i London 1794. Laverad ritning. (Konstakademien.)

han förlägger vid sjön, består av fyra längor omkring en kvadratisk gård, varav två sidor ha utsikt över sjön, den tredje över entrén och den fjärde över parken.

Entrén och den närmaste omgivningen omkring ett så pass stort slott ordnar han med en viss stränghet och monumentalitet »och lämpadt efter det anseende, den beqwämlighet och det utrymme som wid Prinsars och högre Personers landtnöjen bör iagttagas». Entrén utgöres av en bred aveny, som för rakt på slottet, och som omgives av en ganska vidlyftig plantering, ordnad som glacis på ömse sidor, bestående av »i främsta raden Malwor och Solrosor med flere dylika högväxte anuelle sorter af utsökte och warierande färger, som blanda sig med Jasminer, Snöbollsbuskar, Provincerosor och dylika mere lövrike slagen, bakom vilka Syrener, Spansk Poppel, till och med Hasselbuskar m. fl. kunna utgöra en tät och ogenomtränglig häck frammanför de stora träden, som med sina kronor sluteligen resa sig öfwer

alltsammans». Slottet omgives av en stor sandplan, skuggad av åtta trädgrupper. Åt sjön lägger han terrasser med tilläggsplats för slupar och på trädgårdssidan en stor cirkulär gräsplan eller »pelouse», omgiven av breda blomsterrabatter och alleer.

Sedan vidtager landskapsträdgården, vilken han på det typiskt engelska sättet ordnar kring ett par små sjöar, där vattnet från den högre belägna lilla sjön mellan mossiga klippblock strömmar ned i den undre. Som ett slags skelett för hela anläggningen lägger han ett nätverk av utsiktlinjer, som sammanbinda de vackrare partierna med varandra. Dekorationsbyggningarna placeras i skogsbrynet på höjderna runt omkring. Vid den övre sjön ligger en grotta i skuggan av mörka träd. Genom denna ledes vägen på samma sätt som i parkerna vid Stourton Hill, Paynes Hill m. fl. Vägen fortsätter sedan fram till »en städad backe med ett Tält i Turkisk eller Tartarisk smak», varifrån man har utsikt ned över sjön. Därifrån kommer man ned till stranden vid en bro »af rustique skapnad, garnerad eller klädd med stenmassor liknande naturliga klippor, och som göra ett hwalf öfwer vägen». Dessa stenmassor skulle väl helst utgöras av »pierre antediluvienne». Sedan passerar man ett pantheon med utsikt över sjön mot slottet och fortsätter i skogsbrynet upp till en »halfruinerad Triumphbåge», liknande CHAMBERS triumfbåge i Kew Kardens. Här omgives vägen av tät vegetation. När den svänger in under valvet, blir man därför överraskad av att plötsligt stå inför en utsikt över den omgivande trakten — en lämplig plats för ett »A-ha». Från triumfbågen stiger vägen upp till parkens högsta punkt, dit han förlägger ett eremitage, som där »omgivet af en mörk och dyster plantering får sin tienligaste plats för att derifrån commendera en widsträckt Wue d'Oiseau öfwer alla anläggningarna». Strax nedanför denna promenadväg slingrar sig vid slutningens fot en större körväg runt hela anläggningen. Dessutom leder en väg runt nere vid stranden av sjön.

I samband med beskrivningen över denna idealpark framlägger PIPER de regler, efter vilka han anser att sådana träd-

gårdar böra anläggas. Dessa regler kunna sägas utgöra landskaps-trädgårdens hela program och kro ungefär de samma, som angivas hos CHAMBERS, WHEATLY, HIRSCHFELD m. fl. De lyda sålunda:

- 1:o Man bör först undersöka de olika belägenheterna och deras olika Characterer inom den terrein som skall emballeras.
- 2:o Utses Decorationer, tienlige att öka och att gifwa ännu mera Expression åt hwarje sådan Belägenhet.
- 3:o Tillägges nödig plantering der det felas och der det behöfs; äfwen kan der och hwar sådant af gamle trån och buskar borttagas, som äro hinderlige för en särdeles wacker utsikt (Hwarwid likwäl all möjelig warsamhet och hushållning med den förut på stället befintlige skogen iakttages).
- 4:o Efter skedd afvägning utses tienlig plats för Bassiner och Canaler, der naturen af terreinen tillåter och ger dertill anledning.
- 5:o Sedan företages utstakningen af wägar och gångar, så att de leda förbi eller ock igenom hwarje hufvudsaklig Decoration.
- 6:o Undwikes alla onödiga gångar, som böra ledas otvungit och utan för många krökningar utåt kanten af Bosqueerne.
- 7:o Sjelfwa Planteringen bör, så mycket möjeligt är, utgöra stora och sammanhängande massor, som dels omgifwa hela parken, dels formera rediga och städade Gräsplaner inom sig, samt slutligen wäljes sådana dispositioner, som undandölja och betäcka det sterila, och som öppna utsikten till det wackra, så inom som utom den till anläggningen utsedde platsen.»

Utom dessa allmänna regler lämnar PIPER även en hel del mera detaljerade föreskrifter.

Omgivningen närmast ett större landsslott skall, som redan är nämnt, ordnas med en regelbundenhet och monumentalitet, som avpassas efter byggnadens storlek och betydelse, men då det är fråga om ett s. k. casino eller en mindre herrgårdsbyggnad,

anser han en mindre, halvrund sandplan framför entrén alldeles tillräcklig.

Ifrån huset bör en bred körväg i mjuka bukter föra runt hela parken. Vid denna liksom vid övriga större gångar undvikas alla starkare stigningar. Omkring sådana större vägar bör även planteringen ordnas med särskild omsorg »för att gifva desse promenader det hyfsade anseende, som skilja dem från allmänna farvägar». Närmast vägen lägges breda, fina gräskanter, sedan vidtager en plantering av först blommor och lägre växter, så högre buskar och träd. Vid mindre vägar är det inte lika nödvändigt med en så omsorgsfull plantering. Smärre stigar kunna även med fördel ledas sicksackformigt uppför branta sluttningar. Som allmän regel gäller, att vägarna skola vara i möjligaste mån osynliga i landskapsbilden. De få aldrig genomkorsa gräsplanerna utan skola föra omkring dem, delvis skymda bakom planteringen.

Vid sådana vägar, som föra längs sluttningen av en höjd, planterar man större träd på innersidan. På yttersidan däremot planteras låga buskar, endast här och var avbrutna av ett större träd eller trädgrupp, vars kronor sammansmälta med de stora träden på andra sidan. Den vackra utsikt, som i allmänhet erbjuder sig från en sådan gång, får nämligen inte döljas utan bör i stället vackert inramas. Bäst är dock om sluttningen skulle vara nästan tvärbrant, så att man kan blicka ut över trädtopparna, vilket PIPER anser vara det vackrast tänkbara sättet att inrama en utsikt.

Ibland kan det vara lämpligt att plantera storvuxna träd på ömse sidor om en gång och låta deras kronor sammanväxa till ett högt lövvalv över vägen, vilket i synnerhet är på sin plats, där vägen för vid foten av en södersluttning, till vilken gränsar en kanal eller sjö, »som wid intreffande sommarhetta upfriskar luften och gör promenaden desto angenämare». Sterila och obevuxna bergshöjder böra så vitt möjligt undvikas, men i det fall de gränsa till en sjöstrand kan man dock draga fram en väg längs stranden för att få en bekväm förbindelse mellan olika

delar av en park. Då får man emellertid lov att fylla slutningen närmast vägen med grästorv och så med buskar och träd i möjligaste mån bortskymma det övriga.

En viktig roll spela dekorationerna, d. v. s. de små lustbyggnaderna i form av tält, tempel, grottor o. d. Man får dock akta sig för en allt för stark anhopning av dessa. Man bör inte kunna se mer än två eller högst tre stycken på en gång, »börandes afståndet dem emellan vara så stort eller på så sätt afpassadt, att ögat må hafva tid att liksom hwila sig i den mellanwarande skogsplanteringen». Om en vacker utsikt erbjuder sig från en sådan dekoration, får man tillse, »att planteringen wid uppgången, som leder till stället, så inrättas att ej det wackra upptäckes eller åtminstone ej blifwer fullkomligen synligt förr än man befinner sig på det decorerade stället».

Ekonomibyggnader få inte synas i parken, utan böra döljas bakom täta planteringar. På ett sätt kunna de dock visa sig, nämligen »under masque af Decoration och i egenskap af Point de Wue ifrån motswarande ställen i anläggningen».

En park bör helst omgivas av en tät skogsplantering, som skiljer dess poetiska värld från den mera prosaiska omgivningen utanför. Vid planteringen inuti parken bör man tillse, att öppningar göras för utblickar mellan de olika dekorationerna. Där sådana utsiktslinjer skära varandra, är platsen för en stor gräsplan eller pelouse, som i sin kontur bör visa »all den omväxling, som genom en naturlig och pittoresque plantering kan åstadkommas, det will säga genom gräswallens fördjupande på flera ställen inuti den täta skogen, genom utsiktens öppnande till Decorationer och till Canalen, samt genom dels grupperade dels fristående trån, som sammanhängande med och utlöpande eller utstående ifrån den täta skogen göra starka språng inpå Pelousen och sluta med mindre trån och buskar».

Vid planteringen gäller som allmän regel, att lägre växter planteras framför högre, så att man kan se dem kontrastera mot varandra genom sin olika form och färg. Vid val av trädsorter

bör man noga iakttaga, att de passa ihop med karaktären på den plats, där de skola planteras. Så t. ex. är slokbjörken tillsammans med och kontrasterande mot den italienska poppeln passande för en gravvård eller dylikt, medan ett eremitage finner sin lämpligaste omgivning i »den åldrige Eken jemte furor och granar, garnerade nedantill framför deras stammar med ihärdige löfbuskar». På höglänt och bördig mark planteras kastanjer, ask, lönn och lind. Nere vid vattnet, omkring badhus o. d. böra alar och pilar användas såsom mest lämpade för fuktiga ställen.

En park kan svårligen tänkas utan sjöar eller kanaler av något slag. Dessa böra utformas så, att de verka så stora som möjligt, varför de givas en mycket oregelbunden kontur, med trädbevuxna uddar eller holmar döljande slutet på vikarna. Man bör aldrig visa en bestämd början eller slut på ett vatten. Ibland får man hjälpa sig på så sätt, att man låter vattnet framrinna ur en grotta, eller också uppför man längst inne i en vik en kuliss i form av en bro, och till vilken man då inte kan komma för att upptäcka bedrägeriet. Huvudsaken är, att fantasien lämnas fritt spelrum. En viktig detalj är, att vattenytan alltid hålles i samma nivå, så att inte något bart strandparti blir synligt, utan att »der det gröna stadnar vattnet genast tager wid».

Vid en parkanläggning får man slutligen inte glömma att som en sista retouchering på lämpliga platser anbringa »utsökte till hwart och ett ställe lämpelige och med Characteren av hwarje särskilt Decoration öfwerensstämmande inscriptioner».

PIPER lämnar sitt kära England hösten 1780 och återkommer till Sverige efter att ha varit utomlands i åtta år. Här hemma väntade honom stora uppgifter. Omedelbart efter hemkomsten utnämndes han till hovintendent och anställdes av GUSTAF III att förestå trädgårdsanläggningarna vid Haga och Drottningholm.

Vid Haga var PIPER obunden av tidigare anläggningar och kunde utlägga sina projekt på jungfrulig mark. GUSTAF III hade visserligen redan 1771 inköpt den idylliska Haga gård, belägen

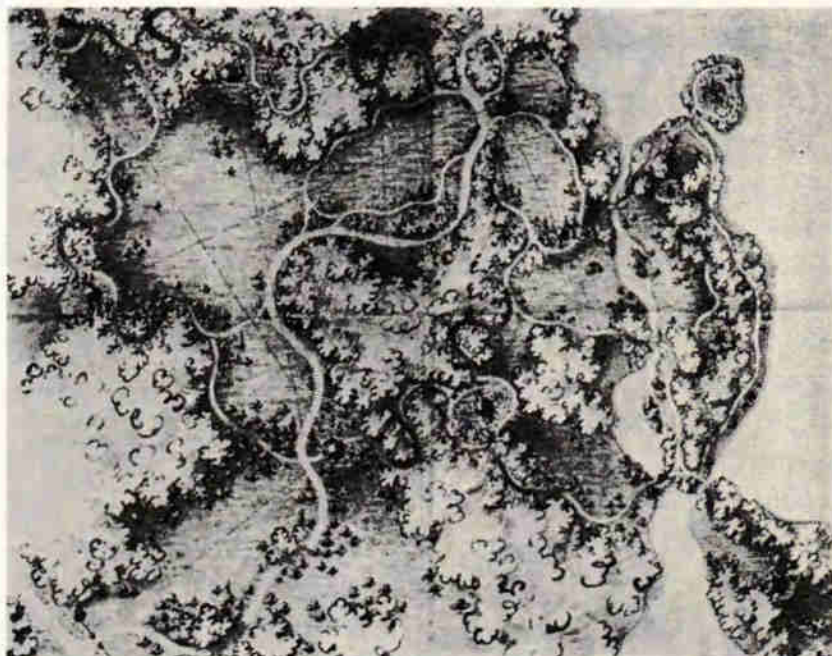

Fig. 8. Haga. PIPENS första förslag. Laverad ritning. (Konstakademien.)

mellan Stallmästaregården och Brabelund, men några omdaningsarbeten tyckas inte ha företagits, utan konungen bodde i den gamla gårdens huvudbyggnad. Men sedan han blivit ägare av Drottningholm 1777, fick han för avsikt att även anlägga en större trädgård på Haga, och när nu PIPE kommer hem från England, får han utarbeta förslag härtill.

På detta sitt första förslag slopar han allt, som hörde till den gamla gården. Entrén förlägger han dock till samma plats som den gamla, det är stället för de nuvarande Haga södra grindar. En större väg leder i mjuka bukter, förbi små träd-dungar och längs gröna grässlånter fram till en större paviljong, där konungen skulle bo. Udden mot Brunnsviken avskiljer han med en kanal och delar upp den i flera holmar. Över hela parken lägger han dessutom ett nätverk av slingrande gångar, vilka på ett behagfullt sätt föra fram till de olika små pavil-

jongerna på de vackrare platserna. Dessa tänker han sig i den engelska sorten, ett rustikt eremitage på den yttersta holmen, en kinesisk paviljong, samt flera små tempel i klassicistisk stil. Alla paviljongerna äro placerade med särskild tanke på vackra utblickar sinsemellan.

Den större paviljong, där konungen skulle bo, tillfredsställde ej GUSTAF III. PIPER fick i uppdrag att i stället utarbete förslag till ett litet lantslott, ett Casino, vartill ritningarna voro färdiga 1783. Planen visar åt sjösidan terrassanläggningar med flygelbyggningar på sidorna, på trädgårdssidan däremot taga parkens slingrande gångar omedelbart vid. Byggnaden kom dock aldrig till utförande. Konungen bodde alltjämt kvar i gårdens gamla huvudbyggnad, som 1785 flyttades upp på höjden några hundra meter söderut.

Arbetena på parken fortskredo dock. Träd planterades, kanalerna grävdes och vägarna lades ut. På PIPERS ritning från 1785 ser man, hur platsen höll på att ordnas.

Samma år förändrades emellertid planerna avsevärt genom inköpet av Brahelund, över vars ägor parken nu skulle sträcka sig, och dit konungens paviljong nu skulle förläggas. År 1787 har PIPER sin generalplan över både gamla och nya anläggningen färdig.

Planen av den äldre delen är här oförändrad från den två år äldre ritningen. Framför entrén ordnar han en cirkulär plan med ett par grindstugor på ömse sidor om ett högt staket med grindar av smidesjärn. Till höger om entrén tänker han sig en åttkantig paviljong, ungefär på det nuvarande tingshusets plats. Från denna skulle man åt ena hållet kunna betrakta trafiken på landsvägen, åt andra hållet öppnar sig en utsikt över en liten arkipelag av låga öar med glesa trädbestånd mot ett litet »Tempel med 2:e små Cabinetter på sidorna», som ligger inbäddat i grönskan på andra strandens sluttning. Från detta har man i sin tur utsikt över entrén, samt över Brunnsviken mot Stallmästaregården och Norrtull.

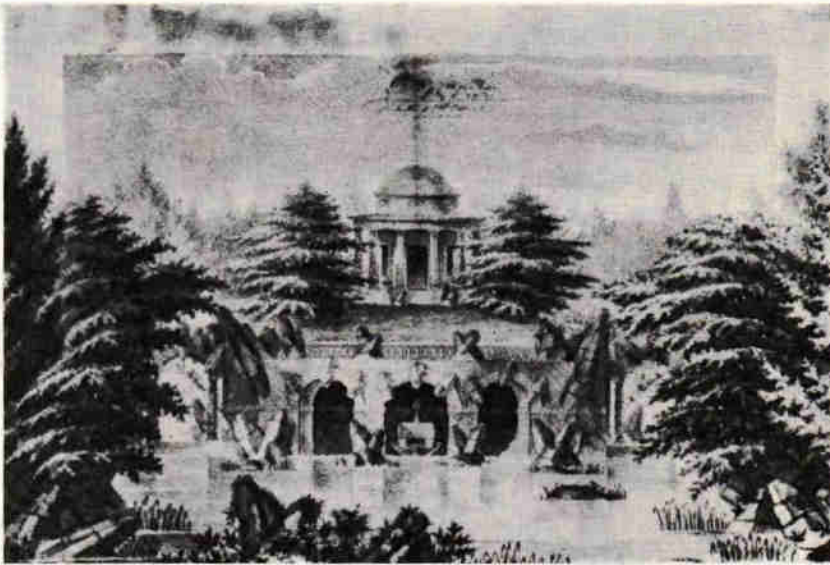

Fig. 9. Haga. Neptuni tempel med underliggande grotta (båthus). Laverad ritning av PIPER. (Konstakademien.)

Till vänster om entrén slingrar en väg upp genom skogen till en höjd med en »Belvedere», från vilken öppnar sig utsikt över hela parken bort mot staden. Denna belvedere var ägnad att göra särskilt god effekt från tre ställen i parken, nämligen från »en Ruin med en stor Niche och säten», från platsen för det tillämnade casinot samt från en »Turkisk Sallon».

På casinots plats önskar nu konungen i stället uppföra ett Neptuni tempel med underliggande grotta, vilken skulle tjäna som båthus för de kungliga gondolerna.

Parkens mest romantiska parti utgöres av holmarna vid Brunnsviken. Till dessa föra tvenne broar, av vilka den ena krönes av en öppen paviljong. På den yttersta holmens högsta punkt förlägger PIPER ett eremitage, som i likhet med eremitaget i parken vid Stourton Hill består av uppochnedvända ekstubbar med rötterna sammanflätade och från vilket öppnar sig utsikten över vattnet mot Bellevue.

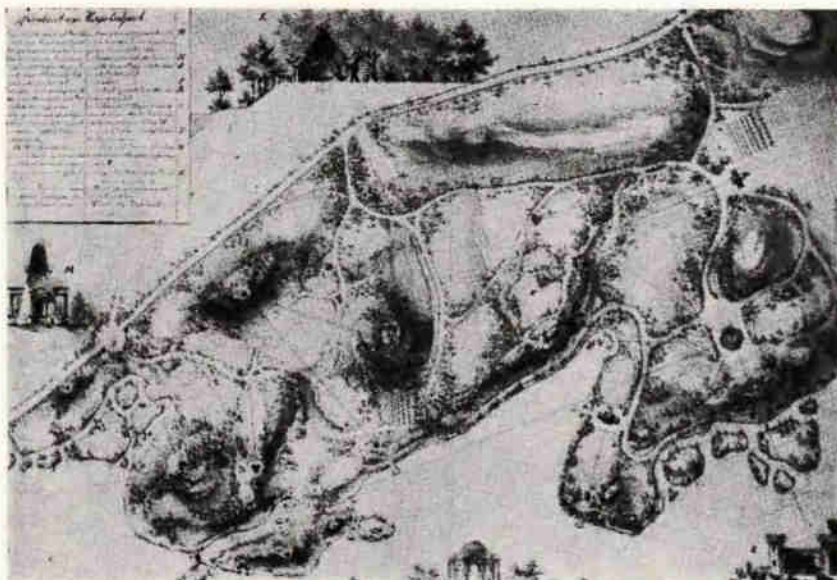

Fig. 10. Haga. PIPERS »General-Plan af Gamla och Nya Haga Lustpark» från 1787.
Laverad ritning. (Konstakademien.)

Överst på den mellersta holmen ligger ett kinesiskt tempel, samt nedanför detta, vid den branta stranden, »en Grotta under skyggd af trån på högden bakom, med ur wattnet upstigande stenblock, som med Grottan formera hwalf öfwer Sido-Entreerne».

Alla de olika byggnaderna äro på planritningen sammanbundna med utsiktlinjer utom en, nämligen gårdens gamla huvudbyggnad, där konungen alltjämt bodde kvar, och vilken PIPER tydligen betraktade som ett föga lyckat provisorium. Om en annan redan förefintlig byggnad, den s. k. Finnstugan, säger han, att »den borde dekoreras på den sida, som vetter åt parken».

Den stora vägen fram till Neptuni tempel drager han vidare längs stranden under det branta berget fram till parkens nya del.

Till sin allmänna karaktär liknar denna den gamla delen, men måtten ha här blivit större. I stället för den mängd småpaviljonger, som trängas i parkens gamla parti, koncentrerar han här intresset på några få stora byggnader, skilda åt av större

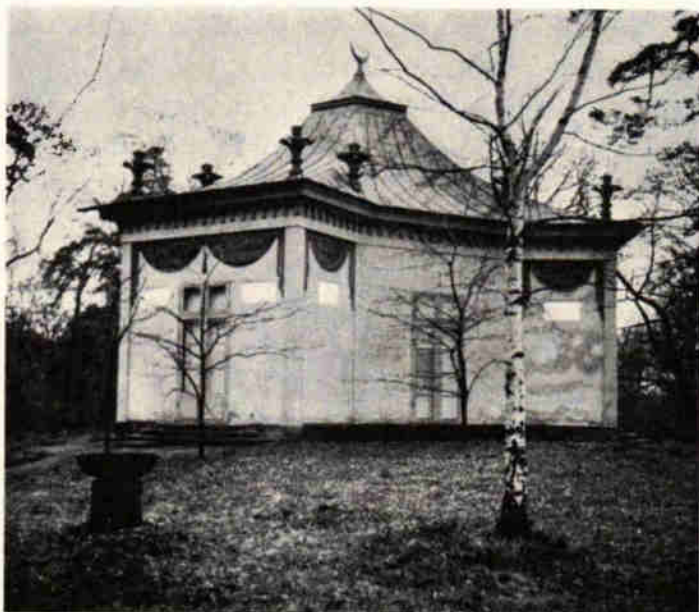

Fig. 11. Haga. Turkiska kiosken.

och helare ytor. På ett skissförslag till den nya delen skriver PIPER, att »Enligt nu för tiden wedertagne anläggningars principer skulle wäl F, C, E, G, H, D» (de olika byggningarna) »kunna föreslås såsom tillräckeligt många och i lagom distance ifrån hwarannan placerade Decorationer».

Längst inne i viken, där några små holmar ligga utströdda, delar sig vägen i tre armar, av vilka den vänstra för upp runt en stor sluttande gräsplan, den mellersta leder till det projekte-rade slottet och den högra till GUSTAF III:s paviljong, som nu höll på att uppföras efter TEMPELMANS ritningar. Utmed dessa större vägar slingra sig några mindre gångvägar; meningen med dessa var, att de promenerande på dem skulle kunna undvika den stora vägen vid starkare trafik, samt även att »åstadkomma en wid denna större vägen nödig omväxling för ögat».

Från slottet skulle vackra utsikter öppna sig över sjön och holmarna nedanför, samt över den stora gräsplanen mot en stall-

byggnad på höjden mitt emot. Om denna säger PIPER, att den »ej bör presentera en facade, som disputerar i storlek med slottet, utan kunde få ett mera decorerat språng samt resten skylas af planteringen». En annan utblick från slottet riktar sig mot ett litet gotiskt slott på höjden bredvid stallet, vilket skulle tjäna som vattenuppfördringsverk till den bredvidliggande lilla sjön. Den nuvarande s. k. grottan är endast det ofullbordade brunnschaktet härtill. PIPER måtte ha ansett detta leksaksslott mycket lyckat, ty det var även avsett att göra god effekt såväl från GUSTAF III:s paviljong som från ett litet kinesiskt båthus ute på udden.

Ovanför den stora gräsplanen, på platsen för de nuvarande Koppartälten, förlägger han ett corps de garde, vilket han tänkte sig som ett exotiskt tält. Det blev dock DESPREZ, som fick utföra byggnaden.

Av alla sina många projekterade byggnader fick PIPER endast utföra en, nämligen den turkiska paviljongen i den gamla delen. Denna var den första av parkens byggnader, som blev utförd, den var färdig 1787.

PIPER fick i likhet med de flesta av sina samtida konstnärer upleva den misräkningen att se det mesta av sina förslag stanna på papperet. GUSTAF III:s död kom nästan allt arbete på de kungliga slotten att avstanna, men av PIPERS arbeten på Haga hade emellertid då de flesta planerings- och planteringsarbetena redan blivit utförda; i det stora hela torde parken haft det utseende, hans ritning visar. Den beskrives av samtida som en förtjusande anläggning med lummiga trädgrupper och mjuka gräsmattor. Nu är parkens utseende delvis förändrat, genom markens höjning ha kanalerna slammats igen, det mesta av den ursprungliga planteringen är borta. Ännu finnas dock vackra partier kvar, t. ex. den stora gräsplanen framför Koppartälten, som ju är av ståtlig verkan.

Samtidigt med att PIPER arbetade på Hagaparken, gjorde han förslag till en ny trädgårdsanläggning vid Drottningholm. Men

Fig. 12. Haga. Gräsplanen framför Koppartälten.

här var han från början bunden av ett tidigare projekt, efter vilket redan en hel del arbeten blivit utförda.

År 1777, omedelbart efter det GUSTAF III blivit ägare till Drottningholm, utarbetades två planer till en engelsk trädgård, som skulle förläggas norr och väster om den gamla lustträdgården. Marken norr om lustträdgården hade förut utgjorts av ett träsk, vilket man nu skulle dränera genom en smal kanal, som i starka vindlingar sträckte sig en god bit bortom Kina slott. Planen i övrigt gör ett föga enhetligt intryck med små bosképartier kringströdda mellan kullar, på vilka skulle resas olika monument. Den erinrar snarast om franska trädgårdar i den fria stilen. Norr om den gamla lustträdgården skulle resas ett »Temple de l'Amour», och på en höjd väster därom, den gamla Glia backe, skulle man förlägga parkens främsta prydnad, ett »Chateau Gothique». I lustträdgårdens fond skulle ligga ett »Temple de la Gloire» och bortom detta en »Collonne Triomphale pour Gustave Adolphe».

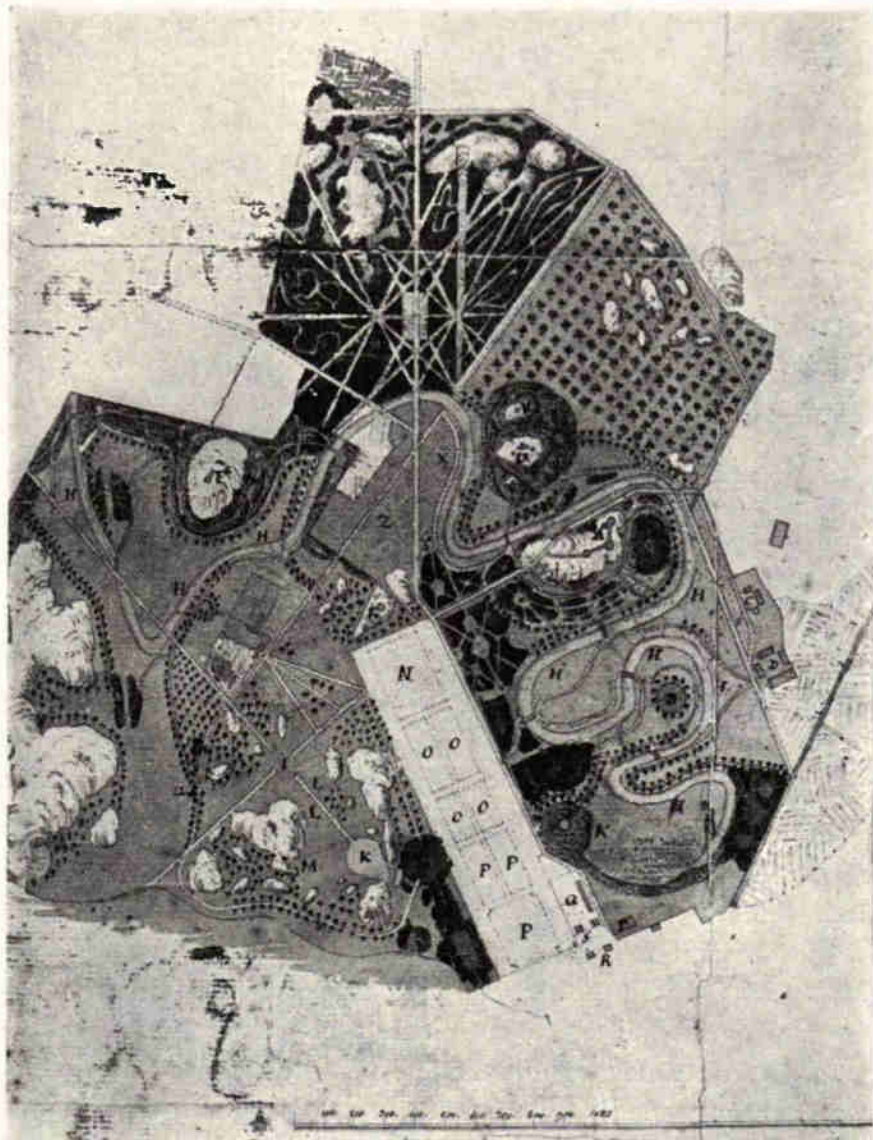

Fig. 13. Drottningholm. Förslag till engelsk park 1777. (Slottsarkivet.)

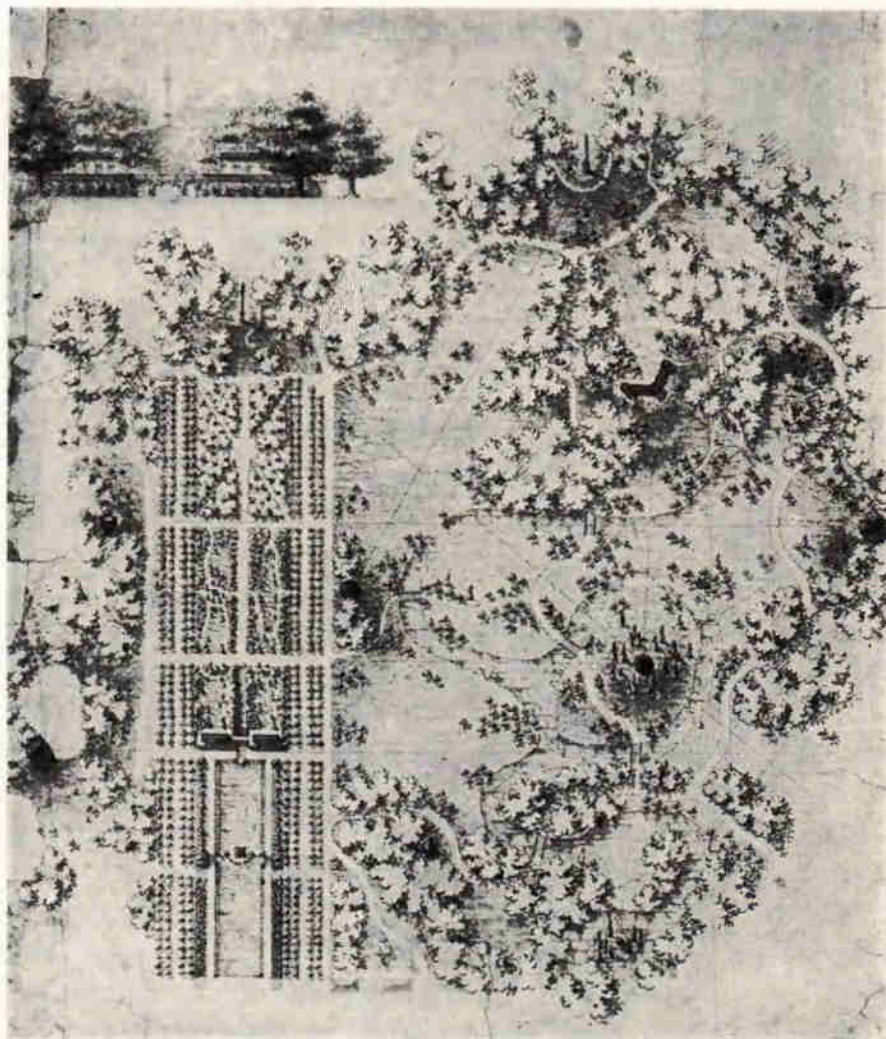

Fig. 14. Drottningholm. Ett av PIPERS första förslag till engelsk park.
Laverad ritning. (Slottsarkivet.)

Att GUSTAF III varit med om att bestämma dessa planer är ganska troligt, han ägde liksom de flesta av sina samtida ett starkt intresse för trädgårdskonst. I hans bibliotek fanns också representerat de förnämsta verken inom detta område.

När nu PIPER fick i uppdrag att vidare utforma parken, tycks kanalen redan ha varit grävd ända fram till landsvägen norr om

Glia backe. Denna anläggning kunde naturligtvis inte tillfredsställa PIPERS engelskt inriktade smak. Redan på sina första ritningar från 1781 föreslår han också en mycket friare anläggning. Kanalen finner han allt för smal och enformig. I ett »Project till en arbetsplan att följas wid nya Trädgårdsanläggningen på Drottningholm» säger han, att den då ännu ganska sumpiga marken omkring kanalen bör ordentligt dräneras, samt att »Canalen bör göras bredare på vissa ställen samt 2:e af dess Starkaste Krökningar förenas till att forma en stor och tillräckeligen hög och kullrig holme, der Templet bör bli». Dessutom vill han liva upp kanalen med små kaskader samt vid dess översta del ordna en grotta, »warandes oundgängligt enligt wedertagna regler för desse slags anläggningar att cachera eller ock att ge en naturlig anledning till begynnelsen af en sådan Canal». Lätta broar skulle på flera ställen föra över kanalerna. Han föreslår även att inköpa en mängd träd och buskar »för att plantera igen vissa stora Tracter med tät Skog, att på andra ställen göra öppna planteringar, wistor, berceauer, Klumpar» (d. v. s. grupper av ett par lummiga träd) »och bouquetter». Han ville alltså efter engelskt mönster göra om naturen och skapa ett nytt och vackrare landskap.

Såsom lämpliga dekorationsbyggnader föreslår han söder om den gamla lustträdgården två paviljonger, varav den ena skulle utföras som en kinesisk pagod ovanpå en grotta av »pierre antediluvienne», som fond för lustträdgården en kolonn med staty, samt längst i nordväst en obelisk. Av de byggnader, som angivits i det tidigare förslaget från 1778, bibehåller han det götiska slottet samt det lilla »Temple de l'Amour», vilket han förlägger på den höga holmen i kanalen.

I sitt projekt till arbetsplan nämner han även »En stor Kjørwäg — — —, som omgifwer hela anläggningen, gör stora slag eller krökningar, har tillräckelig bredd och hwarifrån communicationer öppnas på tienliga Ställen till de inre delarna af anläggningen».

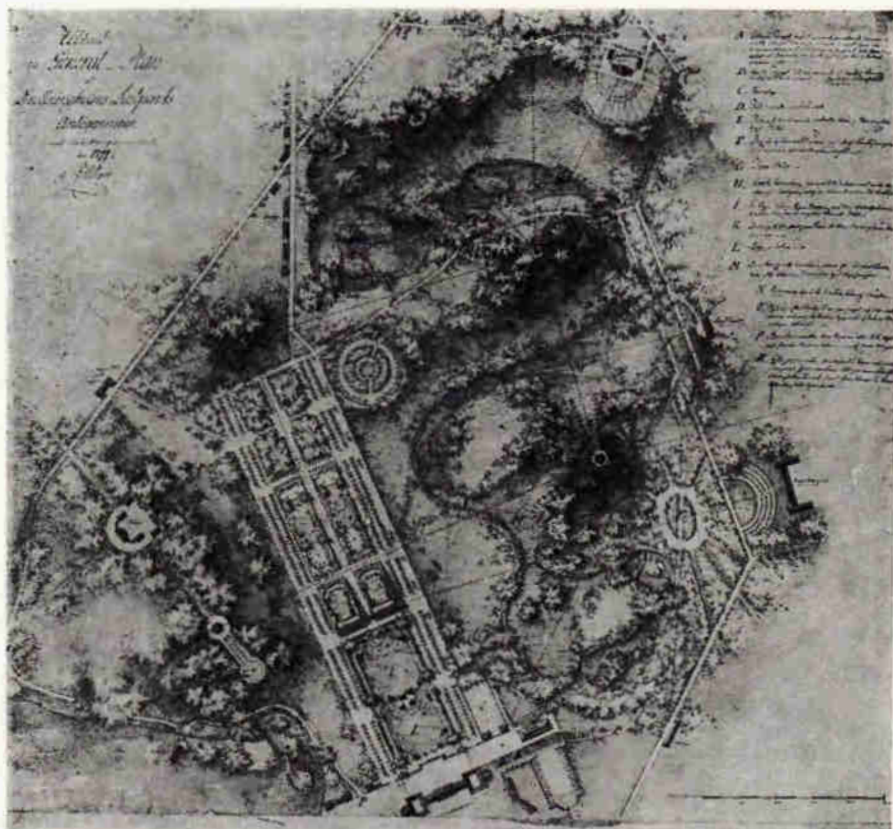

Fig. 15. Drottningholm. PIPERS »General Plan af Drottningholms Lustparks Anläggningar med förbättringar projecterad Åhr 1797». Laverad ritning. (Konstakademien.)

PIPER fick aldrig utföra någon av sina byggnader, men i övrigt växte parken så småningom fram under hans ledning.

Hur han definitivt ville ordna densamma visar hans »Generalplan — — — med förbättringar, projecterad åhr 1797». Kanalen har han här gett en ännu friare utformning med en mängd större och mindre öar. Den blev utförd efter denna plan fram till Götiska tornet, men GUSTAF III hade önskat, att den såsom PIPERS ritning visar skulle sträcka sig vidare som en lång, oregelbunden sjö ända fram till Canton.

I denna fritt utformade park verka ett par partier ganska främmande, nämligen en cirkulär ridbana vid lustträdgårdens nordvästra hörn samt en regelbunden boskéanläggning i parkens nordöstra del. Dessa hade säkerligen tillkommit på GUSTAF III:s initiativ. Åtminstone boskéanläggningen hade i verkligheten en mycket strängare utformning än som synes på PIPERS ritning. Den bestod av en oval mittplats, omgiven av flera smärre, cirkelrunda platser, sinsemellan förbundna med stjärnformigt utstrålade gångar. PIPER ville nu »förbättra» dem, d. v. s. förenkla dem och förse dem med friare plantering.

Landsvägen skulle enligt GUSTAF III:s önskan dragas i raka sträckningar förbi parken och bakom GALLODIERS bostad i det nordvästra hörnet. Detta har inverkat på utformningen av den stora promenadvägen, som inte alls fått den buktade linje, PIPER tidigare hade önskat. Denna för igenom boskéanläggningen samt sedan rakt fram i landsvägens förlängning till kanalen strax norr om Götiska tornet, passerar här över kanalen och fortsätter fram i fonden på lustträdgården. Sedan leder den rakt upp på Kina slott och på andra sidan detta rakt ned till sjön. Först här går den i mjuka bukter förbi ett badhus och en liten arkipelag av små öar tillbaks till slottet.

PIPER visar i denna plan en önskan att ytterligare upplösa planteringen i måleriska grupper av träd och buskar. I verkligheten voro flera vägar planterade med alléer, av vilka han endast ville lämna kvar enstaka träd. Dessutom skulle större träd sammanställas i lummiga grupper, som på sina håll skulle bilda valv över kanalerna.

Han föreslår ganska få dekorationsbyggnader. Den förnämsta av dessa är det av DESPREZ då redan utförda Götiska tornet, vilket han med utsiktlinjer sammanbinder med de flesta övriga byggnaderna i parken. Längst bort i nordväst lägger han ett i grönska inbäddat eremitage samt mellan detta och Canton ett turkiskt tält. Söder om lustträdgården bibehåller han den redan 1781 projekterade kinesiska pagoden.

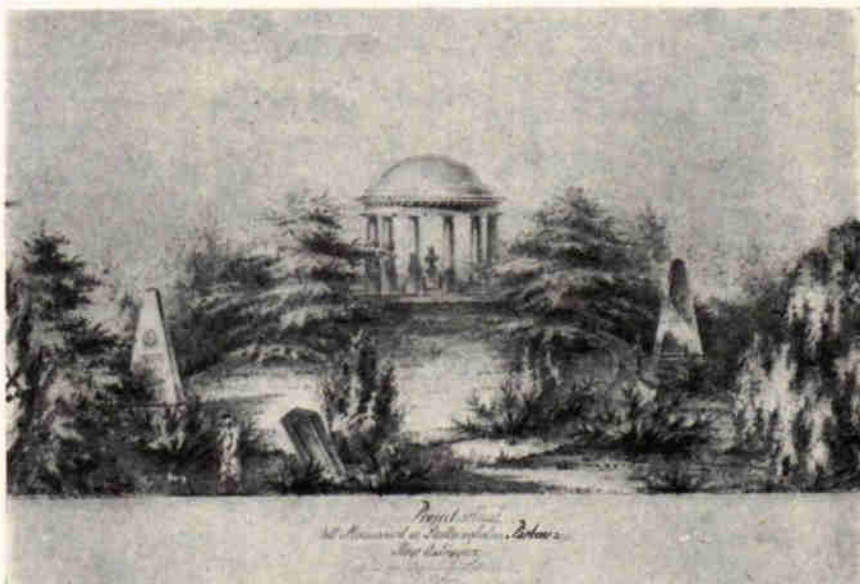

Fig. 16. Drottningholm. Ett av PIPERS förslag till minnestempel över GUSTAF III.
Laverad ritning. (Konstakademien.)

Kina slott tycks inte spela någon större roll i detta förslag, det ligger dolt bakom täta träd och buskar. Det av ADELCRANTZ 1781 utförda Corps de garde, beläget mellan Kina slott och lustträdgården, är inte markerat på ritningen, möjligen menar han, att detta skulle flyttas till platsen för det turkiska tältet på andra sidan sjön.

På platsen för det tidigare föreslagna »Temple de l'Amour» vill han nu uppföra ett minnestempel över GUSTAF III, till vilket han uppgör flera förslag, alla mycket likartade. En väg för spiralformigt upp till kullens topp, där ett litet rundtempel reser sig över en sockel med konungens byst. På slutningen och vid foten av kullen placerar han ett par »halfruinerade» minnesstenar bärande namnen på grevarna SCHEFFER och CREUTZ, det hela utgörande en mycket romantisk bild, typisk för PIPER och tiden. Han gjorde även ett annat förslag med stjärnformigt utstrålände

Fig. 17. Drottningholm. Engelska parken framför teaterbyggnaden.

rader av holländska lindar, dessa blevo planterade och sockeln till bysten uppmurades, men templet kom aldrig till utförande.

Parken blev utförd fram till Götiska tornet och har i huvudsak fått det utseende, som PIPERS generalplan visar. Han fick dock aldrig utföra någon av sina dekorationsbyggnader. Kanalerna blevo ej försedda med kaskader. Ej heller ändrade man på de redan planterade alléerna. Men fränsett dessa detaljer får den engelska parken på Drottningholm anses som en god exponent för denna trädgårdsstil, och den innehar ännu många karakteristiska drag, t. ex. de ända ned till vattnet gående, mjuka gräslänterna och de små holmarna med deras lummiga trädgrupper. Parkens anslutning till teaterbyggnaden är även mycket typisk med den ända fram till huset gående mjuka gräsmattan. På senare år har parken dessutom återfått ett drag, som var nästan oundgängligt på 1700-talet, nämligen den lantligt idylliska bilden av betande får.

Fig. 18. Drottningholm. Dammarna framför teaterbyggnaden.

Så som den har blivit utförd, är Drottningholms engelska park i likhet med Hagaparken en god representant för landskaps-trädgården i dess mer behärskade form och utan dess romantiska överdrifter.

Drottningholms gamla lustträdgård var på GUSTAF III:s tid i stort behov av en restaurering. PIPER gör också redan på sina första ritningar förslag härtill, men där han samtidigt föreslår en ganska radikal omändring, ty han ogillade naturligtvis barock-trädgårdens stora regelbundenhet och strängt tuktade häckar. Han går dock ej så långt som man gjorde i England, där de gamla trädgårdarna fullständigt lades igen, ty han ansåg ju, att den närmaste omgivningen omkring ett större slott kunde vara ganska strängt ordnad.

För att skapa större omväxling vill han på flera ställen genom-bryta de långa alléerna samt luckra upp boskéerna och förse dem

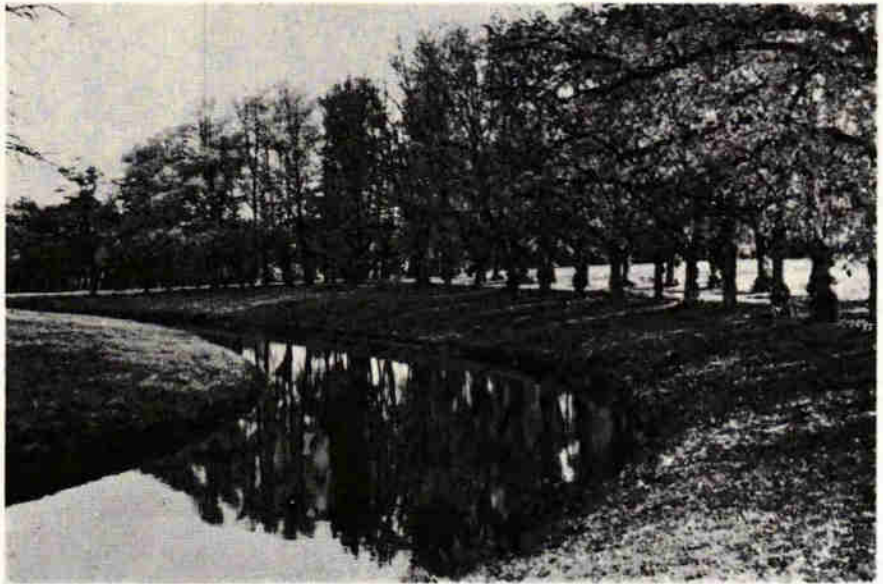

Fig. 19. Drottningholm. Parti från engelska parken, visande en slinga av den ursprungliga kanalen och de av PIPER ogillade alléerna.

med naturligt växande träd och buskar. De båda parterrerna vill han ersätta med två rektangulära dammar, skilda åt av Herkulesstatyn.

Samma anordning bibehåller han på sin generalplan från 1797, som visar »de gamle Cascade-Murarnes användande till en rustique Stenfot, bärande Gallerier eller Portiquer, förenade af en lätt, uphögd brobåge twert öfwer Center-Alleen, samt denne Alleens bredare uphuggning, slutad med ett högt pyramidalt monument såsom af Drottn. HEDVIG ELEONORA (som byggt Slåttet) på den framför ändan af alleen upstädade högden och som jemte de gammelmådige parterrernas förvandling uti 2:e Bassins af olika högd (så att watten från den öfre och längre bort belägne må nedfalla öfwer ojemna kring Herculis statue ställde Rocheer i den undre), skulle alltsammans utgöra en mycket prydeligare och för Slåttet passande Trädgårds-Decoration än den nuvarande i gamle Fransyska Smaken anlagde».

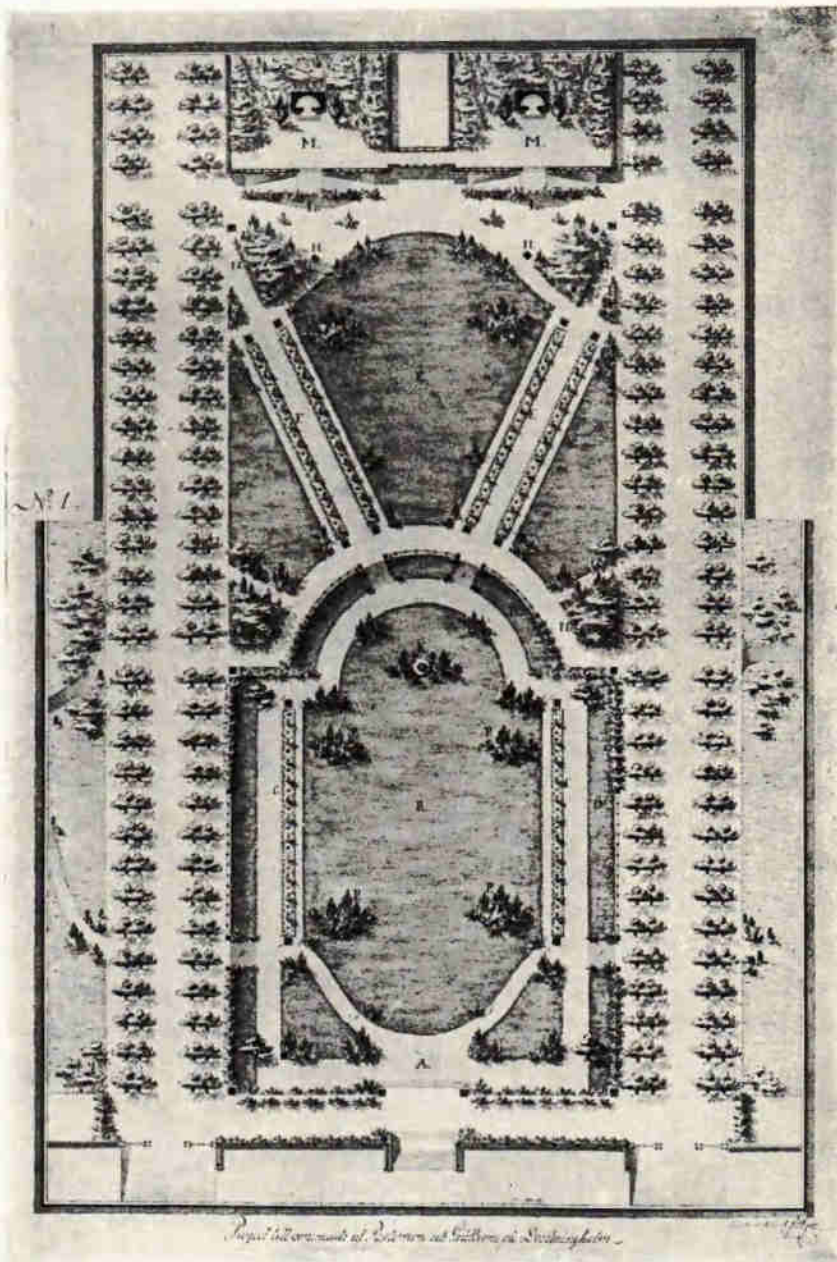

Fig. 20. Drottningholm. Förslag av PIPER till parterrernas ordnande från 1803.
Laverad ritning. (Konstakademien.)

Förslaget tycks dock ej vunnit vederbörandes gillande. År 1803 gör han tre nya förslag till parterrernas utformning. Nu tänker han sig dem som gräsmattor med grupper av blommande buskar, avskilda av raka och halvcirkelformade gångar, på sina håll kantade av blomsterrabatter. Planen visar stora likheter med hans tidigare förslag till omändring av Kungsträdgården.

Inte heller dessa ritningar ledde till någon åtgärd. Ännu 1809 utarbetar han nya förslag, som dock inte nämnvärt skilja sig från de tidigare. Men även dessa lades till handlingarna. Kaskadmurarna revos visserligen ned, men några nya arrangemang företogs inte, och parterrerna lades igen till två obrutna gräsmattor.

Samtidigt med att PIPER arbetade på parkerna vid de kungliga lustslotten Haga och Drottningholm, fick han av GUSTAF III i uppdrag att ordna ett par platser inne i Stockholm, nämligen Kungsträdgården och platsen för den gamla arsenalen d. v. s. det nuvarande Karl XII:s torg.

Den gamla arsenalen skulle rivas, och PIPER får uppgöra två förslag till en för allmänheten avsedd trädgård på tomten. Bägge visa en liten idyllisk anläggning i den fria engelska stilen. På det ena lägger han en stor, öppen gräsplan i mitten, omgiven av oregelbundna buskager och trädplanteringar. Mitt emot Operahuset höjer sig en terrass med en i grönska inbäddad portikbyggnad. En portal för ut till strandgatan längs Strömmen, på motsatta sidan placerar han ett par bänkar med utsikt över gräsplanen mot Strömmen och Slottet. Arsenalsgatan låter han å omse håll stiga upp över en grotta, som sammanbinder denna lilla trädgård med Kungsträdgården.

På det andra förslaget är denna grotta ännu mera romantiskt tänkt. Mitt på gräsplanen placerar han ett litet rundtempel, framför Operan ordnar han en sandplan samt på motsatta sidan en »belvedere» och en »alcove». En terrass öppnar sig mot Strömmen. I båda förslagen omger han trädgården med en låg mur.

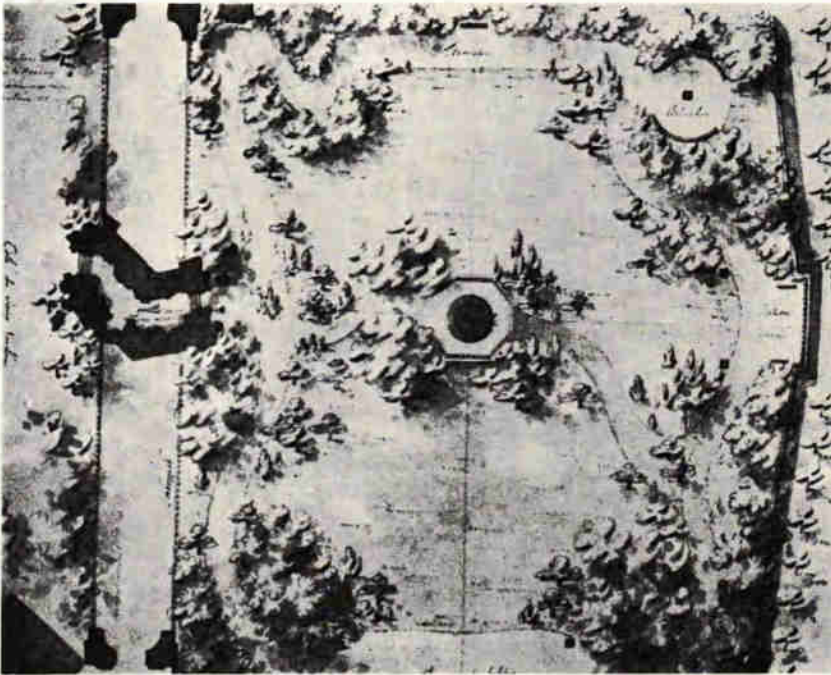

Fig. 21. Karl XII:s torg. Ett av PIPERS bägge förslag till ordnande av platsen för den gamla arsenalen från 1784. Laverad ritning. (Konstakademien.)

Dessa båda ritningar, som voro färdiga 1784, torde ha utgjort det första försöket att i Stockholm införa den fria trädgårdsstilen, som sedan skulle bli så vanlig i våra parker. Intetdera av förslagen blev emellertid utfört.

Några år senare får han även i uppdrag att omkomponera den gamla Kungsträdgården. År 1790 har han sina ritningar färdiga, men några arbeten tyckas inte ha blivit företagna. Sex år senare uppgör han ett nytt förslag, ganska likt det tidigare. I stället för den gamla höga muren vill han uppföra en relativt låg barriär, som ger friare insyn i trädgården. Entrén vid Arsenalsgatan förses med höga grindar av smidesjärn och omgives av grindstolpar, krönta med »ängelska lanternor». Planen visar en regelbunden, symmetrisk anläggning, men vegetationen låter han som alltid växa fritt och naturligt. Det romantiska och pitto-

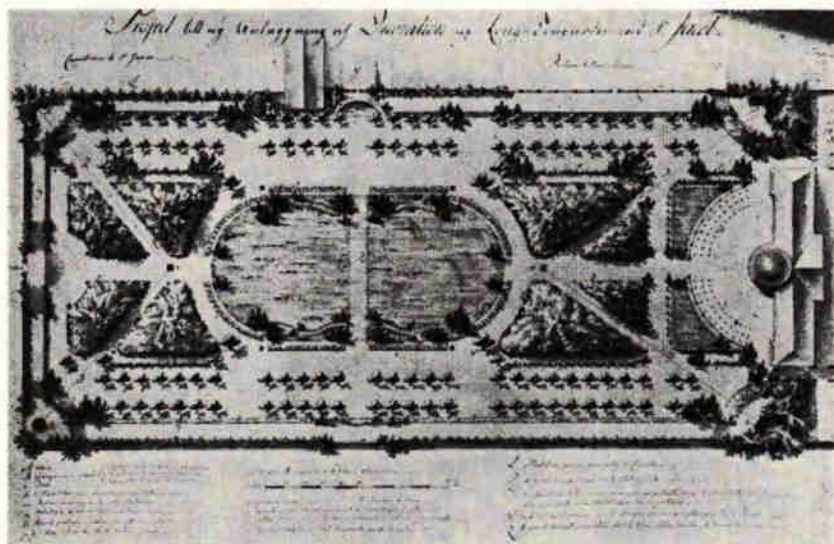

Fig. 22. Kungsträdgården. PIPERS förslag från 1796. Laverad ritning.
(Konstakademien.)

reska inslaget utgöres av fyra små paviljonger i trädgårdens hörn, mot vilka man skulle ha effektfulla utblickar genom de nu friare utformade boskéerna. Dessa utgöres av en »champignon ou parasol», ett par alkovbyggnader och ett turkiskt tält, vilka senare giva en pittoresk inramning åt det omändrade orangeriet i fonden. Om orangeriet skulle visa sig för dyrbart, föreslår han i dess ställe ett runt, öppet Floras tempel på en upphöjning mitt på den stora gräsplanen, omgivet av popplar och blomsterbuskar. Längs trädgårdens sidor anordnar han terrasser »för förbättrande af denne sumpige plats och att förskaffa en torr promenade tidigt om våren samt äfwen sent om hösten». Efter denna ritning tycks man ha ordnat gräsplanen och buskplanteringarna, men det övriga fick stanna på papperet.

Samtidigt med Kungsträdgården gör PIPER förslag till omändring av Logården vid Slottet. Han vill, att där skall planteras »Italienska popplar, Castanier, Balsampopplar m. m.» i stället för de dåvarande almarna, vilka han ansåg med tiden skulle bliva alltför stora för en så liten plats. De bersåer, som då funnos i

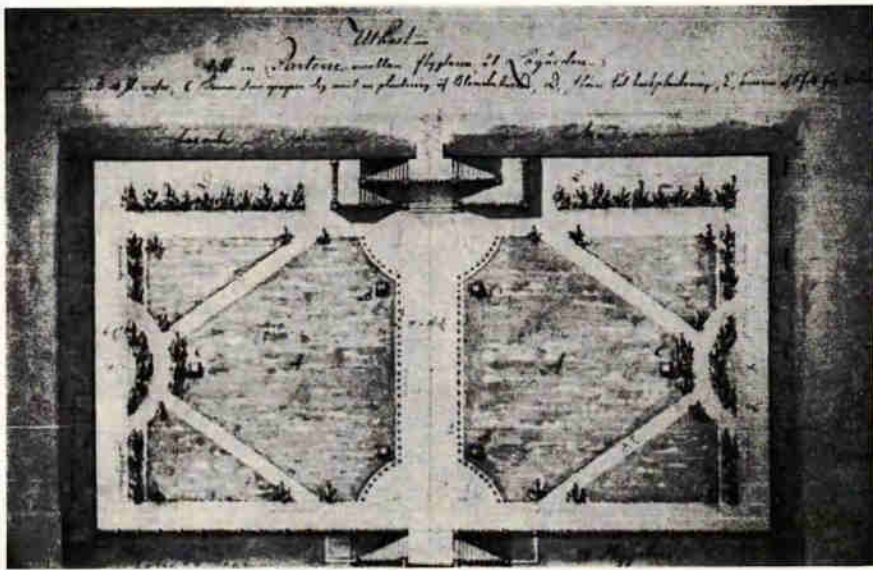

Fig. 23. Logården. Förslag av PIPER. Laverad ritning. (Slottsarkitektkontoret.)

hörnerna, skulle prydas med allehanda blommande slingerväxter, t. o. m. vinrankor, och omgivas av blommande buskar. Dessutom skulle rabatterna planteras med en mängd blommor, »hwilket allt med vederbörlig städning skulle bidra att gifva denne Terrasse ett rikare och med Ideen af en till ett Kongligt slått hörande Parterre bättre öfwerensstämmande utseende».

Han gör även ett förslag till en nyanläggning, där han föreslår en ganska sparsam vegetation, gräsmattor i regelbundet mönster, blomsterrabatter framför flyglarna, en rad höga buskar framför slottsfasaden. Det blev emellertid aldrig utfört.

Som GUSTAF III:s hovarkitekt kom PIPER naturligtvis även att få uppdrag av privatpersoner. Han har också anlagt parker vid flera egendomar, på några håll har han även uppfört nytt corps de logi.

Före 1780 fanns i vårt land knappast några parker i engelsk stil. Först med de kungliga parkerna vid Drottningholm och Haga slog landskapsträdgården igenom, och »Engelska trädgårdar»

började anläggas vid de flesta herresäten. PIPER har dock inte varit anlitaad härför i så hög grad, som man kanske skulle kunna tro, ty anläggandet av en landskapsträdgård var en sak, som man på många håll ansåg sig kunna göra själv. Fackkunskap ansågs nämligen inte vara så nödvändig som ett fint sinne för romantiska och stämningsfulla effekter. Nu fanns också en rik litteratur på området tillgänglig.

Som exempel på, vilka arbeten man ansåg böra företagas för att skapa en engelsk park, kan anföras utdrag ur ett brev från grevinnan WRANGEL till PIPER, där hon ber att få ritningar på följande saker, avsedda för parken vid Åkesholm (nuvarande Ovesholm) i Skåne:

»En parasol vid ett träd.

Bryggor öfver åtskilliga canaler af 12 à 8 alnars bredd.

En sten, som ofvanpå borde orneras med någon bänk.

En höjd, som dominerar öfver en djurgård något långt från gården belägen.

Ett litet af huggen sten uprest monument efter en död vän.

Ett groteskt valv eller byggnad, i fonden af en skog som synes från gården.

En blomsteräng fordrande ett ornament för att bryta dess platthet.

Tvenne för stället ovanligt stora stenar, 6 alnar långa, 4 alnar höga äro så belägne, att de emellan sig formera en smal gång af 2 alnars bredd. Stenarna äro platta ofvanpå äfvensom de sidorna, som omgifva den 2 alnars breda gången emellan sig. Sedan man gått igenom denna gång, öppnar sig en plan à 12 alnars diameter, som är omringadt af en liten beck. — Fråga blifver om en eremitage bör läggas på denna plan eller ofvanpå stenarna? Stället är äfven så beläget från gården, att man vid en promenade bör der taga rafraichissementer.

Vi önskade äfven få veta namn på de gräs växter som växa i den starkaste skugga och på den sumpigaste mark.

Namn på de trän som tjena bäst till boquetter på ängar.

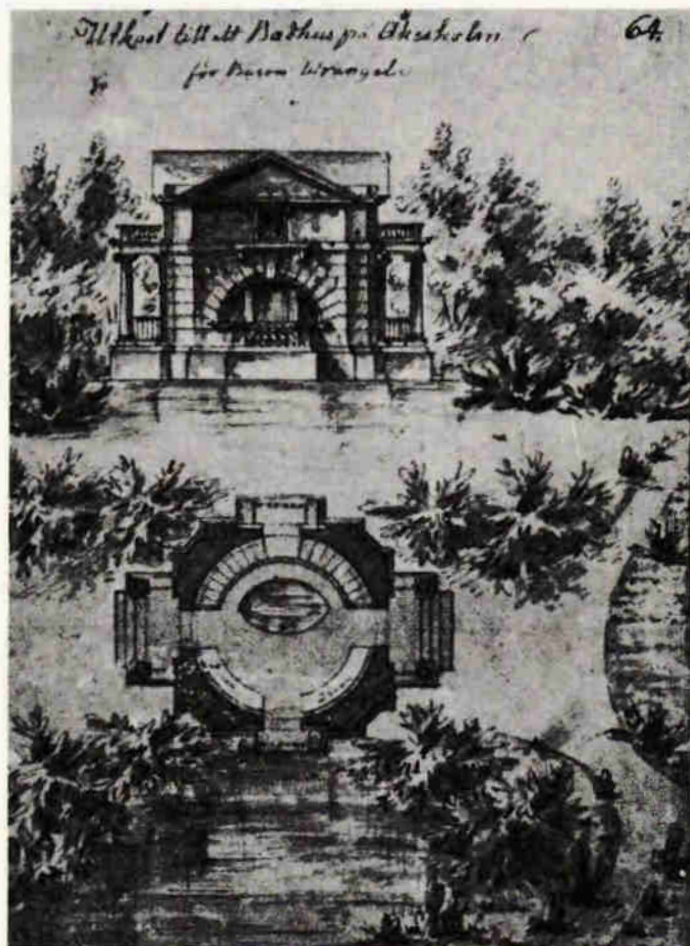

Fig. 24. Akesholm. Skiss till badhus av PIPER. Laverad ritning.
(Konstakademien.)

Framanför huset är en rabatt; frågas vad den borde orneras med?

Ett badhus, omgifvet af en collonad.»

PIPER gjorde skisser till allt detta. De båda stenblocken arrangerar han till en grotta, i vilken uthuggas nicher med säten. Kanalerna överspänner han med små kinesiska broar, flankerade av plintar med »engelska lanternor». Badhuset ritas han som

en liten paviljong i klassicistisk stil, inbäddad i lummig grönska, och i vars halvdunkel man badar i en liten oval bassäng.

Åt baron WRANGEL gjorde han senare även ritningar till ett nytt corps de logis vid Wrangelsro i Halland. Detta var ett av hans senaste arbeten, ritningarna äro daterade 1812, men till sin allmänna karaktär likna de fullständigt hans tidigare verk. Framför byggnaden lägger han ett par halvcirkelformiga appareljer, ett motiv som han gärna använder. Trädgården avskiljes med staket och grindar av samma utseende som hans föreslagna stängsöl omkring Kungsträdgården i Stockholm. Det hela inramas av en pittoresk och lummig grönska.

PIPERS tidigaste verk tycks ha varit den park, som han anlade åt greve SCHEFFER vid Tyresö. Av allt att döma gjorde han ritningarna härtill redan under studieåren utomlands. Parken var förmodligen färdig redan 1779. Den saknar de romantiska små dekorationsbyggnaderna, PIPER sedermera så gärna använder, men det är möjligt, att han dock på sina förslag projekterat sådana, fastän de av någon anledning ej kommit till utförande.

Framför slottet ordnar han en parterr i form av en halvrunt avslutad gräsmatta, omgiven av regelbundna trädrader. I fonden reser sig en solvisare i form av en kolonn, med ett citat från Vergilius. Nedanför denna, mellan slottet och sjön, lågo ladugårdsbyggnaderna, vilket måste ha orsakat PIPER besvär, ty han hade ju den åsikten, att ekonomibyggnader omöjligt kunde visa sig från parken utan under någon dekorativ förklädnad. I detta fall döljer han dem bakom en tät plantering av träd och buskar. Tack vare slottets höga läge bibehålles ändå den fria utsikten över sjön.

Den egentliga parken lägger han mellan dessa byggnader och den gamla trädgården, av vilken även en del inkorporerades med den nya anläggningen. I denna senare del gräves en smal, slingrande kanal, omslutande ett par små idylliska holmar. På grund av markens lutning kom denna att bestå av en rad dammar, mellan vilka vattnet porlade över mossiga stenblock i skuggan av

Fig. 25. Tyrseö. Berså i parken med urna, ritad av PIPER.

grönskande lövvalv. Kanalens början har den karakteristiska krökningen för att ej synas.

Jämsides med kanalen löper en rak gräsbevuxen gång, kantad av likaledes raka rader av träd. En sådan rak gräsallé är ett tämligen sällsynt drag i den engelska trädgårdsstilen, men förekommer dock på sina håll t. ex. i parken vid Stourton Hill, CHAMBERS omnämner det även. Förmodligen har PIPER här delvis använt sig av den gamla trädgårdens plantering.

I övrigt genomskäres parken enligt PIPERS regler endast av ett fåtal gångar. Dess centrala parti utgöres av en kulle, där man oförmodat kommer upp i en berså av alm, lind och lönn

och i vars skugga man skymtar en vas i antik stil. Även slottets övriga omgivning fick ett parkliknande utseende. En av de obelisker, som nu stå vid uppfarten till slottet, bärande namnen på dess olika ägare, var sålunda ursprungligen rest på en kulle väster därom.

Åt sin vän, direktören för Ostindiska kompaniet, JOHAN ABRAHAM GRILL, gjorde PIPER ritningar till en park vid Godegård i Östergötland. Parken, som anlades vid mitten av 1780-talet, är en mycket typisk liten anläggning, som på vanligt sätt är anordnad kring en liten med konst grävd sjö. Tvärs igenom parken löper en rad kullar, av vilka den mellersta är bevuxen med tallskog, de övriga med björk.

På PIPERS planritning synes, hur man från huvudbyggnaden i parkens nordvästra hörn har utsikt över en parterr i form av en blomsterkantad gräsmatta och vidare över bikupor, orangeri och trädgårdsmästarebostad samt snett till höger över en stor »pelouse» mot en kulle med ett »Tente Turque». Från detta för en stig ned till stranden av den lilla sjön, där han placerar en »Champignon ou Parasol». På sjöns plats låg förut ett träsk, som GRILL ville dränera med en mängd smala kanaler, vilka PIPER utvidgade till att bilda en oregelbunden sjö kring ett par trädbevuxna holmar. Väster och söder om sjön lägger han en stor gräsäng i mjuka våglinjer och omgiven av strödda trädgrupper. Längs den östra stranden slingrar sig en större väg i mjuka bukter fram mot en »Alcove Anglois» i parkens södra hörn. I björkdungen på kullen i väster uppföres en »Sallon Chinois», från vilken erbjuder sig en utsikt, som tilltalade PIPER så att han fann den förtjäna ett särskilt omnämmande. Denna riktar sig mot »— Godegårds i en lagom distance belägne sockenkyrka genom en bred och vacker allé med gröna och väl cultiverade ägor å båda sidor, som slutade med en amphiteater af skogbevuxne bergstracter i en horisont af långa afstånd».

Parken genomskäres endast av ett fåtal stigar, en större väg för runt hela anläggningen.

Fig. 26. Godegård. PIPEAS förslag till engelsk park. (Godegårds gårdsarkiv.)

Vid utförandet ändrades endast några detaljer. Det turkiska tältet blev aldrig utfört, på dess plats uppfördes i stället det parasoll, som skulle ha stått nere vid stranden. Från denna kulle för en smal stig sicksackformigt längs branten ned i en smal bäckravin i skuggan under mörka granar, den kallades också »mörka gången». Ifrån denna kommer man plötsligt ut i ljuset vid sjön. Den buktande vägen vid den östra stranden ändras till en rak gräsallé, kantad av hassel och asp, och den engelska paviljongen i fonden ändras till en »Sallon Chinois». I övrigt är parken anlagd efter ritningen. Den är fortfarande tämligen

väl bibehållen. Om dess utseende 1807 lämnar oss LINNERHJELM följande tidstypiska skildring:

»Utsikterna ur rummen äro lugna och städade. Man ser åt ena sidan gården, än innesluten inom murade sidor och brukets byggnader, väl fördelte på ett stort område; åt den andra trädgårdens blomsterfält, orangeri och öfriga anläggningar, bakom hvilka parken höjer sig. I denna böja sig promenadvägarna ömsom uppför kullen, der nämde Voliere i Chinesisk smak och af flera bottnar eller våningar reser sig öfver det öfriga och lämnar utsigt öfver alla brukets byggnader: ömsom ner i dälдер der en bäck framsmyger i täta skuggor, ömsom till uppförda skygd, t. ex. en alkov, äfven i chinesisisk smak målad, der solstrålarna upptill intränga genom ett grant gallerverk, men ögat eljest ledes genom långa alleer till olika sigter; ömsom till lummiga boskeer, och slutligen till ett verkligt A-ha! — Man kommer till detta vid sidan af en backe och på en bred väg i en allé,¹ som tycks bebåda en ansenlig längd. Man ser utåt dess sträckning och tröttnar redan i föreställningen af en lång och rak vandring; men hastigt inom få steg rätt fram är man vid bredden af en tvärbrant stupning och parkens gräns: och finner allsammans beredt till en surpris, samt att den väg man nyss sett i dalen är utan sammanhang med den, från hvilken man blivit behagligt narrad. Nöjd vänder man om och följer en krökande smalare väg. Denna spiralformigt ledd på en backe, förer beqvämt upp på dess spets, som prydes af ett lusthus. Ur dettas fönster öfverser man växelvis lundarna och det ängsfält, som nyss förundrat med sin förmodade väg, eller tränger med blicken in i skogens täthet. Sedan leda promenaderna åter genom boskeer, tills man oförmodat är tillbaka invid gårdens byggnader.»

Parken vid Forsmarks bruk i Uppland får troligen även räknas till PIPERS verk. Denna park anlades vid 1780-talets slut av greve SAMUEL AF UGGLAS, och en gammal tradition inom släkten AF UGGLAS uppgiver PIPER som den konstnärlige skaparen. Det

¹ Allén mot kyrkan nedanför kinesiska salongen.

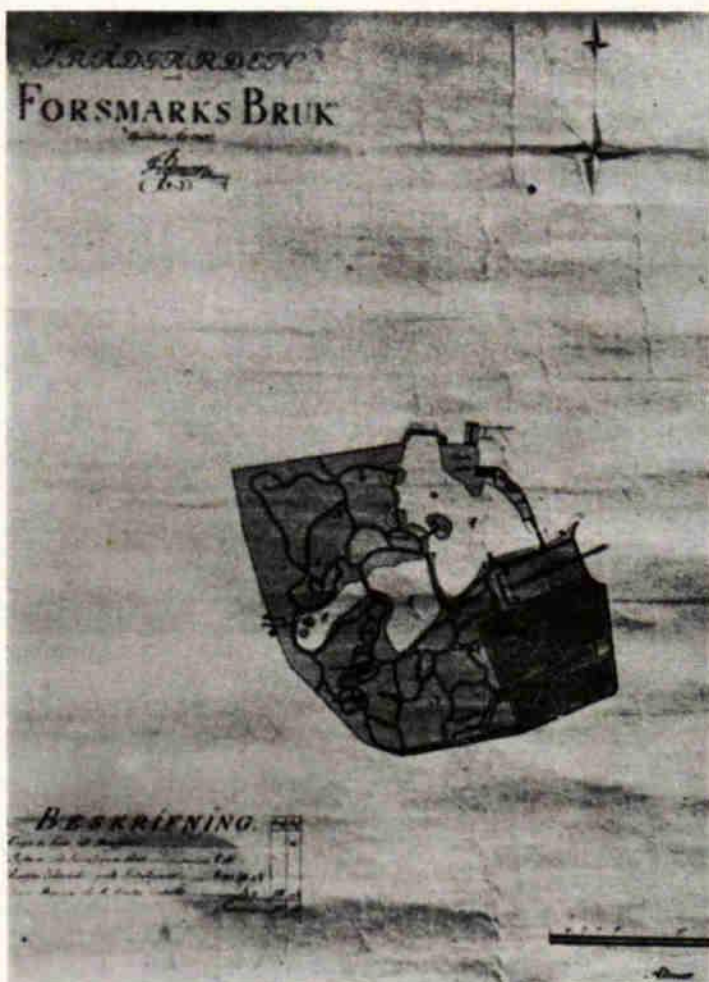

Fig. 27. Forsmark. Uppmätning av parken från 1800-talets första år.
(Forsmarks bruksarkiv.)

är också troligt, att så varit fallet. Parkens höga konstnärliga kvalitet vittnar om att dess skapare måste ha varit en man med djupa insikter i ämnet och som förstått att skickligt tillvarataga terrängens naturliga förutsättningar. Detaljer sådana som Belisars tempel och gravvård visa även ett utseende, som ganska bra överensstämmer med PIPERS formgivning. Parken har dock ett drag, som är ganska främmande för PIPERS trädgårdskonst, näm-

ligen det täta nätverk, vilket bildas av de talrika gångarna. PIPER strävade ju efter stora, hela ytor, runt vilka föra några få och så vitt möjligt osynliga gångar. Möjligen är det ägarens personliga smak, som här tagit sig uttryck. I detta fall gör även den ojämna terrängen, att gångarna inte så starkt framträda.

Parkens utseende blev till stor del bestämt av de redan förefintliga bruksdammarna. För att skapa små idylliska parksjöar behövde man här endast giva strandlinjen en mer oregelbunden kontur och gräva ut holmar, till vilka eleganta kinesiska broar spände över. Även utanför den egentliga parkens område, i den stora bruksdammen, arrangerades sådana små holmar, beväxna med lummiga trädgrupper. Dammarna dela parken i två hälfter, av vilka den närmast huset belägna förlänades en mera ljus och glättig karaktär genom mjuka grässlånter, beväxna med olika slags lövträd, i den bortre delen däremot härskar en romantisk och vild stämning, vegetationen är här också till stor del den ursprungliga av tall och gran.

Även från denna park ger oss LINNERHJELM en ganska utförlig beskrivning från 1800-talets början. Efter att ha beskrivit den närmaste delen, där stora svänggångar ytterligare stegra intrycket av lantlig idyll, fortsätter han: »Vildheten tilltager, en fotstig kröker till en klippa, och vid dess fot röjer sig en gallergrind af obarkade grenar. Man väntar här en håla eller ett förvaringsställe för trädgårdsredskap; men — inom denna stängsel finner man en nätt grotta och i dess skumhet en Eremit, sittande med en bok i handen. Han är klädd i mörk, violett kåpa och har en blid men allvarsam uppsyn. För att ej verka en alltför hastig öfvergång från det djupa, kanske dystra intryck, som väckts vid föreställningen af en medbroder, som vidriga öden eller svagheten kommit att afsky sina likar, fortfar tracten häromkring i sin råhet och barrskog blandar sig mellan de lenare löfträdens grenar. Men åter kommer man i glättigare rymder och finner mot foten af en vacker kulle en Kollonad, som utmärker sig med förenadt anseende och behag vid de lummiga träen, hvilka på den-

Fig. 28. Forsmark. Belisars tempel och gravvård i parken.

samma kasta sina skuggor, och dermed tyckes öka dess värdighet. Med det prydliga är nytta här förenad; ty denna Pelare-rad och den fronton densamma bär bevara framsidan af en i kullen anlagd iskällare. Från kullens höjd njutas korta men ljufliga blickar i den omgifvande trakten, som af kullar och buskager mellan gräsfält eger växlande fägring. Öfver och mellan dessa framlyser ofta den stora Corps de logis och äfven den höga allunden vid dess sida. Vid denna torde det ömtåliga ögat önska att den jemne linje, Alludden formerar med sina kronor, vore något bruten. Den har nu ej anseende af en skog, ej heller af en fri boské, utan låter misstänka sig att utgöra en rak allé, då den likväl i verket har otvungen täckhet. — Ur dälden kröker vägen till en kulle, nedanföre kullen i lugnet af trån, som nästan undan-gömma, röjes en rustik byggnad med fyra barkbeklädda kolonner,

och bakom den Peristil, de formera, synes ett rum, danat för in-
dragenhet och melankoli. På gräskullen ofvanföre densamma
står en prydlig sten upprest på en låg pjeestal och som till-
kännager stället erhållna bestämmelse och föreställning med
dessa ord: Belisar, landsflyktig, fann här ett lugn, en koja, en
grav, Vandrare, hvila här en stund, och Du skall gå hädan dygdi-
gare. — — — Från berörde zirliga hydda leda flere promenad-
vägar, af hvilka en smyger in i en boské till en Volier, och sedan
fram till gräsfält samt parkens gräns åt denna sidan.»

Det lantliga idylliska liv, som levedes här vid 1700-talets slut,
illustrerades även på ett utmärkt sätt av ELIAS MARTIN i en serie
färglagda teckningar.

Möjligen får man till PIPERS verk också räkna den park, som
greve SPARRE lät anlägga vid Bellevue. I varje fall har SPARRE
av PIPER fått en ritning, daterad 1786, till ett utsiktstorn i en
sorts blandning av kineseri och götisk fästningsromantik, vilket
skulle tjäna som »Point de Wue» från Haga, och som förmod-
ligen var avsett att ligga uppe på den höga kullen vid Brunns-
viken.

I flera av sina trädgårdsanläggningar har PIPER delvis an-
vänt sig av en typ, som i England var ganska vanlig, och som
där kallades Ornamented Farm, d. v. s. man avskilde inte en
bestämd yta till park utan gav hela godsets ägor ett parkliknande
utseende. Omkring en viss väg runt alla ägorna ordnades vegeta-
tionen med särskild omsorg, man högg ur träd här och var för
att öppna vackra utsikter samt planterade för fula partier. Vid
de vackraste platserna ordnades viloställen, eventuellt i samband
med någon dekoration. »Detta sätt», säger PIPER, »är ofta för en
Possessionat eller privat Egendoms Herre det mäst tillfredsstäl-
lande, då man successivment och efter hand kan begagna om-
växlingen af hushållsföremål och den wilda Naturen».

Så torde ha varit fallet vid Bjärka Säby i Östergötland, där
den nya huvudbyggningen omkring 1790 uppfördes efter PIPERS
ritningar. Av någon egentlig park finnes här endast ett obetyd-

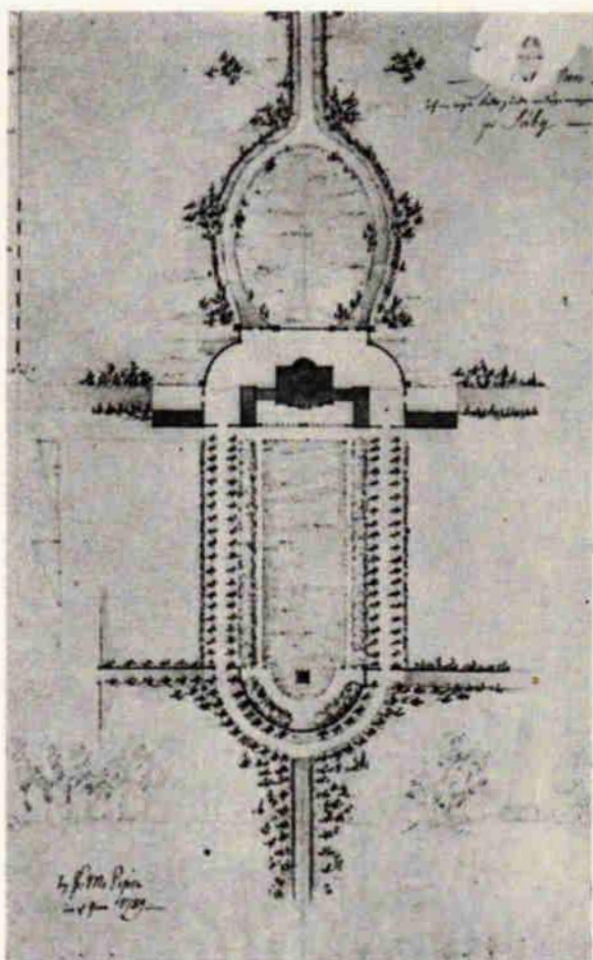

Fig. 29. Bjärka-Säby. Förslag till trädgårdsanläggning av PIPER från 1789.
Laverad ritning. (Konstakademien.)

ligt rudiment mellan huset och sjön, men hela omgivningen i övrigt har fått ett parkliknande utseende. Intill huset ville han lägga en parterr i form av en långsträckt, halvrunt avslutad gräsmatta, omgiven av breda blomsterlister och alléer, och i vars fond en obelisk reser sig. Den utfördes dock betydligt friare, nämligen som en stor gräsplan, på ömse sidor omgiven av en tämligen oregelbunden, successivt stegrad plantering av blommor, buskar och träd.

Vid Røfors bruk vid Arbogaån i Västmanland utlägger PIPER romantiska stigar mellan de mossiga stenblocken i granskogen på den motsatta strandens branta sluttning med utsikt över ån mot bruket och gården. Anläggningen, som utfördes under 1800-talets första år, är nu nästan fullständigt igenvuxen.

Samma förhållande rådde vid Vällinge. Gården är belägen i den smala sänkan för Bornsjöns avlopp i Mälaren och omgives på bägge sidor av branta bergshöjder, bevuxna med tall- och granskog. Ett par smala skogsvägar föra upp på och runt omkring dessa båda höjder, lämnande utsikt över Mälaren, Bornsjön och gårdens byggnader. Några enkla trähyddor uppfördes även. Man kan ännu skönja spåren efter en grottanläggning, troligen ett eremitage, under högresta granar på den mossbevuxna sluttningen, varifrån man över trädtopparna ser ned över det rörliga livet på gården.

Vid Bergshamra gård, belägen vid Brunnsvikens norra ände, började PIPER utlägga en liten park åt greve GUSTAF PHILIP CREUTZ, men vid dennes frånfälle 1785 avstannade arbetet, och anläggningen blev aldrig utförd. Den skulle emellertid ha haft ett alldeles idealiskt läge på den skogklädda höjden vid Brunnsviken. PIPER talar med hänförelse över den förtjusande utsikt, man här hade över Brunnsvikens som teaterkulisser framspringande skogsuddar förbi Haga mot staden med Katarina kyrktorn i fonden.

Ännu ett verk av PIPER vid Stockholm är Liston Hill på Södra Djurgården. Huset uppfördes 1791 efter PIPERS ritningar. Omkring detsamma anlade han endast en liten trädgård, bestående av mjuka grässlänter med några strödda trädgrupper. Den omgavs av ett enkelt järnstaket av ungefär samma utsträckning som det nuvarande stängslet. Bokplanteringen på sluttningen ovanför landsvägen torde även härröra från samma tid.

I sina olika trädgårdsanläggningar visar PIPER, att han ingalunda var slaviskt bunden till något visst schema, utan att han ganska väl förstod att anpassa sig efter de rådande förhållandena på platsen. Hans största håg stod nog åt parker efter engelskt

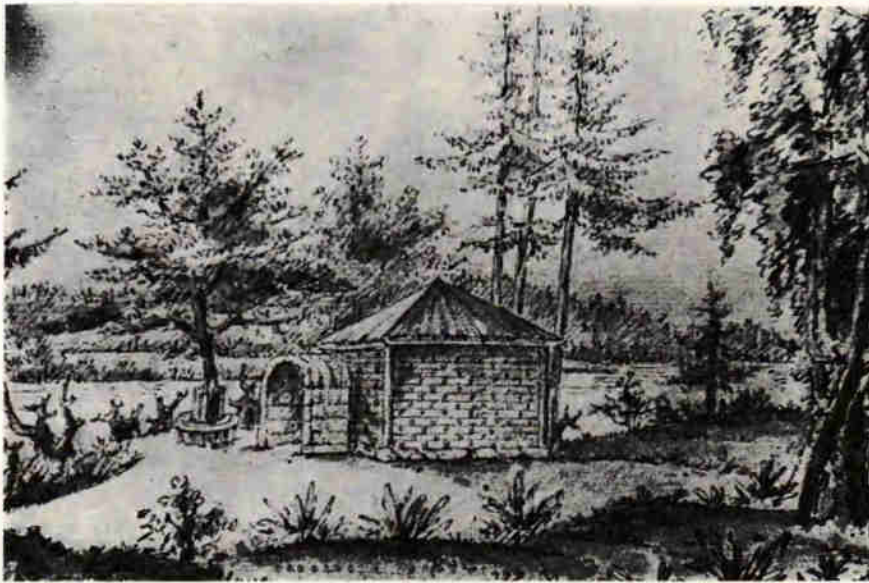

Fig. 30. Vällinge. »Cabane» på en brant klippa med utsikt över Mälaren.
Skiss av PIPER. (Konstakademien.)

mönster med deras olika aggregeringar, men tillfälle att skapa sådana erbjöd sig inte så ofta. Vårt ogynnsamma klimat och för det mesta ganska karga natur gjorde naturligtvis dylika anläggningar omständiga och kostsamma. Vid mindre anläggningar, t. ex. Rölfors och Vällinge, visar han också, att han förstår att på ett utmärkt sätt tillvarata de stämningar, som våra tall- och granskogar ha att giva. Överhuvudtaget ser man, att han alltid använder sig av de möjligheter, som den naturliga terrängen och vegetationen har att erbjuda, och att han förstår att skickligt lägga ut ett fåtal gångar, så att den promenerande får ut det mesta möjliga av den omgivande naturen.

Vid alla de engelska parker, som nu anlades av diletanter på området, ofta ägarna själva, resulterade det hela vanligen i enbart en anhopning av olika romantiska rekvisita i form av grottor, tempel, små leksaksholmar i dammar o. d., för det mesta utan tanke på hur de passade ihop med trakten i övrigt. PIPER

satte nog även stort värde på sådana saker, hela tidsandan var ju sådan, att det stämmingsfulla och känslamma ansågs som det högsta i konsten, men sådana smådetaljer var för honom aldrig huvudsaken. En dekoration ansåg han viktig endast för att ytterligare förstärka den stämning, som en plats redan ägde, och som åstadkoms genom terrängens och vegetationens utformning.

PIPER fick sällan se sina anläggningar erhålla den slutgiltiga gestaltning, som han från början tänkt sig. Härför fordrades naturligtvis ett under årtal fortlöpande överinseende och en bestämmanderätt, som väl sällan var möjligt att erhålla. Ägarens personliga smak och åsikter gjorde sig även gällande inom trädgårdskonstens område i vida högre grad än inom byggnadskonsten. Särskilt väl kan man se detta vid PIPERS båda största verk, Drottningholm och Haga, vilka ju aldrig fått sin slutgiltiga utformning, utan där arbetena med åren alltmera fördröjts och förenklats. Man kan nog instämma med PIPER, när han inte utan en viss bitterhet säger, att »till en med Smak och urskillning utförd lustparks anläggning fordras mycken ej allenast smak och reflexion utan ock mycken erfarenhet, samt att det ingalunda beror uppå en slump eller godtycke, som ofta åstadkommer orimeliga småsaker till och med uti Konglige trädgårdsanläggningar, då man lyssnar till hvarje Dames och Cavaillers egenkäre Ideer och infall; ty man kan (ssm HIRSCHFELD säger) lysa som skickelig Hofman, som förtrefflig Marachal de Cour och derföre ej duga till Intendent de Jardins».

De många fria trädgårdar, som växte fram senare under 1800-talet, och vilka visade en alltmera ökad tendens mot schematisering och brist på förståelse för naturen, gör att denna trädgårdsstil nu kommit i vanrykte. Men dessa första landskapsträdgårdar, som PIPER skapade, visa däremot en sådan fin uppskattning av naturen samt förmå skapa sådana stämningar och vackra bilder, att de väl tåla en jämförelse med varje annan trädgårdsstil.

Anlitade arkiv och källskrifter.

Konstakademiens arkiv och bibliotek.

Slottsarkivet.

Slottsarkitektkontoret.

Kungliga bibliotekets arkiv.

Byggnadsstyrelsens arkiv.

Riksarkivet.

Godegårds gårdsarkiv.

Forsmarks bruksarkiv.

CARLING. Från kryddegård till engelsk park. (En bok om Tyresö.)

CHAMBERS. A dissertation on oriental gardening (med anteckningar av PIPER).

CURMAN. Gustaf III:s första projekt till Hagaparken.

GOTHEIN. Geschichte der Gartenkunst.

HIRSCHFELD. Theori de l'Art des Jardins (med anteckningar av PIPER).

KLINGSPOR. Uppländska herrgårdar.

LINNERHJELM. Brev från resor i Sverige.

LJUNGGREN. Skånska herrgårdar.

Svenska slott och herresäten.

Svenska trädgårdskonsten.

THERSNER. Fordna och närvarande Sverige.

TRIGGS. Garden craft in Europe.

WHEATLY. On modern gardening (med anteckningar av PIPER).

WOLLIN. Drottningholms lustträdgård och park.

—, Haga. (Svenska slott och herresäten.)

—, Karl XII:s torg. (S:t Eriks årsbok.)

—, Kungsträdgården. (S:t Eriks årsbok.)

D. B. W:s BOTANISKA TRÄDGÅRD I VISBY OCH DESS OMBYGGNAD.

AV C. SKOTTSBERG.

Då Föreningen för dendrologi och parkvård i somras tog D. B. W:s trädgård i dess nya skick i betraktande, genomgick denna sitt eldprov. Huruvida den bestod det tillkommer det icke mig att yttra mig om, men jag tror icke, att det var ogillande av anläggningen, som kom exkursionsdeltagarna att så hastigt som skedde söka sig till en annan marknad. Därom ger väl f. ö. vår sekreterare besked i sin krönika. Åt honom överlåter jag också att närmare skildra de Floras skatter, som den gamla välförsedda anläggningen alltjämt bevarar, och att publicera de fotografier, jag för hans räkning tog under besöket. Några av dem vittna ju bättre än ord. Själv skall jag inskränka mig till att i största korthet redogöra för de principer, som voro vägledande för mitt arbete, och för huvuddragen av detsamma, varjämte jag funnit det rätt passande att som bakgrund ge en översikt av trädgårdens historia i form av ett referat av fil. dr KARL JOHANSSONS framställning.¹

Sedan den av Sällskapet D. B. W. drivna fri- och fattigskolan i Visby år 1848 nedlagts, började man se sig om efter nya värdiga mål för sällskapets verksamhet, och 1854 väcktes av magister H. P. GUSTAFSON motion om inrättande av »en läroanstalt med huvudsakligt syfte att bibringa den uppväxande befolkningen i vår stad en säker och levande kunskap om naturen», vilket skulle ske

¹ D. B. W:s trädgård. I. Sällskapet D. B. W. 1814—1914. Visby 1914.

genom anläggande av »en botanisk trädgård med hufvudsakligen svenska växter, dit samla, så vidt möjligt är, alla jord- och stenarter och i dessa ämnen någon viss tid om året genom en skicklig lärare meddela undervisning samt därur årligen på passande platser utflytta ett antal träd och växter till stadens försköning» — en ganska unik inrättning, som på en gång tjänade en brett syftande naturhistorisk undervisning och åtog sig de uppgifter, som annars bruka påvila en stadsträdgårds plantskolor. Planen blev heller aldrig förverkligad i ursprungligen avsedd omfattning. I den kommitté, som tog frågan om hand, sutto bl. a. PER ADOLF SÄVE och den bekante gotlandsbotanisten O. A. WESTÖÖ. Redan följande år gjordes det första markförvärvet, den s. k. Bergmanska åkern, varigenom med ett par smärre undantag hela det fält, som begränsas av Studentallén, Sankt Olofs gränd och den tämligen branta slutningen upp mot Tranhusgatan kom i sällskapetets ägo, d. v. s. det som allt fortfarande utgör trädgårdens väsentliga del. Under de följande åren förvärvades några smärre tomter och 1863 nådde man på en punkt fram till Tranhusgatan. Därmed blev det ett legitimt önskemål att förvärva alla utefter denna gatas västra sida belägna tomter, som lågo intill det redan inköpta området, ett mål som nåddes 1886, varvid trädgården fick naturlig gräns åt tre håll. Betydande markförvärv hade under tiden gjorts norr om trädgårdsområdet, och här uppfördes den paviljong, som under namnet D. B. W:s paviljong är känd för varje Visbybo och för en stor mängd främlingar (bild 3, 4). Detta parti, lika stort eller större än själva trädgården, har ännu ej blivit slutgiltigt ordnat och skall här ej vidare beröras. Dess behandling ingick ej i det mig meddelade uppdraget.

Omedelbart efter förvärvandet av den Bergmanska åkern tog man itu med anläggandet av trädgården, till vilken planen uppgjorts av den bekante akademiörtagårdsmästaren i Uppsala DANIEL MÜLLER, som därvid tillämpat en kombination av den franska och den engelska stilen, och planteringsarbetena togo våren 1856 sin början. I oktober tillträdde den förste trädgårds-

mästaren, C. P. O. WESTBERG, sin befattning och arbetet skred under hans ledning raskt framåt, men tyvärr avled han redan vid årsskiftet 1858. Med vilken fart arbetet bedrivits bevisas bäst av de uppgifter över vad trädgården vid hans bortgång innehöll, som K. JOHANSSON meddelar: »900 sällsynta träd och buskar af nära lika många arter, 2,500 vildstammar af fruktträd och 300 lövträdplantor i trädskolan, öfver 200 species af främmande örter, 60 ädla fruktträd af nästan lika många olika slag». Man närpå undrar, om icke något misstag föreligger beträffande siffran 900. I varje fall är det tydligt, att icke den förste motionärens förslag »hufvudsakligen svenska växter» varit normgivande, och man kan icke värja sig för misstanken, att trängsel rådde eller åtminstone skulle ha kommit att råda, om allting fått leva och växa till. Så skedde visserligen icke, men det är icke litet, som ännu finnes kvar från denna trädgårdens första tid. Jag erinrar bland träden om t. ex. *Abies cephalonica*, *pectinata* och *pinsapo*, *Acer campestre*, *dasy carpum* och *obtusatum*, *Betula verrucosa* var. *dalecarlica*, *Castanea sativa*, *Cytisus Adami* och *Watereri*, *Ginkgo*, *Juglans regia*, *Mespilus germanica*, *Ostrya virginiana*, *Platanus acerifolia*, *Pyrus pollveria*, *Quercus cerris*, *Robinia pseudacacia*, *Sorbus aria* × *fennica*, *Staphylea pinnata*, *Tilia americana* och *Ulmus laevis*. När man får veta, att de fyra rektanglarna (aa—dd på karta 1), säkerligen motsvarande minst $\frac{1}{4}$ av hela ytan, utgjorde trädskola jämte plats för bärbuskar och perenna prydnadsväxter, varjämte ett annat område var anslaget till bänkgård, så har man ännu svårare att förstå, hur det väldiga beståndet av träd och buskar fick plats. Det dröjde väl icke länge, förrän gallring visade sig nödvändig.

I den ursprungliga motionen lades stor vikt vid trädgården såsom undervisande anstalt. Till en början erhöles endast eleverna vid folkskoleseminariet fri undervisning i trädgårdsskötsel, men från 1860 antogs man även andra elever, vilka fingo teoretisk undervisning av trädgårdsmästaren och två års praktik, varefter de utexaminerades. De voro sällskapets stipendiater.

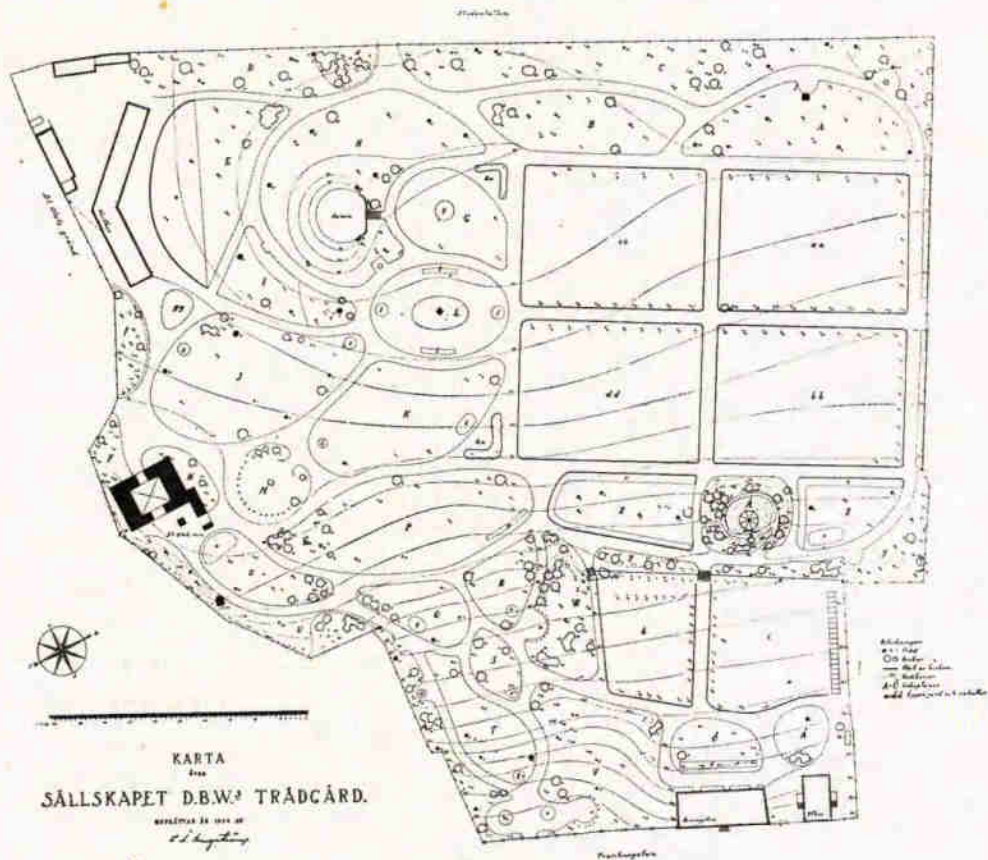
Emellertid visade sig trädgården kosta betydligt mer än den inbragte, sällskapet tröttnade och beslöt 1874 att arrendera ut den. Därmed träder den in i ett nytt skede. En i samband med överlåtelsen upprättad karta ger en föreställning om dess utseende vid den första periodens slut, och WESTÖÖ, som haft tillsyn särskilt med den botaniska avdelningen, upprättade samtidigt en fullständig inventarieförteckning. Ehuruväl den dåvarande kunnige trädgårdsmästaren J. MAY blev arrendator, är det naturligt, att botaniken och skönheten nu fingo träda tillbaka för handeln, och såsom botanisk prydnadsträdgård torde anläggningen ha stått ganska stilla under arrendetiden. Om vanvård kan det dock ej vara tal, och arrendet förnyades gång på gång. Då det 1893 åter utgick, var MAY död, och sällskapet beslöt att åter ställa trädgården under en särskild styrelse; därmed tager dess tredje skede sin början. Undervisningsverksamheten, som tidtals legat nere, återupptogs under något ändrade former, och efter 1904 ha inga teoretiska kurser givits. Trädgårdsskolans betydelse bör kanske ej skattas mycket högt; en vida större roll spelade trädgården genom det exempel, den gav, och genom de otaliga planter, som därifrån vandrade ut över Gotlands landsbygd. För denna utveckling blev 1893 ett märkesår. Den nye mästern, P. LÖFSTEDT, kom från Alnarp, och under hans ledning vidtogos många åtgärder både för att försköna platsen och för att höja avkastningen. Redan vid denna tid hördes nog röster, som yrkade, att trädgården skulle upphöra med all handel, men de vunno den gången intet gehör. Nya växthus byggdes, bänkgården utvidgades, och beståndet av fruktträd, bärbuskar, rosor, krukväxter etc. ökades, så att karaktären av handelsträdgård blev än mera utpräglad än tidigare. Av det ursprungliga, ideella syftet märkte man kanske ej så mycket. Ett framställt förslag till en radikal omläggning stötte på envist motstånd, särskilt emedan man fruktade kostnaderna. Under LÖFSTEDTS efterträdare, E. GRANSTRÖM, förblevo riktlinjerna i det längsta oförändrade. Sällskapet, som under 1890-talet sett sig i stånd att offra rätt betydliga summor

på trädgårdens underhåll, nödgades småningom föra en försiktigare politik. Handelsträdgården arbetades upp, trädgården, vars centrala parti antagit karaktären av en välskött fruktträdgård, gav tämligen god avkastning, och plantskolorna, som därvid betydde mest, hade flyttats utanför stadsmuren. De siffror, JOHANSSON meddelar, ge en föreställning om verksamhetens omfattning: under 10-årsperioden 1903—1912 försåldes 19,900 fruktträd, 16,500 bärbuskar, 7,100 parkträd, 15,600 prydnadsbuskar, 46,500 häckplantor, vartill kommo många tusental jordgubbs- och sparrisplantor samt perenna prydnadsväxter. Det kan synas, som om anläggningen under dessa förhållanden svårligen kunnat göra skäl för sitt gamla namn: »D. B. W:s botaniska trädgård», men lyckligtvis saknade styrelsen aldrig förespråkare för de botaniska och ideellt hortikulturella intressena. Främst måste utan tvivel K. JOHANSSON nämnas; att detta icke framgår av hans egen skildring av trädgårdens öden är emellertid begripligt. Under tiden 1892—94 och 1902—16 var han medlem av styrelsen och de facto trädgårdens särskilde intendent, som åt densamma ägnade ofantligt mycket av sin tid och sitt intresse. Många nya och intressanta arter infördes av honom. Den ursprungliga idén, att gotländska arter skulle vara huvudföremålet för trädgårdens ansträngningar, har väl ingen i samma grad som han sökt förverkliga, och han samlade betydande erfarenhet om deras odlingsmöjligheter. Av vetenskapligt värde voro hans kritiska utredningar av vissa besvärliga grupper systematik, varvid i mer än ett fall just materialet från D. B. W:s trädgård behandlades i tryck. I »Lustgården» för 1924 har han publicerat en utredning »om våra almar» och i samma årsskrift 1925 en dylik »om plataner». I trädgårdens botaniska historia intar JOHANSSON ovedersägligen första rummet. Själv har han varit angelägen att framhålla WESTÖÖS stora personliga insats. W. satt i styrelsen 46 år, därav 26 som ordförande, och »få torde de dagar ha varit, under vilka han icke besökte anläggningens olika avdelningar».

Någon god affär blev trädgården alla försök till trots icke.

Det visade sig omöjligt att få debet och kredit att gå ihop, och man fick vara glad, om 3 siffror räckte att skriva förlusten. Om-sättningen kunde icke helt bära prydnadsträdgårdens underhåll, och den tilläts aldrig förfalla. D. B. W:s trädgård, vars bekant-skap jag första gången gjorde 1896 och därefter upprepade gånger förnyade, har städse bjudit skönhetsintryck, och för den som kom från Uppsalaslättens hårda vinter tedde den sig helt visst som en liten lustgård, fastän givetvis de iögonenfallande partier, som tjänade praktiska ändamål, förtogo något av det gynnsamma intrycket. Som redan antytts, var man ju också på sina håll mindre tillfredsställd med den rådande ordningen. På fastlandet inbröt under 1900-talets första decennier en ny tid för trädgårds-odlingen, med nya strömningar inom arkitekturen och nytt växt-material. På Gotland var det D. B. W:s trädgård, som hade att företräda hortikulturen i dess bästa former. Man kan icke säga att den riktigt visade vad den härliga ön förmådde.

Efter motion av sin dåvarande ordförande, konsul C. G. BJÖRKANDER, och sedan för ändamålet behövlige medel ställts till förfogande på enskild väg, beslutade emellertid Sällskapet D. B. W. den 2 oktober 1928 att låta trädgårdsstyrelsen med anlitan- de av fackman uppgöra ett förslag till trädgårdens försättande i värdigt skick särskilt med hänsyn till de botaniska och estetiska intres- sena. Genom konsul BJÖRKANDER lämnades det hedrande upp- draget till mig. De villkor, jag därvid uppställde, nämligen dels att jag såsom medarbetare finge utan kostnad för mig anlita trädgårdsdirektören i Göteborg, T. NATHORST-WINDAHL, dels att en karta uppgjordes, på vilken samtliga träd och buskar voro inlagda, godkändes med största beredvillighet. Av ingenjör L. Å. BERGSTRÖM upprättades 1928 en förträfflig karta i skalan 1:200; den återgives här starkt förminskad (karta 1). Tillsammans med NATHORST-WINDAHL besökte jag Visby i augusti 1929 i och för närmare undersökning av trädgården och överläggning med träd- gårdsstyrelsen. Sällskapets ordförande var då landshövdingen A. RODHE. Samarbetet med styrelsen och med övriga i saken enga-

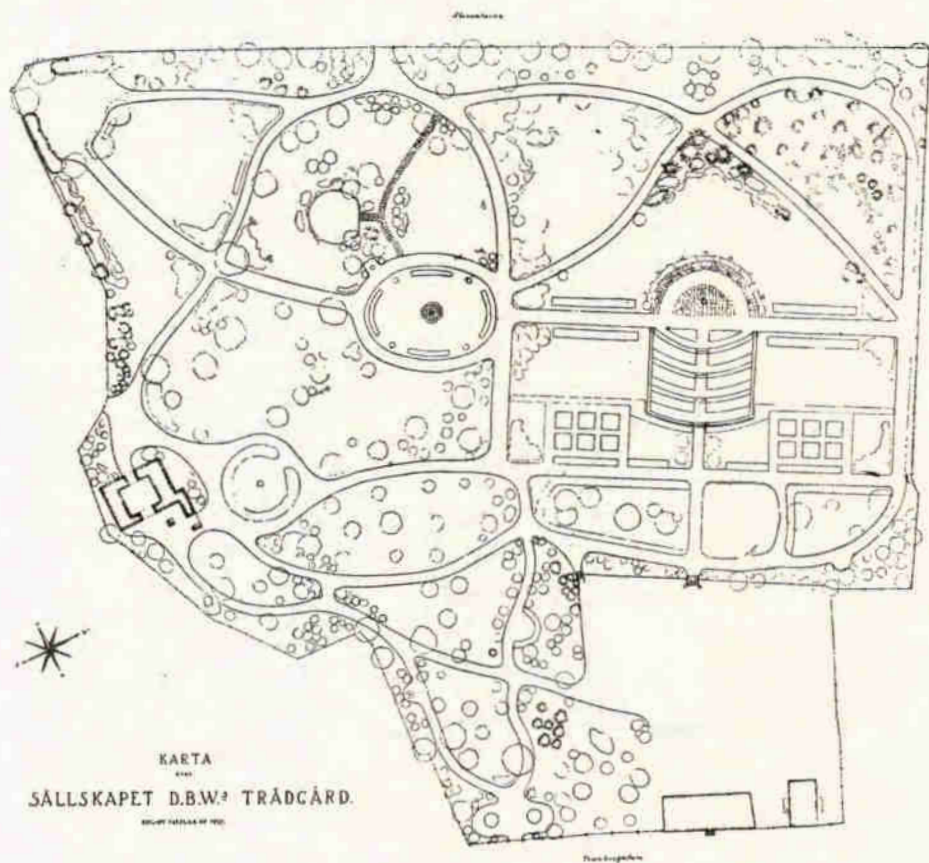

Karta 1. Sällskapet D. B. W:s trädgård enligt karta upprättad år 1928 av
L. A. BERGSTRÖM.

gerade personer utvecklade sig på ett utomordentligt angenämt sätt, och till mången står jag för alltid i tacksamhetsskuld. Om jag därmed främst nämner konsul BJÖRKANDER, så är det icke mer än rätt och billigt. Han har hela tiden varit primus motor i frågan.

Principerna för uppdraget, sådana de under överläggningens gång och sedermera genom skriftväxling utvecklade sig, voro ungefär följande. Ehuruval styrelsen var beredd på ganska radikala förändringar, var avsikten dock icke att ändra trädgårdens karaktär i annan mån än att, om det skulle visa sig befogat, han-

Karta 2. Sällskapet D. B. W:s trädgård enligt förslag år 1929.

delsträdgården finge helt slopas. Den botaniska karaktären skulle framhåvas genom inplantering av nytillkommet växtmaterial. Vid den gallring, som redan en hastig blick visat vara oundviklig, finge träd i god växtkraft endast i yttersta nödfall borttagas. Vid de förändringar i vägsystemet, som eventuellt skulle komma att föreslås, måste man beakta, att trädgården har en betydande genomgångstrafik av fotgängare, och möjligheterna för dessa finge ej försämrats. Diverse detaljer, vilkas estetiska värde kunde ifrågasättas, önskade man av pietetsskäl bibehålla. Av nya inrättningar önskade man främst en tillräckligt stor och repre-

sentativ rosengård, som gav plats för ett rikhaltigt sortiment av alla kulturtyper; även i övrigt borde trädgården bliva en mönsteranstalt.

Sedan kartan grundligt studerats och en undersökning gjorts på ort och ställe, varvid jag tillsammans med NATHORST-WINDAHL granskade varje träd och varje buske samt uppgjorde förslag till gallringar och till flyttning av vissa värdefullare exemplar, vidtog uppgörandet av den nya planen. Vägnätet skisserades av mig och diskuterades i detalj med min medarbetare, innan förslaget framlades. Jag uppgjorde förslag till ny entré och till flera nya avdelningar. Platsen för rosengården var från början given, ty med undantag för fälten aa—dd var snart sagt hela området taget i anspråk för arboretum och fruticetum. Dess orientering i terrängen var bestämd av markens lutningsförhållanden. En mindre terrassering var här ofrånkomlig. Den närmare utformningen av rosengården anförtroddes hr NATHORST-WINDAHL, som enligt min mening löste uppgiften på ett mycket förtjänstfullt sätt. Sedan jag uppgjort växtförteckning, inlades under samarbete med NATHORST-WINDAHL varje till inplantering föreslaget träd och buske på kartan, varvid hans stora erfarenhet om olika arters växtsätt och dimensioner hos oss var av största värde. Trots detta blevo givetvis under arbetets utförande mindre justeringar h. o. d. nödvändiga — det kunde ju knappast förebyggas, då vi före förslagets avlämnande icke hade möjlighet att åter besöka trädgården. Förslaget med tillhörande beskrivning och växtlistor insändes i februari 1930. Det åtföljdes av en av NATHORST-WINDAHL utförd modell av rosengården. Kartan 2 visar, hur anläggningen i färdigt skick beräknades komma att taga sig ut.

Innebörden av vårt förslag var i korthet följande. Handelsverksamheten skulle upphöra eller i varje fall bannlysas från trädgårdens område. Växthus och bänkgård skulle borttagas för att lämna rum åt en mindre, öppen plats innanför den nya entrén, som förlades till hörnet mellan Studentallén och Sankt Olofs gränd. Till trädgården ledde förut endast »bakre» ingångar, av

vilka den från nämnda gränd nu kunde slopas. Från entréplatsen upptogs en ny väg till centralpartiet, ovalen L med pelaren (bild 1 och 2). Sträckningen av denna väg bestämdes av två väldiga träd, en *Robinia* och en *Juglans*, vilka på inga villkor fingo offras (bild 9, 10). Tack vare den nya vägens tillkomst kunde två andra vägar läggas igen. Rektanglarna aa—dd omgestaltades helt och hållet (bilderna 3—8). Frukträden och snittblommorna etc. försvunno. Mittpartiet intogs av den nya rosengården (bild 2, 4, 6, 8), och i anslutning till denna föreslogs avdelningar för krydd- och medicinalväxter. Återstoden av aa och cc behövdes för utvidgningen av arboretum. Vägen väster om och utmed dessa kvarter igenlades. De nya träden voro huvudsakligen koniferer, tillräckligt tätt planterade för att verka skog. Nya diagonalstigar upptogs. Vägen mellan aa—cc och bb—dd utformades som trädgårdens huvudaxel och förde genom rosengården, vars längdaxel skär huvudvägen i rät vinkel. I väster avslutas rosengården av en båge med klätterrosor. I fonden utvecklar sig skogsbrynet av barrträd, på ett par ställen markerat av kraftiga färgband av perenner. Längs vägen mellan bb—dd och Z—Å—X återfinnas de systematiska rabatterna. Dylika funnos redan i X och Z, ett reusltat av dr. JOHANSSONS ansträngningar, men de hade under årens lopp utarmats och föreslogos nu väsentligt utökade, så att alla viktigare familjer, som överhuvud kunna odlas på kalljord, blevo representerade av vackra eller ur en eller annan synpunkt mera intressanta arter. Det med Å betecknade kvartret består av en hög, av sten uppbyggd kulle, bevuxen med diverse smärre träd och buskar och en del »stenpartiväxter» samt krönt av en träpaviljong, härstammande från 1870-talet och i tämlig avsaknad av varje skönhetsvärde. Förslaget upptog platsens avröjande, med bibehållande av de värdefullaste och ej alltför stora träden och buskarna, samt dess aptering till kalk-alpträdgård, nedtill med plats för speciella silurväxter från Gotland och Öland.

Den ganska branta sluttningen nedanför Tranhusgatan våldade någon svårighet. Helt sönderskuren av slingrande och del-

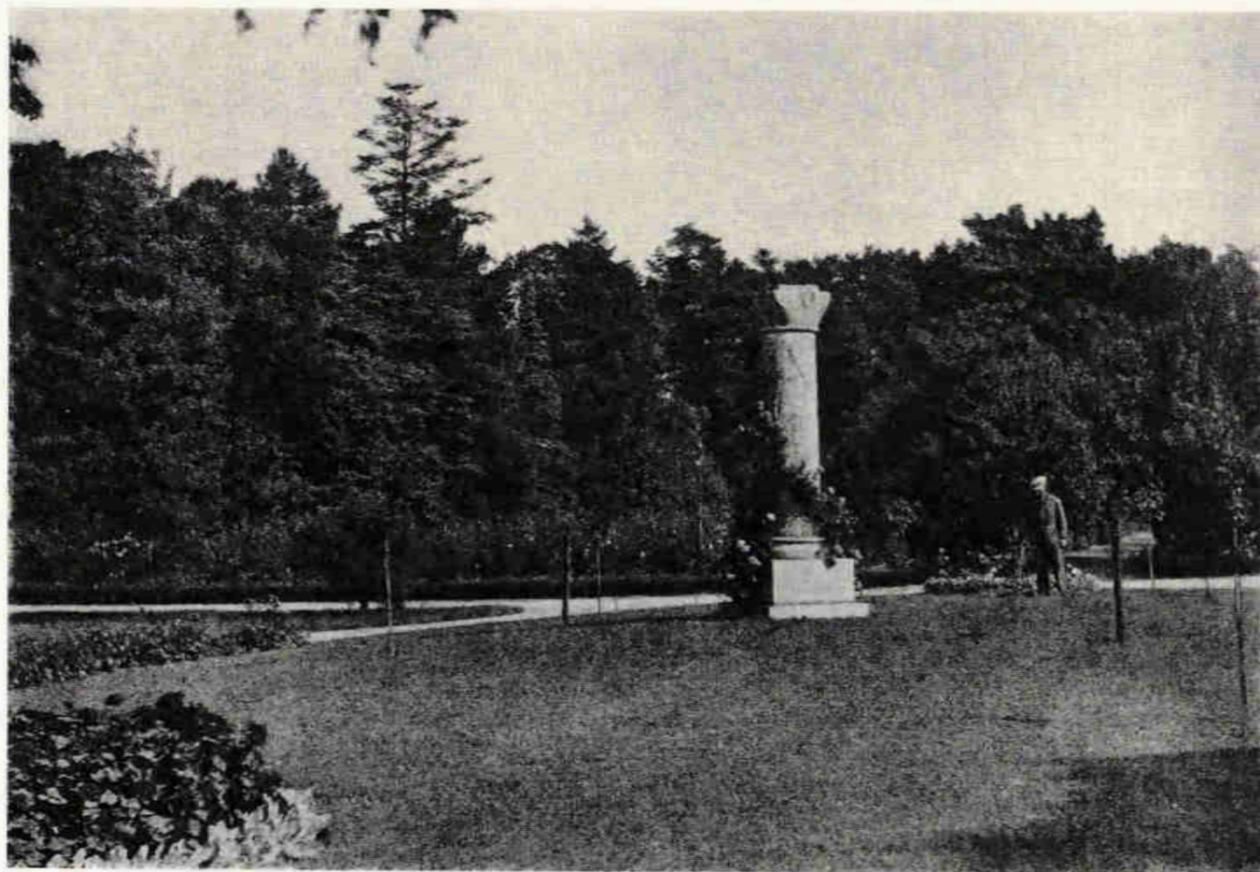

Bild 1. D. B. W:s bot. trädgård, ovalen med pelaren, mot norr. Förf. fot. 17 aug. 1929.

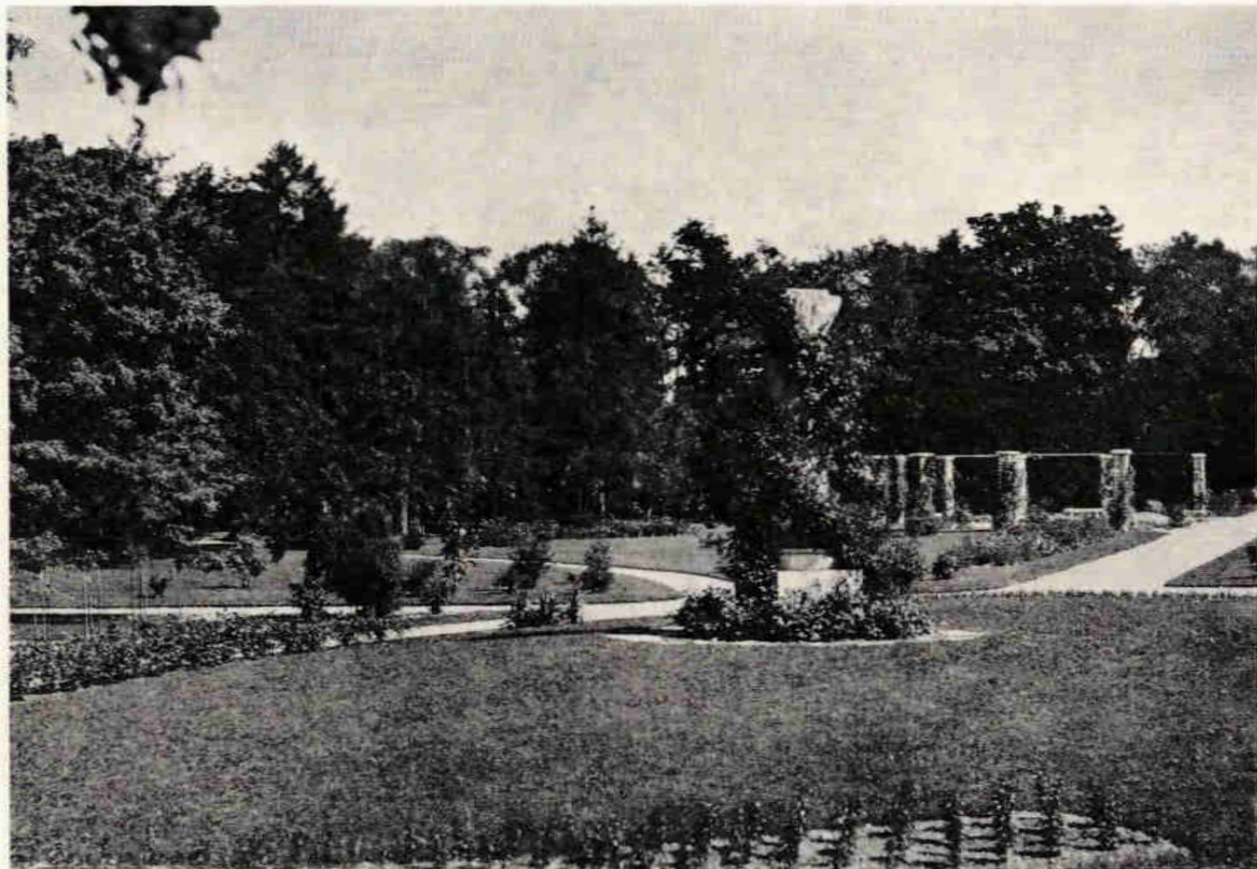

Bild 2. Samma parti som på bild 1; förf. fot. 19 juni 1934. Det höga barrträdet i bakgrunden t. v. på bild 1, en *Abies sibirica*, är nu borta. I mitten den nya diagonala stigen; t. h. rosengårdens båge av kalkstenspelare.

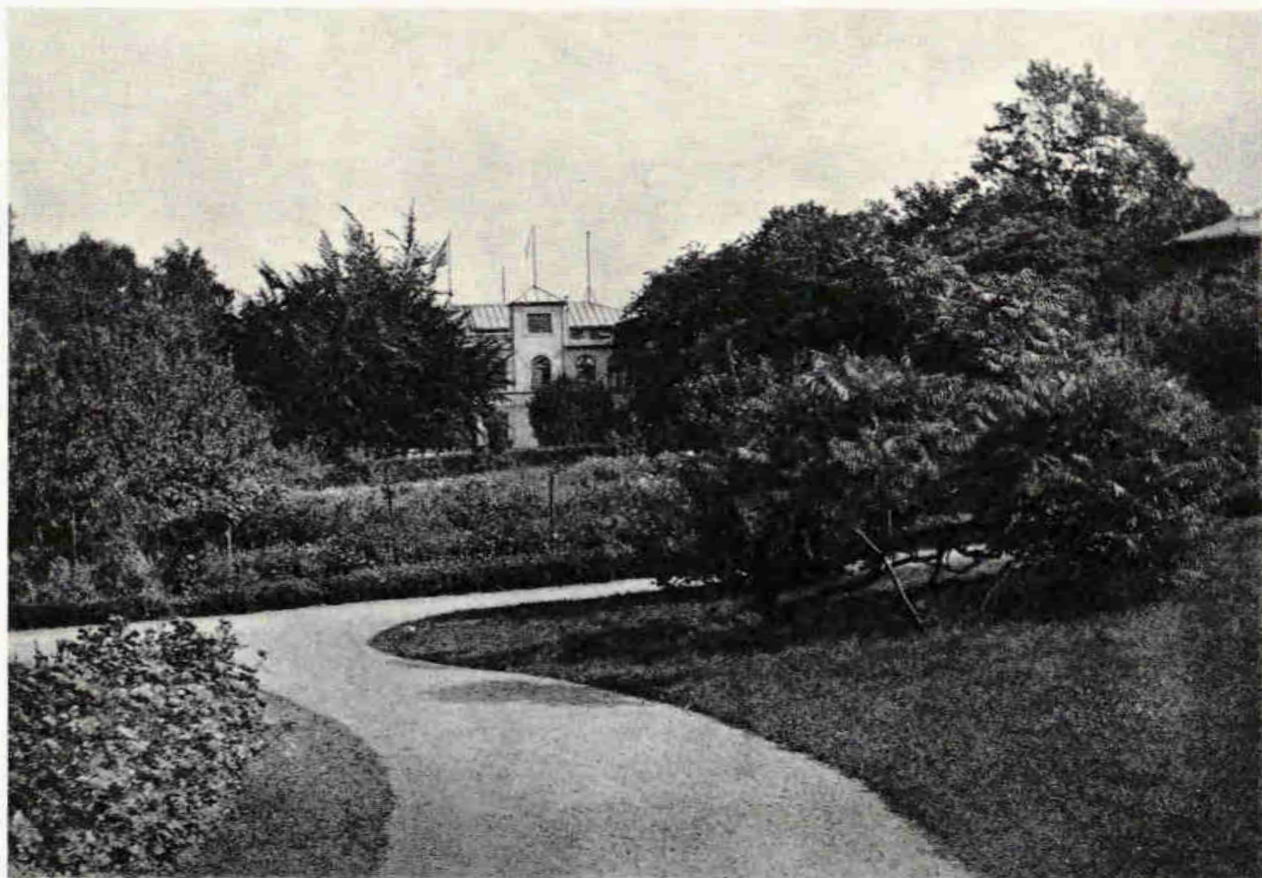
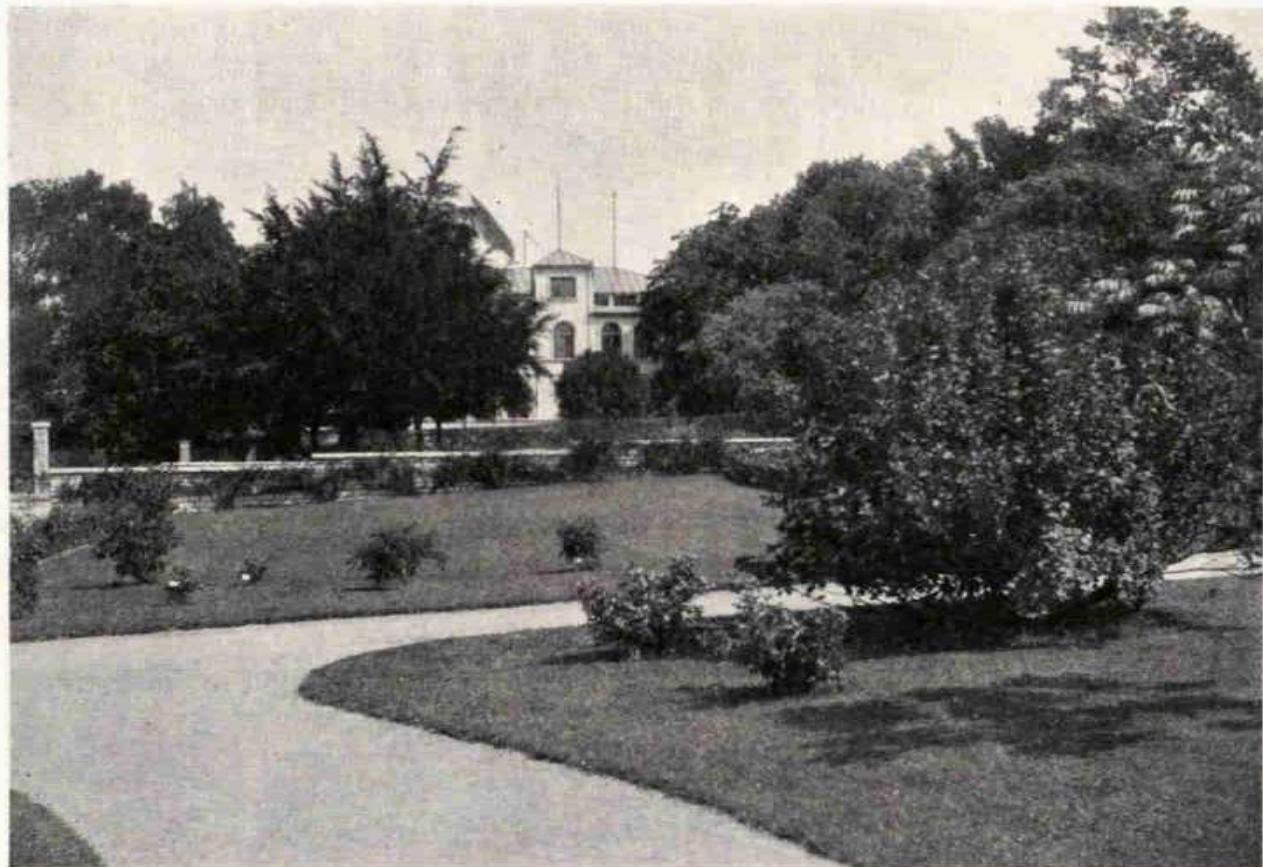

Bild 3. Blick mot D. B. W:s paviljong (belägen strax n. om trädgården). Förf. fot. 17 aug. 1929. I mittplanet fältet dd med snittblommor m. m.; t. v. äppelträd. T. h. *Rhus typhina*.

69

Bild 4. Samma parti som på bild 3; förf. fot. 19 juni 1934. Ekonomiavdelningen borta, i dess ställe gräsplan med rosengården (södra muren). T. h. *Ribes sanguineum*.

Bild 5. D. B. W:s trädgård, gång mellan aa—bb och cc—dd; mot väster. Förf. fot. 17 aug. 1929. Snittblommor och fruktträd. I bakgrunden den sedermera borttagna *Abies sibirica*.

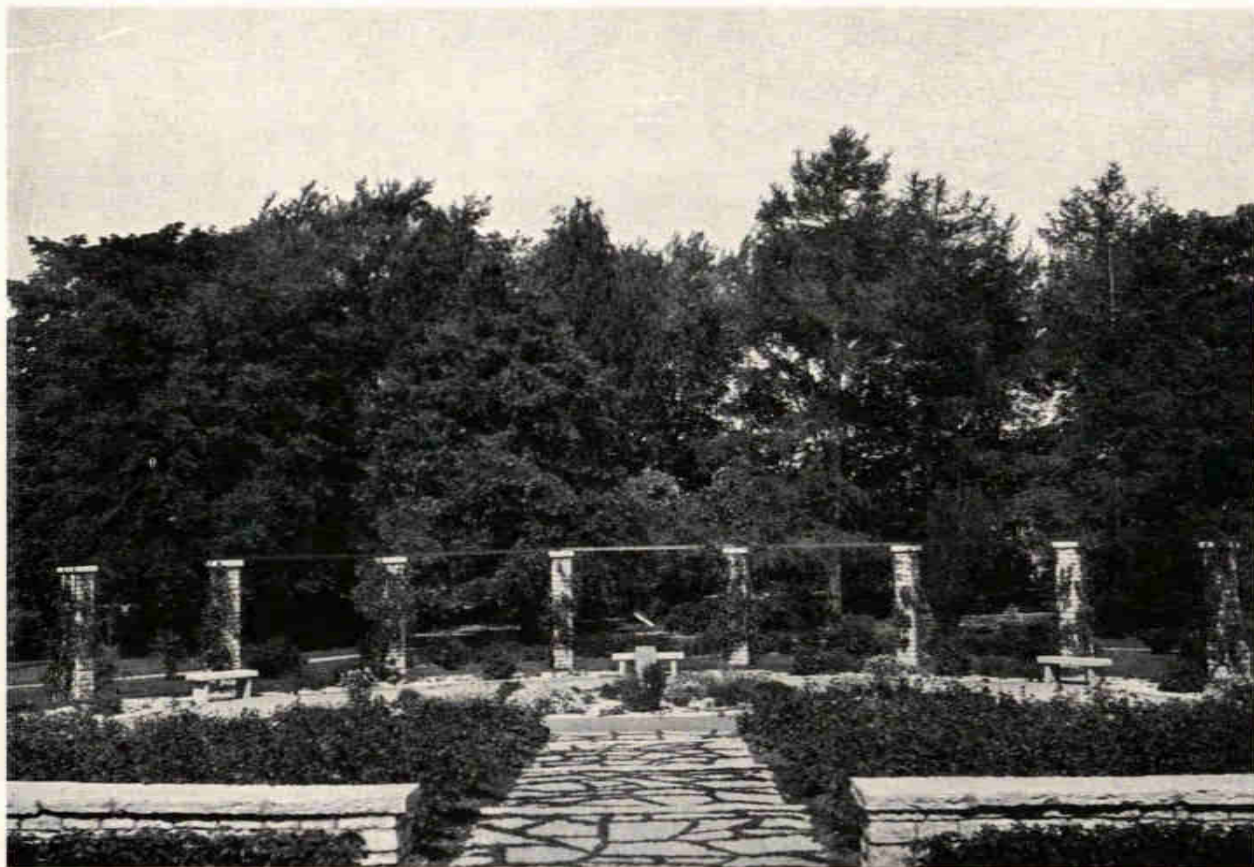

Bild 6. Samma parti som på bild 5; förf. fot. 19 juni 1934. Rosengårdens båge och solvisaren. Identifiering med bild 5 sker lättast med hjälp av skogskonturen t. v.

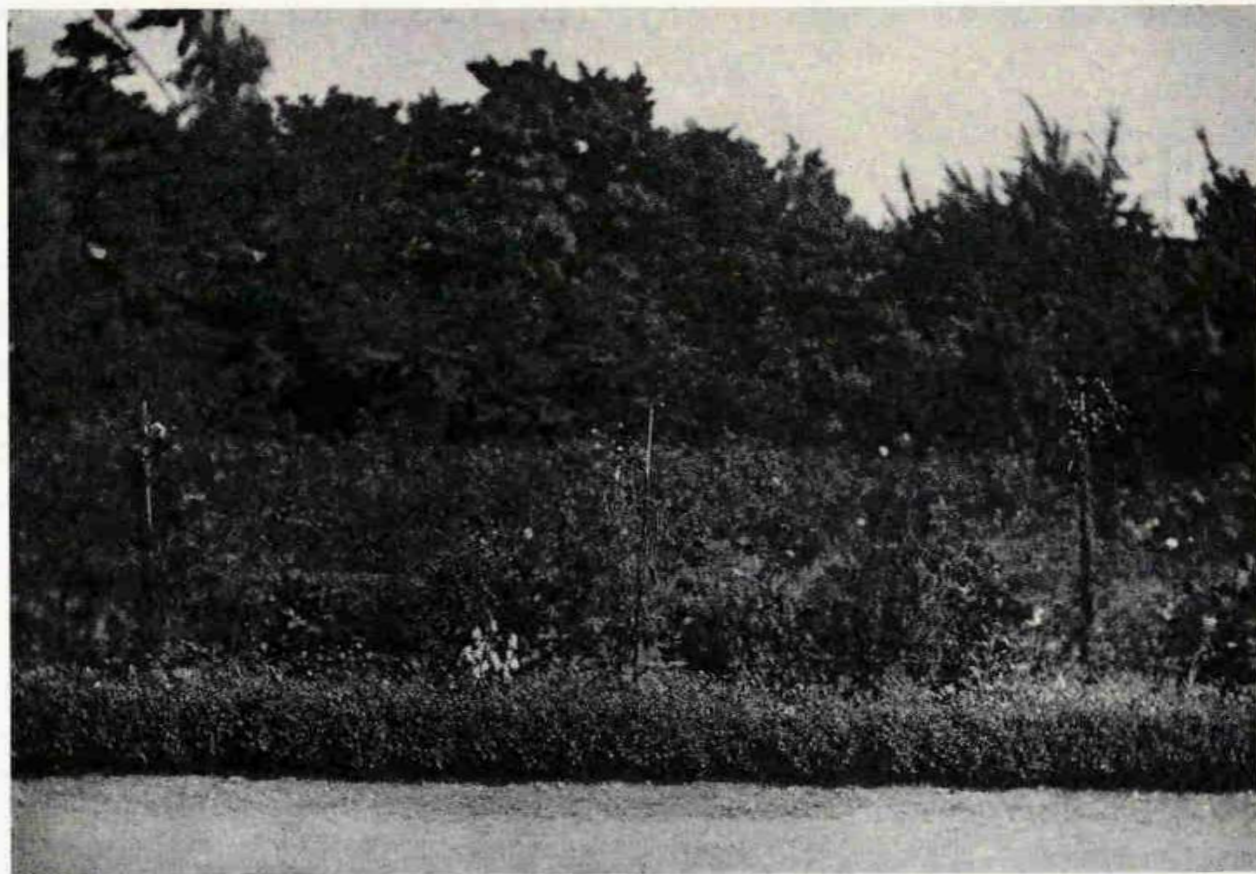

Bild 7. D. B. W:s trädgård. Kvarter i handelsträdgården (fält cc), sett mot norr. Förf. fot. 17 aug. 1929.

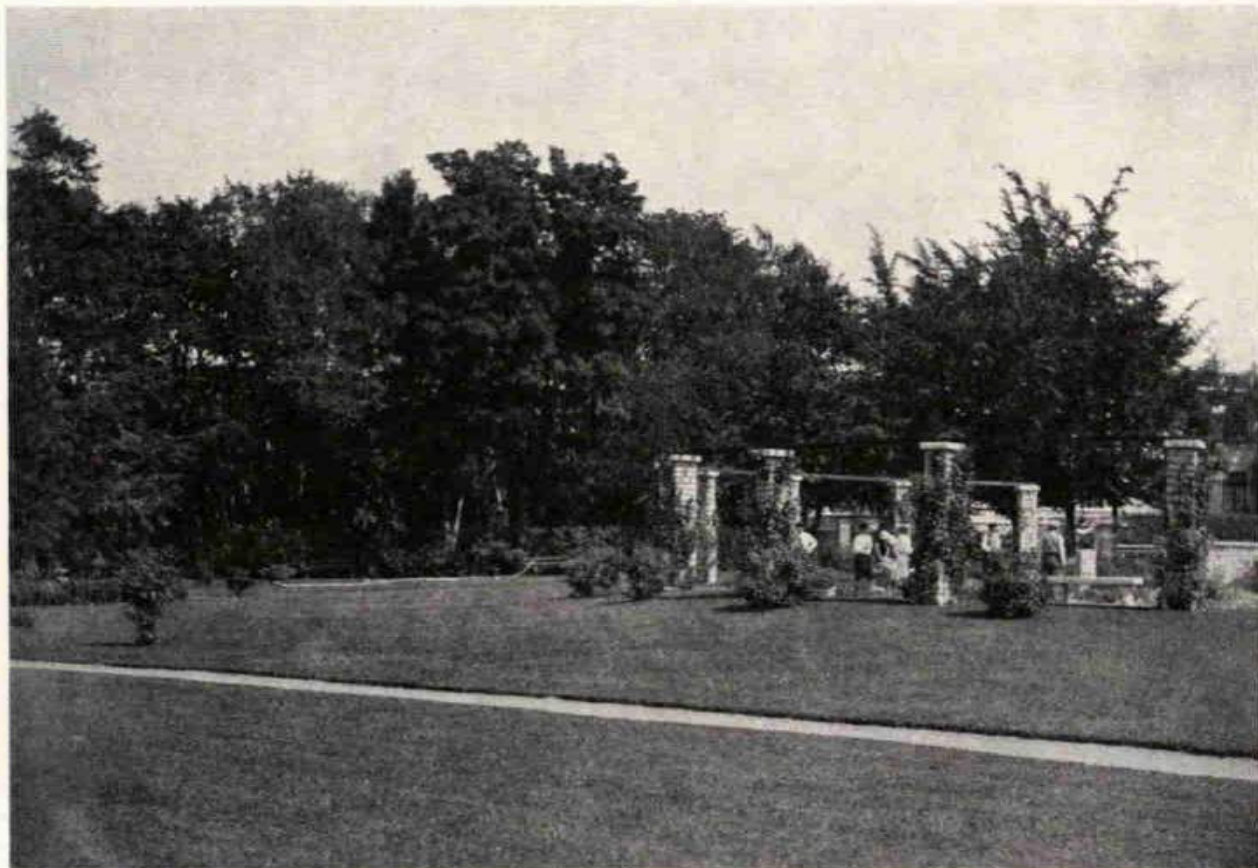

Bild 8. Samma parti som på bild 7; förf. fot. 19 juni 1934. T. h. rosengården. Identifiering lätt med hjälp av skogskonturen.

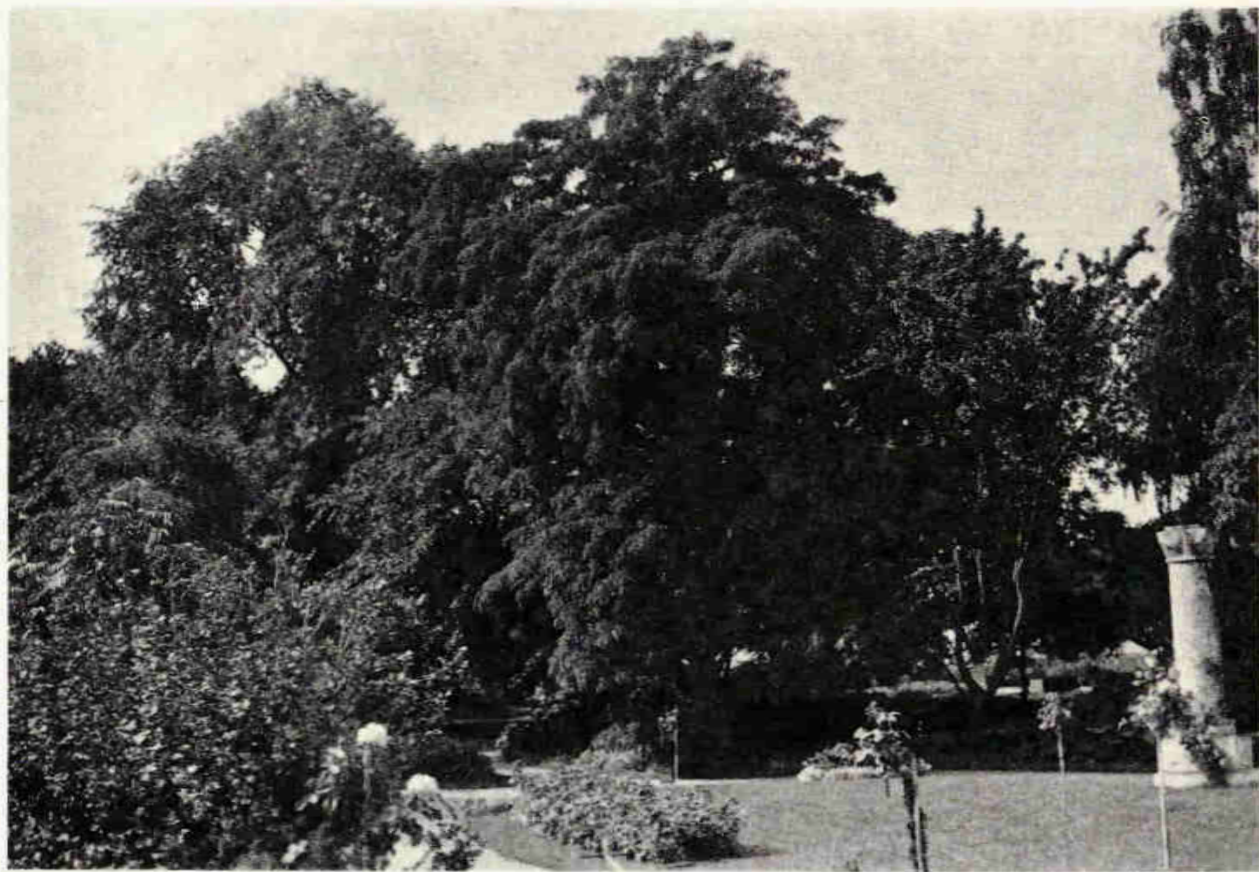

Bild 9. D. B. W:s trädgård. Från rutan dd mot sydväst. Förf. fot. 17 aug. 1929. Träden fr. v. till h. *Ulmus campestris* × *scabra*, *Robinia pseudacacia* (den stora i centrum), gammalt Stenkyrkeäppelträd, *Betula verrucosa* (i kanten).

Bild 10. Samma parti som på bild 9; förf. fot. 19 juni 1934. T. h. om *Robinian* i bakgrunden en stor *Juglans regia*. T. h. därom blick mot den nya huvudentrén.

vis rätt meningslösa gångar, var den utan tvivel trädgårdens ur arkitektonisk synpunkt sämsta parti, men en radikal ombyggnad kunde av kostnadsskäl icke ifrågakomma. Vi inskränkte oss till att föreslå en lätt genomförbar förenkling av vägnätet och i samband därmed någon gallring och nyinplantering.

Området närmast öster om Sankt Olofs ruin — N på karta 1 samt försättsplansch 1 — var den självklara platsen för sådana prydnads- och gagnväxter, som infördes till Sverige av klosterfolket. Ljusförhållandena måste dock förbättras genom någon gallring. Kartan 1, kvarter O, U, visar den föreslagna platsen för klosterträdgården.

Till sist må ännu tvenne punkter på förslaget beröras, ovalen L (en flack kulle) och dammen i H. Den förra med sin av rosor omslingrade pelare står nog knappast i överensstämmelse med vår tids smak, men det befanns lämpligt att av pietetsskäl låta detta parti vara orört; dock föreslogs sänkning av kullen med 15 cm och dess avjämning samt förbättring av kantrabatternas utseende. Dammen, som på grund av den djupt belägna vattenspegeln hade tycke av brunn, fyllde mycket dåligt trädgårdens behov av synligt vatten. Vattenytan föreslogs därför höjd med 30 cm, varefter åtskilliga fuktighetsälskande, ur estetisk synpunkt värdefulla arter skulle inplanteras. Den ärevördiga, men tämligen omotiverade almbersån M bibehölls av pietetsskäl. Almarna måste dock utbytas mot nya.

Att ytterligare redogöra för förslagets detaljer måste jag avstå ifrån. Jag vill endast tillägga, att omkr. 170 arter av träd och buskar, som saknades i samlingen, föreslogos till inplantering; dock skulle samtidigt nya utblickar skapas, varför de ytor, där nyplantering kunde verkställas, voro av ringa utsträckning.

Styrelsen underkastade förslaget en ingående granskning, varefter det bereddades mig tillfälle att på hösten 1930 demonstrera detsamma inför styrelsen och sällskapet, lämna ytterligare upplysningar och diskutera framställda invändningar. Vad kostnaden för dess genomförande angår, så måste vi på grund av bristande

utgångsmaterial för en pålitlig beräkning nöja oss med mycket ungefärliga siffror. Förhållandena voro allt för olika dem, vid vilka vi blivit vana i Göteborg.

Sällskapet D. B. W. antog den 3 febr. 1931 enhälligt förslaget till utförande. Sedan Sparbanken, under långa tider dess ekonomiska ryggrad, anslagit behöfliga medel, kunde arbetena i sept. samma år igångsättas under ledning av trädgårdsmästare GRANSTRÖM samt under överinseende av trädgårdsstyrelsens ordförande konsul BJÖRKANDER. Vid anläggandet av de systematiska kvarteren och avdelningarna för krydd- och medicinalväxter biträdades han särdeles effektivt av apotekare J. LYBING. Våren 1934 presenterade sig trädgården i allt väsentligt färdig i sitt nya skick. Arbetena hade då dragit en kostnad av kr. 20,700:—.

En jämförelse mellan förr och nu låter sig med tillhjälp av fotografierna, bild 1—10, lätt verkställa. De tala för sig själva. Ännu återstå dock tvenne moment i förslaget att utföra. Kullen Å har visserligen något gallrats, men paviljongen har av pietetskäl lämnats orubbad, varför något kalkalpinum ej kommit till stånd. Klosterträdgårdens anläggande har måst uppskjutas, emedan riksantikvarieämbetet har för avsikt att här anställa grävningar. Även om ruinens grundplan frilägges, torde utrymme finnas för den tilltänkta lilla trädgården, som synes mig vara på sin rätta plats just här. Slutligen må nämnas, att det icke varit möjligt att höja vattenytan i dammen. Skall detta kunna ske, måste kostsamma tätningsarbeten utföras.

Det tillkommer icke mig att yttra mig om i vad mån trädgården i dess nya skick kan anses lyckad. Jag förmodar, att meningarna äro delade; det brukar så vara. Själv återsåg jag den dagarna före dendrologernas besök och fann därvid skäl att rekommendera ett par smärre justeringar. Jag kan endast önska att den, sedan nu handelsträdgårdens fruktträd och bärbuskar, snittblommor och krukväxter försvunnit, måtte förtjäna namnet *b o t a n i s k l u s t g å r d*. Är så fallet, tillhör förtjänsten icke minst konsul BJÖRKANDER, som på mer än en punkt under arbetets gång kunnat

ingripa och avhjälpa brister i förslaget. Det var min avsikt att vid Dendrologiska föreningens besök redogöra för de principer, som varit vägledande för oss och som vi, frivilligt eller icke, haft att följa, ty utan kännedom därom kunde besökarna knappast rättvist bedöma resultatet av våra ansträngningar. Tyvärr gavs intet tillfälle härtill. Så mycket större är min tacksamhet mot Lustgården och dess redaktör, som berett plats för denna uppsats och de många bilder som beledsaga den. Till konsul BJÖRKANDER, som haft den stora vänligheten att se igenom mitt manuskript och på ett par ställen komplettera detsamma, uttalar jag likaledes ett hjärtligt tack.

Fig. 1. Murgrönan å Burmeisterska huset i Visby.

TRE MINNESVÄRDA GOTLANDSDAGAR. FÖRENINGENS FÖR DENDROLOGI OCH PARKVÅRD 15:DE SOMMAREXKURSION.

AV NILS SYLVÉN.

Gotland — sagoön och blomsterön i det Baltiska inhavet — har i alla tider mer än kanske någon annan svensk landsända verkat lockande på den naturälskande fastlandssvensken. Ett besök på den floristiskt så särpräglade ön har allt sedan LINNÉ'S dagar rent av räknats som ett nödvändigt led i svensk botanisk allmänbildning. Gotlands, enkannerligen Visbys jätteindivid av murgröna, valnöt, akasia och mullbär ha också alltid gällt som något inom svensk dendrologi enastående. En dendrologexkursion till Gotland har därför ej heller någonsin behöft någon närmare motivering. Då kallelse till sådan våren 1934 utgick, möttes densamma med allmän tillfredsställelse. Och då exkursionens ledning därtill även i år omhändertagits av föreningens oförliknelige dendrologiske läromästare, professor RUTGER SERNANDER, var behållningen av exkursionen utan vidare given.

Onsdagen den 20 juni samlades ett 50-tal förväntansfulla dendrologer utanför Stadshotellet i Visby. Den första exkursionsdagen var å programmet huvudsakligen ägnad åt staden med dess trädgårdar och planteringar.

Visby.

En synnerligen god, orienterande utblick över Visby och dess närmaste omgivningar erhåller man från Kyrkberget eller Klinten ovanför domkyrkan. Professor SERNANDER leder oss närmaste vägen dit och berättar här för oss om Gotlands och Visbys öden genom tiderna. Vi lyssna andäktigt till den medryckande framställningen, naturligt illustrerad av omgivningens säregna topografi och utsikten över staden med dess gator och gränder, parker och trädgårdar samt först och sist stadsmuren och de i lummig grönska inbäddade kyrkoruinerna. Längs berget vandra vi så förbi snår av rikblommiga nyponbuskar — såväl röd- som vitblommiga — och fläckvis av spinnmal (*Hyponomeuta padellus*) fullständigt kalättna slånbuskar fram mot Norder port. Blåelden (*Echium vulgare*) står just nu i sin grannaste blomsterprakt och kantar flerstädes gångstigen längs bergkrönet med sina granna spiror. Såsom en i Gotlandsfloran relativt sent nytillkommen art demonstreras av vår färdledaren här liksom annorstädes i Visby nu allmänt förekommande rosettbladiga sandsenapen (*Diplotaxis muralis*).

Ett första uppehåll i vår rundvandring göra vi i en mindre privatträdgård (fig. 2), en sannskyldig idyll i sitt slag. Ägaren till denna är en av medlemmarna i stadens planteringsnämnd, murare PETERS-SON, en av deltagarna i dagens exkursion och nu vår ciceron i trädgården i fråga. Anläggningen är endast tre år gammal och visar, vad man på kort tid här kan åstadkomma, om man med förståelse och kärlek tar itu med arbetet. Genom användande av gammalt — medeltida — växtmaterial har åt anläggningen förlänats en äkta gammaltids-charm, som man tyvärr allt för sällan möter i våra nutida trädgårdstäppor; pioner, gyllenlack, nattviol, krolliljor, gullvivor, luktviol, borstnejlikor, myskmadra och renfana möta av gamla tiders trädgårdsörter, centifolia-rosor, tibast och lavendel representera äldre buskartade prydnadsväxter. Den sistnämnda har i stor utsträckning ersatts av den moderna kattmyntan (*Nepeta Mussini*), och som ett annat mera framträdande, modernt inslag är även att nämna

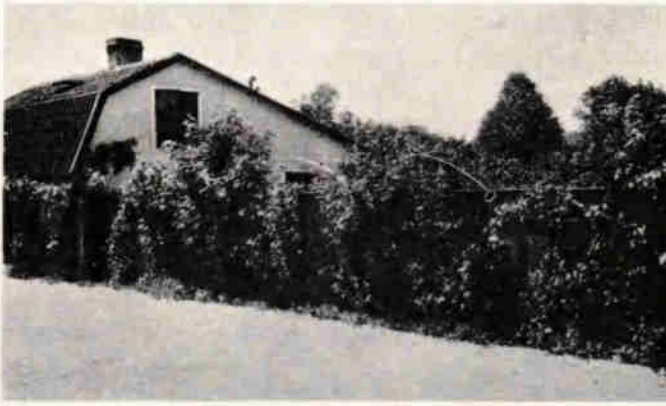

Fig. 2. Klätterrosor å utsidan av murare PETTERSSONS trädgård i Visby.
Foto: AGDA HAGLUND 20 juni 1934.

gemsfiban (*Doronicum plantagineum*). Frukträd och rosor av nyare, ädel typ jämte vin och vildvin utfylla den i rätlinjig barock utförda anläggningen.

Nästa anhalt blir S:t Nikolai ruin och den gamla trädgården invid (S. om) denna (fig. 3). Den mäktiga ruinen är allt, som återstår av dominikanernas klosterkyrka; av klosterbyggnaderna, som legat på kyrkans norra sida, finnes nu ingenting kvar ovan jord.

Kyrkan har skapats vid 1200-talets mitt genom omgestaltning av en äldre basilika. År 1525 d. 13 maj bröto lybeckarna in i Visby och ödelade en stor del av staden och förstördes härvid även dominikanerklostret så grundligt, att det sedan aldrig blev återuppbyggt. Ruinerna efter klostret kvarstodo till fram på 1600-talet, men nu äro de alldeles försvunna, endast ruinen efter den ståtliga klosterkyrkan vittnar ännu om dominikanernas rikedomar och sinne för byggnadskonsten.

Under stum beundran passera vi igenom den imponerande kyrkoruinen och samlas inne i trädgården bakom denna och lyssna till allt vad professor SERNANDER här har att förtälja. För oss som dendrologer och parkvänner erbjuder den på märkliga träd rika trädgården det ej minsta intresset. Ett av de mest majestätiska träden, en jättev aln ö t, har visserligen nyligen skattat åt förgängelsen, men ännu finnas här alltjämt en representativ samling dendrologiska märkvärdigheter: ett praktexemplar av akacia, två åldriga svarta mullbärsträd, en jätte-tuja, en ståtlig, buskformig idgran, en mäktig naverlönn och tre väldiga murgrönor. Akacian är ett stort och ståtligt 15,5 m högt träd, som vid c. 2,5 m:s höjd

grenar sig i 4 grenar, tillsammans bildande en krona om 16 m:s vidd; stammens omkrets utgjorde 1 m ö. m. 248 cm, 1,3 m ö. m. 258 cm och 1,5 m ö. m. 265 cm. Mullbärsträden äro båda trestammiga med från varandra lutande grenstammar; å trädet längst i norr mätte den östligaste av de tämligen jämgrova grenstammarna 116 cm i omkrets 1 m ö. m. och trädets höjd uppgick till 5 m, å trädet längst i söder mättes en av grenstammarna till 164 cm i omkrets c. 35—40 cm ö. m. *Tujan* (*Thuja occidentalis*) — vid koret — mätte 6 m i höjd och 74 cm i stamomkrets vid c. 40 cm:s höjd ö. m. *Idgranens* höjd uppgick likaledes till c. 6 m. *Naverlönnen* nådde 173 cm i stamomkrets vid brösthöjd. — Området mellan träden har utlagts till gräsmatta, över stora områden insprängd med osedvanligt tätt växande *luktvioleer*. Av senare tidens inslag i lignosvegetationen i Nikolai-trädgården må särskilt nämnas *alptry* (*Lonicera alpigena*), här liksom flerstädes i Mellansverige angripen av bladlöss och med ett flertal blad ombildade till för arten karakteristiska bladlusgaller (jmf. »Lustgården» 1930, sid. 126—127).

Då S:t Nikolaus var den första under exkursionen besökta Visbyruinen, kunde dess rika ruinflora omöjligt undgå vår uppmärksamhet. C. A. M. LINDMAN, vilken sommaren 1895 gjort »kärleväxtfloran på Visby ruiner» till föremål för närmare undersökning (se Öfversigt af K. Vetensk.-Akad. Förhandlingar 1895, N:o 8, sid. 519—536), framhåller, att »det artrikaste och mest vidsträckt växtsamhället befinner sig ofvanpå de till största delen bibehållna hvalfven af S:t Nikolaus; ungefär 12 m. öfver gatan finner man där en verklig ängsbacke af gräs och örter, delvis täckt med täta snår af buskar och små löfträd». Av de 98 arter kärleväxter, som han antecknat ingå i ruinfloran, »träffas i det närmaste samtliga» på denna ruin. En flerstädes på de lodräta kalkstensväggarna karakteristiskt uppträdande och av exkursionsdeltagarna särskilt uppmärksammat art var *murrutan* (*Asplenium Ruta muraria*), vilken också av LINDMAN uppgives som en av »ruinfloras allmännast återkommande och mest karakteriserande element».

Från S:t Nikolaus taga vi vägen förbi ruinerna av S:t Gertruds kapell och Helgeandskyrkan fram mot domkyrkan. Tiden tillåter oss ej att göra något längre uppehåll, men inför båda de nämnda ruinerna stanna vi ett ögonblick och lyssna till professor SERNANDER, som allestädes ger oss den närmast önskade orienteringen. Vid N. Kyrkogatans avslutning mot domkyrkan träffa vi en av Visbys största lönnar,

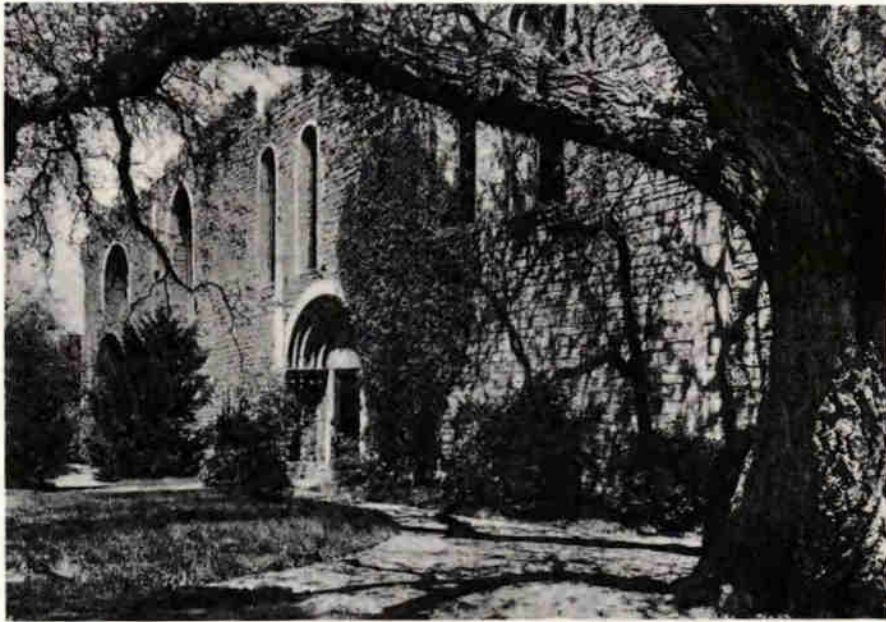

Fig. 3. Från trädgården vid St. Nikolai ruin i Visby. Trädet t. h. i förgrunden trädgårdens stora acacia (*Robinia pseudoacacia*), 258 cm i stamomkrets vid brösthöjd.

274 cm i stamomkrets 1,3 m ö. m.; tillsammans med en ståtlig hästkastanj synes denna från gatan vackert inrama den bakom liggande domen. Den domkyrkan närmast omgivande kyrkogården erbjuder en hel del av dendrologiskt intresse. Tvenne ståtliga bokar, av SERNANDER kallade »gravstensbokarna», stå V. om kyrkan planterade en på vardera sidan om en i desamma numera vid stambasernas sammanväxning fullständigt inväxt gravsten, synlig ovanför de båda trädens sammansmälta rotkonsoler. Enligt P. A. SÄVE skola träden ha planterats omkr. år 1800; vid omkr. 130 års ålder nå de nu resp. 181 cm (det norra trädet) och 268 cm (det södra) i stamomkrets 1,5 m ö. m. Bokarna sätta vanligen rikt med ollon, men grobara sådana komma varken här eller annorstädes på Gotland annat än rent undantagsvis till utveckling. Orsaken härtill anses vara de kalla vårarna, på vilkas konto man väl också får skriva saknaden av bok i öns vilda flora.¹ — S. om domkyrkan ha i olika repriser

¹ Om klimatets inverkan på bokskogen vid dess skandinaviska nordgräns jmf. BERTIL LINDQUIST, Den skandinaviska bokskogens biologi. Sv. Skogsvårdsf. tidskr. 1931, sid. 338 o. f.

Fig. 4. Parti av valk-asken i S:ta Maria-lunden vid Visby domkyrka.
Foto: SVEN A. HERMELIN 20 juni 1934.

planterats lönn, ask, skogslind, hästkastanj och rönn, tillsammans bildande den s. k. S:ta Marias lund. Det äldsta och mäktigaste trädet i lunden är skogslinden, som med sina grenar övertäcker tvenne gamla gravstenar, tillhöriga de gamla Visbysläkterna HÖÖK och LINDSTRÖM; trädet har — såsom SERNANDER uttrycker det — redan nått sitt naturliga slutstadium med de nedre grenarna nedåtböjda och bildande stöttor mot marken, men dessa ha tyvärr avklippts. Skogslinden är i själva verket sällsynt på Gotland och vi ha här ett av de vackraste exemplaren på ön. Detta når c. 21 m:s höjd med en största kronradie på 10 m och en stamomkrets på 335 cm 1,3 m ö. m.; trädet är av skafttyp med två jättegrenar utgående vid 2 m:s höjd och med av huvudsakligen grenar bildat

Fig. 5. Parti av »murgrönsakacia» i en trädgård nära Biskopsgården i Visby.
Foto: SVEN A. HERMELIN 20 juni 1934.

strävsystem, detta dock ej så utpräglad som hos parklindar av samma dimensioner. S:ta Maria-lundens näst skogslinden märkligaste träd är en vackert utbildad »valkask» med stammen rik på egenomliga valkbildningar, uppkomna vid övervallning av gamla grensår (fig. 4).

Efter besöket å domkyrkogården fortsätta vi vår rundvandring med S:ta Katarinas ruin som närmaste mål. På vägen dit passa vi emellertid på att göra tvenne små avstickare och bese i förbifarten några särskilt anmärkningsvärda träd i de i domkyrkans omedelbara närhet befintliga privatträdgårdarna. Den första avstickaren gäller en jätte-akacia, av SERNANDER kallad »murgrönsakacia», inne på en gård nära Biskopsgården. Det 17 m höga trädet mätte i

stamomkrets 1 m ö. m. 302 cm, varifrån dock bör avdragas c. 12 cm för en längs stammen till 15 m:s höjd runt om klättrande murgröna (jmf. fig. 5); färgsamverkan mellan akasiablakens ljusa och murgrönans mörka grönska var vid tiden för vårt besök utomordentligt vacker. Den andra avstickaren gällde ett jättevalnöts-träd inne på en gård strax S. om domkyrkan. Det ståtliga trädet delar sig vid 3 m:s höjd i mäktiga, horisontalt utgående grenstammar, som helt överskugga gården och utforma denna till en enda sammanhängande lövsal — ett enastående vackert vådräd.

S:ta Katarina ruin har med skäl fått rykte om sig som »den skönaste bland de sköna». Det är Franciskanerbrödernas åt den heliga Catharina av Alexandria helgade kyrka vi här ha framför oss.

Icke långt efter franciskanernas ankomst till Visby 1233 påbörjades kyrkobyggandet. Först efter flera omgestaltningar fick kyrkan sin slutliga utformning. År 1412 hade man kyrkan färdig och invigde densamma under praktfulla ceremonier. Säkert var S:ta Katarina vid denna tid det skönaste av alla tempel på Gotland. Storheten varade emellertid ej så länge; när franciskanerna efter reformationen lämnade landet, blev deras kyrka öde och förföll snart. År 1731 var det fråga om att iståndsätta kyrkan för att hålla tysk gudstjänst därstädes, varav framgår, att takvalven då ännu voro i behåll. Det blev emellertid ingenting av med reparationen, och som valven voro av tegel, dröjde det ej länge, innan snikna stadsbor bröto ned dem för att komma åt det eftersökta byggnadsmaterialet. År 1884 påbörjades ett omfattande konserveringsarbete av ruinen; särskilt den djärva reparationen av den brustna triumfbågen väckte då ett berättigat uppseende.¹

Även vid S:ta Katarina koncentrera vi vår uppmärksamhet på planteringarna vid ruinens sydfasad. Aldriga valnöts- och mullbärsträd (*Morus nigra*), de sistnämnda i stil med dem vid S:t Nikolaus, samt först och sist jättemurgrönorna på kyrkväggen äro här av särskilt intresse. S:ta Katarinas murgrönor äro säkerligen att anse som de högsta och största i Skandinavien. En av dem å östligaste delen av ruinens sydfasad har en ganska utpräglad huvudstam med en omkrets vid beräknad brösthöjd på c. 75 cm.

Från S:ta Katarina fortsätta vi vår vandring förbi rådhuset och Allm. läroverket till den av P. A. SÄVE en gång bebödda gården. Då vi passera rådhuset bese vi i förbifarten den gamla rådhusbrunnen med urholkningar i kalkstenen, uppkomna vid ämbarrepens nötning mot stenen vid vattenupphämtningen. Vid Allm. läroverket fäster professor SERNANDER vår uppmärksamhet vid de längs skolgården

¹ Jmf. Svenska Turistföreningens resehandböcker. XV. Gotland. 2. uppl. utarbetad av J. W. HAMNER. Stockholm 1913, sid. 66—69.

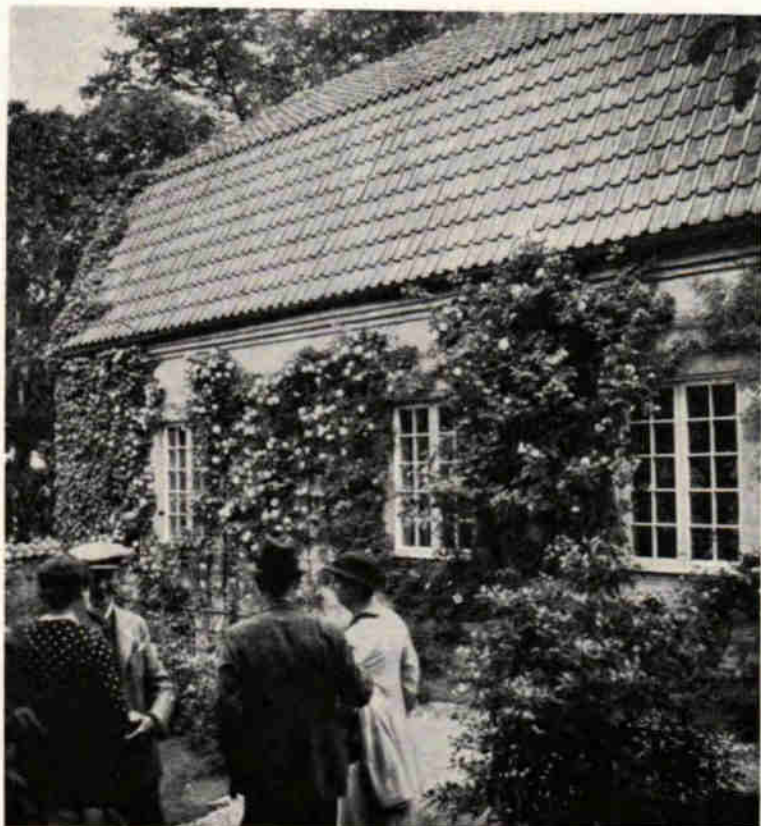

Fig. 6. Paul's Scarlet och andra klätterrosor i major T. NORSTRÖMS trädgård i Visby.

Foto: SVEN A. HERMELIN 20 juni 1934.

planterade pyramidpopplarna; dylika ha funnits här i 120—130 år, men de äldsta nuvarande träden äro trots sin mäktiga resning allenast 40—50-åriga. Besöket på P. A. SÄVES gård avsåg närmast beseende av tvenne därstädes av SÄVE på 1850-talet planterade svarta mulibärsträd, sålunda nu c. 80 å 90 år gamla. Båda träden äro alltjämt friska och välskötta och ha nått ansenliga dimensioner. Det ena, det östra, är av den vanliga, greniga och mer eller mindre nedliggande typen, det andra, det västra, enstammigt men starkt lutande, 6,5 m högt med en stamomkrets på 117 cm 1 m ö. m. och på 103 cm vid brösthöjd.

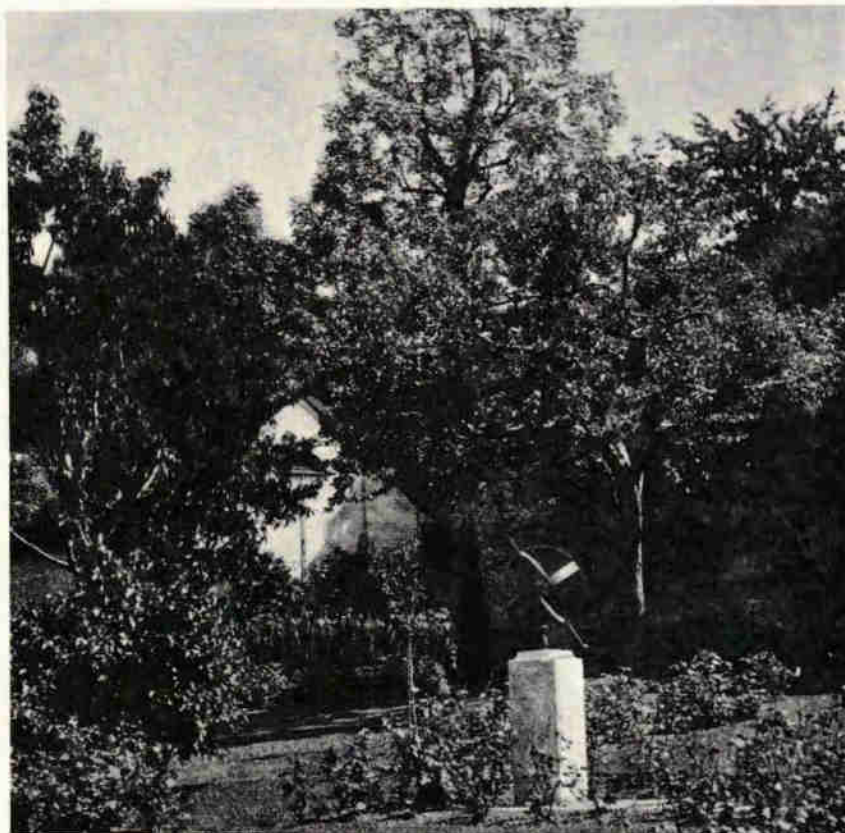

Fig. 7. Från konsul C. G. BJÖRKANDERS trädgård i Visby.

Foto: C. SKOTTSBERG 20 juni 1934.

Förmiddagens rundtur avslutades med besök i tvenne för sina rosenodlingar kända privatträdgårdar. Den första av dessa tillhörde major T. NORSTRÖM, och vi funno där rosor av allehanda slag på ett ovanligt lyckligt sätt samkomponerade. Klätterrosor, stamrosor och lågförädlade rosor voro företrädda i allehanda olika färger, de flesta redan nu i rik blomning. Spalierade å husväggen (jmf. fig. 6) förekommo bl. a. den blekt rosafärgade Conrad Ferdinand Meyer, den välkända, laxgula Gloire de Dijon och den utomordentligt vackra, lysande röda Paul's Scarlet, den sistnämnda just nu den praktfullaste. Av de på stamförädlade sorterna var Mme Edouard Herriot en av de mera i ögonen fallande.

Fig. 8. Murgrönan å kalkberget i konsul BJÖRKANDERS trädgård, Visby.

Foto: SVEN A. HERMELIN 20 juni 1934.

Den andra besökta trädgården (fig. 7 och 8) tillhörde konsul C. G. BJÖRKANDER — vår om exkursionens utformning högt förtjänte gotländske ciceron — och demonstrerades denna på det välvilligaste av ägaren. De odlade rosornas mångfald var här oerhörd. En av konsul BJÖRKANDER meddelad förteckning över i trädgården odlade rosor upptager följande 43 olika sorter:

Charles Bonnet, klängros mot mur.

Conrad Ferdinand Meyer, klängros mot mur.

Etoile de Hollande, hel rabatt

Fisher Holmes, blandad rabatt.

Fragezeichen, klängros mot mur.

Frau Karl Druschki, blandad rabatt.

Fräulein Octavia Hesse, klängros mot mur och träd.
 General Mc Arthur, hel rabatt buskf., stam.
 Generalsuperior A. Jansen, delrabatt.
 George Dickson, blandad rabatt.
 Gloire de Dijon, klängros mot mur.
 Gloire de Hollande, blandad rabatt, stam.
 Golden Emblem, delrabatt.
 Gruss an Teplitz, stam.
 Hadley, buskf. blandad rabatt, klängros mot mur.
 Hugh Dickson, delrabatt.
 Joseph Guy, hel rabatt.
 Julien Potin, hel rabatt
 Kaiserin Augusta Victoria, hel rabatt.
 Kirsten Poulsen, hel rabatt.
 Lady Gay, klängros mot mur.
 Lord Charlemont, blandad rabatt.
 Los Angeles, delrabatt.
 Louise Catherine Breslau, klängros mot mur.
 Mme Butterfly, hel rabatt.
 » Caroline Testout, buskf. blandad rabatt, stam.
 » Edouard Herriot, delrabatt, stam.
 » Jules Bouché, hel rabatt.
 Miss C. E. von Rossem, hel rabatt.
 » Willmott, blandad rabatt.
 Mrs Charles Russel, delrabatt.
 » Henry Morse, delrabatt.
 » Henry Winnet, delrabatt.
 » John Laing, blandad rabatt.
 » Wemyss Quin, delrabatt.
 Paul's Scarlet, klängros mot mur och träd.
 Princesse Lamballe, klängros mot mur.
 Ophelia, hel rabatt.
 Souvenir de Claudius Pernet, hel rabatt.
 » » Georges Pernet, hel rabatt.
 Ulrich Brunner fils, blandad rabatt.
 Wartburg, klängros mot mur.
 Wilhelm Kordes, hel rabatt.
 I delrabatterna förekomma 2 å 3 olika men harmonierande arter.
 I blandade rabatter ingå även rosor av de arter, som finnas i hel rabatt

Fig. 9. »Julrosor»: Etoile de Hollande och Mme Butterfly, plockade i konsul BJÖRKANDERS trädgård julafton 1932.

och delrabatt. — Även en hel del träd och andra buskar än rosor ha inplanterats i den underbara BJÖRKANDER'ska trädgården. Av mera anmärkningsvärda sådana lägga vi särskilt märke till valnöts-träd, akasia och svart mullbärsträd, buddleja, tamarisk, tibast, (på stam), rhododendron och azalea samt som spalierväxt å boningshuset den på sina vita blommor och relat. smalt ovala blad igenkännbara *Polygonum Aubertii*. — Mot SO. begränsas trädgården av tvärbrant kalkberg, till vilket en trappa leder upp och från vars krön man har en härlig utsikt över trädgårdsidyllen nedanför och den kringliggande staden. Bergväggen är delvis klädd med yppig murgröna (fig. 8) och i en naturlig nisch i densamma har en av trädgårdens största rariteter, hjorttunga (*Scolopendrium officinale*), funnit en naturlig växtplats. I ena hörnet av trädgården har en näckrosdamm med vita, rosafärgade och röda näckrosor blivit anlagd; en stilfull inramning av gula och sibiriska svärdsliljor förlänar åt

dammanläggningen en sällsport förnämlig prägel. I det näckrosdammen motsatta hörnet av trädgården är ett stenberg anlagt med diverse stenbergsväxter, av vilka *Mertensia echioides* med sina underbart vackra klarblå blommor nu givetvis hembär priset. — Konsul BJÖRKANDER har själv gjort upp ritningen till sin vackra trädgård. Såväl detaljerna som anläggningen i sin helhet göra på oss alla ett utomordentligt intryck. Till helhetsintryckets höjande bidraga i hög grad de välhållna gräsmattorna mellan lignos- och blomsterkvarteren med sin tack vare vederbörlig inblandning av vitklöver friska grönska.

Kl. 12—13 göres en timmes uppehåll i rundvandringen. Några av stadens och länets honoratiores med landshövdingeparet i spetsen hade till denna tid anordnat mottagning med té å Stadshotellets terrass, dit vi sålunda samlas till ett i allo angenämt avbrott i dagens allvarligare dendrologiska förhandlingar. Landshövding RODE hälsar oss välkomna, och vår ordförande frambär, innan vi ånyo ge oss ut på vår ännu långt ifrån avslutade Visby-promenad, vår med 4-faldigt leve beseglade, djupt kända tacksamhet.

Eftermiddagens vandring gäller först Slottsparken. Denna utgöres till huvudsaklig del av träd, stammande från den stora planteringsperioden vid mitten av 1800-talet. En del träd av äldre ursprung antyda dock, att vi här ha att göra med en park av betydligt högre ålder. Bland de äldre träden knyter sig det största intresset till en bok, på grund av sin märkliga förgrening kallad »de sju systerrarnas bok». 2,5—3 m över marken delar sig stammen i 7 rakt uppåtväxande grenstammar; en stympning av toppen har sannolikt varit anledningen till den egendomliga stamförgreningen, som f. ö. haft till följd en del intressanta grensammanväxningar. Enkelstammen är påfallande jämntjock med svag rotkonsol; stamomkretsen uppgår 1 m ö. m. till 292 cm, 1,3 m ö. m. till 288 cm och 1,5 m ö. m. till 285 cm. Trädets höjd utgör 18 m, dess kronvidd 20 m. — Ett andra träd av särskilt intresse är ett storträd av tårpil (*Salix alba vitellina*) om 314 cm:s stamomkrets 1,3 m ö. m.; 1,8 m ö. m. delar sig stammen i 3 grenar.

Då vi på väg från Slottsparken passera Landshövdingensresidenset bese vi i residensets trädgård ett valnöts-träd av betydande stor-

Fig. 10. Landshövding Rodhe hälsar exkursionsdeltagarna å Stadshotellets terrass i Visby. T. h. professor R. SERNANDER.

Foto: SVEN A. HERMELIN 20 juni 1934.

lek. Som redan av det föregående torde framgått, äro valnötsträd av storträds- eller jätteträdsformat långt ifrån sällsynta inom staden. Inalles lära 130 valnötsträd av mer eller mindre betydande dimensioner finnas planterade i Visby. Nämnas må i detta sammanhang, att antalet i staden planterade mullbärsträd beräknas till ett 80-tal.

Från residenset taga vi vägen mot Visborgs slott och Palissaderna. I planteringen på vänster hand strax bortom residenset se vi glasbjörkar med rikliga häxkvastar och trenne synnerligen vackra tårpilar, av betydande storlek; ett klämmande valnötsträd hade här förståndigt nog borthuggits för tårpilarnas gynnande. — Något längre bort passera vi Visbys enligt uppgift största bigarråträd — dylika träd äro som bekant Visbys speciella berömmelse.

Slutmålet för vår vandring SV-ut är Palissaderna och den där befintliga planteringen av vita mullbärsträd. Vägen leder förbi murresterna av Visborgs slott, på sin tid en av Nordens starkaste befästningar. På de gamla murarna frodas en ställvis yppig ruinflora, och bland de i denna ingående arterna lägga vi särskilt märke till den redan förut å Kyrkberget observerade ros ettbladiga sandsenapen (*Diplotaxis muralis*), här växande tillsammans med sin mera högväxta frände *Diplotaxis tenuifolia*, med vilken den här t. o. m. syntes ha bildat otvetydiga bastarder. Inkomna inom Palissadernas parkområde göra vi ännu ett floristiskt anmärkningsvärt fynd: enstaka exemplar — på tvenne skilda ställen — av den i vårt land förut endast i Skåne påträffade vilda arten av hundäxing, *Dactylis Aschersoniana*¹. — Planteringen av de vita mullbärsträden (pl. 2) förskriver sig från mitten av 1800-talet. På 1830—40-talen hade silkesodlingen i Sverige tagit ny fart, efter det den under ungefär ett halvsekel legat så gott som fullständigt nere; erfarenheterna under 1700-talets senare hälft hade ju varit föga gynnsamma. Det var från det år 1830 i Stockholm bildade och under konungahusets särskilda beskydd stående »Sällskapet för inhemsk silkesodling» det återuppvaknande intresset för silkesodling utgick. Under tiden 1830—1840 utdelades genom sällskapets försorg inalles 50,000 plantor av *Morus alba* till olika delar av landet, och Visby fick då också sin beskärda del. Här stiftades då t. o. m. ett särskilt Silkesodlingssällskap, vilket torde ha nedlagt sin verksamhet först på 1870-talet. Visbyplanteringen anlades i skyddat läge vid Palissaderna med en vägg av vindfasta oxlar till skydd mot havsvindarna. Ännu finnes här en liten dunge mullbärsträd kvar på ej mindre än 28 st. individ. Träden växla i storlek, och det grövsta uppgår till 71 cm i stamomkrets 1,3 m ö. m. Med kännedom om Visbys planteringsnämnds storartade intresse för allt, som rör stadens parker och planteringar, kan man hysa väl grundade förhoppningar om att mullbärsträden ännu i många år här skola fortleva och minna om forntida storsvenska kulturintressen. En del gotländskt silke har framställts, och prov därav lär nu förvaras på Drottningholm.

Förbi hamnen, »Burmeisterska huset», »Kalvskinnshuset» och »gamla apoteket» söka vi oss nu från Palissaderna så småningom

¹ Jmf. N. SYLVÉN, Nya svenska fyndlokaler för *Dactylis Aschersoniana* Graebn. och dess hybrid med *D. glomerata* L. Botan. Notiser 1934, sid. 339 o. f.

fram till Botaniska trädgården — D. B. V:s välkända trädgårdsanläggningar.

Vid hamnen fäster prof. SERNANDER vår uppmärksamhet vid några synnerligen välväxta hästkastanjer av stångtyp, av S. kallade »h a m n k a s t a n j e r n a» och enl. honom de vackraste av denna typ i Sverige. Förutom den genomgående stammen ha dessa en anmärkningsvärd rasegendomlighet i sin rika adventivskottbildning på stammen. De upp till 22 m höga träden äro vid blomningen synliga långt ut till havs. Den grövsta stammen mätte i omkrets vid brösthöjd 292 cm. — En annan dendrologisk sevärdhet vid hamnen äro de stormfasta »h a m n a l m a r n a», vilka ehuru planterade (år 1859) på stora jordkullar ändå väl uthärdat havsvindarnas påfrestningar. De flesta almträden äro ren l u n d a l m (*Ulmus campestris*); de ha aldrig kapats utan endast uppkvistats relat. svagt. Det största trädet — n:r 2 österifrån — mäter 256 cm i stamomkrets 1,3 m ö. m.

Inför »Burmeisterska huset» och dess beryktade murgröna (fig. 1 sid. 79) göra vi ett ögonblick halt. Husets äldsta delar äro från slutet av 1500-talet, men sedan det vid mitten av 1600-talet kom i händerna på en inflyttad tysk köpman, HANS BURMEISTER, blev det tillbyggt och betydligt förskönat. År 1904 inköptes huset av staden, som lät företaga en grundlig reparation, varvid i möjligaste mån alla senare tiders tillägg i byggnadsstilen avlägsnades. Huset är numera upplåtet åt Gotlands turistförening. Mest känt är väl under senare tid det Burmeisterska huset för sin jättemurgröna, som med sitt täta gren- och bladverk fullständigt täcker hela sydvästra gaveln och från denna väller långt ut över husets tak. Kring fönstren har murgrönan ideligen måst beskäras och bildar nu meterdjupa nischer vid dessa. Trots sin väldiga storlek lär den Burmeisterska murgrönan vara endast omkring 90 år gammal; i stammens såväl grovlek som höjd överträffas densamma av de förut omnämnda S:ta Katarina-murgrönorna. De talrika frukterna för året utvisade en oerhört rik blomning hösten 1933.

Vid »Kalvskinshuset», fordom platsen för en av MAGNUS LADULÅS' son BIRGER på 1300-talet uppförd praktbyggnad, demonstrerar prof. SERNANDER för oss ett speciellt Gotlands-päron, s. k. »J u n g f r u l å r», ett oförädlat päron, något kärvt i smaken men användbart till inkokning. Trädet i fråga delar sig 0,7 m ö. m. i två jättestammar och når en höjd av 9 m och en krondiameter om c. 13 m; huvudstammens omkrets 0,4 m ö. m. uppgår till c. 260 cm,

den grövsta grenstammens vid 1—1,2 m:s höjd ö. m. till 198 cm. I en trädgård i närheten syntes ännu ett mäktigt träd av samma sort, ympad på vildstam; skillnaden i bark moderstam och ymp emellan är här frappant: vildstammen har kvadratisk, Jungfrulår-ympen avlångt rektangulär barksprickning. — Snett emot Kalvskinnshuset se vi stadens största exemplar av tysk sippranka (*Clematis vitalba*); efter den på väggen spalierade, väldiga klängväxten har huset med all rätt fått namnet »Clematishuset».

Ett av Visbys märkligaste medeltidshus är »gamla apoteket» med sin mot Strandgatan vettande höga trappgavel. Inga äldre dendrologiska märkvärdigheter kunna här uppletas; några murgrönor av yngre datum på den stolta gamla byggnadens långsida åt SV. (jmf. fig. 11) locka dock till närmare undersökning. Den här liksom även annorstädes här och där i staden förekommande murgrönan är av en från den vanliga och i Sverige vildväxande typen tydligt skild typ, s. k. tysk murgröna. Utmärkande för densamma äro framför allt de större och bredare, tunnare och ljusare gröna bladen och en i samband härmed säkerligen stående relativ frostömhet; fruktsättningen var å de här föreliggande exemplaren åtminstone för året anmärkningsvärt svag. Samma »tyska» murgröna möter oss flerstädes i kultur i framför allt Sydsverige; även i Mellansverige har den här och där kommit till användning men alltid visat sig mindre hårdig än den svenska vildväxande. Det var exempelvis denna mindre tilltalande »kulturform» av murgröna, som deltagarna i föreningens Västergötlands-exkursion sommaren 1927 voro i tillfälle att se vid sidan av inplanterad vild murgröna å Blomberg på Kinnekulle (jmf. »Lustgården» 1928 sid. 102). — De »tyska» murgrönorna å »gamla apoteket» hade trots sin mindre hårdighet gått synnerligen väl till; det grövsta exemplaret — den östligaste av tre — mätte 1 m ö. m. 45 cm, 1,2 m ö. m. 48 cm i stamomkrets.

D. B. V:s trädgård.

Med besöket i D. B. V:s trädgård nådde dagens exkursion och givetvis därmed också hela Gotlandsexkursionen sin dendrologiska kulmen. År 1855 anlades av sällskapet »De Badande Vännerna» — en på olika områden i Visby under det senaste århundradet livligt verksam sammanslutning av år 1814 — en trädgård, från början snarast en skol- och handelsträdgård med botaniskt inslag. En

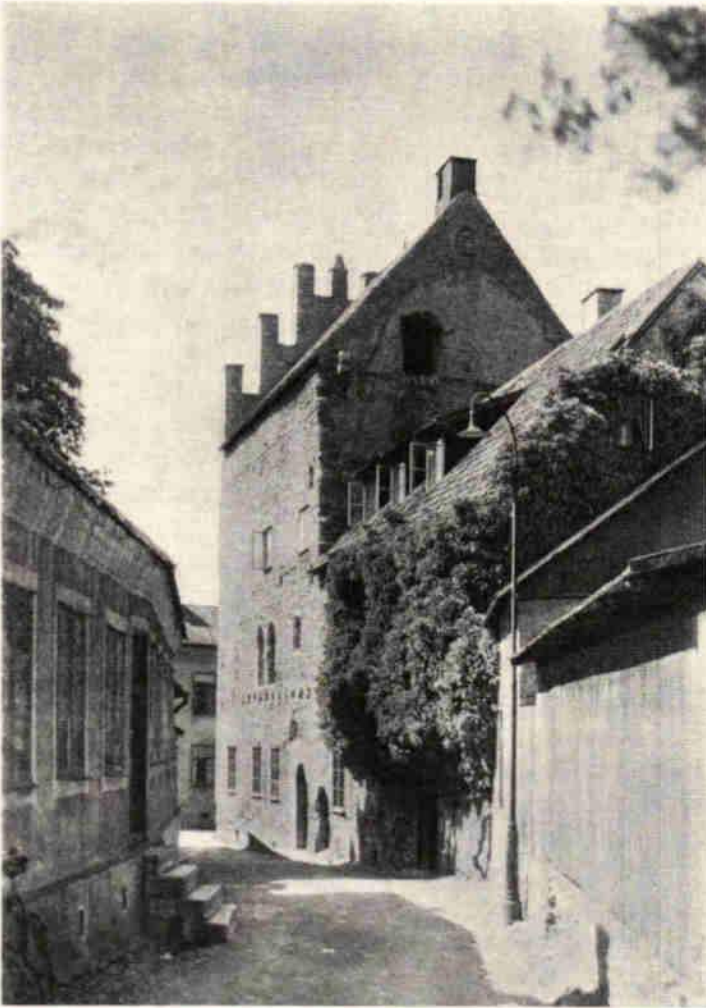

Fig. 11. Den »styska» murgrönan vid Gamla Apoteket i Visby.

mängd sällsynta träd och buskar inplanterades, och då det gotländska klimatet visade sig i hög grad gynnsamt för deras utveckling, blev trädgården snart högt skattad i svenska botaniska kretsar. Härtill bidrog i ej ringa mån den för trädgårdens vidmakthållande och fortsatta utveckling under en lång följd av år verksamme, framstående botanisten KARL JOHANSSON, adjunkt vid Visby allm. läroverk åren 1884—1911. Efter 1911 kom i viss mån en nedgångens tid; den från början alltför täta planteringen blev ej vederbörligen gall-

rad, och artbeståndet hölls ej rätt vid makt. Handelsavdelningen dominerade, särskilt gjorde sig fruktträden gällande på det övriga materialets bekostnad. Det stod klart för styrelsen, både att något måste göras och att detta något egentligen betydde en fullständig nydaning och krävde ganska stora summor. Dem kunde D. B. V:s sparbank ställa till förfogande, och för 5 år sedan beslöts en restaurering efter ett ganska omfattande program. Hela den forna handels-trädgården med dess växthus är nu borta, vägsystemet har delvis om-lagts, ljus och luft strömmat in i bestånden, märkesträden kommit till sin rätt och en mängd nyplanteringar gjorts. I centrum ligger nu en gård av kalksten och rosor (fig. 12), avdelningar för medicinal- och kryddväxter ha skapats o. s. v. Trädgården ger efter restaure-ningen ett i allo högförnämt intryck.

Innanför trädgårdsgrindarna samlas vi och lyssna till D. B. V:s ordförande, konsul C. G. BJÖRKANDER, som i korthet redogör för trädgårdens historia. Professorerna SERNANDER och SKOTTSBERG bliva sedan jämte konsul BJÖRKANDER våra ciceroner under vår rundvandring i den dendrologiskt innehållsrika trädgården. Som rariteter av rang må särskilt nämnas: *Ginkgo biloba* i vacker trädform om upp till 7 m:s höjd och 39 cm:s stamomkrets vid bröst-höjd (58 cm vid roten); *Abies pinsapo* 10,5 m hög med 14 m vid krona och 213 cm:s stamomkrets vid bröst-höjd; *himalajaceder* (*Cedrus deodara*) vacker och välutvecklad; *Sorbopyrus auricularis* (= *Pyrus communis* × *Sorbus Aria*), den sällsynta hybrididen mellan päron och vitoxel, ett ståtligt och välformat exemplar; mandelträd [*Prunus (Amygdalus) communis*] i vacker trädform om 8—9 m:s stamhöjd; *Sambucus nigra* var. *pyramidalis*, pyramidformen ell. rättare pelarformen av vanlig fläder, relat. sällan sedd i våra planteringar med om korkalm frappant påminnande barklister.

Mest beryktad är måhända trädgården för sitt stora exemplar av ympbastarden *Laburnocytisus Adami*, säkerligen det största och vackraste i sitt slag inom landet. Att såsom här finna såväl grundstamsarten, det vanliga gulblommiga guldregnet *Laburnum anagyroides* (= *L. vulgare*; *Cytisus Laburnum*) och den rödgulblommiga bastarden som även den inympade purpurrödblommiga arten *Cytisus purpureus* alla relat. rikt utvecklade på samma individ hör till de verkliga sällsyntheterna.¹ Tyvärr har åldern å det gamla trädet

¹ Jmf. NILS SYLVÉN, Ett vackert exemplar av *Cytisus Adami* i Utsädes-föreningens park i Svalöf. »Lustgården» 1920, sid. 158—159.

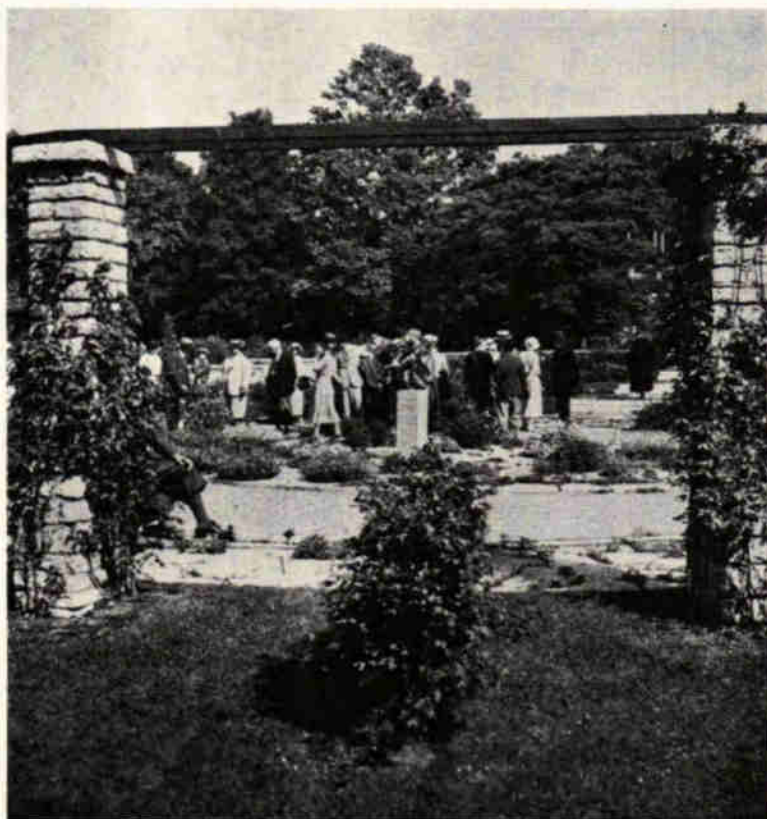

Fig. 12. Grupp av exkursionsdeltagare i den nyanlagda rosengården i D. B. V:s trädgård i Visby.

Foto: SVEN A. HERMELIN 20 juni 1934.

börjat allt mera taga ut sin rätt, men lovande avläggare ha i god tid uppdragits, och ett vid S:t Olofs ruin utplanterat, nu 5,5 m högt dotterexemplar om 47 c:ms stamomkrets 10 cm under ympstället eller 120 cm ovan rothalsen och 6 m:s kronvidd med vackra häxkvastlika skottkomplex av *Cytisus purpureus* inblandade bland rikliga *Laburnum*- och *Adami*-skott är främst att betrakta som den blivande arvtagaren, då det riksbekanta moderträdet en gång helt skattat åt förgängelsen.

Av mera anmärkningsvärda, ömtåligare träd må från D. B. V:s trädgård ytterligare antecknas: *Ailanthus glandulosa*, *Castanea sativa*, *Ilex Aquifolium*, *Mespilus germanica*, *Platanus acerifolia*, *Prunus serotina*, *Pterocarya fraxinifolia*, alla i väl utvecklade exemplar. Så-

som belysande för dessa ömtåligare träds utvecklingsmöjligheter i det gotländska klimatet må följande anföras: *Castanea sativa* sätter så gott som årligen mogna nötter; *Platanus acerifolia* 207 cm i stamomkrets vid brösthöjd. — Andra i trädgården förekommande lignoser värda särskilt omnämmande äro bl. a.: *Acer campestre* (203 cm vid brösth.), *A. Heldreichii* (hög och vacker), *A. monspessulanum*, *A. saccharinum* (188 cm vid brösth.); *Betula verrucosa* (180 cm i omkr. vid brösth.); *Fagus sylvatica* v. *asplenifolia* (med återgång till tandad bladform), *F. sylvatica* v. *atropurpurea* (1 m ö. m. 245,5 cm i stamomkrets); *Fraxinus excelsior* v. *coarctata* (egendomlig form med mera sammangyttrade, mer ell. mindre förkrympta småblad); *Koehltreuteria paniculata*; *Laburnum* cfr *vulgare* [ett såsom *Cytisus Watereri* (= *Laburnum alpinum* × *vulgare*) namngivet jätteexemplar av guldragn (fig. 13) om ända till 240 cm:s stamomkrets vid marken; stammen delar sig 80 cm ö. m. i 4 grenstammar]; *Pyrus salicifolia* (ovanligt vacker och välformad); *Quercus Cerris* (hög och vacker); *Robinia pseudoacacia* (130 cm i stamomkrets 1 m ö. m.); *Taxus baccata* (ett från basen i rakt uppstigande stammar grenigt, 6,5 m högt exemplar med den grövsta stammen 58 cm i omkrets vid brösth.); *Tilia platyphyllos* v. *laciniata* (= v. *asplenifolia*; med återgång till vanlig bladform).

Redan av den nu lämnade, kortfattade framställningen torde framgå, vilken rikedom på för svenska förhållanden sällsynta lignoser D. B. V:s trädgård inom sig hyser. Omfattningen av trädgårdens enastående stora samling vedartade växter framgår av den redogörelse för den botaniska avdelningen i trädgården, som KARL JOHANSSON 1914 lämnat vid Sällskapet D. B. V:s då firade 100-årsjubileum.¹ I den »förteckning öfver träd och buskar, som kvarstå sedan trädgårdens anläggning» (1855—60), som han i sin redogörelse meddelar, upptagas ej mindre än 156 olika arter och former. Utom de uppräknade ingingo 1914 ytterligare en del arter och former lignoser i bersåer och andra delar av trädgården, så att samtliga sedan trädgårdens anläggning kvarstående sådana av JOHANSSON beräknas till omkr. 300 exemplar och 170 olika slag. »Tillägger man de i senare tid, i synnerhet på 1890-talet, i den gamla trädgården inplanterade träd och buskar, blir antalet exemplar kanske fördubbladt men når dock ej på långt när upp till det ursprungliga. Icke heller erbjuda dessa nya växter mycket af intresse, om man undantager några barrträd, som arta sig att blifva välväxta och trifvas, såsom *Cedrus Deodara*, *Abies concolor*, *Pseudotsuga Douglasii*, och ett mindre antal löfträd och buskar, t. ex. *Coronilla Emerus* (från Torsburgen), *Phellodendron amurense*, *Acer monspessulanum* och *cratægifolium*, *Amygdalis communis*, *Staphylea colchica*, hvilka blomma,

¹ »Sällskapet D. B. V. 1814—1914.» Visby 1914.

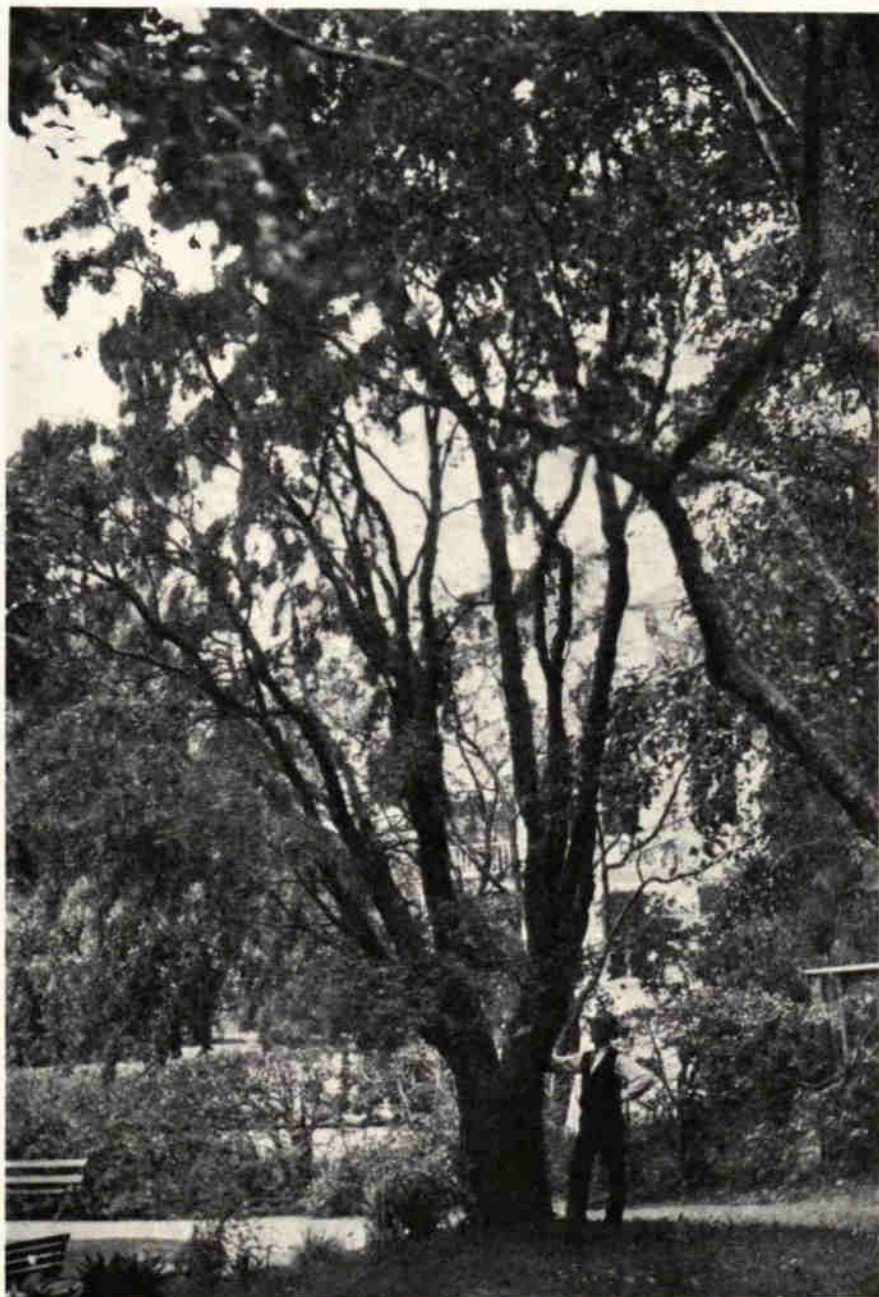

Fig. 13. Den stora »*Cytisus Watereri*», 240 cm i stamomkrets vid marken,
i D. B. V:s trädgård, Visby.

Foto: C. SKOTTBERG 20 juni 1934.

samt *Acer Heldreichii* och *circinnatum*, *Pterocarya caucasica*, *Liriodendron tulipifera*, *Cercis canadensis*, *Quercus macranthera*, *Koehltreuteria paniculata*, hvilka icke frambragt blommor. — Svårigheten att få nya träd att växa upp i de utgångnas ställe är trädgårdens stora svaghet. Jämför man äldre och yngre listor öfver planterade träd och buskar med den nuvarande behållningen, ser man först riktigt, hur konkurrensens förödelse rasat bland nykomlingarna. Bland utgångna arter må nämnas *Ficus carica*, vilken i buskform fortlefde till slutet af 1880-talet, *Paulownia tomentosa*, som utdog 1912, och de i senare tid planterade *Quercus rubra* och *sessiliflora*.»

De främst anmärkningsvärda av de i förteckningen över träd och buskar, som kvarstå sedan trädgårdens anläggning, upptagna arterna och formerna blevo givetvis särskilt demonstrerade vid exkursionens besök och ha redan i det föregående blivit särskilt omnämnda. En hel del ömtåligare eller i svensk odling sällsynta arter förtjäna dock från förteckningen ytterligare anföras:

Acer Lobelii. — *Acer obtusatum*: omkrets 153 cm 0,5 m ö. m.; blommor mycket rikt, men blomställningarna avfalla hastigt. — *Acer saccharum* (= *saccharinum* Wang): trädet har blott 62 cm:s omkrets och blommor icke. — *Aesculus hybrida* (= *octandra* × *Pavia*; *Ae. versicolor* f. *Lyonii*). — *Aesculus parviflora*: ett nedskuret ex., utvecklar blommor men ej frukter. — *Berberis buxifolia*. — *Caragana frutex*. — *Caragana fruticosa* (= *Redowskii*). — *Cratægus tanacetifolia*: utvecklar blommor men ej frukter. — *Cratægus tomentosa*: frukterna hinna knappast mogna. — *Cydonia oblonga* (= *vulgaris*): blommor numera sparsamt och sällan, förr rikligare blomning och även fruktsättning; höjd 3 m. — *Evonymus verrucosa*: blommor ymnigt. — *Fraxinus angustifolia*: ympad högstammig och försedd med tämligen stor krona. — *Fraxinus americana* var. *juglandifolia*: omkrets 115 cm. — *Lonicera iberica*: blommor rikligt; frukten mognar ej alltid; upp till 2,7 m hög. — *Lonicera nigra*: lågväxt. — *Malus prunifolia*. — *Morus alba* f. *multicaulis*. — *Ostrya virginiana*: omkrets 34 cm; blommor icke. — *Ribes multiflorum*. — *Ribes Gordonianum*. — *Robinia viscosa*: nedskuren till marken; de nya grenarna vissna efter hand; blommor åtminstone numera icke. — *Ruscus aculeatus*: håller sig mycket lågväxt, blott några decimeter. — *Shepherdia canadensis* (= *Lepargyræa* c.): höjd 2,2 m; blommor rikligt men sätter ej frukt. — *Sorbus Aria* var. *incisa*: omkrets 140 cm. — *Sorbus Aria* var. *edulis*. — *Sorbus splendida* (= *americana* × *aucuparia*). — *Sorbus umbellata* var. *cretica* (= *græca*): omkrets 0,5 m ö. m. 141 cm. — *Spiræa japonica*. — *Spiræa prunifolia*: risig och lågväxt. — *Staphylea pinnata*: höjd 2,7 m; sätter årligen frukt. — *Staphylea trifolia*: höjd nära 3 m; blommor rikligt men sätter ej frukt. — *Symphoricarpos orbiculatus*: blott 1 à 2 m höga buskar, blomma ej. — *Syringa Emodi*: blommor årligen. — *Tilia glabra* (= *americana*): omkrets 93 cm; blommor ej. — *Ulmus foliacea* var. *Dampierii*: omkrets 71 cm. — *Viburnum prunifolium*: omkrets 1 m ö. m. 27 cm., höjd 5 m; blommor.

En utförlig skildring av trädgården, dess uppkomst och senare omgestaltning, har i det föregående av denna årsskrift lämnats av professor CARL SKOTTSBERG.

Muramaris.

Med besöket i Botaniska trädgården var rundvandringen i Visby avslutad. Per bil och buss begiva vi oss nu utanför stadsmuren och taga stora landsvägen NO. ut förbi Snäckgårdet med professor JOHNNY ROOSVALS moderna och originella trädgårdsanläggningar vid villa Muramaris strax ovanför Snäckgårdsbaden som slutmål för dagens exkursion.

I tallskogen uppe på den havet närmast liggande kalkbergsplatån ha professor och fru JOHNNY ROOSVAL uppfört sin sommarvilla, som fått låna drag från såväl gotländsk som italiensk lantstyp. Blåregn, clematis och klättersor kläda väggarna (fig. 14), och det närmast liggande området i söder har förvandlats till en lustgård i strängt tuktad stil: klippta längs- och tvärhäckar av liguster (fig. 15) inrama välhållna gräsmattor med rader av i klot och koner ytterligare klippt liguster. Rosor, lågväxta och på stam, ge mellan låga dubbelhäckar av liguster färg och liv åt den annars något dystra anläggningen. Vita marmorsoffor och skulpturer bryta också här och där välgörande av mot ligusterns mörka grönska. Åt sjösidan har en pergola för klättersor blivit uppmurad, och utanför denna har den glesa hedtallskogen lämnats relativt orörd.

Då professor och fru ROOSVAL av resa förhindrats att själva närvara vid vårt besök hade professor R. i brev till friherre HERMELIN hälsat oss välkomna och givit en orientering rörande anläggningarna och deras tillkomst, vilken sistnämnda av denne upplästes, innan vi togo de intressanta anläggningarna i närmare skärskådande. Av professor ROOSVALS orientering framgår bl. a. följande:

Professor och fru ROOSVAL ha gjort upp utkastet till huset, och ARRE ESSÉN har varit deras arkitekt. Även trädgården har ritats av professor och fru R., vilka därvid på en viktig punkt fingo god hjälp av NILS VON DARDEL, målaren, som gav grundlinjerna till häckanordningen söder om huset. Där var först en tom gräsplan, men häckarna ge bättre styrrel, och den hastanta Bacchus, som fru ROOSVAL skulpterade för denna plats, ger ytterligare stabilitet åt det hela. Det gäller, att trädgården icke skall hasa ned för sluttningen utan ligga stilla, och att man ändå skall slippa större terrasseringsar. Skulpturen i allmänhet är av fru R. utom en kvinnlig staty av fru PETRUS och en fontän med en ridande vattuman av fröken FRIDMAN samt en brons av ALICE NORDIN. — Husets form och läge är motiverat av att det skulle krypa ihop och göra sig osynligt i skogen. Det var nämligen skogen och kalkstenen, som vore bestämmande för platsvalet, och naturligtvis sjön. Själva byggnads- och trädgårdstomten valdes på en

Fig. 14. Från exkursionens besök vid Villa Muramaris utanför Visby; å husväggen blåregn (*Wistaria chinensis*).

Foto: AGDA HAGLUND 20 juni 1934.

fläck, som var nästan steril, utan vackra träd och stenig, så att ingenting gick förlorat genom anläggningarna. Även området norrut, där ekonomibyggnaderna ligga, var jämförelsevis fult. Det är nu efteråt, som det blivit så bra växt på granarna där. De tallar, som nu stå inne i »lustgården», ha vuxit till sig genom att stjäla näring ur gräsmattan.

Kl. 4 e. m. avåts gemensam middag å Snäckgårdsbaden med ty åtföljande kaffedrickning i det härliga solskensvädret ute på terrassen åt sjösidan med dess underbart vackra utsikt över hav och land. Härmed var det fullödiga programmet för dagen genomgånet. För kvällstimmarna hade det åt exkursionsdeltagarna lämnats fullständig frihet: »ruiner eller vila efter behag».

En del mera botaniskt intresserade exkurrenter slöto sig efter middagen samman och gingo till fots åter till staden. Snäckgårdet är ju för botanisten en klassisk lokal, en samlingsplats för ett flertal av den gotländska florans sällsyntheter. De flesta av dessa finnas ännu kvar på de gamla välkända växtplatserna, även om dessa genom nya väganläggningar och andra kulturens intrång i mycket blivit för-

Fig. 15. Rosor och liguster i trädgården vid Villa Muramaris.
Foto: AGDA HAGLUND 20 juni 1934.

ändrade under de senaste decennierna. Å kalkbergssluttningarna ner mot havet växa *Sorbus*-arterna *aria* — *vitoxeln* — och *fennica* — *finnoxeln* — tämligen allmänna i sällskap med vanlig oxel och rönn. Den vilda murgrönan klättrar här fram över kalkstensflisorna och från dessa ofta långt upp å de kringväxande trädens stammar och grenar. Och av andra mera anmärkningsvärda lignoser möta bl. a. benkornell (*Cornus sanguinea*) och svartoxbär (*Cotoneaster melanocarpa*). Å kalkstensmarken trivas framför andra sådana relativa sällsyntheter som färgmadra (*Asperula tinctoria*) tulkört (*Cynanchum vincetoxicum*), kalkbräken (*Dryopteris Robertiana*) och stenfrö (*Lithospermum officinale*) samt de subspontana arterna akleja (*Aquilegia vulgaris*) och pimpinell (*Sanguisorba minor*). Ute i kalkkärren ner mot stranden återfinnas ännu alltjämt den speciellt gottländska kärrliljan (*Tofieldia calyculata*) och — som alpin relik — fjälltätörten (*Pinguicula alpina*); den på Öland och Gotland flerstädes funna men f. ö. hos oss endast på ett enda ställe i Skåne anträffade knappagen (*Schoenus nigricans*) träffas här fortfarande samman med den betydligt vanligare axagen (*S. ferrugineus*) och t. o. m. hybridiserande med

denna. Den vackra kärrknipperoten (*Epipactis palustris*) begynte just nu slå ut sina vackra, ljusst rosafärgade kalkar och i enstaka exemplar hade av öns vida beryktade lövängsorkidéer en av de vackraste av dem alla, praktnyckelblomstret (*Orchis militaris*), förrirat sig ut i närheten av ett av *Epipactis*-bestånden. — De uppräknade arterna ha anförts som goda exempel på vad de till fots till staden återvändande botanisterna fingo se på sin 3 km långa vandring Snäckgärdet—Visby.

Kl. 9 på kvällen voro samtliga exkursionsdeltagare av landshövding och fru RØDHE inbjudna till te å landshövdingeresidenset. Den storartade välvilja, som nu och under hela vår Gotlandsexkursion i rikt mått kommo oss till del från det gotländska hövdingeparets sida, bidrog väsentligt att göra vår Gotlandsfärd till en av vår förenings minnesrikaste och mest lyckade sommarexkursioner.

Visby—Färösund.

Den andra exkursionsdagen ingick med samma strålände sol som varit rådande hela den första dagen. Norra Gotland är nu i tur att vederbörligen dendrologiskt avverkas — per bilar och buss. Över Bro — Lokrume — Tingstäde — Othem — Lärbro — Rute — Bunge tages kl. 9 f. m. från Visby stora landsvägen till Färösund f. v. b. Färön.

Det är det typiska gotländska hällmarkslandskapet med mager hedtallskog med däri insprängda smärre öppna alvarområden, vi i dag få göra bekantskap med.

Från våra på fastlandet vanliga tallskogar skilja sig hällmarkernas tallskogar först och främst genom sin stora rikedom på växtarter i bottenskiktet. Bland buskarna saknas sällan eller aldrig enen (*Juniperus communis*), därjämte äro oxbär (*Cotoneaster integerrima*), nypon (*Rosa* spp.) och oxel (*Sorbus suecica*) ganska vanliga. Vad risen beträffar, märkes först och främst, att blåbär saknas. Däremot är mjölonriset (*Arctostaphylos uva ursi*) en karaktärsväxt, ofta bildande vida, jämna, täta och täckande mattor på marken. Det är huvudsakligen i norra Gotlands tallskogar på hällmark och strandvallar denna växt finnes i större ymighet. Ört- och gräsrikedomen är ett karaktärsdrag i hällmarksskogarna. Där mjölonriset bildar täckande mattor, äro visserligen örterna mindre framträdande, men artantalet är betydligt. Vanliga växter äro sålunda lundskafting (*Brachypodium silvaticum*), ängshavre

(*Avena pratensis*), skogssmultron (*Fragaria vesca*), backsmultron (*F. viridis*), grusstarr (*Carex diversicolor*), fågelstarr (*C. ornithopoda*), blåsippa (*Anemone hepatica*), färgmadra (*Asperula tinctoria*), brudmilla (*Filipendula hexapetala*), storbrunell (*Prunella grandiflora*), lundnyckelblomster (*Orchis mascula*), backtimjan (*Thymus serpyllum*), jordtistel (*Cirsium acaule*), fårsvingel (*Festuca ovina*), tulkört (*Cynanchum vincetoxicum*), vitmåra (*Galium boreale*), gulmåra (*G. verum*), dvärglin (*Linum catharticum*), spetsgroblad (*Plantago lanceolata*), kattfot (*Antennaria dioica*) m. fl. Det är till största delen ljusälskande arter, som här förekomma. Ljustillgången i hällmarkernas tallskogar är ju också ovanligt stor.

Beståndet är sällan fullt slutet. Här och där finnas nästan alltid smärre luckor, där hällen ligger nära dagen eller i själva markytan. Bestånden äro vidare mycket ojämna med hänsyn till ålder; även på smärre ytor växlar den betydligt. Detta beror utom på plockhuggningar på den långsamhet, varmed föryngringen försiggår. Trädens höjd varierar efter markens beskaffenhet, ofta inom samma bestånd. På de sämre markerna är höjden ofta 4—6 m, på de bättre 8—10, på de allra bästa äro träden någon gång högre, 12 m eller något däröver. Stammen är starkt avsmalnande, sällan fullt rak utan ofta mer eller mindre krokig och böjd. Grenarna äro i regel starkt utvecklade, grova och kraftiga. Ur hällmarksskogarna erhåller man därför mycket vedvirke, under det att gagnvirkesprocenten är ringa. Vad som emellertid höjer hällmarksskogarnas värde är virkets användbarhet till slipers. Gotlandsslipers, huggna på hällmarker, skattas högt på grund av sin betydande kådhalt och sina täta årsringar.

Tallen är i hällmarksskogen rikt kottebärande. De mera fristående träden blomma stundom årligen, och marken under dem är då tätt överströdd med öppnade äldre kottar. Kottekedomen är också fullt förklarlig. Den är en följd av ståndortens beskaffenhet. Ringa vattentillgång, hög värme och rikligt ljustillflöde gynna frukt- och blombildningen hos växterna. Örterna och gräsen på de öppna hällmarkerna äro också i regel utomordentligt rikt blommande.¹

Strödda utefter landsvägen ligga mindre gårdar, kring kyrkorna hopade i byar och samhällen. Den grunda hällmarksjorden tillåter i allmänhet ej något mera omfattande jordbruk. De små åkrar, som finnas, äro stundom så bemängda med sten, att de verka mera kalkstensklapper än åker. Färgstarka ogräs gå dock även på dessa i regel väl till, varför de små åkerlapparna ej sällan på långt håll lysa i granna färger, olika allt efter den i ogräsfloran starkast dominerande arten.

¹ Skildringen av hällmarksskogen är hämtad från HENRIK HESSELMAN, Vegetationen och skogsväxten på Gotlands hällmarker. Skogsvårdsför. tidskr. 1908, sid. 126 o. f.

Av vitblommiga åkerogräs märkas här framför andra åkerkulla (*Anthemis arvensis*), tusensköna (*Bellis perennis*), lommeört (*Capsella bursa pastoris*), vildmorot (*Daucus carota*) och stormåra (*Galium Mollugo*) samt främst i betesmarkerna prästkrage (*Chrysanthemum Leucanthemum*); av gulblommiga dominera färgkulla (*Anthemis tinctoria*), åkerfälle (*Crepis tectorum*), backreseda (*Reseda lutea*) och åkersenap (*Sinapis arvensis*), av blåblommiga i första hand oxtunga (*Anchusa officinalis*) och blåeld (*Echium vulgare*) samt i sin mån även blåklint (*Centaurea Cyanus*), av rödblommiga slutligen vädtklint (*Centaurea scabiosa*), åkertistel (*Cirsium arvense*), åkervädd (*Knautia arvensis*), råg- och kornvallmo (*Papaver dubium* och *rhoeas*) samt ängssyra (*Rumex Acetosa*); ett flerstädes starkt färgdominerande åkerogräs är utom de förut nämnda den gröngulblommiga björnlökan (*Heracleum sibiricum*).

Några av de uppräknade ogräsarterna ha särskilt observerats såsom dominerande sådana redan av LINNÉ år 1741 inom här ifrågavarande område. I sin »Öländska och Gothländska Resa» skriver han om *Bellis*, att den växte mycket ymnigt norr om Visby. Och om åkersenap heter det från Martebo, att »åkerfälten stodo gula», och från Hangvar, att »åkersenapen växte här överflödigt bland kornet». — Några av de nu mera allmänt förekommande ogräsen synas däremot först under senare år ha nått upp i mer eller mindre dominerande ställning. Detta gäller framför allt kornvallmon, vilken ännu så sent som i slutet av 1800-talet, då K. JOHANSSON gav ut sin »förteckning över Gotlands fanerogamer och ormbunkar», angives såsom täml. sällsynt och sporadisk; de enda av JOHANSSON 1897 anförda lokalerna N. om Visby äro Othem på Spillings åkrar, Slite och Visby vid St. Hästnäs. Under färden den 21 juni i år observerades den mer eller mindre färgdominerande mellan Visby och Bro samt vid Tingstäde. Av andra i sen tid allt mera spridda ogräsarter äro främst att nämna stormåra och backreseda.

Avbrotten i landskapsbilden äro under färden Visby—Fårösund skäligen sällsynta. Strax S. om Bro fångas intresset av ett stort stenkummel ute på alvarhällen, »Bro stenkalm», en bronsåldersgrav om vilken en del sägner förtäljas. Mellan Bro och Lokrume få vi en utblick över det nu utdikade området för Gotlands en gång största myrkomplex, Martebo myr. Närmare Lokrume vittna vackra, i gult starkt lysande fröodlingar av humleluzern om, att jordbruksmöjligheterna här äro väl tillvaratagna. Vid Tingstäde lägga vi märke till den för försvarsändamål i anslutning till befästningar av olika slag här inrättade radiostationen, och Tingstädeträsket — Gotlands näst största insjö — erbjuder här en hel del av intresse. För några av exkursionsdeltagarna är Tingstäde välbekant från gårdagen; det var här, som de med flygplan från Stockholm anlända färddeltagarna då landade för vidarebefordran pr bil till Visby. — Bunge kultur-

historiska friluftsmuseum hinna vi ej bese, hur lockande det än ser ut, då vi med högsta tillåtna fart måste passera detsamma.

Ej mindre än 7 kyrkor fara vi förbi under den omkr. 6 mil långa färden till Fårösund. Liksom Gotlands samtliga övriga kyrkor äro de medeltida byggnadsverk, alla av förnämlig utformning, ingen från senare tid än omkr. år 1300. Vid Lärbro kyrka göra vi en kort stunds uppehåll för beseende av den märkliga kyrkobyggnaden, i sitt nuvarande skick från omkr. 1300 men med rester av en äldre kyrka från 1200-talets början; omedelbart invid kyrkan en kastal, erinrande om kruttornet i Visby och uppförd under 1000- eller 1100-talet. Tornbygget på kyrkan är i sin åttkantiga plan enastående; dess övre parti, med groteska vattenkastare, fullbordades närmare mitten av 1300-talet men är numera stympat.

Fårön—Ulla Hau.

»Fårön, så vida vi i dag reste, bestod av en steril mark, under vilken kalkflisan låg, men närmare sjökanten bestod landet av sand och klapper. Fältet var mindre jämnt än på Öland, dock utan stora stenar, berg eller djupa dalar. Skogen var av tall och enbuskar ojämnt vuxen och tämligen uthuggen, men vid norra kanten av ön mer tillräcklig. Lövträd voro ganska få vid ängarna, dem stora tallar gjorde obehagliga. Hassel var här tämligen mycket dock ej att likna mot Öland. Gran fanns ganska sällan på denna ö. Insjöar räknades på färden 18 stycken, som, fast de voro små, funnos dock alla fiskrika och ingalunda här inunder inräknade pussar, som i röt månaden uttorkades.»

Så skildrar LINNÉ i sin »Öländska och Gothländska Resa» Fårön från sitt besök den 29 juni 1741. I denna sin skildring har han fått in allt det väsentliga i landskapstypen jämväl av i dag. Efter 1931 års svåra storm är dock hållmarksskogen sannolikt än mera utglesnad än på LINNÉs tid. Den 15 dec. nämnda år rasade över Gotland en storm, som under två timmars tid presterade en vindstyrka på 38 sekundmeter. 1,200,000 träd lära då ha blåst ned, och de oerhörda stormverkningarna spårades överallt i hållmarksskogarna.

Vägen från Broa färjställe till flygsandsområdet vid Ulla Hau går över alvarängar och hållmarker upp till Fårö kyrka och följer sedan i stort sett östra kusten fram till Sudersandsviken, där bilvägen upphör. Alvarängarna färgades än vita av riklig* t u l k ö r t, än helt röda av tätväxande g r ä s l ö k. Å något djupare alvarjord hade gräs

och mera godartade örter infunnit sig, och här hade de vanligen svarta eller svartbrokiga utgångsfåren sitt förnämsta bete. Kyrkan erbjuder efter 1859 års ombyggnad mindre av intresse; dess upptill lökformiga torn skall vara byggt av en från Ryssland hemvänd karolin. Kyrkogården var inhägnad med gärdesgård av träslanor, ett karakteristiskt gottländskt standtun. Kyrkstallar av kalksten hade uppförts invid kyrkan, men voro nu mer ell. mindre förfallna. Vid gårdarna voro uthusen allmänt täckta med a g-tak, så ofta även boningshusen; av intressant typ voro de här och där ännu förekommande runda, med agtak försedda tröskningshusen.

Då vi komma in på sanden, ändrar vegetationen på en gång utseende: ängsmarkerna bliva gräsrika och frodiga och avlösas här och där av lövkärr med klippal och björk. Innanför lövkärren vidtager tall-skog, vacker och sluten, med en från hållmarksskogarna helt avvikande markbetäckning av huvudsakligen ris och mossor. Omslaget betingas av fuktigheten i den fina flygsanden, som på blott några få centimeters djup är så fuktig, att man nästan kan forma den med fingrarna.

Vid Sudersand lämna vi bilar och buss och gå till fots genom skogen fram mot Ulla Hau. Linnéor och pyrolor stå doftande i blom utefter skogsstigen. Snart börjar skogen glesna, och innan vi veta ordet av, blicka vi ut över det imponerande flygsandsfältet (fig. 16).

»På näset mellan Ekeviken i norr och Sudersandsviken i söder utbreder sig Ulla Hau. Det är en stor bågformig, mot NV öppen vandringsdyn, som utbreder sig mot öster och söder med hufvudriktning mot sydost. Här mötes naturvännen af en lika storartad som egendomlig företeelse. En varm, klar, lugn solskensdag på Ulla Hau ger ett sällsamt intryck. Från den öfverallt utbredda gulhvita sanden reflekteras det flödande solljuset så starkt, att ögat bländas, och en ström af tropisk hetta strålar emot en, så att man knappt kan andas. Vid blåst piskas ansikte och händer af den flygande sanden, så att det känns, som om man erhöi millioner nålstick. Ödsligheten förer med sig en nästan högtidlig ökenkänsla. Dynernas växlande former, de väldiga sandkullarna, träden, som kämpat sin förtviflade strid med sandmassorna, allt vittnar sällsamt om nyckfulla och obundna krafter. Rundt om inramas den ljusmättade taflan af den mörka barrskogen, längst i norr och söder skymtar det blånande hafvet. Ulla Hau bildar ett landskap, prägladt af en så säregen skönhet, är en natursevärdhet af rang, så att man nästan känner sig beklämd vid tanken på, att människan här söker binda de härjande naturkrafterna.»

»Ulla Hau har för närvarande en yta af mer än 170 har. På östra och sydöstra sidan ha vi den stora framåtvandrande dynen. Sin största

Fig. 16. Utblick över flygsandsfältet vid Ulla Hau å Fårön. T. h. den av sanden delvis begravda tallskogen.
Foto: C. SKOTTSSBERG 21 juni 1934.

höjd når den i sydöstra delen. Den högsta dynkullen ligger här omkring 18 m öfver deflationsytan och c:a 17 m öfver den skogsmark, öfver hvilken den vandrar fram. Mot norr sänker den sig allt mer, och närmare norra stranden är dynen föga utpräglad. Vindsidan är långsluttande och vegetationsfri. Sanden är hård och af vinden tillpackad, så att man utan större svårighet kan gå på dynen. Öfver sandytan sticka här och där tallstubbar eller döda tallar upp. På dynens krön finna vi några mindre sekundära dynkullar, där sandröret (*Ammophila arenaria*) är den sandbindande växten. Af vinden föres sanden från den vegetationsfria vindsidan upp på dynens krön, hvarefter den rinner eller blåser ned i skogen. Läsidan är skarpt sluttande med en lutningsvinkel af ända till 35°, sanden är helt lös, så att man sjunker ned i dynen. På så sätt vandrar dynen allttjämt framåt och begrafver i sin väg vacker, växande tallskog. Träden kunna länge stå emot öfversandningen, men när sanden börjar komma upp i trädkronorna, blifva de ännu sandfria grenarna glesare och glesare, och slutligen dör trädet. Lägre eller lågt stående träd kunna blifva helt och hållet öfversandade, andra träd kunna trotsa dynens famntag och ännu hålla sig vid lif, sedan sanden omkring dem blåst bort på dynens vindsida.»

»På vindsidan blåser sanden bort ända till grundvattensnivån, då den fuktiga sanden erbjuder ett tillräckligt motstånd mot vindens angrepp. Någon sandflykt äger därefter ej rum. På den fuktiga sanden utbreder sig emellertid en hel del växter. Nedanför den stora vandringsdynen på Ulla Hau uppträda följande arter:»

Buskar, ymniga: Krypvide (*Salix repens* v. *arenaria*). — Ris, spridda—strödda: Hängpyrola (*Pyrola secunda*) spr. Strandlummer (*Lycopodium inundatum*) fläckvis rikl. Blåbär (*Vaccinium Myrtillus*) e. Lingon (*Vaccinium vitis idæa*) e. Ljung (*Calluna vulgaris*) e. Mattlummer (*Lycopodium clavatum*) e. — Örter och gräs, rikliga: Sandtorv (*Corynephorus canescens*) rikl. Sandstarr (*Carex arenaria*) rikl. Åkerfräken (*Equisetum arvense*) rikl. Krypven (*Agrostis stolonifera*) strödd. Hundstarr (*Carex Goodenoughii*) strödd. Dvärglin (*Radiola linoides*) spr. Ögontröst (*Euphrasia officinalis*) spr. Knutarv (*Sagina nodosa*) spr. Soldagg (*Drosera rotundifolia*) spr. Vårbrödd (*Anthoxanthum odoratum*) e. Kattfot (*Antennaria dioica*) e. Storsilleshår (*Drosera longifolia*) e. Arun (*Erythraea vulgaris*) e. Rödsvingel (*Festuca rubra* v. *arenaria*) e. Hökfibla (*Hieracium umbellatum*) e. Blåmunke (*Jasione montana*) e. Östersjötåg (*Juncus balticus*) e. Knapptåg (*Juncus conglomeratus*) e. Höstfibla (*Leontodon autumnalis*) e. Fältfryle (*Luzula campestris*) e. — Mossor strödda—rikl., bilda ej något slutet växtställe. — Lavar e.

»På denna sålunda bundna mark vandrar skogen åter in. I den fuktiga sanden gro rikligt med tallplantor samt små plantor av glasbjörk och masurbjörk. Ju längre från dynen man kommer, dess högre och mera sluten blir tallskogen.»

Så skildrar professor HENRIK HESSELMAN år 1908 (»Om flygsandsfälten på Fårön och skyddsskogslagen af den 24 juli 1903», Skogs-

Fig. 17. Professor SERNANDER berättar om Ulla Hau.
Foto: SVEN A. HERMELIN 21 juni 1934.

vårdsfören. tidskr. 1908) det underbara Ulla Hau och dess växlande utseende. Av professor HESSELMANS undersökningar framgår, att det nuvarande Ulla Hau är ett i senare tid uppbrutet, en gång skogsbundet flygsandsområde. Med kännedom om den äldsta skogens ålder bör med en mycket approximativ beräkning Ulla Hau ha börjat i förra hälften av 1700-talet genom brott i skogsbundna dynor. Avverkning i samband med skogskörslor i sandskogen har av allt att döma medfört brottet i de skogsbundna dynorna och varit den första anledningen till uppkomsten av det snabbt tillväxande flygsandsområdet. En oförsiktig avverkning å de nu ånyo bundna dynorna kan lätt ge anledning till ett nytt Ulla Hau.

Då vi kommit ut på flygsanden, samlas vi kring professor

SERNANDER, som för oss berättar Ulla Haus intressanta historia. Från de öppna flygsandsfälten taga vi vägen över de höga dynerna i sydost, där vi på nära håll kunna studera de märkliga översandningsfenomenen. Nedför dynens läsida och genom den nedanför växande skogen vandra vi så åter mot Sudersand.

Vid Sudersands restaurang är lunch beställd. Innan lunchen serveras blir tillfälle berett för dem, som så önska, att taga sig ett uppriskande bad i den i restaurangens omedelbara närhet liggande havsviken. »Fårö äger en av världens bästa badstränder, den flera kilometer långa Sudersand», säger med all rätt professor SKOTTSBERG i den redogörelse för exkursionen, han lämnat i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning för den 29 juni 1934. Ur samma tidningsartikel låna vi här även följande målade skildring av våra upplevelser före och under lunchen i Sudersand.

»En frisk vind låg på, vattnet var minst sagt kyligt och bränningen kom och gick med dån och skumsprut, men vem kunde motstå lockelsen. Ljuvligare sand fanns icke. Gudskelov, det är litet omständigt att komma hit, tar tid med färjning o. s. v. och därför dröjer den s. k. mondäna badapparaten; icke ett spår av granna parasoller eller andra agremaner som göra 'Stomatofolkets' — sådant som detta med överlägsen skicklighet tolkas av Ljunggrens ritstift — umgängelse med vatten till en fasligt invecklad affär. Nej här mötas land och hav utan all störande inblandning, mötas med en intensitet, som ger illusion av jungfrulig strand och oändlig ocean. Stämningen dämpades dock något av kallsuparnas oskyldiga karaktär: den baltiske Neptunus har icke fulla rättigheter utan får nöja sig att servera något slags klass II ... Den Fårölunch, som bestods ovanpå badet, låg emellertid i högsta klass och väckte en sådan entusiasm, att man med bekymmer måste fråga sig, om svenska folket någonsin skall upphöra att dyrka St. Culinarius! Ack, frestelserna voro förfärliga, knubbiga Fåröflundror, stekta och framför allt rökta, rökt fårbog och utgångsköttbullar, s. k. lammsmäckor. Vi länsade faten, men fåfängt, nya kommo i deras ställe. Det hela sköljdes ned med smultron, den riktiga *Fragaria vesca*, icke något hortikulturellt surrogat såsom jordgubbar el. dyl. Och dem lyckades vi förtära till sista blodsdroppen; men så hände det också, att måttlösa personer åto tre tallrikar.»

Fårön—Irevik.

Från Sudersand fara vi åter söderut över Broa färjställe och över sundet till Fårösund. Härifrån följa vi till Lärbro samma väg som under uppresan på f. m:en och fortsätta från L. nordväst ut mot Hangvar och Irevik. Strax bortom Lärbro göra vi under konsul BJÖRKANDERS ciceronskap en avstickare till Ganns ödekyrka, en imponerande ruin i oförändrad romansk stil med orientaliskt inslag —

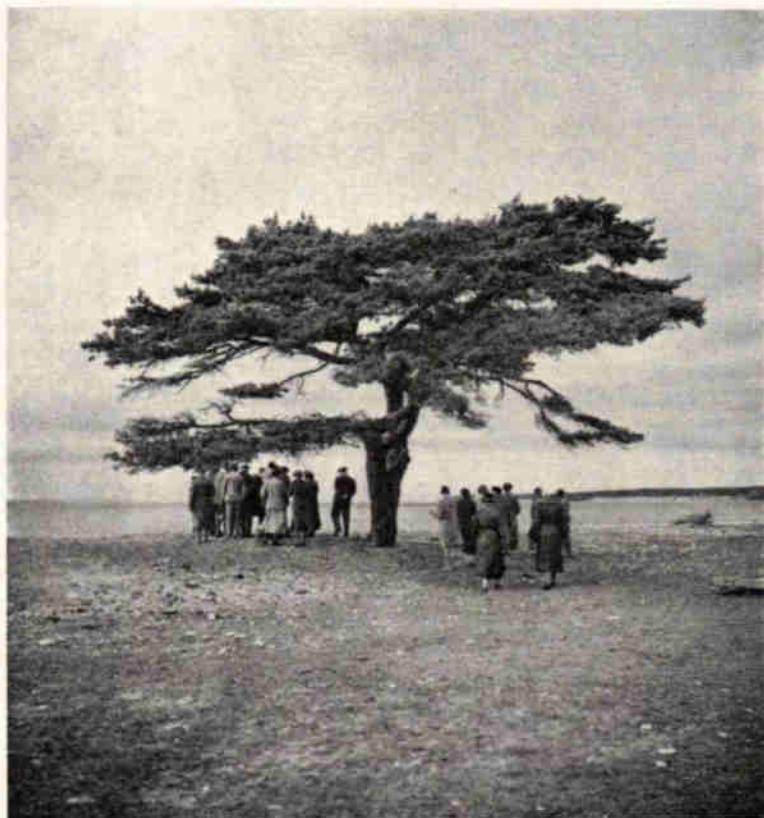

Fig. 18. Paraplytallen vid Irevik.

Foto: SVEN A. HERMELIN 21 juni 1934.

liksom i flertalet Gotlandskyrkor —; som dekoration i naturstenen-kalkstenen hade här munktegel kommit till användning. — Vid Ire gård taga vi av från stora landsvägen V.-ut och följa ett tvärbrant berg med vackra grottbildningar ned till stranden vid Irevik.

Det underbart vackra Irevik har att framvisa ett av norra Gotlands värdefullaste strandpartier. Märkeligt nog har det först i senare tid börjat rättvisligen uppmärksammas. Vår med Gotland intimt förtrogne exkursionsledare, professor SERNANDER, »upptäckte» det först så sent som i sept. 1914. Ett storslaget system av kalkstensklintar med grottor och raukar begränsar runt om havsviken vid Irevik. I kalkstensbranterna ha Ancylussjöns och Litorinahavens bränningar grävt ut mäktiga grottor i den under kalkstenen befintliga

kalkmergeln, och närmare stranden, där erosionen varit kraftigast, stå väldiga raukar såsom de sista resterna av det en gång vidare utbredda kalkstensberget; en av raukarna på västra udden vid Irevik skall rent av vara en av Gotlands största. Innerst i viken mynnar en från den söderut belägna Elingshems myr kommande å, och mellan denna och det vid vägens ändpunkt liggande fiskläget utbreder sig ett geologiskt intressant flygsandsfält.

Vi samlas på stranden nedanför fiskläget och lyssna till professor SERNANDER, som i korta drag berättar för oss om traktens geologiska historia. De rundslipade stenarna i strandklappern äro ännu alltjämt tydbara dokument, då det gäller områdets historiskt-geologiska utforskande. Korallfossil av olika slag ligga här blandade med porfyrier från Östersjöns botten norr om Sandön och sanästener från Hälsingland o. s. v. — Några av exkursionens mest framgångsrika samlare passa här på att hopbringa ett för ändamålet väl lämpat urval av minnen från forntid och nutid — de senare insamlade från fiskelägets sop- och utkasthög! —. Genom professor SKOTTSBERG låta de högtidligt överrätta detta till den närvarande Ire-ättlingen, ryttmästare IHRE, att av honom införlivas med ättens förutvarande släktklenoder!

En kort stund få vi på oss att njuta av den underbara utsikten och att något närmare studera den nog så intressanta vegetationen å strandmarken och i den omgivande hällmarksskogen. En åldrig, vindpinad, paraplyformad tall (fig. 18) nära strandlinjen lockar till närmare beskådande; vid uppmätning befinnes den hålla 202 cm i stamomkrets vid brösthöjd, 16 m i krondiameter och 8 m i höjd. Strödd till fläckvis riklig över stora områden å strandsanden växer här den sällsynta gotlandssolvändan (*Helianthemum Fumana*), och i tallskogen strax intill prunkar just nu en av våra vackraste orkidéer, den röda skogsliljan (*Cephalanthera rubra*), i sin praktfulla blomsterskrud. De botaniskt intresserade blevo sålunda här allt annat än lottlösa!

Före avfärden från Irevik serveras kaffe med gott och rikligt dopp i restaurangen vid fiskläget. Och i programenlig tid går så färden vidare mot Stenkyrka.

Stenkyrka.

Stenkyrka prästgård med det fridlysta »moderträdet» för gotlänningarnas elitfrukt, S t e n k y r k e ä p p l e t, stod som nästa punkt

på dagens program. Utanför den vackra prästgården stiga vi ur bilarna och bege oss direkt till det vördnadsbjudande gamla äppelträdet (pl. 3), som närmare presenteras för oss av experten på området, friherre HERMELIN. Att trädet i fråga icke är det första Stenkyrketrädet, som uppstått, framgår med all önskvärd tydlighet därav, att trädet är ympat. Utan svårighet kan man ännu i dag urskilja ympstället. Huruvida sorten såsom sådan uppstått i Stenkyrka socken eller ej torde vara svårt att fastställa. Det råder dock intet tvivel om, att just detta fridlysta träd är ett av Gotlands äldsta nu levande träd av sorten ifråga. Trädet är icke särskilt storväxt, men det har en kraftig stam och en i förhållande till åldern anmärkningsvärt frisk krona.¹ Den ihåliga stammen är numera tack vare anslag av Sveriges Pomologiska Förening plomberad med cement och försedd med påspikade kopparplåtar å grensåren.

Icke långt från det gamla Stenkyrketrädet växte t. o. m. den 15 dec. 1931 Gotlands största valnötsträd, hösten 1931 uppmätt till 535 cm:s stamomkrets vid brösthöjd. Tyvärr föll detta offer för den svåra höststormen nämnda decemberdag. Till minne av det märkliga trädet hade kyrkoherden i socknen av dess stam tagit virke till den nya porten i kyrkogårdens södra stiglucka. Flera ättlingar av det gamla valnötsträdet finnas i prästgårdsträdgården, bland dessa en välvuxen självsådd sådan.

Lummelunds bruk.

Från Stenkyrka går färden vidare mot Lummelunda med Lummelunds bruk som nästa anhalt. Det är alltjämt den från förmiddagens färd välkända hällmarkstypen på landskapet, h. o. d. avbruten av inägor och dessa då och då prunkande i färgstark ogrässkrud. En alvaråker med i blått stolt lysande blåeld är härvid särskilt värd ihågkommande.

Ovanför Lummelunds bruk göra vi halt. Utefter den med ståtlig murgröna över stora ytor beväxta kalkstensbranten (fig. 19) vandra vi bort förbi brukets corps de logi till det slukhål i karsten, där Martebo myr skapat sig sitt först här ovan jord synliga slutliga utlopp. Vattentillgången var nu obetydlig, men att vattenflödet en gång varit betydligt mäktigare, därpå är anläggningen hit av Gotlands enda järnbruk ett talande vittnesbörd.

¹ Jmf. SVEN A. HERMELIN, Pomologernas Gotlandsfärd den 19—20 sept. 1931. Sv. Pomolog. Fören. årsskr. 1931, sid. 247—248.

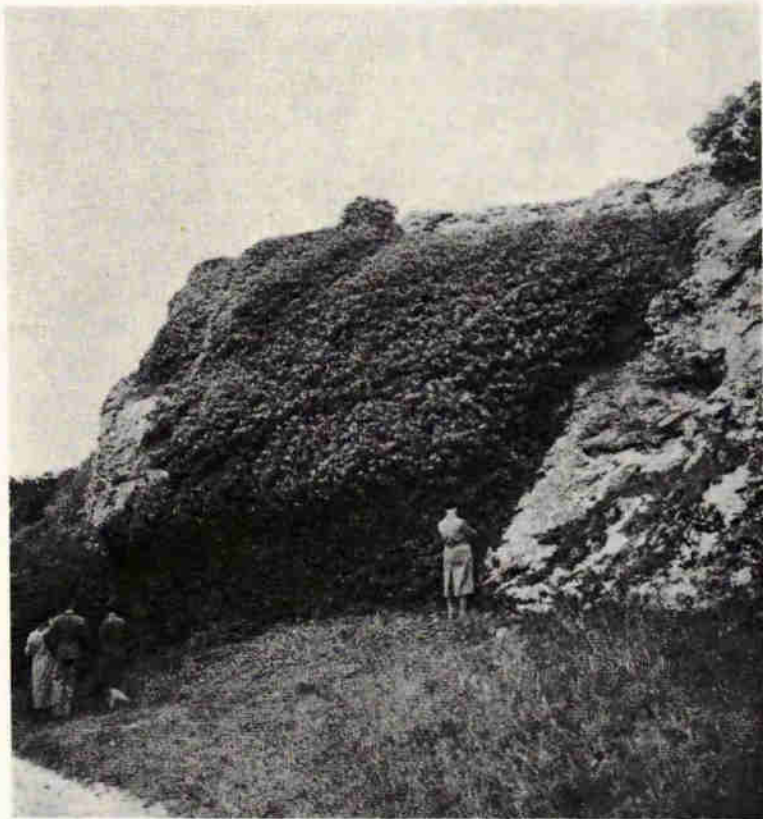

Fig. 19. Murgröna å kalkstensbranten vid Lummelunds bruk.

Foto: SVEN A. HERMELIN 21 juni 1934.

Tyvärr ingick det ej i exkursionens program att närmare bese den gamla bruksträdgården, som alltjämt har att uppvisa tydliga spår av barockanläggning i terrasser och ned mot stranden en gammal engelsk park. Tiden tillät oss icke detta. Det enda vi hinna göra är att i förbifarten mäta en ståtlig gammal lönn, med anor måhända ända från 1600-talet; dess omkrets vid brösthöjd uppgick till 248 cm.

Lummelunds bruk—Visby.

Från Lummelunds bruk taga vi raka vägen till Visby. Då vi passera omedelbart förbi den för flertalet Gotlands-besökande botanister välkända lokalen för en av vårt lands allra sällsyntaste växter, *Gotlandsögat* (*Ranunculus ophioglossifolius*), passa vi i förbifarten på att eftersöka denna, och kunna till vår glädje konstatera,

att densamma alltjämt är att räkna såsom medborgare i vår svenska flora, om än i ytterst begränsat individantal. Som väl är, är arten numera totalförbjuden på Gotland.

Vid framkomsten till Visby göra vi ett sista kort uppehåll vid Valdemarskorset och de därintill gjorda utgrävningarna av Solberga nunnekloster. Professor SERNANDER redogjorde för de med dessa förknippade minnena och tolkade för oss inskriptionen å Valdemarskorset:

»Herrens år 1361 tredje dagen efter S:t Jacob föllo framför Visby portar gutarne i danskarnes händer. Här äro de begravna. Bedjen för dem!»

Dagen avslutades med gemensam middag å Stadshotellets veranda kl. 7,30 e. m. Den påfrestande Sudersands-lunchen hade under eftermiddagen så småningom sjunkit undan, och aptiten var ånyo god. Den goda stämningen vid och efter middagen vittnade oförtydligt, att en god dag fått en god avslutning.

Vible.

Fredagen den 22 juni, Gotlandsexkursionens tredje och sista dag, blev samma strålande solskensdag som sina båda föregångare. Efter frukost å Visby stadshotell äro vi kl. 9 f. m. redo för avfärd, i dag söder ut med Vible gård, 5 km från Visby, som närmaste mål.

Vible är en av de äldsta herrgårdarna på Gotland. Källare och valv i manbyggnaden uppgivas stamma ända från 1200-talet. Det nuvarande corps de logiets flyglar förskriva sig från 1700-talet. En parkanläggning av för gottländska sådana ovanlig omfattning omger runt om herrgårdsbyggnaderna. Huvudparten av parkens träd och buskar ha av allt att döma planterats kring mitten av 1800-talet. Det äldsta trädet i parken, en jätte-s k o g s l i n d, synes dock ha anor, som måhända gå tillbaka ända till 1500-talet. Från landsvägen leder en monumental allé (fig. 20) av l ö n n och a s k m. fl. trädslag, rakt upp till manbyggnaden. Alléträdens ålder torde närmast böra skattas till omkr. 100 år. Som n:r 4 i norra trädraden och 2 m norr om denna står den ovannämnda jätte-s k o g s l i n d e n, ett praktträd av verkligt imponerande dimensioner. Två m över marken delar sig stammen i tre grenar, som tillsammans bilda en krona om 18 m:s diameter. Den svagt timglasformade huvudstammen mäter i omkrets 1 m ö. m. 393 cm, 1,3 m ö. m. 418 cm och 1,5 m ö. m. 433 cm;

Fig. 20. Alléen upp till Vible gård, söder om Visby.
Foto: C. Skorrönsö 22 juni 1934.

Fig. 21. Vin (*Vitis vinifera*) å söderväggen å en av 1700-talsflyglarna vid Vible gård.
Foto: C. SKOTTSBERG 22 juni 1934.

trädet höjd uppgår till 20,5 m. I grenvinklarna vid och ovanför stamförgreningen ha en del högre epifyter infunnit sig, närmast det första förgreningsstället ask, röda vinbär, blåsippa och maskros, på c. 4 m:s höjd ovan marken rönn och på c. 6 m:s höjd slutligen hömjölke (*Epilobium angustifolium*). — På en rundel framför corps de logiet har en jätte-silverpoppel stått och nu ersatts av avläggare. Södra flygelns södervägg är överväxt av vacker vin-spalier (fig. 21). Väster om byggnaderna vidtagna parkanläggningar i engelsk eller tysk stil, längre bortåt övergående i naturlig löväng, Denna s. k. Västra parken har säkerligen vid sekelmitten varit en ganska ståtlig anläggning med bl. a. lönn, lärk, bok, guldregn, silverpoppel, bigarrå och hägg. En ståtlig tvåstammig bok visar här i närvarande stund å sin grövre stam 85 cm ö. m. en omkrets på 252 cm. — Som ytterligare exempel på Vible-trädens växtkraft och utvecklingsstyrka förtjäna jämväl särskilt nämnas ett valnötsträd om 317 och en Nordmannsilvergran om 221 cm:s stamomkrets vid brösthöjd.

Under Vible-besöket har professor SERNANDER fört oss an och givmilt som alltid öst ur sitt vetandes rika skattkammare.

Vible—Klintehamn.

Över Tofta och Västergarn går exkursionens väg vidare söderut till Klintehamn. Innan vi nå kusten norr om Västergarn är enformig hällmarkstallskog den dominerande vegetationstypen. Sista halvmilen före Västergarn följer landsvägen havet, och detta och de allt tydligare framträdande Karlsöarna fånga nu helt vårt intresse. Sikten är den bästa tänkbara och de ur det mörkblå havet uppstigande klippöarna göra på oss alla ett imponerande intryck. När vi närma oss Västergarn, få vi plötsligt vatten på båda sidor om vägen. Det är Paviken, vi här ha på vänster hand, nu en insjö men ända in på 1300-talet en vik av havet. Kring Västergarn och ner mot Klintehamn börja odlingsmarkerna bliva alltmera framträdande, här liksom å norra Gotland ofta på långt håll synliga på grund av rikedom på mer eller mindre starkt färgdominerande åkerogräs. Björnlök (*Heracleum sibiricum*), åkersenap (*Sinapis arvensis*) och rågvallmo (*Papaver dubium*) möta även här flerstädes i nära nog otrolig myckenhet; såsom nytillkomna färgstarka arter förtjäna härifrån framför andra nämnas vitblåra (*Melandrium album*) och baldersbrå (*Matricaria inodora*).

Fig. 22. PER HENRIK DONNERS grav i engelska parken vid Klintebys i Klinte s:n, Gotland.

Foto: SVEN A. HERMELIN 22 Juni 1934.

Klintebys.

Vid genomfarten av Klintehamn passera vi den DONNER'ska köpmangården, från vilket förnämliga köpmanshus anläggaren av parken vid Klintebys utgått, och dit gäller nu närmast färden.

Klintebys herrgård, som är belägen c. 4 km öster om Klintehamn, har att framvisa Gotlands förnämsta engelska park. Efter parkanläggarens, PER HENRIK DONNER, död har egendomen flera gånger växlat ägare. Bland de mest bekanta av dessa märkes mecklenburgaren WÖHLER, far till WILLY WÖHLER, skaparen av Naturskyddsföreningen för Karlsöarnas skyddande. WILLY WÖHLER arrenderade Klintebys av sin far och inlade under sin Klintebys-tid stora förtjänster om

parkanläggningarna och deras vårdande. Den gamla trädgården närmast corps de logiet omlade han i tysk stil och lät i densamma bl. a. uppföra en för dylika anläggningar typisk »falsk» ruin. Förutom ruinen hysa de lummiga parkanläggningarna tvenne sevärheter av rang, nämligen två gamla gotländska bildstenar, den ena uppställd vid gränsen mot den senare anlagda engelska parken, den andra i den förstnämnda. Den förstnämnda stenen, funnen i en bro med bildsidan vänd nedåt, föreställer vikingarnas färd till Valhall och anses stamma från 700-talet. Framför bildstenen i engelska parken har en vacker gammal »svärdslipningssten» blivit uppställd. I den engelska parken vilar anläggaren PER HENRIK DONNER under en mäktig gravvård (fig. 22). Som ett dendrologiskt kuriosum är slutligen från den engelska parken att omnämna en flerstammig lind med vackert utbildade stam- och grensammanväxningar.

Fröjel.

Från Klintebys går färden åter söderut med Fröjel som närmaste mål. Vi stiga av vid kyrkan och vandra upp mot klinten öster om landsvägen och samlas vid kastalruinen, där prof. SERNANDER berättar för oss om gångna tider, främst om de här och flerstädes vidtagna »försköningarna» från den gamle WÖHLERS dagar. Det är från denna tid, som den planteringsvurm förskriver sig, som nu hotar traktens vackraste klintpartier med total överväxning. Platsen där vi stå, är synnerligen väl vald för demonstration av sakförhållandet. Sluttningen ovanför kastalen har inplanterats med allehanda trädslag, så att dess forna lövängsnatur förstörts, och den vackra klinten, som en gång givit grannsocknen i norr sitt namn, har fullständigt dolts av de snabbt uppväxande träden. Sluttningen nedanför kastalen är dess bättre ännu en relativt öppen ängsmark, som alltjämt lämnar fri utsikt över Karlsöarna. Lilla Karlsö ha vi omedelbart inför oss; avståndet dit fågelvägen uppgår här till allenast 7 km. Även den c. 13 km avlägsna Stora Karlsö tycka vi oss här ha nära inpå oss. Med blotta ögat kunde vi på denna tydligt urskilja en förhöjning uppe på kalkplatån och vid denna ett träd, »LINNÉS a s k», omtalad av LINNÉ i hans Gothländska Resa: »ovanuppå [alvarfältet] låg en stenhög av en famns höjd, varpå växte en ask av 2 famnars höjd och lika bredd i kronan, vilket var det enda trädet uppå Karlsöns höga fält, och lyste långt bort för sjöfarande, som härefter dömde sin kosa.»

Från kyrkan gå vi till fots den korta vägen till Botarve gård.

Å sandfältet nederst å slutningen mot landsvägen finna vi i mängd just nu grant blommande å k e r s k e p l i n g (*Melampyrum arvense*), ett på Gotlands sandåkrar ej sällan besvärande ogräs, på gotländska bärande det nog så talande namnet p u k v e t e (= Fans vete!). — Innan vi komma fram till Botarve stanna vi ett ögonblick inför en ståtlig gammal a s k invid vägen med en stamomkrets vid brösthöjd på 349 cm; av prof. SERNANDER döpes trädet till »D e n d r o l o g - a s k e n», exkursionen till ära.

Botarve-besöket gäller främst trädgårdens grandiosa v a l n ö t s - t r ä d (pl. 4). Då man för detta har mått antecknade dels 1909 (av professor H. MUNTHE) och dels från i dag, kan man här få en föreställning om valnötsträdens utomordentliga tillväxt i den gotländska jordmånen. År 1909 angiver MUNTHE trädets stamomkrets till 350 cm, dess höjd till 18 m och kronans omkrets till 62 m; åldern uppskattas till 100 år. Den 22 juni 1934 eller 25 år senare ha måtten för stamomkrets och kronomkrets stigit till resp. 416 cm och 66 m. Under de senaste 25 åren har sålunda stammen visat en årlig ökning i omkrets på något över 2,5 cm och under de 125 levnadsåren har samma ökning per år uppgått till ej mindre än omkring 3,5 cm. Vid c. 1 m:s höjd delar sig stammen i mäktiga, runt om utgående grenar. Av den oerhört rikliga nötansatsen att döma syntes året bliva ett ovanligt rikt nőtår. Gallbildningar, förorsakade av acariden *Eriophyes tristriatus* var. *erineus*, föreföllo här liksom allestädes på de gotländska valnötsträden i år vara ovanligt talrika. Under den vida kronan hade en markvegetation av ganska egendomlig sammansättning infunnit sig, en blandning av lövängs- och kulturelement: r a m s l ö k (*Allium ursinum*), s k o g s l ö k (*Allium Scorodoprasum*), m y s k m a d r a (*Asperula odorata*), m o r g o n s t j ä r n o r (*Ornithogalum umbellatum*), p ä r l h y a c i n t (*Muscari botryoides*), a k l e j a (*Aquilegia vulgaris*) och g r a v k n o p p (*Sedum spurium*).

Botarveträdgården var rik på fruktträd. Ett päronträd, B o n n e L o u i s e, hade samtidigt blommor och väl utvecklade fruktanlag; det var i spetsen på uppåtböjda långskott refflorationen inträtt. S t e n - k y r k e ä p p l e t r ä d e n visade allmänt tvillingäpplen, enligt friherre HERMELIN något för sorten karakteristiskt.

Frøjels Vallhagar.

Från Botarve taga vi vägen in genom tallskogsmarkerna österut för besecende av Gotlands kanske märkligaste fornminne de s. k.

Fig. 23. Från lövängsområdet vid Frøjels Vallhagar, Gotland.

Foto: C. SKOTTSBERG 22 juni 1934.

»kämpagravarna» vid Frøjels Vallhagar. Redan på 1700-talet började de då som gravar tydda fornlämningarna närmare uppmärksammas. En rad arkeologer ha sedan brytt sina hjärnor med de märklige fyndens rätta tydande, och det kan numera anses slutgiltigt bevisat, att vi här ha att göra med forntida husgrunder. Vid Vallhagar förekomma minst ett 10-tal avlånga, rektangulära dyl. husgrunder, lämningar efter en hel by från äldre järnåldern. Då järnåldersfolket slog sig ned här, härskade lövskogen över området. Kontakten med människan förvandlade så småningom skogen till en löväng med gläntor och »runnor». Gläntorna användes till slätter och bete, »runnorna» beteckna de trädgrupper, som lämnades kvar. Nötter och i svårare år även malda och urvattnade ekollon samt vildäpplen och bär hämtades jämte villebråd till föda från skogen; vildäpplena skuros i skivor och torkades och användes till soppa. Ek och ask lämnade slöjdvirke, lindens gav bast, getapel o. a. färgämne. Till boskapen erhöles man foder genom slätter och bete samt lövtäkt. En mängd »steinvartar» eller stensträngar markera än i dag de fågator,

Fig. 24. Från en av husgrunderna vid Frøjels Vallhagar. Professor SERNANDER föreläser för de uppmärksamt lyssnande exkursionsdeltagarna om det forntida järnåldersfolket.

Foto: SVEN A. HERMELIN 22 juni 1934.

i vilka djuren drevos in för mjölkning etc. Ask och alm ävensom björk och ask »hamlades» för erhållande av foder åt djuren. I nutiden äro de mest bördiga delarna av det forna, vidsträckta lövängsområdet uppbrutna till åker, övriga partier användas ännu till slätter och bete (jmf. fig. 23). De gamla runnorna ha så småningom inskränkts till stensträngarna, där lien ej kunnat gå.

Sittande på grundmuren till ett »storhus» från omkr. år 400 eft. Kr. lyssna vi till professor SERNANDERS underbara berättelse om det forntida Vallhagarsfolket (fig. 24). »Och här kunde »han», och helt säkert han ensam» — säger betecknande nog professor SKOTTBERG i sin redan förut citerade reseskildring — »måla bilden av byn,

sådan den stod där med folk och få, som i den närmaste omgivningen hämtade livets nödtröft, fisk och villebråd, äpplen och nötter, virke för slöjd, färgämnen, bränsle, foder av slätter och lövtäkt, den uråldriga gottländska lövängskultur, vars dödsryckningar vi bevittna.»

Över lövängen och genom den bredvidliggande tallskogen vandra vi så småningom åter till de ett stycke ifrån väntande bilarna. I kanten av lövängen lägga vi märke till enens mångformighet på platsen; vackert utefter marken utbredda matt-*en* ar växa här sida vid sida med normalt buskformig och därförutom vackert trädformig *pyramid-en*. I tallskogen se vi på några ställen sannskyldiga jätteexemplar av den underliga men vackra nästrotten (*Neottia Nidus avis*); dylika hade vi redan förut på vår bilfärd ut till Vallhagar sett i om möjligt ännu större exemplar i hela små beståndsfläckar.

Fröjel—Hemse.

Från Vallhagar måste vi för tids vinnande utan vidare uppehåll fortsätta färden direkt till Hemse. Vägen leder tillbaka till Fröjel och söderut över Sproge och härifrån österut över Mästermyr. Vid Göstafs i Fröjel se vi invid vägen den av MUNTHE och SERANDER upptäckta Ancyclus-vallen, och då vi c. 3 km S. därom passera en vik av Mickelsmyren få vi en första — och resans nära nog enda — föreställning om, huru den gottländska *agen* ter sig, då den uppträder i större utsträckning beståndsbildande. Färden över den utdikade Mästermyr gör ett mer än beklämmande intryck. »Blekebottnarna göra» — som professor SKOTTSBERG uttrycker det — »ont i ögonen som Afrikas saltöknar och ropa efter kameler och dadelpalmer; än mer, de göra ont i hjärtat, ty det finns icke en enda stor kalkmyr kvar att rädda.» Över stora sträckor är det endast i landsvägsdikena och på de uppkastade dikesbankarna, som något spår av liv kan upptäckas, nere i dikena främst *kärr-förgätmigej* (*Myosotis palustris*) i vackert blåblommiga bestånd och uppe på dikesbankarna som nykomling *bäckreseda* (*Reseda lutea*) i tusentals individ, ett av de mest slående exemplen på denna arts snabba spridning å Gotland under senare tid.

Å Hemse hotell står lunchen framdukad, och med friska viljor gripa vi oss här lunchverket an. Landshövding RÖDHE, som under gårdagen och tidigare i dag av tjänstealliganden hindrats deltaga i vår färd, möter här och ansluter sig ånyo till exkursionen.

Fig. 25. Rone prästgårds kastanjer.

Foto: SVEN A. HERMELIN 22 juni 1934.

Rone.

Från Hemse göra vi — utom programmet — en avstickare till den något över en halv mil sydost ut belägna Rone kyrka. De mera konsthistoriskt betonade exkursionsdeltagarna hade ända hittills ohörda uttalat en önskan, att före exkursionens slut få på närmare håll bese en av Gotlands mera förnämliga lantkyrkor, och deras berättigade krav blevo nu tillgodosedda.

Rone kyrka är en »enhetlig, av *Mäster Ronensis* troligen på 1270—80-talen byggd kyrka med rakslutet kor, fyrvälvt långhus med mittkolonn och galleritorn. Två sydportaler, nordlig portal till sakristia och nordlig tornportal, alla mycket betecknande för mästarens förfinade konst. Sakristiportalen liknar en moskés bönenisch. Tyvärr är dess ena kolonnbas ävensom en stor del av andra långhusportalen vid senaste restaureringen ersatt

med nya delar. Märk den rika, originella fantasien i långhusets mittkolonnns bas och kapitäl — särskilt den förres hörnblad! Vid restaureringen har triumfkrucifixet från 1300-talets slut jämte Marias och Johannes' bilder blivit åter uppsatta i triumfbågen. I korets östfönster äro glasmålningar av *Sen Dalhemskola* bevarade. Tyvärr har komplettering skett med nya glasmålningar. — I ett i nyare tid upptaget korfönster är ett sten-skulpterat manshuvud inmurat, möjligen en rest från en äldre kyrkobyggnads dekore-ring. Enligt uppgift skulle en kyrka byggts i Rone 1236, enligt en annan uppteckning redan 1090. Å det nuvarande altarets östsida finnas groteska, inmurade relieffigurer, å vilka möjligen detta årtal skulle kunna tillämpas.¹

Rone bjuder oss även på en dendrologisk sevärdhet av rang: »Rone prästgårdskastanjer» (fig. 25). Två mäktiga hästkastanjer, den grövsta (den norra) 422 cm i stamomkrets vid brösthöjd och den andra (den södra) 284 cm vid samma mått, stå tätt intill varandra och bilda tillsammans en enda, rund krona — på avstånd en absolut sluten enhet av stort skönhetsvärde. Träden äro båda av skafttyp med relat. tidigt i ett flertal grenstammar upp-lösta huvudstammar.

Rone—Hemse—Lojsta.

Från Rone går exkursionens väg åter till Hemse och därifrån norrut över Linde till Lojsta, där uppehåll göres först vid prästängan och sedan vid Lojsta slott. Vår färd går fram genom huvudsakligen uppodlad bygd, och det blir de färgstarka åkerogräsen, som ånyo i första hand med nödvändighet tilldraga sig uppmärksamheten. För-middagens åkersenap, björnloka, vitblära och baldersbrå äro även här de framför andra färgdominerande arterna. Åkertistel och färghalla göra dock nu här och var dem rangen stridig; blåblommig oxtunga och blåeld samt lysande röd kornvallmo förhöja understundom färgglädjen. I närheten av Linde kyrka bliva vackert gulblommande höskallra (*Rhinanthus major*) och rödbrun ängssyra jämte den allestädes närvarande gröngula björnlokande över stora ytor förhärskande arterna.

Vid Odvalds i Linde lockar ett från bilen synligt jättelikt päron-träd exkursionens eftertrupp att för ett ögonblick göra halt. Trädet — enligt ägarens, TH. HANSSON, utsago av sorten »grå, stora syltpäron» — uppmätes och befinnes hålla ej mindre än 352 cm i stamomkrets vid brösthöjd.

¹ JOHNNY ROOSVAL, Den gotländske ciceronen. Stockholm 1926, sid. 124—125.

Fig. 26. Lojsta-eken, Gotlands grövsta träd, 9 m i stamomkrets 2 m ö. m.

Lojsta prästäng.

Besöket i Lojsta prästäng gäller i första rummet *Lojsta-eken*, Gotlands grövsta träd (fig. 26). Det åldriga trädet är numera blott en skugga av vad det en gång varit, en trädruin med längssprucken och ihålig, upptill stympad huvudstam men ännu alltjämt med ett flertal någorlunda livskraftiga sekundära grenstammar. Dess största stamomkrets har uppgivits till 9 m två meter från marken. Den minnesvärda jätteeken är givetvis i vederbörlig ordning fridlyst. För säkrande av trädets fortlevnad måste en närstående *ask* omedelbart borttagas.

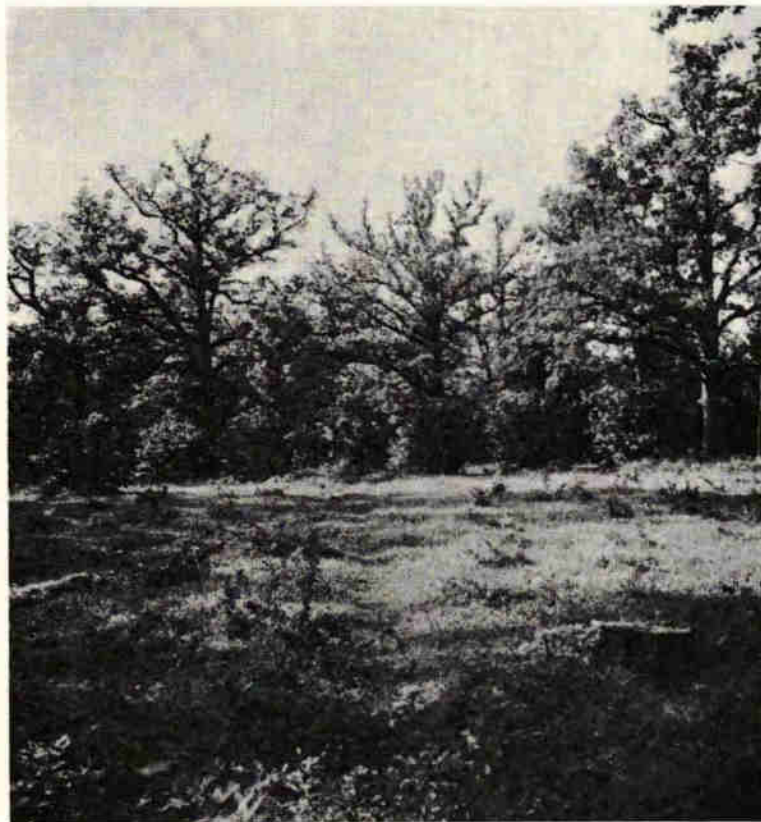

Fig. 27. Lövängen i Lojsta prästäng å Gotland.

Foto: SVEN A. HERMELIN 22 juni 1934.

Då vi under de gångna dagarnas exkursioner ej varit i tillfälle att närmare bese en mera typisk gotländsk löväng passa vi i Lojsta prästäng (fig. 27, 28) på tillfället att i någon mån göra detta. Ek, ask, vildapel, hassel, hagtorn, nypon, olvon, kornell (*Cornus sanguinea*), slån och blåhallon (*Rubus cæsius*) äro de ingående lövängslignoserna, till vilka en vackert utbildad paraplytall ansluter sig i närheten av Lojsta-eken. En fara för lövängsträdens fortbestånd är här liksom allestädes i de gotländska lövängarna den ständigt återkommande »fagningen» eller bränningen av förnan. Brännfläckarnas rika bestånd av vitsippor — »fagningsblomman» framför andra — ange de talrika fagningsplatserna, och man kan flerstädes se spår efter de risker, för vilka de intill fagningsställena närmast stående träden gång efter annan varit utsatta.

Fig. 28. Från lövängen i Lojsta prästäng. Lövängen hotas att igenväxa till lund.

Foto: C. SKOTTSBERG 22 juni 1984.

»Det talas ofta», säger professor SKOTTSBERG, »om Gotlands härliga lövängar, där de många orkidéerna växa. För trettio år sedan var det ingen brist på sådana ängar. Sedan dess ha de flesta blivit åker. Endast fragment äro kvar, och hur länge? Det bekymmersamma är, att de icke kunna bevaras blott genom fridlysning. De äro en kulturprodukt; upphör slåttern, växa de igen till lungdar, och både flora och fauna förändras. Detta är bevisat. Ett ertsamt problem, som måste lösas, innan det blir för sent, ty lövängens värde ur landskapssynpunkt är mycket stort, ur biologisk ännu större.»

Från Lojsta prästäng fortsätta vi norrut mot Lojsta slott och passera därvid strax norr om Lojsta kyrka Gotlands största fruktodling vid Kvie. Det är nämndemannen DAVID LUND, som här står för rusthållet, f. n. en fruktträdsnumerär på närmare 3,000 nummer.

Lojsta slott.

Vägen fram mot Lojsta slott leder genom lövängsmark och hedtallskog omväxlande med åkerjord. Ett genomgående drag i lövängarna är den allestädes »hamlade» eller »klappade» asken. Då vi närma oss »slottet», blir landet högre med kalkbergsklintar och nedanför dessa små insjöar, kantade av ag. Vägen, på vilken vi färdas fram, slutar vid festplatsen å Lojsta slott, en öppen plats framför den rekonstruerade 400-tals-hallen nedanför slottshöjden.

Strax intill festplatsen å Lojsta slott har sedan länge observerats en kämpagrav eller rättare järnåldershusgrund. »På initiativ av doktor JOHN NIHLÉN och med bidrag av Lojsta slotts hembygdsförening företogs år 1930 en utgrävning av husgrunden, vilken leddes av doktor NIHLÉN. Sedan utgrävning skett, låg tanken på en rekonstruktion nära till hands, men den framställning, som gjordes därom, möttes hos våra inhemska experter med tvivel. Hösten 1931 framförde doktor NIHLÉN tanken om en rekonstruktion till ordföranden i hembygdsföreningen, och riksantikvariern hade redan uttalat sitt gillande av planen. Förslaget diskuterades inom styrelsen för hembygdsföreningen, vilken efter grundlig argumentering ledde till bifall trots de stora kostnader, som måste vara förenade med företaget. Hembygdsföreningen skulle nämligen bekosta material och arbete, under det doktor NIHLÉN med biträde av docent GERDA BOËTHIUS lovade att kostnadsfritt leda rekonstruktionen.

Nu står hallen färdig på sin plats och gör på åskådaren ett mäktigt intryck. Mer än en besökare har vid inträdet ofrivilligt tagit mössan i hand. Det hela bildar ett rum, 25 m långt och 6—8 m brett. Den största bredden är tvärs över eldstaden, en upphöjning av jord och stenar, över vilken ett rökfång, lucka i taket, befinner sig. Mitt för eldstaden befinner sig högsätet, på den utgrävda husgrunden markerad av ännu kvarvarande upphöjning av jord och stenar intill vänstra långsidan, där nu en högsätetsbänk med utskurna hästhuvuden i trästolpar pryder sin plats. Som

Fig. 29. Den utgrävda husgrunden till 400-talshallen vid Lojsta slott, Gotland.

Fig. 30. Interiör från den rekonstruerade 400-talshallen vid Lojsta slott.

synes i bilden av den utgrävda husgrunden [fig. 29] befinna sig utmed långsidan flata stenar i rad med tämligen regelbundet avstånd. Dessa utgöra underlag för stolpar, som uppbära taksparrarna å dess mitt [fig. 30]. Avståndet dem emellan utgör vanligen en manslängd, vittnande om att de bänkar, som vid sidorna funnits, även utgjort sovplats. Bilden av husgrunden visar på ett förträffligt sätt ingången, och den flata sten, som där är placerad och motsvarar närmast, vad vi skulle kalla trappsten, bär

tydligt vittne om att vara väl sliten. Grundmuren utgöres av dubbla rader grundstenar, en yttre och en inre, med däremellan liggande kullersten. Takändarna stödjade mot den yttre muren, som å sin sida stödes av den utanför liggande jordvallen. Att så också varit förhållandet i den ursprungliga byggnaden, kan man förstå därav, att fynd vid utgrävningar hittats å den därigenom erhållna bänken eller hyllan. Rökfånget i taket kan lätt stängas med en lucka, som inifrån är försedd med en stång, som når till golvet. Givetvis utgöres golvet av jord, stampad lera. Båda långsidorna och ena gaveln äro täckta med ag [fig. 31], ett taktäckningsmedel, som på Gotland har mycket gamla anor. Det var lätt tillgängligt, ty det fanns överallt där myrar, talrikare än nu, voro belägna. Ej heller var agen så lättantändlig, som man föreställer sig, och dessutom kunde den lätt göras brandsäker genom begjutning med lervälling, och därigenom blev taket småningom beväxt med mossor och andra växter och liknade med tiden ett torvtak. För att underlätta anordnande av ingång, var den ena gaveln timrad och försedd med låg dörr, 170 cm. I gavelns spets finns en öppning, även den för röken, isynnerhet vid dåligt väder, eller nattetid, då rökluckan var stängd. Hela huset är byggt av trä, och av järn finnas ej mer än nyckeln i dörren, som säkert kan stängas inifrån.¹

Efter att under ciceronskap av föreståndaren för Lojsta slotts hembygdsförening, skollärare BLOMQVIST, ha besett den högintressanta rekonstruerade 400-tals-hallen bege vi oss med professor SERNANDER i spetsen upp mot »slottet».

Endast för några årtionden sedan var den kulle, som representerar slottet, en holme i den då ännu ej sänkta sjön, Lojsta träsk. Läget och höjdförhållandena gjorde platsen väl lämpad för befästningsändamål. Höjden har också i forntiden varit befäst; på södra sidan ser man ännu en grav med en vall utanför. Mitt på kullen är en fördjupning; möjligen har där stått ett hus av trä, ty vid grävningar i marken har man funnit kol, troligen rester efter en nedbränd byggnad — kanske ett rövarenäste. Ett stycke norr om »slottet» strax på andra sidan vägen ses ännu lämningar efter en redutt av tvenne jordvallar med en grav — möjligen en befästning, som tillkommit, då rövareborgen belägrats. Härom vet dock hävden intet att förtälja; alla de blodiga strider, som rasat här i förhistorisk tid, äro för alltid höljda i glömskans mörker. Nu är Lojsta slott en utomordentligt fridfull och omtyckt tillflyktsort för den, som en vacker sommardag vill njuta av den leende naturen kring den grönskande kullen.²

Även här berättar prof. SERNANDER för oss platsens hemlighetsfulla forntidssaga. Och härvid får även dendrologien sin beskärda del. Uppe på höjden demonstrerar han en vildapel-sort av alldeles speciell särart, en sort i mycket så starkt erinrande om *Sten-*

¹ Efter RUDOLF BLOMQVIST, 400-talshallen vid »Lojsta slott». Visby 1933.

² Efter J. W. HAMNER, Gotland. Sv. Turistfören. resehandb. XV. Sthlm 1913, sid. 135.

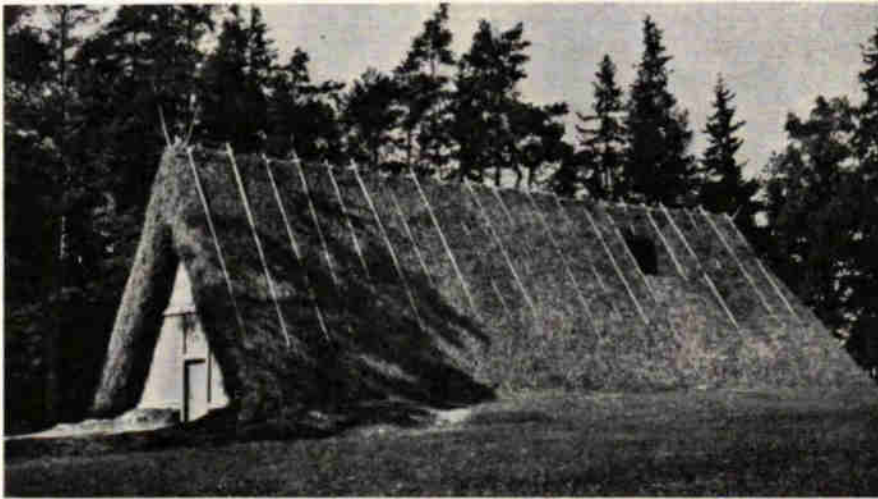

Fig. 31. Exteriören av den rekonstruerade 400-talshallen vid Lojsta slott.

kyrkeäpplet, att det rent av är troligt, att något släktskapsförhållande de båda äppletyperna emellan är rådande. De vilda Lojstaäpplenas storlek — 2 å 3 gånger större än vanliga vildäpplen — föra tanken på desamma såsom en kulturprodukt redan under förhistorisk tid. Även bladen äro större än hos de vanliga vildäplarna. Något för Lojsta-vildäpeln särskilt utmärkande är också den mer utbredda förgreningen, enligt vad friherre HERMELIN upplyser, något just för Stenkyrkeäppleträdet karakteristiskt. I antalet soltimmar och den drivande, varma kalkgrunden på Gotland ha vi enligt HERMELIN bästa möjliga betingelser för Stenkyrkeäpplets goda utbildning; härtill kommer, att det nederbördsfattiga Gotlandsklimatet är ett hinder för skorvsvampens överhandtagande utveckling.

En mera rent botanisk sevärdhet av högsta rang å Lojsta slott är den i ängsvegetationen upp mot slottschrönet ännu alltjämt i ett flertal exemplar kvarlevande, i vårt land endast från Gotland kända, utomordentligt vackra orkidéen *Cephalanthera alba*, den s. k. stora skogsliljan, en nära anförvant till den från Irevik omnämnda röda skogsliljan. Alltsedan år 1913 är den ytterst sällsynta växten totalt fridlyst på Gotland. »Om ingen katastrof inträffar och man ser till, att lövängen på kullen ej blir en alltför sluten lund, så skola väl även våra efterkommande få skåda denna bleka skönhet.»¹

¹ C. SKOTTSBERG i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidn. 29. 6. 1934.

Vid återkomsten till bilarna bereddes oss en angenäm överraskning, i det vi där fingo se några, exkursionen till ära framdrivna typiska Gotlandsrussar, vilka inom Lojsta-området ha åt sig upplåtet ett reservat, där f. n. ett hundratal djur omhändertagits och skötas på bästa sätt. Hela året om få de här gå ute i skogen; under vintern är för dem utfodring anordnad i för ändamålet uppförda lador.

Lojsta—Etelhem—Roma.

Från Lojsta slott taga vi vägen över Etelhem, Buttle och Vänge till Roma. Hällmarker med tallskog eller fläckvis mera öppen alvarmark, lövängar och odlad mark äro här blandade om varandra. Närmare Lojsta äro ängssyra och smörsola (*Ranunculus acris*) på de här uppodlade myrområdena de förhärskande och nu mest iögonen fallande åkerogräsen; rikedomerna på blad av maskros antyder dock, att vårens färger gått mera enbart åt det gula hållet. Vid Etelhem är det den vit- och rikblommande åkerkullan, som framför andra blir färgbestämmande. Även Buttle-åkrarna ha att framvisa en kolossal rikedom på detta Gotlands i stort kanske mest framträdande åkerogräs, men arter sådana som färgkulla och kornvallmo bidraga här ej oväsentligt att göra färgtavlan gladare.

Roma kloster.

Då vi passerat Roma järnvägsstation svänga vi till höger in i den till Roma kloster och kungsgård ledande vackra lind-allén och äro snart framme vid ruinerna efter Roma minnesrika kloster.

Roma klosterkyrka är uppförd i huggen kalksten. Ruinen, vari valven och ytterväggarna till större delen saknas, visa tydligt anläggningens plan: en treskeppig pelarbasilika med rakslutet högkor, transept med två sidokor, anslutna till vardera tvärrarmens östra sida. Detta är det för cisterciensers ordens äldre kyrkor mest karakteristiska schemat. Sidoskeppen ha varit täckta med kryssvalv, även långhuset har varit välvt. Cistercienserklostret Roma är dotter av Nydala kloster i Småland och grundat 1164. Nydala var då själv en ung, från Clairvaux i Champagne, Frankrike, utgången munk-koloni, varför Roma så väl som Nydala bör anses till stor del som en fransk-svensk byggnadsskapelse. Kyrkan i Clairvaux hade, då Roma kloster grundades, sedan 1130-talet en planform av samma typ som Roma. Märk den lugna, ädla rytmen i de rundbågiga arkaderna, det utomordentligt väl valda och väl huggna stenmaterialet, de i omväxlande geometriska mönster huggna konsolerna för valven i norra sidoskeppet och i mittskeppet! De stora gotiska fönstren, som till sina nedre delar bevarats å öst- och västgaveln, äro givetvis senare upptagna. Åt söder synas rester av klostrets

korsgång. I den därintill belägna trädgården en kolonn m. fl. kvarlevor av klosterbyggnaderna. I Roma Kungsgårds flygelbyggnader äro två portaler från klostret inmurade, tyvärr i mycket misshandlat skick, huggna i senare hälften av 1200-talet starkt erinrande om engelsk gotik.»¹

Även här blir allvetaren i Gotlands kulturhistoria, professor SERNANDER, vår utomordentliga demonstrator. Ännu på 1500- och 1600-talen stodo klosterbyggnaderna tämligen orörda kvar. På 1730-talet hämtade landshövding GRÖNHAGEN från dem sten till uppbyggnad av den nya manbyggnaden på den bredvidliggande Roma kungsgård; valven på klosterkyrkan nedbrötos då, och kyrkan inreddes till fähus. I början av 1800-talet lät landshövding CEDERSTRÖM ytterligare nedriva sidoskeppens yttermurar. I det skick, vari klosterkyrkan nu befinner sig, sedan fähusinredningen efter en eldsvåda 1898 avlägsnats och riksdagen 1911 anslagit medel till konserveringsarbeten, är den en av Sveriges ståtligaste ruiner.²

En kort stund få vi på oss att något närmare bese de märkliga ruinerna. I ruinfloran möta vi här liksom i Visby murruta (*Asplenium Ruta muraria*) i mängd. Omedelbart utanför ruinen står ett mäktigt valnötsträd om 370 cm i stamokrets vid brösthöjd.

Med besöket vid Roma kloster var programmet för vår tredagars Gotlands-exkursion genomgånget. Genom de vackra alléerna nordväst ut från klostret till kyrkan — närmast klostret en dubbelallé av ask, lönn och alm med enstaka ek, längre bort övergående i en enkelallé av lind — taga vi nu genaste vägen tillbaka till Visby.

Innan kvällsbåtarna gå åter till fastlandet samlas vi en sista gång å Stadshotellets veranda i och för avätande av gemensam middag. Denna går nu givetvis i avskedets tecken. Vår ordförande framför till landshövding och fru RODHE vårt värdsamma och djupt kända tack för all under exkursionen oss visad, storartad välvilja. Professor SERNANDER avtackas och avhurras med en entusiasm, som bättre än ord vittnar om den förstlingsplats, han genom sina utomordentliga förtjänster som exkursionsledare för alltid förskaffat sig i sina dendrologiska lärjungars tacksamma hjärtan. Till vår specielle Visbyvälgörare, konsul BJÖRKANDER, frambäres även vårt uppriktiga tack. Ordföranden får av v. ordföranden och med samtligas högljudda

---

¹ JOHNNY ROOSVAL, Den gotländske ciceronen. Sid. 123.

² Jmf. Nordisk Familjebok. Ny, reviderad uppl. 23. band. Stockholm 1916.

bifall ett välförtjänt tack för det utmärkta sätt, på vilket han nu som alltid fört vår talan under denna minnesrika sommarfärd. Sist men icke minst avtackas exkursionens allt i allom, dess utmärkte organisator och ekonomiledare, friherre HERMELIN.

Då tiden för fastlandsbåtarnas avgång närmar sig, börja dendrologleden alltmera glesna. De flesta exkursionsdeltagarna synas dock ha blivit så Gotlands-bitna, att de först med en morgondagens eller kanske en ännu senare lägenhet kunna förmå sig lämna guternas underbara ö.

Deltagare i Föreningens för Dendrologi och parkvård exkursion 1934.

- AHLQVIST, ALFRED, apotekare, Stockholm.
AHLQVIST, ELISABETH, fru, Stockholm.
ARRHENIUS, ANNA-LISA, fil. stud., Stockholm.
ARRHENIUS, MARIA, professorska, Stockholm.
BENNET, HENRIK, friherre, Rosendahl, Mörarp.
BERGLUND, ALLAN, länsarkitekt, Skövde.
BERGLUND, C., fru, Skövde.
BERGLUND, JAN, studerande, Skövde.
BERGLUND, KARIN, fröken, Ohs Bruk.
BJÖRKANDER, C. G., konsul, Visby.
BJÖRKANDER, fru, Visby.
CEDERPALM, ENOCH, trädgårdsdirektör, Stockholm.
FRIES, ROB. E., professor, Stockholm.
FRIES, NANNA, professorska, Stockholm.
FRIES, MAGNUS, studerande, Stockholm.
GRANSTRÖM, E., direktör, Visby.
HAGLUND, AGDA, trädgårdsarkitekt, Stockholm.
VON HEJNE, SVEN, kapten, Stockholm.
HERMELIN, SVEN A., trädgårdsarkitekt, Stockholm.
IHRE, JOHAN, ryttmästare, Ekebyhof, Drottningholm.
IHRE, SIGRID, fru, Ekebyhof, Drottningholm.
KJELLBERG, KARIN, fru, Kersö, Munsö.
LAGERGREN, ROSA, fru, Stockholm.
MELIN, RAGNAR, länsjägmästare, Visby.
MOBERG, MARGARETA, trädgårdsarkitekt, Lund.
NISSEN, HENRIK, kansliråd, Stockholm.
NISSEN, MARIA RODHE-, fru, Stockholm.
PETTERSSON, K., murare, Visby.
RABENIUS, LARS, advokat, Djursholm.
RABENIUS, DAISY, fru, Djursholm.
RODHE, ALVAR, landshövding, Visby.
RODHE, GERTRUD, landshövding, Visby.
SANDSTRÖM, CARL, överläkare, Saltsjöbaden.
SANDSTRÖM, ANNIE, fru, Saltsjöbaden.
SJÖBERG, KNUT, apotekare, Stockholm.
SJÖBERG, ANNA, fru, Stockholm.
SERNANDER, RUTGER, professor, Uppsala.
SKOTTSBERG, C., professor, Göteborg.
SKOTTSBERG, INGA, fru, Göteborg.
SKÄRMAN, E., artist, Visby.
SYLVÉN, NILS, fil. dr, Svalöf.
SYLVÉN, OLOF, studerande, Svalöf.
SÖDERSTRÖM, CARL, häradshövding, Ronneby.
SÖDERSTRÖM, MÄRTA, fru, Ronneby.
SÖDERSTRÖM, NILS, med. kand., Ronneby.
TÖRNGREN, INGRID, doktorinna, Stockholm.
WACHTMEISTER, OTTO, greve, Kulla Gunnarstorp, Hälsingborg.
WACHTMEISTER, BRITA, grevinna, Kulla Gunnarstorp, Hälsingborg.
WEDBORN, INGER, fröken, Lidingö.
WREDE, ANNA, friherrinna, Rabbelugn, Finland.

EN PYRAMIDFORM AV JAPANSK LÄRK.

Vid besök å Rösjöholms skogar å Hallandsås i Tosjö s:n i nordvästra Skåne våren 1931 påträffade jag i en c. 10-årig kultur av japansk lärk (*Larix Kämpferi* SARG.) ett individ av från normaltypen starkt avvikande, pyramidformigt växtsätt. Då pyramidformer av lärk synas vara ytterligt sällsynta och mig veterligt någon sådan ej är känd av den japanska lärken, må ett något utförligare omnämnande av den nyfunna formen här finna plats.

Såsom av närstående figur framgår, utmärkes den vid Rösjöholm funna, avvikande japanska lärkträdsformen av ett nära nog pelarformigt växtsätt. Under det att grenarna å de jämnåriga, normalt förgrenade lärkträden utgingo i 60—70 graders vinkel från huvudstammen, voro grenarna av första liksom även högre ordning hos pyramidformen nära nog vertikalt uppåtgående och bildade genom denna sin inställning en smalt spolförmig till nästan pelarlik grenkrona. Förgreningen verkade genomgående något tätare än hos normalformen, och grenkransarna följde här avsevärt tätare på varandra än hos denna. Under det att normaltypen i regel nått en höjd av omkring 4 m, uppgick denna hos pyramidformen till allenast omkring 3 m. Barren voro normalt utbildade.

I den av J. FITSCHEN 1930 utgivna, omarbetade upplagan av L. BEISSNERS »Handbuch der Nadelholzkunde» är den europeiska lärken, *Larix decidua*, den enda *Larix*-art, för vilken någon pyramidform finnes omnämnd. Under namnet *fastigiata* Hort. upptages här en form med pelarformigt växtsätt, av allt att döma en fullkomlig parallellform till den ovan beskrivna pyramidformen av *Larix Kämpferi*. Samma form anföres också av H. SCHENCK i den av honom i en uppsats »Die Pyramideneiche bei Harreshausen» meddelade listan över kända barrträd med pyramidformigt växtsätt (Mitteil. d. Deutschen Dendrolog. Gesellsch. 1916, sid. 59); för formen i fråga upptages här det tyska namnet »Steillärche». Då formnamnet *fastigiata* sålunda upptagits för den europeiska lärkens pyramidform, torde det mest följdriktiga vara att jämväl för parallellformen av japansk lärk använda samma formnamn:

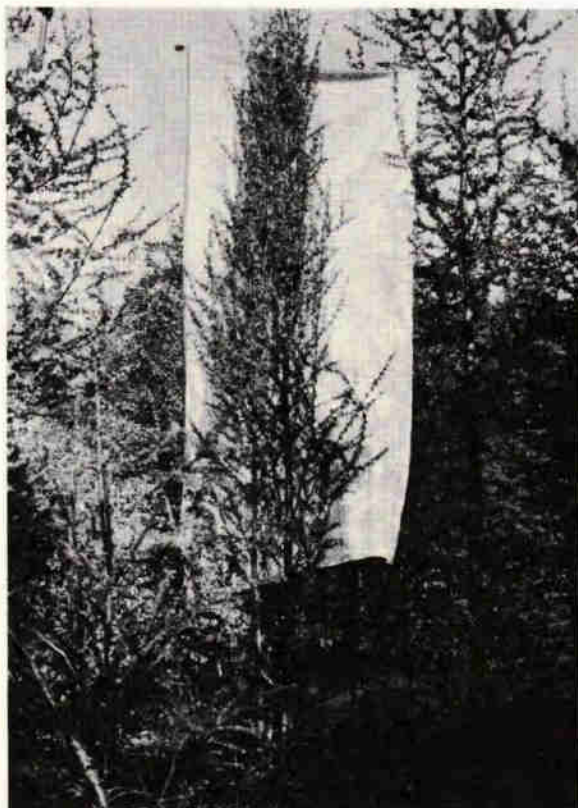

Fig. 1. *Larix Kæmpferi* SARG. f. *fastigiata* n. f. i kultur av japansk lärk vid Rösjöholm i Skåne.

Foto: SIGURD RYDER 5 juni 1931.

Larix Kæmpferi SARG. f. *fastigiata* n. f.: forma pyramidalis vel potius columnaris ramis omnibus $\pm$ erectis.

Angående ursprunget av utsädet till den japanska lärk-kulturen å Rösjöholm har jag av skogsförvaltaren därstädes, jägmästare LUND, inhämtat, att fröet inköpts från JOHANNES RAVNS frökontor i Köpenhamn omkring år 1920. De i plantskola uppdragna, sedermera i skogen utplanterade plantorna ha nu — 1934 — nått en höjd av i medeltal omkr. 7 m; *fastigiata*-plantan håller sig allt fortfarande på ungefär en meter lägre höjd än normalformen. Frö har 1934 insamlats från kulturen, men pyramidträdet har ännu ej satt kott. Från det av godsförvaltningen omsorgsfullt skyddade *fastigiata*-trädet kommer frö att insamlas i och för kulturförsök, så snart kott-sättning börjar inträda.

N. SYLVÉN.

OLIKA HELBLADSFORMER AV VINTEREK

(*Quercus sessiliflora*).

Av vintereken (*Quercus sessiliflora* SALISB.) ha i litteraturen upprepade gånger och under olika namn helbladiga former blivit beskrivna. Bäst känd för svenska botanister och dendrologer torde vara den i fig. 1 o. 2 avbildade, från Högsma i Glimåkra s:n, Skåne, av JOHN PERSSON i Botaniska Notiser 1885, sid. 158—159, beskrivna *Q. sessiliflora* var. *subintegrifolia*. Såsom av den i fig. 2 efter OTTO GERTZ¹ återgivna bilden av nämnda varietet framgår, utmärkes denna av övervägande oflikade, stundom i ena eller undantagsvis i båda kanterna grunt buktflikade, avlångt äggrunda till brett lancettlika blad; längden hos de helbräddade bladen uppgår till 7—10 cm, bredden växlar mellan (1,5—)2,5—3,5 cm.

Den av JOHN PERSSON på svenska meddelade beskrivningen av den intressanta *subintegrifolia*-formen synes helt ha förbisetts i den utländska litteraturen; t. o. m. i de danska dendrologiska handböckerna är formen i fråga okänd. En utförlig redogörelse för de tills dato under olika namn förekommande helbladiga formerna av vinterek lämnas 1873 av KARL KOCH i den då utkomna sista delen av hans »Dendrologie: Bäume, Sträucher und Halbsträucher, welche in Mittel- und Nord-Europa im Freien kultiviert werden» (II: 2, sid. 32): »Sind die Blätter ziemlich schmal, dagegen verhältnismässig länger und oberflächlich gelappt, so wurde die Eiche von KITAIBEL unter dem Namen *Qu. sublobata* als eigene Art unterschieden, von der Königlichen Baumschule zu Geltow bei Potsdam aber als *Qu. Gellowiensis* in den Handel gebracht. Bisweilen verschwinden aber die Abschnitte bei Verlängerung der Blattfläche fast ganz, so dass der Rand schwach gebuchtet oder selbst nur ausgeschweift erscheint. Solche Formen scheinen in Frankreich zuerst beobachtet worden zu sein und kamen, wahrscheinlich zu Ehren dessen, der sie verbreitete, genannt, als *Qu. Louetti* in den Handel. Aehnliche Formen wurden aber auch von WALLROTH in Wäldern des Harzes gefunden und als *Qu. mespilifolia* beschrieben. In dem Falle, wo die Blätter am Rande nur seichte Abschnitte besitzen, kommt es auch vor, dass die Mitte der Fläche mehr oder weniger vertieft liegt, je nachdem die Ränder sich erheben. Diese Form ist es, welche in den Baumschulen die

¹ OTTO GERTZ: Den märkliga eken i Högsma. *Quercus sessiliflora* Salisb. f. *subintegrifolia* J. Perss. Skånes Natur 1929, sid. 3—10.

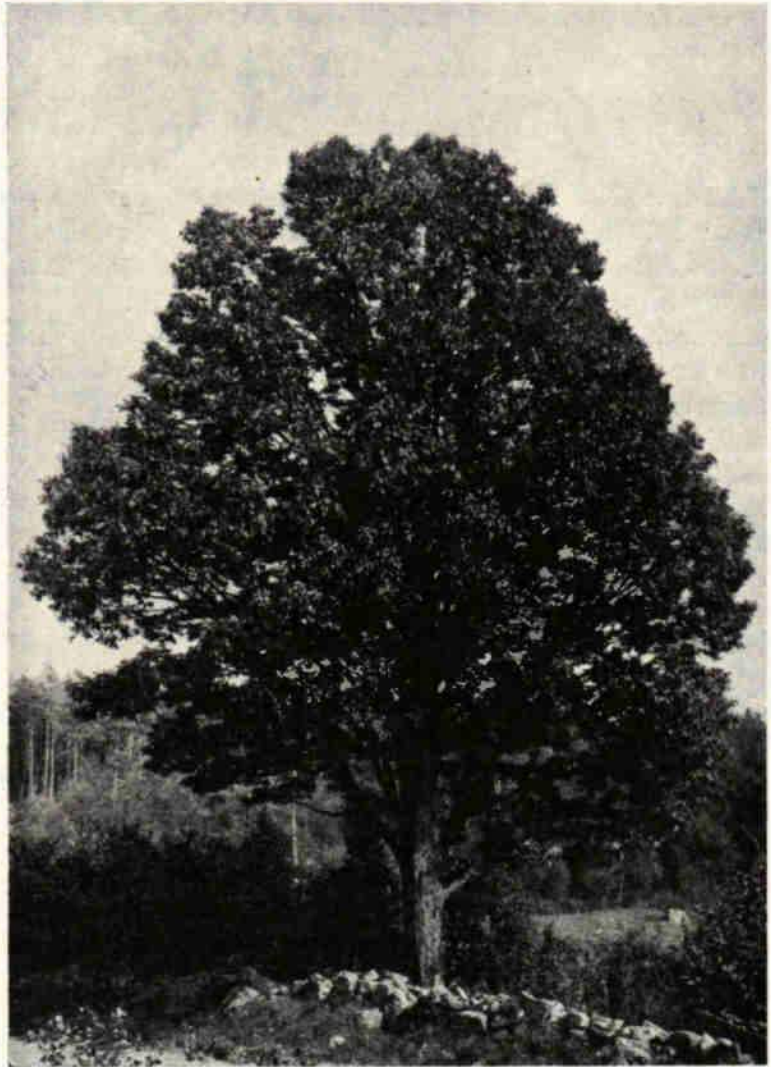

Fig. 1. Högsmaeken, *Quercus sessiliflora* SALISB. f. *subintegrifolia* J. PERSS.
(Efter OTTO GERTZ i »Skånes Natur» 1929.)

nähere Bezeichnung *cochleata* erhalten hat.» Senare dendrologiska handböcker ha för helbladig *Quercus sessiliflora* upptagit något av formnamnen *sublobata*, *Louettei* eller *mespilifolia*. CAMILLO KARL

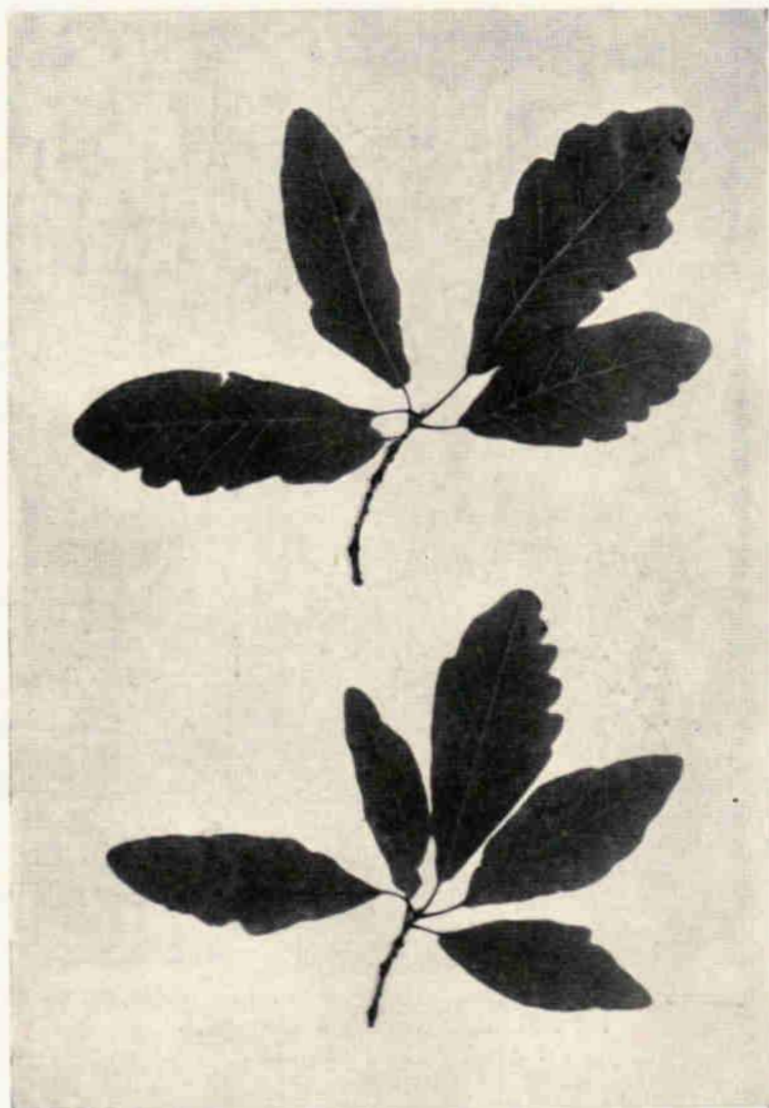

Fig. 2. *Quercus sessiliflora* f. *subintegrifolia*. Kvistar av Högsmäcken, visande variabiliteten i bladformen. (Efter OTTO GERTZ i »Skånes Natur» 1929.)

SCHNEIDER: »Illustriertes Handbuch der Laubholzkunde», Bd I, Jena 1906, sid. 197, urskiljer tvenne helbladsformer: »f. *sublobata* [K. KOCH, Dendrol. 1873] (*Q. sublobata* KR. 1814; *Q. mespilifolia*

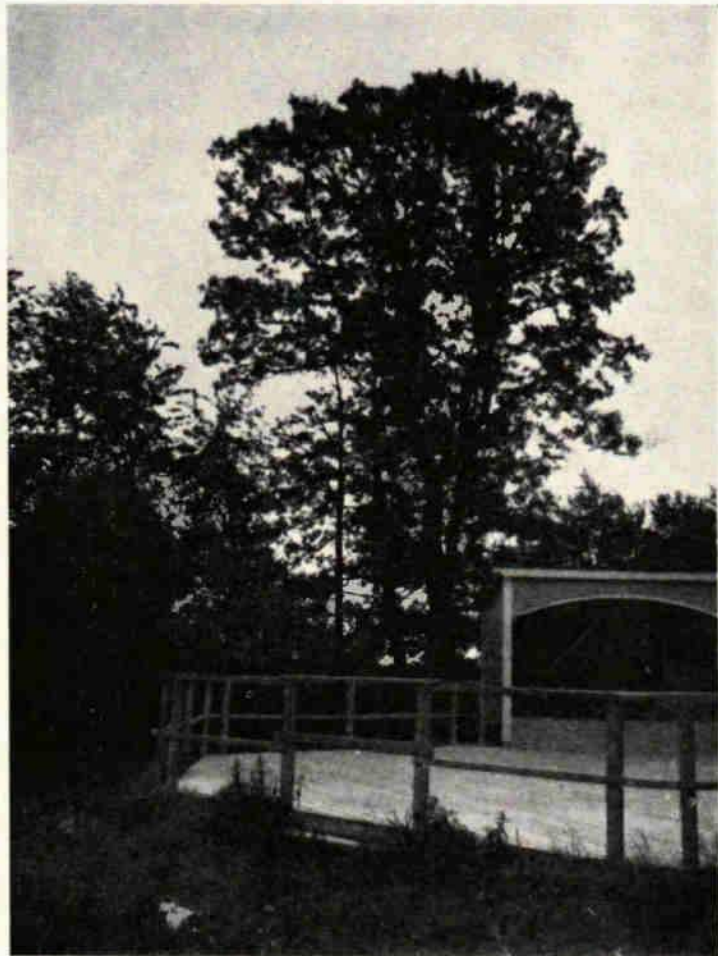

Fig. 3. *Quercus sessiliflora* SALISB. f. *sublobata* K. KOCH (= *mespilifolia* WALLR.)
vid Forstheim, Fölkärle s:n, Blekinge.
Foto: E. HELLERSTRÖM 1934.

WALLR. 1822), Blätter länglich-elliptisch bis lanzettlich, unregelmässig undeutlich und stumpflappig oder so gut wie ganzrandig; am Harz, in Pommern, Nied. Östr. Ung. beobachtet. f. *louettei* (PETZ. et KIRCH.): Wuchs ± hängend, Blätter ähnlich *sublobata*. — O. G. PETERSEN: »Træer og Buske», Kjøbenhavn 1916, sid. 125, anför en *Q. s. Louettei* »med lange og smalle, helrandede ell. svagt lappede Blad, hvortil vist ofte knytter sig hængende Vækst.» — SILVA TAROUCA—

Fig. 4. *Quercus sessiliflora* f. *sublobata* (= *mespilifolia*). Gren med blad och ollon av Forstheims-eken.
Foto: MARIA SUNDSTRÖM 1934.

CAMILLO SCHNEIDER: »Unsere Freiland-Laubgehölze», 2. Aufl. Leipzig 1922, sid. 327, upptaga — liksom SCHNEIDER 1906 — dels en var. *sublobata* (*Q. mespilifolia*): »Blätter mehr lancettlich, stumpflappig oder ganzrandig, entfernt Lorbeer-ähnlich», dels en var. *Louettei*, lik föregående »aber hier Wuchs hängend». — Hos ALFRED REHDER: »Manual of cultivated trees and shrubs hardy in North America», New York 1927, sid. 177, slutligen finna vi endast en var. *mespilifolia*

KOEHNE (var. *Louettei* KIRCHN., *Q. robur* var. *m.* WALLR.): »leaves narrow acute at ends, entire or nearly so».

Med namnen *Louettei* och *mespilifolia* avse oförtydligt samtliga författare, vad bladformen beträffar, närmast en och samma mer eller mindre fullständigt helbladiga form, förutom av sin helbladighet utmärkt av långa och smala samt dessutom — åtminstone i sin mest utpräglade form — av mer eller mindre spetsiga blad. Avbildningar och herbarieexemplar liksom de botaniska trädgårdarnas levande material av denna var. *Louettei* ell. *mespilifolia* hava samtliga relativt litet att göra med JOHN PERSSONS Brett lancettbladiga och mera trubbladiga var. *subintegrifolia*. För visso ha vi hos *Quercus sessiliflora* att göra med minst tvenne genetiskt och systematiskt skilda helbladstyper, av vilka — av allt att döma — endast den ena, var. *subintegrifolia*, måhända en nordlig helbladsform, finnes vildväxande i vårt land.

Även om *Louettei*- eller *mespilifolia*-ekar ej förekomma vilda i Sverige, träffas de dock någon gång hos oss i kultur. I Lunds botaniska trädgård finnes sedan början av 1890-talet ett typiskt exemplar av helbladseken i fråga, planterat under namn av *Q. sessiliflora* f. *mespilifolia* WALLR. (jmf. »Lustgården» 1926, sid. 187, och »Skånes Natur» 1929, sid. 4). Ett vackert träd av ovan beskrivna *sublobata*- eller *mespilifolia*-typ är även den i »Lustgården» 1924 (sid. 151; pl. 6) omnämnda och avbildade helbladiga vintereken i parken vid Ölvingstorps Nygård i Småland; oriktigt har denna vid omnämmandet i fråga upptagits under namnet *Quercus sessiliflora subintegrifolia*. En senare företagen närmare undersökning av eken vid Ölvingstorps Nygård har nämligen givit vid handen, att icke någon JOHN PERSSONS *subintegrifolia*-form här föreligger utan en fullt typisk *sublobata* KIT. eller *mespilifolia* WALLR.; de smalt lancettlika, långa och smala (omkr. 15×2,5 cm stora), ofta mer eller mindre spetsiga, hela eller svagt buktflikade bladskivorna angiva utan vidare detta.

Den närmaste anledningen till den här lämnade redogörelsen för olika helbladsformer av vinterek har varit en i Blekinge, Forstheim i Förkärla s:n, av godsägare SVEN HELLERSTRÖM ursprungligen uppmärksammas helbladig *Quercus sessiliflora*. Efter anvisning av upptäckaren besökte undert. sommaren 1933 Forstheim och kunde då i den i ena hörnet av trädgården växande helbladiga eken konstatera förhandvaron av ytterligare ett ståtligt exemplar av den mellaneuropeiska *sublobata*- eller *mespilifolia*-formen av vinterek på svensk mark. Förekomsten av allenast ett äldre (av allt att döma omkring 100-

årigt) exemplar av denna för vår inhemska flora främmande helbladform av *Quercus sessiliflora* inom ett relat. gammalt park- eller trädgårdsområde tyder givetvis här närmast på en gång i tiden skedd plantering. Möjligt är, att trädet planterats på relat. gammalt plantstadium, då dess inplantering måhända skulle kunna till tiden sammanfalla med den enligt uppgift förste herremannens på platsen, en jägmästare SCHREIBER, beboende av gården. Den helbladiga Forstheims-eken (fig. 3) är ett ståtligt, något över 20 m högt träd med en stamomkrets vid brösthöjd på 220 cm. De smalt lancettlika, långa och smala, i regel fullständigt helbräddade, mer eller mindre spetsiga bladen, vilkas form och utseende tydligt framgå av den efter fotografi reproducerade bilden i fig. 4, äro av ren och vacker *sublobata*- eller *mespilifolia*-typ.

N. SYLVÉN.

BLEKINGE-EKAR AV EGENDOMLIG FÖRGRENINGSTYP.

Under 1929 års dendrologexkursion i Blekinge besöktes den sista exkursionsdagen Johannishus' skogar. Som »en dendrologisk märkvärdighet» från området kring Listersjöarna omtalas i berättelsen från exkursionen (»Lustgården» 1930, sid. 130) »en ek av egendommeligt utseende, med i spetsig vinkel uppåtväxande grenar» Någon bild av det intressanta trädet kunde då ej meddelas. Då vår exkursionsvärd och ledare under den nämnda dagens Blekinge-exkursion, greve AXEL WACHTMEISTER, nu välvilligt ställt fotografier av eken i fråga liksom även av en annan till förgreningssättet om denna erinrande ek från Ronneby till »Lustgårdens» förfogande, må i samband med reproducerandet av bilderna några ord här nämnas om de egendommiga båda ekarna.

Den från Listersjöområdet stammande eken står tätt invid landsvägen vid Krösnanäs NNV om Johannishus. Vid c. 1 m:s höjd upplöser sig den nedtill mäktiga huvudstammen i ett flertal närmast likvärdiga grenar, samtliga utgående i spetsig (45° eller mindre) vinkel uppåt. Såsom den i fig. 1 meddelade detaljbilden av trädet tydligt visar, äro grenarna oerhört talrika och så tättsittande, att grenkronan bildar en enda jättekvast av imponerande massverkan. — Av liknande men ej så extrem kvasttyp är den i fig. 3 återgivna R o n n e b y e k e n. Denna står vid vägen till Ronneby redd ett stycke bortom Ronneby Brunn. Det mäktiga trädet med dess gigantiska, symmetriska grenkrona är en dendrologisk sevärighet av första ord-

Fig. 1. Ek med egendomlig förgrening vid Krösnanäs per Johannishus,
Blekinge; detaljbild.

Foto: AXEL WACHTMEISTER.

Fig. 2. Krösnanäs-eken i Blekinge; habitusbild.
Foto: AXEL WACHTMEISTER.

Fig. 3. Ek vid vägen Ronneby Brunn—Ronnebyredd.
Foto: AXEL WACHTMEISTER.

ningen. Den vackra eken är sedan den 21 juli 1925 fridlyst och är under namnet »Friare-eken» väl känd i Ronneby-trakten. En närmare beskrivning av det intressanta trädet har meddelats av MARTIN KROOK: Friareeken i Ronneby, i »Viola» 1933, n:r 31.

Ekar av ovan beskrivna förgreningstyp äro otvivelaktigt sällsynta i vårt land. Uppgifter om förekomsten av dylika eller liknande förgreningsformer möta dock här och där i litteraturen. Erinras må i detta sammanhang endast om en i »Lustgården» 1928 (sid. 60 och 61) från trakten av Hjo i Västergötland avbildad och av A. HÜLPHERS omnämnd ek av avvikande förgreningstyp »med mer eller mindre uppåtriktade grenar». Av den meddelade bilden att döma ha vi här att göra med samma anmärkningsvärda ekform som de ovan beskrivna Blekinge-ekarna.

N. SYLVÉN.

NÅGRA ANMÄRKNINGAR OM KOTTESÄTTNINGEN 1933 — MED KOMPLETTERANDE UPPGIFTER FÖR 1934 — HOS DE I GÖTEBORGS BOTANISKA TRÄDGÅRD ODLADE BARRTRÄDEN.

Somrarna 1932 och 1933 ha ur de flesta synpunkter varit gynnsamma för växtlighetens utveckling här, och fröskörden har varit stor och god. 1933 utmärkte sig bl. a. för rik kottebildning; att vi haft två varma somrar i följd, åtskilda av en god vinter, bör särskilt för tallarna ha varit av betydelse. Här nedan ha sammanställts några data om barrträden. Trädgårdsdirektör T. NATHORST-WINDAHL har från den av honom upprättade växtkatalogen lämnat uppgifter om ålder m. m. Att en art saknas i nedanstående lista behöver ej betyda, att den ej finns i trädgården; den kan vara representerad av unga exemplar. De flesta, men icke alla vuxna satte nog kottar 1933. Även vanliga och årligen fertila arter ha för säkerhets skull medtagits. Ett F framför namnet betyder förstföderska. Ett par uppgifter från det närbelägna Ellesbo (se »Lustgården» 4, 1923) anföras också; våra egna exemplar av dessa arter ha ej hunnit så långt.

Abies balsamea-form (står som *A. Fraseri*, även i vår senaste frökatalog, men är, vilket dr. N. SYLVÉN efter undersökning bekräftat, ej denna. Någon »typisk» *balsamea* är det ej heller, kanske en bastard?). 18—19 år. Fröspridning i slutet av september.

F *Abies concolor*. 19—20 år. Endast ett av sjukdom angripet exemplar hade kottar. — Samma träd bar även sommaren 1934 ett 10-tal kottar.

F *Abies homolepis*. 18—19 år. Endast 2 kottar. Mognade i slutet av oktober.

(*Abies lasiocarpa*. Ellesbo. Mogna kottar i mitten av oktober.)

Abies nobilis glauca. 17—18 år. Litet, illa vuxet ex. Grenar nästan dignande av mogna kottar i mitten av oktober. — Samma rika kotteproduktion även sommaren 1934.

F *Abies Nordmanniana*. 18—19 år. Talrika mogna kottar i mitten av oktober. — God kottesättning även 1934.

F *Abies sachalinensis*. 18—19 år. Fröspridning i slutet av september. — God kottesättning även 1934.

Abies Veitchii. 17—18 år. Rikligt med mogna kottar i slutet av september. — Samma goda kottesättning även 1934.

Chamaecyparis Lawsoniana. 12—13 år. Ytterst rik fruktsättning. Fröspridningen i full gång under senare delen av oktober.

Chamaecyparis obtusa. 18—19 år. Ymnig fruktsättning. Mogna kottar i slutet av oktober; fröspridningen något senare än hos föregående.

Chamaecyparis pisifera. 18—19 år. Ofantligt rikt fruktificerande. Kottar mogna i början av november.

F *Chamaecyparis thujoïdes*. 14 år. Sparsamt fruktificerande. Kottar mogna i början av november.

Larix Gmelini var. *japonica*. 16—17 år (kottar här f. f. g. vid 11—12 års ålder). Åtskilliga genomvuxna kottar iakttogos.

F *Larix Gmelini* var. *principis Rupprechtii*. 7 år.

Larix Kaempferi (*leptolepis*). 17—18 år (kottar f. f. g. vid 12—13 års ålder). Mycket vacker fruktsättning, genomvuxna kottar ej ovanliga.

Larix Potanini 17—18 år (kottar f. f. g. vid 12—13 års ålder). Genomvuxna kottar iakttaga.

F *Picea bicolor*. Omkr. 22 år. Av nio träd ha tre stycken sommaren 1934 burit ganska rikligt kottar.

Picea canadensis (= *alba*; *glauca*). 14—15 år. Oerhörda mängder av kottar; i slutet av oktober alla stadier från ej fullt mogna till fröspridning.

F *Picea mariana* (= *nigra*). 17—18 år. Sparsam fruktsättning. Mogna kottar och fröspridning under senare delen av oktober. — Ingen kottesättning 1934.

Picea omorica. 17—18 år. Ytterst rikt fruktificerande. Kottar mogna i november. — Utmärkt kottesättning även 1934.

Picea orientalis. 18—19 år. Tämlichen rik fruktsättning. Kottar mogna i november. — Ingen kottesättning 1934.

Picea pungens glauca. 17—18 år. Kottar mogna i november.

F *Picea retroflexa* MASTERS. 14 år. Ett ex. har sommaren 1934 satt 2 stycken kottar. Exemplet ej systematiskt granskat. Förhållandet till *P. asperata* och *heterolepis* väl icke utrett. DALIMORE & JACKSON misstänka alla tre identiska.

F *Picea rubra*. 17—18 år. God fruktsättning. Kottar mogna senare hälften av oktober. Ännu ingen fröspridning. — Riklig kottesättning även 1934.

[*Picea yezoensis*. Ellesbo. Vacker fruktsättning, i mitten av oktober mogna kottar.]

Pinus Banksiana. 16—17 år.

F *Pinus leucodermis*. 18—19 år. Ett fåtal mogna kottar. — Ett omkr. 22 år gammalt ex. har sommaren 1934 för första gången satt bra med kottar.

Pinus montana.

Pinus Murrayana. Minst 20 år.

F *Pinus pentaphylla* (=parviflora). 16—17 år. En enda kotte. — Ett annat, likåldrigt ex. har sommaren 1934 7 st. kottar.

Pinus peuce. 18—19 år. Vacker fruktsättning. — Utmärkt kottesättning även 1934.

F *Pinus rigida*. Ett ur frö från Tokyo uppdraget ex. har sommaren 1934 satt ett fåtal kottar.

Pseudotsuga taxifolia. 19—20 år. Rikt fruktificerande.

Taxus canadensis. Minst 20 år.

Taxus cuspidata. Minst 19 år.

Thuja plicata (=gigantea). 18—19 år. Rikt fruktificerande; fröspridning i full gång under senare hälften av oktober.

Thuja occidentalis. Massvis mogna kottar under senare hälften av oktober.

Thuja Standishii (=japonica). 17—18 år. Rikt fruktificerande. Frön börja mogna omkr. 15 oktober.

F *Thujopsis dolabrata*. 18—19 år. Sparsamt fruktificerande. Nästan allt frö spritt den 20 oktober.

[*Tsuga diversifolia*. Ellesbo. Vacker fruktsättning. Mogna frön i mitten av oktober.]

C. SKOTTSBERG.

ETT ÖLANDSKT VÅRDTRÄD.

Ölands starkt kalkhaltiga jord och dess blåsiga klimat göra, att man ej på många ställen ser vackra barrträd, åtminstone icke inom alvarområdet på ön. Så mycket mera överraskande är det för en turist att på en starkt exponerad plats på östra kusten vid Brinken, Norra Runsten, finna en jättetall av den typ, som framgår av ovanstående bild. Gården, där detta träd växer, äges av fröken SVEA ÖSTERLUND, och enligt en uppgift, som trädgårdskonsulenten i Kalmar S. OHLSSON haft vänligheten meddela, planterades trädet i slutet av 1800-talet av ANDREAS SVENSSON. Dess ålder skulle sålunda vara blott omkring 40 år eller föga därutöver. Det är ett typiskt om också ovanligt väl utvecklat exemplar av *Pinus austriaca* (*P. nigra* v. *austriaca*), österrikisk tall. Det är anmärkningsvärt, att andra exemplar av samma art, växande i närheten, förete ett svagare och betydligt mindre regelbundet växtsätt. Att österrikisk tall emellertid är en art, som framför de flesta, kanske alla andra barrträd bör ha värde för Öland, därom kan knappast finnas mer än en mening.

C. G. D.

FÖRTECKNING ÖVER LIGNOSER SOM I LUNDS BOTANISKA TRÄDGÅRD VISAT REFLORATION I OKT. 1934.

<i>Berberis candidula</i> SCHNEID.	<i>Lonicera alpigena</i> L.
» <i>Poireti</i> SCHNEID.	» <i>Myrtillus</i> HOOK. & THOMS.
» <i>Wallichiana</i> DC. var. <i>hypoleuca</i>	» <i>syringantha</i> MAX.
<i>Ceanothus hybridus</i> Hort.	<i>Osmanthus ilicifolius</i> MOUILLEF.
<i>Cistus albidus</i> L.	<i>Philadelphus Lemoinei</i> »VIRGINAL» HORT.
<i>Clematis serratifolia</i> REHD.	<i>Rubus divergens</i> NEUM.
<i>Colutea cilicica</i> BOISS.	» <i>Laschii</i> FOCKE.
<i>Diervilla coraeensis</i> DC.	» <i>laciniatus</i> WILLD.
» <i>florida</i> S. & Z.	» <i>turcomanicus</i> FREY.
» <i>japonica</i> DC.	<i>Spiraea albiflora</i> MIQ.
» 'August Wilhelm' HORT.	» <i>bumalda</i> KOEHNE.
» 'Eva Rathge' HORT.	» <i>chamaedryfolia</i> L.
<i>Daphne Mezereum</i> L.	» <i>hypericifolia</i> L.
<i>Evonymus Sieboldiana</i> BL.	» <i>nipponica</i> MAX.
<i>Forsythia suspensa</i> VAHL.	» <i>Thunbergi</i> SIEB.
<i>Genista tinctoria</i> L.	» <i>van Houettei</i> ZAB.
» <i>radiata</i> SCOP.	<i>Symphoricarpus mollis</i> NUTT.
<i>Helianthemum nummularium</i> L.	<i>Viburnum tomentosum</i> THUNB.
	» <i>rhytidophyllum</i> HEMSL.

N. HAGMAN.

FORSYTHIA OCH PRUNUS (AMYGDALUS) NANA I BLOM I SOLLEFTEÅ.

Från kyrkoherde ERIK MODIN, Multrå, har den 11 maj 1934 meddelande ingått, »att *Forsythia* denna vår blomma så nordligt som i Sollefteå (63°). Vid den nu avlidne växtvännen Dr H. W. SJÖGRENS villa i Djupön sågs den 10 maj en forsythia-buske i full blom. Den har stått flera år på platsen, men först i år har den klätt sig i blomsterskrud. På samma plats lever och blomma (i juni) mandelbusken (*Amygdalus nana*), som inplanterats från Uppland.»

Kännedomen om huru långt norrut i vårt land, våra prydnadsträd- och -buskar med fördel kunna odlas, är ännu alltjämt sorgligt bristfälligt. Varje meddelande, som kan utfylla någon av de många

luckorna i vårt vetande härutinnan, hälsas därför med största tillfredsställelse. Om *Forsythia*, den här närmast ifrågavarande prydnadsbusken, kunna vi exempelvis av våra dendrologiska handböcker och annan svensk dendrologisk litteratur endast inhämta, att den är »fullt härdig ännu uppe i Mälardalen» (GUSTAF LIND: Våra prydnads-träd och buskar. Stockholm 1914, sid. 60); från Föreningens för Dendrologi och Parkvård exkursionsbesök i Västerås har i överensstämmelse härmed i »Lustgården» 1931, sid. 126, omnämnts, att *Forsythia Fortunei* i stadens planteringar i Vasaparken var »ett av planteringens vackraste buskinslag». *Amygdalus nana*, dvärg-mandel n, hör däremot till en av våra mera allmänt kända härdiga prydnadsbuskar, härdig ännu upp i Norrbotten (jmf. exempelvis LIND, anf. arb. sid. 23).

N. SYLVÉN.

FORHAGESAKEN I OSLO.

Romantikkens tid er forbi, alt skal ha klare, greie linjer, masse-virkningen settes i høisetet og alt som er urasjonelt og lite logisk efter nutidens begreper, må vik plassen for rasjonalisering.

Dette holder stikk ikke minst når det gjelder utformningen av arealet mellom byggelinje og gate — forhagen — i byene.

At forhagen i sig selv ikke er blitt »en saga blott» og ikke har måttet vike plassen for en annen form for utnyttelse av den plass mellom byggelinjene som ikke disponeres for trafikk, skyldes erkjentligheten av forhagens stora berettigelse som jeg vil sammenfatte i følgende hovedpunkter:

1. Ved dette grønne bed mellom gate og bolig blir 1:ste etasje mere trivelig og beboelig.
2. De lufthygieniske forhold blir bedret i betraktelig grad (konfr. »Wie atmet die Stadt»).
3. Bybilledet blir vakrere, idet neppe noen form for egentlig gateplantning i estetisk henseende gir bedre resultater.
4. I Oslo og andre egne med snevintre gir de den praktiske fordel at trafikken på fortåg (trottoar) kommer ut fra snerasonen (= snöras-zonen) når forhagen er over 2—3 m bred.
5. En ikke uvesentlig fordel i teknisk henseende er att ulempene ved rystningen p. gr. a. tung trafikk blir betraktelig nedsatt.

6. Forhagene gjør en gateutvidelse med relativt rimelige omkostningen mulig, hvis omstendighetene krever det.

De synsmåter som gjør sig gjeldende ved planløsningen og utformningen av forhagen er i Oslo i høi grad berørt av den fremskridende rasjonalisering.

Dette er kommet til uttrykk ver at forhager hvis bredde ikke tillater praktisk anvendelse som opholdshage — hvilket i realiteten vil si de fleste forhager innen Oslo by — utformes under hensyntagen til mest mulig og best mulig helhetsvirkning i gatebilledet og slik at de faktisk inngår som et dekorativt ledd i gateprofilen dog uten at eiendomsforholdet endres.

En av hovedbetingelsene for et godt resultat er en heldig løsning av gjerdespørsmålet.

Takket være en betryggende hundelov og et forståelsefullt publikum har vi ved enhver form for grønnanlegg kunnet gå till fjernelse av høie gjerder og har erstattet disse med lave plengjerder. Langs forhagene brukes oftest et 25—30 cm høit vinkeljernsgjerde (dim. 30×30×5) for å minne publikum om fortågslinjen, men hovedsakelig for å markere fortågslinjen under sneperioder.

Ved å anlegge forhagene som sammenhengende gressflater bare med de nødvendige innganger til husene har vi av tidligere med høie stakitter forsynte trangt virkende gater oppnådd å frembringe åpne, trivelige gater med en tilsynelatende langt større bredde, idet det rumavgrænsende ledd som tidligere var stakittet nu er blitt husveggen.

Inne ved byggelinjen anordnes der, for å bryte og mykne linjen, rabatter av lave busker eller staudeplantninger efter som lysforholdene gir anledning hertill. Ofte benyttes også, når bygningens karakter innbyr till det, selvklatrende villvin på veggene.

Den værende vegetasjon bevares i den utstrekning dette ansees ønskelig. Ved omlegninger får enkelte trær og solitærbusker fremm i forhagen oftest stå, mens all lavere, sammenhengende plantning som er rumavgrensenre, f. eks. hekker, blir fjernet eller flyttet inn til bygningen. For å öke helhetsvirkningen er alt som heter skille ved eiendomsgrensene fjernet — forhagene er sammenhengende — inngangene forlanges oftest hellelagt eller asfaltert for å bryte plenen minst mulig og i den utstrekning det finnes forsvarlig sløifes (slopa) plengjerder langs inngangene for å undgå det masseinntrykk av gjerder som ellers vil fremstå, særlig når flere innganger ligger nær hinannen.

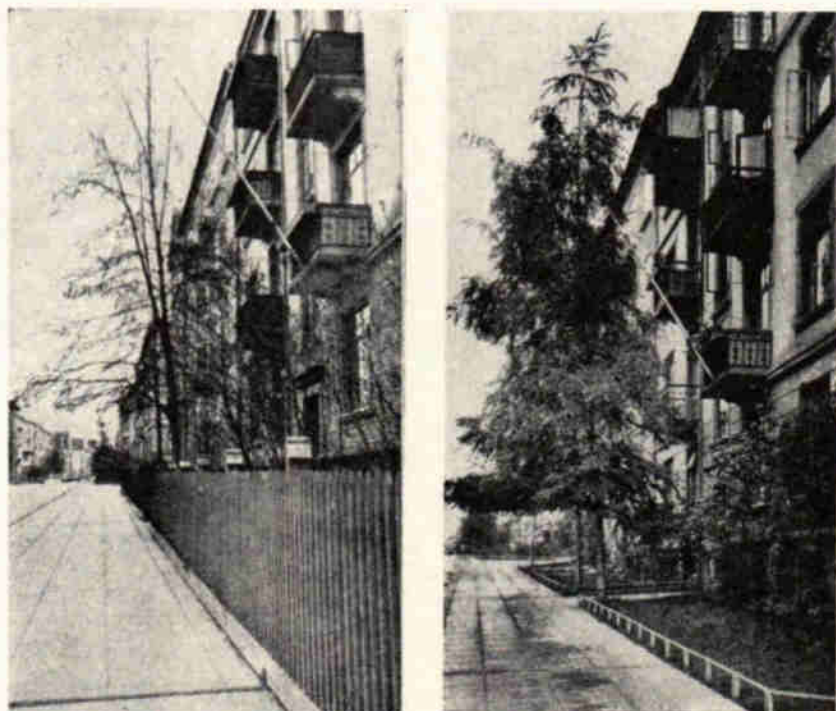

Fig. 1. Forhage i Oslo før og efter omlegningen.

Selv forhager under 1,5 m bredde har utan tvil sin store berettigelse, men da anvendelse av plen i en så smal forhage ansees for urasjonelt tillplantes de i sin helhet med lav buskplantning men innhegnes som vanlig med plengjerde.

Er det stor høideforskjell mellem bygningssockel og gate, altså sterkt heldende forhage, foretrekkes en skråning inntil 1:3 fremfor å gripe till murforstøtning. Det at forhagen helder endel bør nærmest betraktes som en fordel i estetisk henseende, idet inntrycket av grønnflate fra gaten økes. Viktig er det under disse omstendigheter at man på en smidig og harmonisk måte samarbeider eventuelle varierende heldningsforhold innen samme gate.

Prinsippet gjennomføres nu de fleste steder såväl ved omlegning av eldre hager som ved nybygg og såvel for sammenhengende bebyggelse som for åpen bebyggelse, for den sistes vedkommende ved at høiere innhegning om sådant ønskes må opsettes i byggelinjen.

Fig. 2. Gate i Oslo med åpne forhager og en rabatt *Rosa rugosa* mellom kjørbane og fortaug.

Som tidligere nevnt gjennomfører vi dette uten at eiendomsforholdet forrykkes, hagene eies og vedlikeholdes fortsatt av de enkelte gårdeiere.

Detta vilde selvsagt bli et eneste kaos hvis vi ikke hadde hatt bygningsloven i hånd til ikke alene å gjennomføre et riktig og forsvarlig anlegg, men også å kreve et godt vedlikehold.

Sammen med anmeldelse av bygningen må det, hvor der er regulert forhage, innsendes forslag — plan og beskrivelse — til forhage og innhegning og ferdigattest for bygget fås ikke før forhage og innhegning er ferdigattestert.

Grensen for hvad der må anmeldes trekkes ikke efter byggelinjen, men efter synslinjen fra gaten. Kan man, som tilfellet oftest er ved åpen bebyggelse, fra gaten se inn i området bak bygningene — gårdsplassen — kommer også dette område inn under bestemmelsene.

Ingen eldre forhage kan omlegges eller nytt gjerde opsettes før dette er anmeldt på vanlig vis som en bygning; arbeidet kan ikke påbegynnes før godkjennelse av planen foreligger og kan ikke betraktes som ferdig før ferdigattest er utstedt.

Fig. 3. Åpen forhage ved nytt boligkompleks i Oslo.

Fig. 4. Nærbillede av beplantning i åpen forhage i Oslo.

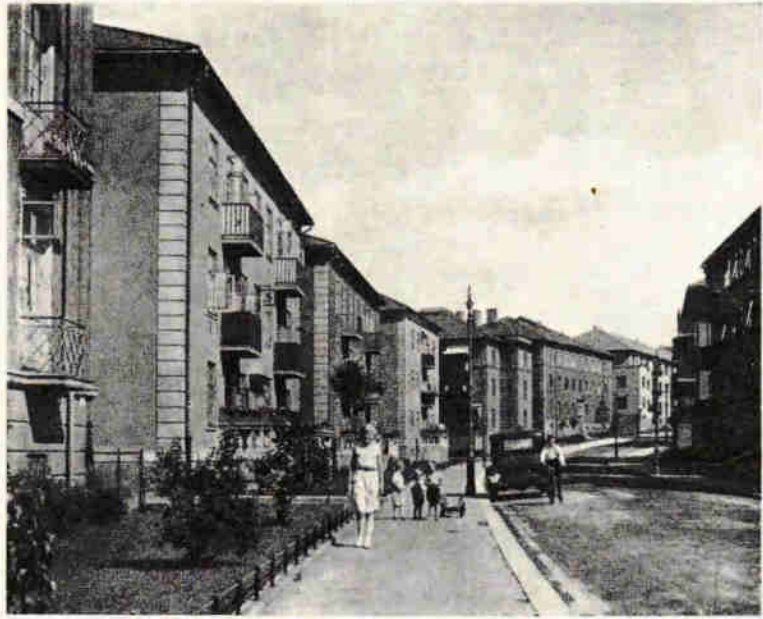

Fig. 5. Forhager ved åpen bebyggelse i Oslo.

Behandlingen av innsendte planer for besiktigelse av og kontroll med vedlikehold av forhagene utføres ved samarbeide mellom byens bygningsmyndighet og parkvesenet.

Eldre forhager kan dog ikke ifølge loven pålegges omlagt medmindre de holdes i upresentabel stand. Straks publikum så den iøynefallende fordel ved det nye system fengst det imidlertid »som ild i tørt gress» og gårdene i hele gater lot sine forhager omlegge.

Som alltid når noe nytt skal gjennomføres var det også her friksjoner i begynnelsen og for oss som har arbeidet med det har det ofte været en blandet glede, men nu når det er gjennomført stort sett har man for det første gleden av å se fruktene av ens arbeide og for det annet har man den tilfredsstillelse at det ved at fagkundskapen er kommet i forgrunnen for standen er »en provins til landet lagt».

Oslo i november 1933.

EYVIND STRÖM.

IN MEMORIAM.

FRITZ GRAF VON SCHWERIN.

* 10/5 1856 † 9/8 1934.

Då Föreningen för Dendrologi och Parkvård den 24 april 1925 firade sitt femte årsmöte kallades till föreningens hedersledamöter fem om hedersledamotskap synnerligen högt förtjänta dendrologer. Tre av dessa — statsrådet A. F. TIGERSTEDT, Mustila, Finland, professor C. S. SARGENT, Jamaica-Plain, U. S. A., och ökonomierat L. BEISSNER, Wörrstadt, Tyskland — ha redan före 1928 avlidit, och av de

två år 1928 ytterligare kallade har år 1930 ännu en, professor E. H. WILSON, Arnold Arboretum, U. S. A. bortgått i döden. En femte förlust inom hedersledamöternas rad har det nu senast gångna året medfört. Den 9 mars 1934 avled d:r phil. FRITZ GRAF VON SCHWERIN av hjärtslag mitt uppe i de honom främst påvilande förarbetena för utgivandet av 1934 års band av »Mitteilungen der Deutschen Dendrologischen Gesellschaft». Hösten 1933 hade han av vidriga omständigheter tvingats att sälja sitt älskade fäderneärvda gods Wendisch-Wilmersdorf, vilket i över 250 år varit i släktens ägo. Vid den i samband med den förestående avflyttningen verkställda genomgången av det honom så kära biblioteket drabbades han av ett första slag-anfall och återvann härefter aldrig fullt sina krafter. På den dag, då han skulle flyttat bort från Wendisch-Wilmersdorf till Berlin, bädades han ned till evig vila i familjegraven på det gamla fädernegodset.

Med FRITZ GRAF VON SCHWERIN har en av senare tiders största märkesmän på dendrologiens område för alltid lämnat oss. Särskilt för tysk dendrologi ha hans insatser varit av den allra största betydelse. Som ledare under en lång följd av år av den berömda tyska föreningen »Deutsche Dendrologische Gesellschaft» har han varit oöverträfflig, och tomrummet blir här hart när omöjligt att fylla. Den tyska dendrologföreningens tidskrift har tack vare ledarens energiska arbete blivit den internationella dendrologtidskriften framför andra. GRAF VON SCHWERINS värdefulla monografiska utredningar av olika lignossläkten ha främst bidragit härtill. I vår förenings årskrift 1925 har dessa sakförhållanden redan förut blivit utförligare omnämnda. Minst ett 500-tal större och mindre uppsatser av hans hand ha under årens lopp influtit i den tyska tidskriften. Ännu år 1933 ingå ett flertal sådana bidrag i densamma.

För alla tider skall FRITZ GRAF VON SCHWERIN framstå som den förebildlige föregångsmannen, då det gäller dendrologiskt forskarnit och dendrologisk forskarglädje. Må hans betydelsefulla forskaregärning mana jämväl till svensk efterföljd!

N. SYLVÉN.

JOHAN MANNERHEIM.

* 27/12 1868 † 25/9 1934.

Den 25 sept. 1934 avled å Grensholm i Östergötland f. verkstäl-
lande direktören vid Kramfors A.-B., friherre JOHAN MANNERHEIM.
Svensk dendrologi har med honom förlorat en av sina främsta mär-
kesmän.

JOHAN MANNERHEIM växte upp på det gamla Flemming'ska godset
Villnäs vid Åbo i Finland. Vid 29 års ålder övertog han ledningen av
Jokkis Gods A.-B. med tillhörande stora skogsarealer och omfattande
jordbruk. År 1904 flyttade han över till Sverige och inköpte där
egendomen Grensholm på norra stranden av Roxen i Vånga s:n,
Östergötland. Efter några år inköpte han tillsammans med ett antal
andra personer samtliga aktier i Kramfors A.-B., i vilket han 1910
blev verkställande direktör.

Skogen var och förblev in i det sista JOHAN MANNERHEIMS stora

kärlek. Som jorddrott å Grensholm och som direktör för Kramfors blev han i tillfälle att på ett sällsamt framgångsrikt sätt omsätta denna sin kärlek i praktiken till största gagn ej blott för svenskt skogsbruk utan även och i stor utsträckning för svensk dendrologi. Omfattande försök med utländska, härdiga trädslag inom speciella försöksområden i norra Jämtlands fjälltrakter äro uttryck för hans dendrologiska intresse och målmedvetna strävan att söka vinna ökad avkastning av våra svenska skogsmarker. På sitt älskade Grensholm hann han helt genomföra ett skogsvårdande omdaningsarbete av sällsynt stora mått. Och det är främst på Grensholm, som hans omfattande dendrologiska gärning kom att utföras.

Grensholms skogsmarker hysa f. n. vårt lands största i beståndsmässig skola utförda försökskulturer med främmande trädslag. De av Föreningens för Dendrologi och Parkvård medlemmar, som den 3 juli 1932 deltog i exkursionen till Grensholm, blevo då i tillfälle att under friherre MANNERHEIMS egen sakkunniga ledning bese de intressantaste av dessa. Tiden tillät emellertid då tyvärr ej ett närmare studium av alla de omfattande högintressanta försökskulturerna. Exkursionsdeltagarna fingo nöja sig med att se och konstatera skiljaktigheter i tillväxtstyrka och utvecklingstyp hos olika provenienser av blå douglasgran, de nordasiatiska lärkträdsarterna *Larix dahurica* och *kurilensis*, de båda tallarterna *Pinus Murrayana* och *contorta* samt en del intressantare silvergransarter, främst *Abies nobilis*. Att detta var en blott ringa bråkdel av vad Grensholm kunde bjuda, förstodo vi av allt, vad vi i förbifarten fingo se av andra omfattande kulturbestånd. Av den »förteckning över olika trädslag, planterade i skogsmarken vid Grensholm», som friherre MANNERHEIM senare varit nog vänlig tillställa undertecknad, framgår också detta med all önskvärd tydlighet. Förteckningen i fråga upptager förutom en del lövträd icke mindre än 42 barrträdsformer. De flesta av dessa äro härvid representerade av ett flertal olika provenienser. För JOHAN MANNERHEIM hade det alltid stått klart, att föregående prövningar av allenast en enda eller ett fåtal provenienser ej vore tillfyllest, om vi ville bilda oss ett säkert omdöme om en främmande arts odlingsvärde i vårt land. Inköp av frö utan noggrann kännedom om detsamma ursprung ansåg han med rätta snart sagt meningslöst. Betydelsen för praktikens skogsbruk av de omfattande proveniensförsöken med i vårt land odlingsvärda främmande skogsträdsarter, sådana som de kommit till utförande vid Grensholm, har redan i flera fall blivit

klarlagd; än mycket mera hava vi förvisso i framtiden att förvänta av desamma.

I förteckningen över olika trädslag, planterade i skogsmarken vid Grensholm, ingå av barrträd bl. a. följande arter och provenienser:

Abies alba: Tjeckoslovakiet; Schwarzwald,

- » *concolor*: Colorado; frö genom Skogsvårdsstyrelsen.
- » *grandis*: Puget Sound B. C.; Olympia Forest Was.; frö genom Skogsvårdsst.
- » *lasiocarpa*: Tyrolen.
- » *sachalinensis*: Sachalin 49° n. br.
- » *sibirica*: Valamo; mell. Ural.

Larix dahurica: Korea (2 lokaler); Sachalin; frö från Skovfrøkontoret i Köpenh.

- » *decidua*: Tyrolen; Aberdeen; Risingebirge; Schlesien; Engadin (Schweiz); Tjeckoslovakiet.
- » *Kämpferi*: Karnizava Schinsu 2,500—3,000 f. ö. h.
- » *kurilensis*: Shikotan, Japan, (2 lokaler), ett fröprov från 5,—8,000 f. ö. h., ett genom Mustila gård (Finland).
- » *sibirica*: N. Ural; Pinega (Arkangelsk); Ravivla lärkträdspark (Finland); frö genom Skogsvårdsstyrelsen.

Picea Engelmannii: Br. Columbia; Br. C. Fraser River.

- » *glauca Albertiana*: Olds Alta, Canada.
- » *jezoensis*: Sachalin (2 lokaler).
- » *pungens*: fl. provenienser, bl. a. Bueno Viste Colorada 1,700—1,900 m ö. h.

Pinus Cembra: Schweiz.

- » *contorta*: frö genom fröfirma från Tyskland och genom Skovfrøkontoret i Köpenhamn.
- » *contorta latifolia* (= *P. Murrayana*): Ida, Nicola och Long Lake Forest Reserve (Br. C.) resp. 3,000, 4,100 och 4,200 f. ö. h. Alberta, Canada; Olds Alta, Canada; dessutom ytterligare ett flertal lokaler från Br. Columbia.
- » *flexilis*: Canada (3 olika lokaler).

Pinus Jeffreyi: frö från Skovfrøkontoret i Köpenhamn.

- » *koraiensis*: »Proveniens Hoser 180 m ö. h.»
- » *Lambertiana*: The Long Bell Lumber Co. 1,600 m ö. h.
- » *monticola*: Br. Columbia; Canada.
- » *mugo* (= *P. montana*): plantor från Tyskland.
- » *peuce*: Jugoslavien; Serbien.
- » *ponderosa*: Br. Columbia 600—1,200 m ö. h.
- » *resinosa*: Duluth i Minnesota 1,000—1,500 f. ö. h.
- » *rigida*: frö från Skovfrøkontoret i Köpenhamn.

Pseudotsuga taxifolia (= *P. Douglasii viridis*): frö genom fröfirma i Tyskland.

- » » *cæcia*: Br. Columbia 1,200—1,400—2,200—2,600 f. ö. h.
- » » *glauca*: Crows Nest. Canada.

Ginkgo biloba: Japan.

Ovanstående art- och proveniensförteckning talar sitt tydliga språk. För MANNERHEIM gällde det främst att få utprövade för svenska

förhållanden lämpliga provenienser av de olika *Larix*-arterna, *Picea pungens*, *Pinus contorta* och *Murrayana* samt av Douglasgran, just de arter, om vilka man kunde ha grundade förhoppningar, att de skulle kunna bli av praktisk betydelse för svenskt skogsbruk. Målmedvetenheten i frih. MANNERHEIMS försöksarbete och de därvid redan vunna framgångarna borde mana till efterföljd!

För en var dendrolog och skogsman var en skogsdag på Grensholm i friherre MANNERHEIMS sällskap en oförglömlig upplevelse. Trenne sådana skogs dagar har undertecknad haft förmånen att vara med om, och dessa skola alltid av mig räknas bland mina bästa skogsminnen. Skarpsynt och mångkunnig som få gav friherre MANNERHEIM under vandringen i skogen givmilt ur sitt vetandes rika skattkammare. För allt levande i skogen hade han intresse, och den entusiasm, han vid diskussion rörande skogliga och dendrologiska frågor ådagalade, verkade fullständigt fascinerande. Med sina utomordentliga skogsmannaegenskaper förenade friherre MANNERHEIM en storartad välvilja och en i hög grad vinnande personlighet. En sällsynt dyrbar minnenas skatt har han lämnat efter sig åt dem, som haft förmånen att i livet stå honom nära.

N. SYLVÉN.

L I T T E R A T U R.

Sveriges Natur. Svenska Naturskyddsföreningens årsskrift. Årg. 25.
1934. 200 sid. med 86 illustrationer i texten. Pris 7 kr.

Svenska Naturskyddsföreningen har under året firat sitt kvartsekeljubileum. Med anledning därav inledes årsskriften för året med en återblick över de gångna årens verksamhet. Föreningens förre ordförande, överdirektör AXEL GAVELIN, är härvid föreningens talesman och uttalar i samband med den lämnade återblicken de närmast liggande önskemålen och förhoppningarna för framtiden. Den som alltid vackra årsskriften är f. ö. huvudsakligen ägnad våra lövskogar och lövängar. BERTIL LINDQUIST ger oss i en uppsats om »den svenska lövskogen» en översikt över våra skogsbildande lövträd och deras uppträdande i den svenska naturskogen. Vackra bilder av ekskog i Borga hage på Öland, hedekskog från Halland, ekskogsfragment från Orust i Bohuslän, bokskogar i Skåne, björkskog med invandrande gran från Dalarna, fjällbjörkskog i Jämtland, lindskog och avenbokskog i Skåne samt alkärr med sannolikt Sveriges största klibbal — c:a 5,50 m i omkrets vid brösthöjd från Sibbhult i Skåne — belysa på ett utmärkt sätt den väl avpassade framställningen. I en synnerligen väl illustrerad uppsats om »norrländska lustgårdar — ett och annat om sydberg och deras problem —» redogör SEVERIN SCHIÖLER för några av våra intressantare sydbergslokaler: Hykjeberget och Väckelberget i Dalarna och Skuleberget i Ångermanland. »Linné och lövängen» är titeln på ett inlägg i den brännande lövängsfrågan av vår främste lövängskännare, RUTGER SERNANDER. Lövängens stora roll i det svenska landskapet och i den svenska hushållningen skildras av MÅRTEN SJÖBECK i en intresseväckande uppsats om »lövskogen och människan». NILS LITHBERG, »Gotlandsängen», ger en beskrivning på det gotländska lövängsbruket. »Lövskogen och fåglarna» bli föremål för en livfull skildring av CARL FRIES, den svenska skogens borne kännare. I uppsatsen »näktergal på lövängsholmar i Stora Värtan — en skyddsvärd arkipelag —» för EDVARD WIBECK oss omkring på de lövängsholmar utanför Stockholm, där näktergalen två år i följd, 1932 och 1933, uppenbarat sig. I INGMAR FRÖMAN, »Wiksberg och murgrönan», se vi

ett inslag av stort dendrologiskt intresse. Uppsatsernas rad avslutas med tvenne utanför löskogens område fallande sådana, FOLKE PERSSON, »Tåkern och torkan» och ERIC HULTÉNS »pälssälarna i Berings hav».

Under rubriken »smärre uppsatser och meddelanden» möta som alltid dendrologiska notiser av värde. ERIK GEETE berättar om »två lindar i Dalarna», en i Boda och en i Orsa, den ena föreslagen till fridlysning, den andra redan lagligen fridlyst. JOEL JÄRBJING redogör för »Kungsberget — ett naturminnesmärke i Gästrikland», ett sydberg med bl. a. hassel, måbär, oxbär, bentry och kanelros (*Rosa cinnamomea*). GUNNAR DAHLBERG fäster uppmärksamheten på några jätteträd av gran och tall på Raukholmen i Flinesjön i Husby s:n i södra Dalarna, den största granen 3,15 m, den största tallen 3,10 m i stamomkrets vid brösthöjd. — Som vanligt avslutas årsskriften med en redogörelse för viktigare naturskyddsärenden, behandlade av vetenskapsakademien under det senast förflutna året, samt en förteckning över »naturskyddslitteratur tryckt i Sverige år 1933 (jämte äldre tillägg)».

N. SYLVÉN.

Skånes Natur. Skånes Naturskyddsförenings årsskrift 1934. XXI. 62 sid. med 3 försättsplanscher och 6 bilder i texten. Pris 3 kr.

»Skånes Natur» 1934 innehåller 9 naturskyddsuppsatser, av vilka fem äro mer eller mindre botaniskt-dendrologiskt betonade. Årsskriftens energiske redaktör, docenten OTTO GERTZ, svarar för icke mindre än tre av dessa. I en uppsats om »Gurlyckeskär — en giganternas lek» berättar han bl. a. om tvenne bokar om resp. 2,53 och 2,40 m:s stamomkrets vid brösthöjd och omnämner, att bokarna å »skäret» mellan stammar och grenar förete »talrika fusioner, bryggympningar och kallussvulster och bilda med i dem på sina ställen invuxna block de sällsammaste konfigurationer». »*Genista germanica* å Saxaljung» heter OTTO GERTZ' uppsats nummer två, vilken redogör för nämnda sällsynta arts nuvarande, starkt decimerade förekomst å den skånska lokalen i fråga. I ett inför Skånes Naturskyddsförening förut hållet, nu till trycket befordrat föredrag lämnar slutligen samme författare en intressant översikt över förekomsten av »idegranen i Skåne». Övriga i årsskriften ingående uppsatser med botaniskt-dendrologiskt innehåll äro NILS SYLVÉNS »pyramidavenboken, *Carpinus betulus* L. var. *fastigiata* Nichols., vild-

växande i Skåne» (med försättsplansch) och THEODOR BLOMQUISTS »Kullabergs fanerogamflora». Av sistnämnda sammanfattande förteckning över Kullabergsområdets fanerogamarter — ej mindre än 720 st. — har en separatupplaga tryckts, vilken vid direkt rekvisition hos Skånes Naturskyddsförenings sekreterare, docenten O. GERTZ, Lund, kan erhållas till det billiga priset av allenast 75 öre (1 kr. i bokhandeln).

N. SYLVÉN.

Svenska Turistföreningens Årsskrift 1934. Stockholm 1934. 8 + 407 sid. med ett flertal planscher (därav 4 färgplanscher) samt talrika illustrationer i texten.

Turen har i år kommit till Jämtland att i första rummet bliva föremål för skildring i Turistföreningens som alltid utomordentligt vackra årsskrift. Många vackra ord sägas här om det vackra Jämtland, som för visso också gör skäl för alla de vackra lovorden. Landskapets vegetation och intressanta flora och i samband därmed dess dendrologi träda väl sällan helt i förgrunden i de, olika sidor av landskapet berörande uppsatserna, ej sällan möta de dock och fullständiga de skiftande Jämtlands-bilderna. I KARL WEDHOLMS berättelse »Ur Ragundadalens saga» talas om lämningar efter en varmare tids även häruppe rika lövskogsflora och omnämnes bl. a. den sällsynta smällvedelns (*Astragalus penduliflorus*) förekomst, kanske även den stammande från den varma »atlantiska» tiden. GÖSTA ÅKERLUND, »Ur Sylarnas skapelsehistoria», talar även om rester av ädla lövträd — hassel, alm och lind — utvisande, att dessa under den »postglaciala varmetiden» gingo avsevärt högre än i våra dagar; ovan den nuvarande tallgränsen funna »fossila» tallstammar tala här också sitt oförtydbara språk — ännu på 1200 meters höjd vid Nystation å Sylarna har författaren hittat tallbarr i gyttjan i botten på en myr. I TH. LANGES »Några Jämtlandsorkidéer» möter en rent botanisk uppsats genom såväl sitt intressanta innehåll som sitt utomordentligt vackra bildmaterial av stort värde. Brunkullan (*Nigritella nigra*), nornan (*Calypso bulbosa*), gökskon (*Cypripedium calceolus*) och skogsfrun (*Epipogium aphyllum*), samtliga tillhörande vår floras sällsyntheter, behandlas här på ett för såväl lekmannen som även fackbotanisten intresseväckande sätt; av alla fyra arterna meddelas förstklassiga fotografiska bilder, av de tre sistnämnda förtjusande färgbilder. — Även bland de till landskapen

utanför Jämtland förlagda uppsatserna återfinnas sådana med botaniskt-dendrologiskt innehåll. Erinras må härvid främst om ANNA LENA ELGSTRÖMS »Skånska kryddgårdar», ERIK JONSONS »Leva i skärgård» och KNUT HAGBERGS »Mälardyllen».

N. SYLVÉN.

Dansk Naturfredning. Danmarks Naturfredningsforenings Aarskrift 1933—1934. København 1934. 160 sid. med 113 illustrationer i texten.

Danska naturskyddsföreningens årskrift 1933—34 möter alljämt upp i samma tilltalande utstyrsel och med samma förnämliga bildmaterial som närmast föregående år. Av särskilt dendrologiskt intresse är professor C. RAUNKIERS uppsats »Dyrehavens Tjørne», vilken i ord och bild avhandlar Eremitage-slättens 100—200-åriga hagtorns-träd. Bilderna av de blommande hagtornsträden äro i flera fall rent av underbart vackra. Detsamma kan med allt skäl sägas även om bilderna till samme författares uppsats: »Skaan og skærm den rige, skønne Flora paa Bakker og Strandskrænter og vore Aadales Bakkesider». Årsskriften f. ö. är i huvudsak ägnad åt föreningsmeddelanden och redogörelser för vidtagna och föreslagna naturskyddsåtgärder.

N. SYLVÉN.

ERHARD BERGSTRÖM: Fågelliv i städernas parkdammar och vattendrag. Ebe-förlaget, Hudiksvall, 1933. 159 sid. med 131 illustrationer i texten. Pris: häftad 6:75 kr.

I mångt och mycket ha under de senaste decennierna städernas parker och planteringar väsentligen omskapats. Den nu rådande stilriktningen är ju en helt annan än den, som för blott helt kort tid sedan var bestämmande, då 1800-talets engelska och tyska stilarter i ofta tröstlöst förvanskad form satte sin prägel på nyanläggningarna. Icke minst parkernas dammanläggningar ha i hög grad vunnit under senare tids smakinflytanden. En allt mera utbredd förståelse för, att ett vatten utan fåglar är ett dött vatten, men fåglar, grönska och blommor skapa liv, har här åstadkommit underverk. ERHARD BERGSTRÖMS ovan anförda bok lär oss detta, och av hans entusiastiska och medryckande framställning förstå vi, till vilken snart sagt oändlig glädjekälla en fågeldamm kan bliva för den sanne naturvännen. Detta dock endast under förutsättning att vi kunna erbjuda våra skyddslingar de bästa möjliga naturliga betingelser.

Förf. behandlar i sin underbart vackra bok först de i fågeldammarna förekommande olika arterna var och en för sig. Början göres härvid med knölsvanen. »Den är inte bara fågeldammarnas förnämsta prydnad utan den stoltaste och ståtligaste fågel, vår svenska fauna förfogar över.» Sångsvanen kommer som nummer två. »I våra fågeldammar är sångsvanen inte tillnärmelsevis så allmän som knölsvanen. Den finns f. n. endast i några exemplar på Skansen i Stockholm, i Slottsskogen i Göteborg, i Landskrona, Lund och Uddevalla och i Malmö och Hudiksvall. Den enda plats, där denna art häckat i fångenskap här i Sverige, är Malmö.» Andra behandlade svanarter äro mindre sångsvanen, svartsvanen, svarthalsade svanen och koskorobasvanen. I ett gemensamt kapitel behandlas olika arter vildgäss, i ett annat olika slag »änder», skäggdopping, sot- och rörhönor samt vadarefåglar, av vilka tranan är den enda, som lämpligen bör hållas i fångenskap. För alla fågeldammarnas viktigare arter meddelas uppgifter om deras levnadsvanor m. m., i flertalet fall kompletterade med värdefulla iakttagelser och rön från olika fågeldammsuppfödningar. Ett rikt och utomordentligt vackert bildmaterial, till väsentliga delar hämtat från olika svenska fågeldammar, illustrerar för flertalet arter den sakrika framställningen.

Ett av de intressantaste kapitlen i boken är kapitlet »svenska fågeldammar». Förf. låter här alla våra viktigare stadsfågeldammar passera revy. De äldsta träffa vi i Skåne: Kristianstad (från slutet av 1880-talet) och Trälleborg (från år 1897), en av de yngsta och tillika den nordligaste i Östersund. De olika fågeldammarnas uppkomst och utveckling omtalas tillika med en mängd lärrika och roande interiörer av olika slag från de större och viktigare anläggningarna. Och det kompletterande bildmaterialet är även här ypperligt. »De anförda exemplen visa», säger förf. som avslutning i sin bok, »vad som på kort tid kan nås genom ett rationellt fågelskydd. Fågeldammar funnos redan för över 3,000 år sedan i det gamla Egypten, och tanken är sålunda inte ny. Men aldrig någonsin torde fågelskyddet i städerna ha omfattats med så allmänt intresse här i landet som under de senaste 10, 20 åren. Och jag tror inte, att en enda av de städer, som sett sina vatten befolkas av svanor, gäss och änder, åter skulle vilja mista detta livliga och glada inslag i stadsbilden.»

»För den händelse denna bok mot all förmodan», säger förf. blygsamt nog, »skulle säljas i så många exemplar, att en ny upplaga kan

tryckas, är det förf:s förhoppning att i en sådan kunna rätta eventuella fel.» Felen äro av allt att döma obefintliga. För deras skull, som ej ännu sett eller läst boken, hoppas undertecknad, att exemplar ännu kunna inköpas — den är så sällspott vacker och intressant, att den helt enkelt måste läsas av alla våra svenska park- och fågelvänner. För egen del hoppas jag dock, att den första upplagan redan måtte vara utgången — den dagen, då en ny, ytterligare utökad och måhända med nya, underbara bilder kommer i min hand, skall för mig bliva en högtidsdag.

N. SYLVÉN.

SEVERIN SCHIÖLER: **Svampar, lavar, mossor.** Några kapitel ur svensk flora. P. A. Norstedt & Söners förlag. Stockholm 1934. 86 sid. text och 64 planscher. Pris 5: 75 kr.

Svampar, lavar och mossor höra väl näppeligen till kulturväxterna i våra parker och trädgårdar. Snarare ha de väl tvärtom där — och det med rätta — i allmänhet räknats till skadegörarna. I nutiden, då naturparkerna glädjande nog börjat komma allt mera på modet, blir förhållandet dock något annorlunda. I dessa höra svampar, lavar och mossor naturligen hemma och bidra i ej ringa mån till dessas förskönande. En något närmare kännedom om även dessa »lägre» växter kan därför rent av sägas böra höra till allmänbildningen just hos de svenska parkvännerna.

Ett utmärkt tillfälle till förskaffande av en sådan allmänbildning erbjuder SEVERIN SCHIÖLER i sin ovannämnda bok. Förf. har i sitt arbete velat lägga huvudvikten vid bilderna. De 64 planscher, reproduktioner efter av förf. mästerligt tagna naturfotografier, äro också var och en med sin väl avpassade och elegant utformade text redan de en utmärkt källa för inhämtande av kunskaper på området. »Boken har allt ifrån början», säger förf., »tänkts som en bilderbok, ett häfte, som det kan vara ett nöje att bläddra i, även om texten inte har så mycket nytt att meddela. Därför har mer än en gång sakligt upplysande bilder fått vika för andra, där själva naturintrycket kommit bättre fram. Detta har förefallit så mycket mer befogat, då författaren inte har någon särskild åtrå att vara lärorik, men däremot hyser en livlig önskan att väcka intresse för en allt för ofta förbisedd värld, som — lika rik på egenartad skönhet som på fängslande livsföreteelser — blivit honom själv mycket kär.» Trots att förf. icke särskilt åtrått att vara lärorik, har han till den utom-

ordentligt vackra och instruktiva bildavdelningen med dithörande figurtext fogat en särskild textavdelning av verkligt lärorikt slag. På de 86 sid. text hinner han ge oss en god och till svenska naturförhållanden väl anpassad översikt av de olika lägre växterna och deras formutveckling. Ett särskilt kapitel — »stamträdet» — ägnas därvid åt »de skilda växternas stamfrändskap», närmast följt av ett kapitel om »gisselorganismernas anförvanter och avkomlingar». »Svampar», »lavar», »levermossor» och »bladmossor» få därefter var sitt mera utförliga kapitel. Förf. visar sig väl behärska sitt ämne och hans stil är angenämt lätt och lekande. För varje naturvän är boken varmt att rekommendera såsom en lärorik och i ordets bästa bemärkelse rolig bok. Bilderna äro helt enkelt mästertliga.

N. SYLVÉN.

GUSTAF EKMAN: Blomsterbinderiet genom tiderna. Saxon & Lindströms förlag. Stockholm 1934. 353 sid. med 219 bilder i texten. Pris kr. 10:—.

Blomsterbinderiet som yrke är gammalt, ja så gammalt, att det redan i det forntida Egypten fanns utbildade blomsterbindare. Någon historik på svenskt språk har ej funnits, förrän GUSTAF EKMANS bok utkom. Författaren har gått mycket långt tillbaka i tiden och framdragit bevis för att binderikonsten tämligen säkert varit känd redan för 7,000 år sedan i Babylonien — nuvarande Irak och Mesopotamien. Vidare berättar han, att i Ur, Abrahams gamla stad, där man nyligen företagit intressanta utgrävningar, kommit till visshet om att blomsterarbeten utfördes för omkring 5—6,000 år sedan. Kapitlet om antikens, medeltidens och renässansens blomsterbinderi erbjuder mycket av intresse, varav det mesta förut är föga känt.

Författaren framhåller på tal om 1700-talet, att intresset för blommor står i nära förening med den roll dessa spela i de olika trädgårdsstilarna, och under 1700-talet, då den s. k. engelska eller fria stilen dominerade de flesta europeiska anläggningarna, upptogo träd och buskar det största området, så att blommorna fingo mycket liten plats, och med minskad tillgång på blommor följde också avtagande intresse för blomsterbinderier.

Efter Napoleon-krigen började man åter intressera sig för blommor, efterfrågan på sådana tilltog, och smärre handelsträdgårdar uppstodo litet varstades i större städer. Men efterhand som städerna växte, måste handelsträdgårdarna flyttas till städernas utkanter och

behovet av blomsterbutiker, gjorde sig gällande i städernas centrum: dessa utvecklade sig raskt, allt flera kommo till och man kan numera säga, att blomsterbinderiet blivit en viktig gren inom trädgårdsyrket. Till blommornas ännu större användning i alla livets skiften har den s. k. »blomsterförmedlingen» livligt bidragit. Denna organisation förmedlar blommor över hela världen, så att om man beställer blommor i Linköping sådana samma dag eller senast dagen därpå kunna framlämnas friska t. ex. i San Francisco i Kalifornien.

Kapitlet om »Japans blomsterkult» är icke direkt historia utan mera en redogörelse för huru japanerna ordna blommor i vår tid. Intet folk har så förstått att fånga blommornas själ som de små gula männen från den uppgående solens land, och författarens framställning av deras blomsterlära är utomordentligt intressant och väcker håg till fortsatt studium.

Den övriga och större delen av boken är i stort sett en yrkes-handbok, vari många goda lärdomar meddelas, men mycket är av intresse även för en blomsterintresserad amatör.

De viktigaste titelrubrikerna i denna del av boken äro följande: färg och harmoni, form, bordsdekorationer, kyrkodekorationer, gatu- och fasaddekorationer, blommor ordnade i vaser och glas, fönsterskyltning, varukännedom, förvaring och förpackning av blommor m. m. Arbetet är rikt illustrerat, vilket är en stor fördel, men naturligtvis hade färgfotografier varit ändå mera givande i ett arbete, som handlar om färg i så stor utsträckning. Tyvärr äro kostnaderna här för stora. Arbetet är väl värt att anbefallas till studium av en var blomsterintresserad och särskilt av alla dem, som syssla med blomsterbinderi antingen som yrke eller hobby.

ELSE DAHL.

ALB. TULLGREN: **Trädgårdens skadedjur.** Nordisk Rotogravyr, Stockholm 1934. 240 sid. med talrika bilder i texten. Pris kr. 2:75. (Serien Allmän Svensk Trädgårdstidnings Handböcker.)

Prof. TULLGREN utgav 1915 ett populärt arbete »Trädgårdsväxternas fiender och vänner», vilket varit trädgårdsodlarna till stor nytta. Under de gångna 20 åren ha kunskaperna om de för växterna nyttiga och skadliga djuren fått mycket avsevärda tillskott, och de tekniska hjälpmedlen till bekämpandet av de skadliga ha också utvecklats. Detta har till ej ringa del skett genom arbete av förf. och

hans institution. Den nu föreliggande boken, som förf. själv anger som den nyssnämndas nya generation, ställer i koncentrerad och lätt tillgänglig form såväl de äldre som de nyare och nyaste erfarenheterna på detta område till trädgårdsvännernas förfogande. Förf:s läggning och grundliga sakkunskap gör honom hälsosamt kritisk i sina uttalanden, framför allt om kampmedlen.

I en *handbok* skulle man dock trots svårigheten att ordna en dylik, önska, att det funnits någon uppställning, som satte den på dessa områden föga bevandrade i stånd att något så när lätt klara ut, vad för djur han har att göra med, när han ser en skada i sin trädgård.

J. R.

EMIL JOHANSSON: *Gödslingslära*. Nordisk Rotogravyr, Stockholm 1934. 140 sid. med talrika bilder i texten. Pris kr. 2: 75. (Serien Allmän Svensk Trädgårdstidnings Handböcker.)

Trädgårdens gödslingsproblem äro ännu mycket mera tillkrånglade än jordbrukets, och gödslingen i trädgården bestämmes alltför ofta av slumpen. Agronom JOHANSSONS vederhäftiga och sakkunniga handledning i dessa frågor är därför ytterst välkommen. De viktigaste kapitlen, och de som på längden komma att ge trädgårdsodlarna mest, äro säkerligen de allmänna delarna, i vilka förf. vill bibringa läsaren principerna av gödslingsläran och förhjälpa honom till metoder att lösa sina egna speciella problem. Handbokssynpunkten är emellertid ävenledes väl tillgodosedd genom det viktiga kapitel, i vilket råd gives för olika växters gödsling — råd, som i varje fall, där så varit möjligt, stödja sig på resultat från utförda försök.

J. R.

ERNST NILSSON: *Ärftlighetslära med speciell hänsyn till trädgårdsväxterna*. Nordisk Rotogravyr, Stockholm 1934. 240 sid. med talrika bilder i texten. Pris kr. 2: 75. (Serien Allmän Svensk Trädgårdstidnings Handböcker.)

Vi ha förut på svenska ett par populära och likväl grundliga framställningar av ärftlighetsläran. Likväl torde denna volym komma att finna många läsare. Dessa komma naturligtvis först och främst att finnas bland våra trädgårdsvänner, men även andra torde få både nytta och nöje av den.

Förf. har på det relativt ringa utrymmet lyckats att få in alla viktiga delar av ärftlighetsforskningens resultat och hans grundliga litteraturkännedom och egna arbeten gör, att boken blivit på en gång modern och kritisk. Förf. behandlar också sitt ämne med en angenäm originalitet, och hans framställning är synnerligen god och lättläst. Volymen kan därför livligt rekommenderas alla dem, som önska sätta sig in i ärftlighetslagarna, och för den trädgårdsintresserade ger den dessutom genom den grundliga behandling, den ger trädgårdsväxternas genetik, nyttiga kunskaper om dessa växter.

J. R.

EMIL JOHANSSON: Besprutningens betydelse för fruktträdgården. Nordisk Rotogravyr, Stockholm 1934. Med talrika bilder i texten. Pris kr. 1: 50. (Serien Allm. Sv. Trädgårdstidnings rådgivare.)

I den allmänna strävan till vårt lands självförsörjning har även den svenska fruktodlingen blivit föremål för ett alltjämt ökat intresse. Därmed har också fruktodlarnas strävan efter en rationell fruktträdsvård stegrats, och de ha kommit till insikt om, att till en dylik hör i första hand rätt utförd besprutning. EMIL JOHANSSONS bok, som närmast kan anses som en ny, utvidgad upplaga av DAHL och JOHANSSONS tidigare utgivna handledning i samma ämne, är en med kritik och omdöme gjord framställning av kontentan av vad man behöver veta för att kunna ge fruktträdens skadegörare av olika slag den rätta behandlingen. Boken blir därför säkerligen ett välkommet tillskott i både små och stora fruktodlares bibliotek.

J. R.

TAGE HJERN: Häckar, deras anläggande och skötsel. 119 sid. med talrika bilder i texten. Pris kr. 1: 50. (Serien Allmän Svensk Trädgårdstidnings rådgivare.)

Förf. har tagit till sin uppgift ej blott att visa sina läsare, huru så att säga normala häckar kring trädgården skola skötas, utan också att visa, vilken mångfaldig användning, häckarna kunna ha i trädgården. Han har också lyckats väl i sina strävanden och hans bok torde komma att avsätta spår efter sig i många trädgårdar.

J. R.

MARTIN KROOK: Trädgårdens tillkomst. Del I 84 sid. Del II 87 sid.
Med talrika illustrationer i texten. Pris per del kr. 1:50.
(Serien Allm. Svensk Trädgårdsförenings rådgivare.)

Trädgårdsanläggning är eller skall åtminstone vara konst eller kanske konsthantverk. Den allmänna förekomsten av egna jordbitar, på vilka människorna vädra sin förmåga i utövandet av denna konst, gör en rådgivning på området synnerligen önskvärd. Rådgivningen måste emellertid bestå i att visa, hur trädgården kan se ut, tala om hur man bär sig åt för att åstadkomma det ena eller andra och i någon mån att försöka trumma i medmänniskorna någon respekt för allmänna estetiska principer. På detta sätt har också författaren fattat sin uppgift, och han har löst den på ett på en gång nyttigt och för läsaren behagligt sätt. Möjligen har han litet väl mycket tro på folks förmåga att lägga sig till med estetiska principer, men då de bägge andra sakerna likväl äro riktigt och väl företrädde, så torde hans ansträngningar ej skada varken läsaren eller boken.

J. R.

LITTERATUR RÖRANDE DENDROLOGI OCH PARK- VÅRD UTKOMMEN UNDER ÅR 1933.

Förteckning utarbetad av HELLEN AMÉEN-MALMSTRÖM.

I avdelning I av efterföljande förteckning upptagas under föregående år utkomna självständiga arbeten rörande dendrologi, trädgårds- och parkvård. Vidare ingå i denna avdelning viktigare uppsatser ur utomfennoskandiska tidskrifter.

I avdelning II lämnas en förteckning över de årsböcker och tidskrifter (såväl svenska som utländska), som blivit genomgångna i och för uppgörandet av denna litteraturförteckning.

I avdelning III upptagas uppsatser och meddelanden av dendrologiskt innehåll, som ingå i svenska, danska, finska och norska tidskrifter och årsböcker.

Liksom i föregående litteraturförteckningar i »Lustgården» ha också medtagits sådana arbeten, som behandla våra skogsträd och deras vård, men däremot ej arbeten rörande desammas ekonomiska avkastning och tekniska tillgodogörande. Arbeten rörande träd och buskar av pomologiskt intresse ha även medtagits i förteckningen, men däremot ej uppsatser om frukt och fruktavkastning etc.

Tryckåret är 1933, om intet årtal finnes angivet i förteckningen.

I. SJÄLVSTÄNDIGA ARBETEN OCH VIKTIGARE UPPSATSER UR UTLÄNDSKA TIDSKRIFTER (MED UNDANTAG AV DANSKA, FINSKA OCH NORSKA).

ACKERS, C. P., Arboreal impressions on the Canadian and American Pacific Coasts. — *Quart. Journ. of forestry*, 27, s. 264—280.

AUBERT, G. G., Le sapin et les reliques subalpines en Normandie. — *Revue des eaux et forêts*, 71, s. 281—283.

BADOUX, H., Deux pieds intéressants de l'épicéa fuseau. — *Journ. forest. suisse*, 84, s. 258—259.

BALDWIN, H. I., The importance of the origin of forest seeds. — *Emp. forestry Journ.*, 12, s. 198—210.

- BALFOUR, F. R. S., The original Scottish horse-chestnuts. — The Scott. forestry journ., 17, s. 161—164.
- BAUER, G., Beiträge zur Systematik der Gattung *Cotoneaster*. — Mitteil. d. deutsch. dendrol. Ges., 1933, s. 77—80.
- BEAN, W. J., Trees and shrubs hardy in the British Isles. Vol. 3. London. 14 + 517 s., 64 pl. John Murray. Pris 36 sh.
- BECK, Anbauversuche mit ausländischen Holzarten in der Staatsoberförsterei Hambach bei Jülich. — Mitteil. d. deutsch. dendrol. Ges., 1933, s. 311—318.
- BERGE, GUNNAR, Hemträdgårdens anläggning och skötsel. Handbok för trädgårdsamatörer i Jönköpings län. Utg. av Hushållningssällskapet i Jönköpings län. Jönköping (tr. i Malmö). 101 s. Förf:s förlag, Jönköping. Pris 1 kr.
- BRASCHI, B., Trapianto di forti esemplari di »*Pinus pinea*» L. — L'Alpe, 20, s. 125—129.
- BRIGGS, BARBARA, British trees. 2nd series. London. 16 pl. + 16 diagr. The Lutterworth press. Pris 3/6 sh.
- , Our friendly trees. London. 121 s. The Lutterworth press. Pris 8/6 sh.
- BUFFAULT, PIERRE, Au sujet des races françaises de pin maritime. — Revue des eaux et forêts, 71, s. 442—443.
- , La forêt de Tronçais. — Revue des eaux et forêts, 71, s. 505—517, 585—600, 666—672.
- BURGER, HANS, Dänische und schweizerische Buchen. — Schweiz. Zeitschr. f. Forstwesen, 84, s. 46—52.
- BUTCHER, GERALD W., JACKSON, EDWARD, and SUDELL, RICHARD, Simplified gardening. London. 243 s. Ernest Benn, Ltd. Pris 5 sh.
- BOERNER, F., Die immergrünen strauchigen *Lonicera*-Arten. — Mitteil. d. deutsch. dendrol. Ges., 1933, s. 91—95.
- California's trees. Photographic feature. — Amer. forests, 39, s. 12—19.
- CATCHPOLE, N., Simple pruning. Ed. by A. J. MACSELF. 2nd ed., enlarged. London. 133 s. W. H. and L. Collingridge, Ltd. Pris 2/6 sh.
- CHALK, L., DAVY, J. BURTT, DESCH, H. E., and HOYLE, A. C., Twenty West African timber trees. Oxford & London. 108 s. + 20 pl. (Forest trees and timbers of the British Empire. 2.) Clarendon press, Oxford; Oxford Univ. press, London. Pris 7/6 sh.
- CHITTENDEN, F. J., The Royal Horticultural society's gardens, Wisley: the first twenty-five years. — Journ. of the R. Hortic. soc., 58, s. 258—287.
- CLAESSON, HILDING, Sommararbeten i täppan. Stockholm. 76 s. (Allm. sv. trädgårdstidnings rådgivare.) Nordisk rotogravyr. Pris kr. 1:50.
- DAHL, CARL G., Handledning i beskärning av fruktträd. 3. uppl. Landskrona. 62 s. (Sveriges pomol. förenings ströskrifter.) Pris kr. 1:— (för medl. i Sv. pomol. fören. kr. 0:50).
- , Lista över fruktsorter, lämpliga för odling inom olika delar av landet. På uppdrag av Sveriges pomologiska förening utarbetad. 5. omarb. uppl. Landskrona. 32 s. Pris kr. 1:— (för medl. i Sv. pomol. fören. kr. 0:50).
- DALLIMORE, W., Changes amongst well-known tree names. — Forestry, 7, s. 4—8.
- , Trees and the countryside. — The Scott. forestry journ., 17, s. 114—128.
- DAVY, J. BURTT, The British oaks. — Quart. journ. of forestry, 27, s. 291—296.
- DIERSCHE, M., Blattstudien. — Mitteil. d. deutsch. dendrol. Ges., 1933, s. 218—220.

- DODE, L.—A., Observations dendrologiques. — Bull. de la soc. dendrol. de France, N:o 84, s. 72—76; 85, s. 5—12; 86, s. 30—48.
- DOWDING, IVAN, and BENNETT, HERBERT, Gardening science and biology. Book 1. Exeter. 158 s. A. Wheaton and Co., Ltd. Pris 1/9 sh.
- ELGOOD, GEORGE S. and JEKYLL, GERTRUDE, Some English gardens. New ed. London, New York and Toronto. 144 s. + 50 pl. Longmans, Green and Co., Ltd. Pris 21 sh.
- EMEIS, W., Wahrnehmungen an ausländischen Nadelhölzern in Schleswig-Holstein. — Mitteil. d. deutsch. dendrol. Ges., 1933, s. 116—120.
- Encyclopedia, The popular, of gardening: a complete alphabetical guide to every branch of gardening. Complete in 52 weekly parts. London. The Amalgamated press, Ltd. 6 d. each part.
- ERMAN, CARL, Kortfattad beskrivning och orienteringsplan över Lunds botaniska trädgård och de i denna förekommande viktigare gagn- och prydnadsväxterna. Lund. 83 s. C. W. K. Gleerups förlag. Pris kr. 1:50.
- ERWIG, KARL, Illustriertes praktisches Gartenbuch. 5., durchgeseh. Aufl. Leipzig. 256 s. Vobach. Pris RM. 3:—.
- FABRICIUS, L., Wuchsleistungen von Pinus peuce (Gris.) im forstlichen Versuchsgarten in Grafrath. — Mitteil. d. deutsch. dendrol. Ges., 1933, s. 109—111.
- FENAROLI, L., Il cornicolo [Cornus mas] e la sanguinella [Cornus sanguinea]. — L'Alpe, 20, s. 464—468.
- , Il maggiociondolo e il citiso [Cytisus] alpino. — L'Alpe, 20, s. 458—463.
- , L'ontana minore od ontano verde (Alnus minor Chiov.) — L'Alpe, 20, s. 228—230.
- FERGUSON, JESSIE, A botanical study of rose stocks. — Journ. of the R. Horticult. soc., 58, s. 344—371.
- FIORI, ADRIANO, Le rosacee. — L'Alpe, 20, s. 450—457.
- , Notizie botaniche sui Pioppi [Populus] e sui Salici [Salix]. — L'Alpe, 20, s. 161—173.
- FORBES, A. C., Silvicultural value of exotics in Ireland. — Quart. journ. of forestry, 27, s. 32—48.
- FURRER, ERNST, Eine eigenartige Schlangenfichte. — Schweiz. Zeitschr. f. Forstwesen, 84, s. 389—390.
- GARBERS, FRIEDRICH, Zu dem Thema »Misshandelte Strassenbäume«. — Mitteil. d. deutsch. dendrol. Ges., 1933, s. 283—285.
- Garden book, The, of Sir THOMAS HANMER. Ed. by IVY ELSTOB. London. 187 + 36 s. Gerald Howe, Ltd. Pris 21 sh.
- GARDNER, R. C. B., Rhododendrons and their soil requirements. — Quart. journ. of forestry, 27, s. 223—234.
- GATIN, C.—L., Les arbres, arbustes et arbrisseaux forestiers. 2:e tirage. Paris 180 s. (Encyclopédie pratique du naturaliste. T. 1.) Pris francs. 40:—.
- GAUSSEN, HENRI, Géographie des plantes. Paris. 222 s. Collection Armand Colin.
- GELINSKY, HORST, Die Astreinigung der Rotbuche. — Zeitschr. f. Forst- u. Jagdwesen, 65, s. 289—322.
- GLOGAU, ARTHUR, Immergrüne Laubgehölze und Zwergnadelhölzer für den Staudengarten und den Steingarten. — Mitteil. d. deutsch. dendrol. Ges., 1933, s. 319—332.

- GRAY, AFFLECK C., The growth of *Thuja plicata* in Britain. — The Scott. forestry Journ., 47, s. 19—24.
- GROSS, H., Die Traubeneiche (*Quercus sessiliflora* Salisb.) in Ostpreussen. — Zeitschr. f. Forst- u. Jagdwesen, 65, s. 144—152.
- GROSSMANN, ALOIS und MELZER, H., Die Schwarzerle im Lungau. — Centralbl. f. d. ges. Forstwesen, 59, s. 147—152.
- GUILLAUMIN, A., Le Salicetum d'Enander au jardin Jussieu. — Bull. de la soc. dendrol. de France, N:o 86, s. 25—29.
- GUILLEBAUD, W. H., Pruning in plantations. — Quart. Journ. of forestry, 27, s. 122—150.
- , Scots pine in Morayshire and Strathspey. — Forestry, 7, s. 137—153.
- GUINIER, PH., Les races de pin sylvestre de l'est de la France et des régions limitrophes. — Suppl. du Bull. trimestriel de la Soc. lorraine des amis des arbres. Année 11 (1933). Nancy. 12 s.
- HANSEN, HARDY, Frugthaven og Køkkenhaven. 3. Udg. København. 107 s. Hagerups Forlag. Pris kr. 3:—.
- HARRER, FRANZ, Forstlicher Anbau fremder Fichtenarten. — Mitt. d. deutsch. dendrol. Ges., 1933, s. 120—135.
- HAVEBRUGSLEKSIKON, Nordisk illustreret. 4. Udg. Red. af A. PEDERSEN. H. 1—4. København. G. E. C. Gads Forlag. Varje häfte 112 s. Pris kr. 3:— per häfte.
- HEIN, LOTTE, Das Verhalten der deutschen Gehölze an der nördlichen Waldgrenze. — Mitteil. d. deutsch. dendrol. Ges., 1933, s. 204—211.
- HEINECK, KURT, Dendrologische Notizen. — Mitteil. d. deutsch. dendrol. Ges., 1933, s. 350—353.
- HERMELIN, SVEN A., Körsbär och plommon. Plantering, skötsel, vård och skörd. Stockholm. 188 s. (Allm. sv. trädgårdstidnings handböcker.) Nordisk roto-gravyr. Pris kr. 2:75.
- Herregaardshaver, Danske. Udg. af Det kgl. Danske Haveselskab. H. 5. Egeskov; 6. Serridslevgaard. København. Det kgl. Danske Haveselskab. Pris kr. 4:50 pr häfte.
- HERRMAN, Die Sudetenlärche, ihr natürliches Vorkommen, ihre Ansprüche an Klima und Boden, ihr Wachstum und forstliches Verhalten. — Thar. forstl. Jahrbuch, 84, s. 363—431.
- , Zapfen-Bestimmungstabellen. — Mitteil. d. deutsch. dendrol. Ges., 1933, s. 135—143.
- HESS, E., Races de pins et bris de neige. — Journ. forest. suisse, 84, s. 269—277.
- HICKEL, R., Les noms vernaculaires. — Bull. de la soc. dendrol. de France, N:o 84, s. 59—62.
- , Sur deux chênes hybrides. — Bull. de la soc. dendrol. de France, N:o 85, s. 13—15.
- HOBART-HAMPDEN, A. G., Notes on beech regeneration. — Quart. Journ. of forestry, 27, s. 18—27.
- HOFMANN, ALBERTO, Le faggete Europee. — L'Alpe, 20, s. 385—389.
- HOLZHAUSEN, AXEL, Annuella växter. Skildringar och bilder av ett-åriga, för prydna skull odlade växter. Stockholm. 173 s. Albert Bonnier. Pris kr. 8:50.

- HUTCHINSON, H. P., The cultivation of *Salix alba* var. *coerulea* — the cricket bat willow. — *Quart. Journ. of Forestry*, 27, s. 100—113.
- IMMEL, RICHARD, Beiträge zur Frühgeschichte der Nadelholzkultur und der Holzartenverbreitung in Hessen. — *Allg. Forst- u. Jagdzeitung*, 109, s. 173—186, 219—230.
- ISSLER, E., Espèces variétés et hybrides du genre *Sorbus* observés en Alsace. — *Bull. de la soc. dendrol. de France*, N:o 87, s. 70—80.
- JACOBS, HOMER L., The value of peat moss in transplanting trees. — *Amer. forests*, 39, s. 214—215, 237.
- JAHN, Bemerkenswerte Gehölze im Botanischen Garten der Forstlichen Hochschule in Hann. — *Münden*. — *Mitteil. d. deutsch. dendrol. Ges.*, 1933, s. 293—298.
- JEKYLL, GERTRUDE, Wall, water and woodland gardens: including the rock garden. 8th ed., revised. London. 246 s. Pris 15 sh.
- JOUBERT, A., Formations forestières Marocaines. Les Cupressinées. — *Revue des eaux et forêts*, 71, s. 673—687.
- KERN, ED., Le chêne — liège et le problème du liège en U. R. S. S. — *Bull. de la soc. dendrol. de France*, N:o 85, s. 16—22.
- KIRSTEINS, K., un EICHE, V., Balta skabarza (*Carpinus Betulus* L.) dabiska izplatiba un oikologija Latvija. — Das natürliche Vorkommen und die Ökologie der Hainbuche (*Carpinus Betulus* L.) in Lettland. — *Latvijas univ. raksti. Acta univ. Latviensis. Lauksaimniecības fakultātes ser. Sejums*. — T. 2: N:o 13, s. 343—448.
- KLICKMANN, FLORA, The flower-patch garden book. New York and London. 332 s. G. P. Putnam's Sons. Pris 7/6 sh.
- KOCH, FRANZ, Die Bedeutung der Wegenerschen Theorie für die Dendrologie. — *Mitteil. d. deutsch. dendrol. Ges.*, 1933, s. 184—193.
- , Ueber das entwicklungsgeschichtliche Alter der Bäume und ihre geographische Verbreitung in Vergangenheit und Gegenwart. — *Mitteil. d. deutsch. dendrol. Ges.*, 1933, s. 194—200.
- KUPHALDT, G., Der Baumwacholder. — *Mitteil. d. deutsch. dendrol. Ges.*, 1933, s. 112—115.
- LANGER, WALTER, Die Grenzen der physiologischen Wirksamkeit von Obstbaumkarbolinum, insbesondere in der Pflaumenkultur. — *Die Gartenbauwissenschaft*, 7, s. 590—618.
- LANTELMÉ, W., Künstliche Herbeiführung von Fruchtbildung an Waldbäumen. (Vorläufige Mitteilung.) — *Zeitschr. f. Forst- u. Jagdwesen*, 65, s. 378—385.
- LAUTENBACH, FRITZ, Rasse oder Standortsform. Eine kritische Studie als Versuch eines Beitrages zur Biologie unserer Waldbäume. — *Forstwiss. Centralbl.*, 55, s. 813—831, 860—866.
- LAVAUDEN, L., Le parc national Albert (Congo Belge). — *Revue des eaux et forêts*, 71, s. 335—347.
- LEK, VAN DER, H. A. A., Versuche über den Einfluss von niedrigen Temperaturen auf die Wurzelbildung von Stecklingen. — *Die Gartenbauwissenschaft*, 7, s. 365—381.
- LIERKE, E., Apfeldüngungsversuche. — *Die Gartenbauwissenschaft*, 7, s. 467—488.

- LIND, GUSTAF, Egnahemsträdgården. Handledning vid den mindre trädgårdens skötsel. 6:e uppl. Stockholm. 175 s. Wahlström & Widstrand. Pris kr. 2:50 häft., kr. 4:— inbund.
- LOEWEL, E. L., Der Anwendungsbereich des Karbolineum als Winterbekämpfungsmittel im Obstbau. — Die Gartenbauwissenschaft, 7, s. 496—518.
- MC CONKEY, DAREL, Tree migrants. Citizens from far-away lands swell the ranks of native freedom. — Amer. forests, 39, s. 22—25, 63—66, 94.
- MARSTON, MURIEL, A garden by the Avon. London. 288 s. Methuen and Co., Ltd. Pris 7/6 sh.
- MELANDER, SIGRID, Trädgårdsbok för lantushållsskolan och koloniträdgården. 5:e uppl. Uppsala (tr. i Stockholm). 135 s. Lindblads förlag. Pris kr. 2:75 häft., kr. 3:50 inbund.
- MERENDI, A., Il bosso (*Buxus sempervirens* L.) — L'Alpe, 20, s. 478—480.
—, L'ontano bianco (*Alnus incana* Vill.) — L'Alpe, 20, s. 221—227.
- MEYER, HANS, Buch der Holznamen. — The book of woodnames. — Les noms des bois. — Los nombres de la maderas. 1. A—Ca. Hannover. 108 s. M. & H. Schaper. Pris RM 6:50.
- MISVÆR, H., Frukthaven. Veiledning i frukt- og bæravl. Ny bearb. utg. Oslo. 177 s. H. Aschehoug & Co.
- MITCHELL, W. J., Autumn colouring and berries at the Arboretum Westonbirt. — Journ. of the R. Horticult. soc., 58, s. 372—379.
- MOBERG, MARGARETA, Trädgårdsskötsel. (Skrifter utg. av de skånska hushållnings-sällskapen med anledning av deras hundraårsjubileum år 1914. Bd. 10:1—3.) Lund. 132 s. Gleerups förlag. Pris kr. 5:—.
- MORTON, J. W., The garden through the seasons. (Fen series.) London. 101 s. The Fenland press. Pris 2 sh. häft., 3 sh. inbund.
- MÜNCH, E., Das Lärchenrätsel als Rassenfrage. — Thar. forstl. Jahrbuch, 84, s. 438—531.
- NILSSON, ARVID, Stenpartiväxter. Uppdragning, skötsel och vård. Stockholm. 188 s. (Allm. sv. trädgårdstidnings handböcker.) Nordisk rotogravyr. Pris kr. 2:75.
- NITZSCHKE, HANS, Eiche und Buche im Kampf. — Natur u. Museum. Bericht d. Senckenb. naturf. Ges., Frankfurt a. M., 63, s. 417—427.
- OPPENHEIMER, H. R., Studien zur Keimung und ersten Entwicklung der Aleppo-kiefer und Kermeseiche. — Die Gartenbauwissenschaft, 7, s. 308—364.
- OPSAHL, W., Barskogens naturlige foryngelse. Hugstsystemene. Oslo. 276 s. H. Aschehoug & Co. Pris kr. 10:— häft., kr. 11:50 inbund.
- ORTLOFF, H. STUART, Informal gardens: the naturalistic style. New York. 115 s. + 5 pl. The Macmillan Co. Pris 7/6 sh.
- OSBORN, A., Shrubs and trees for the gardens. London. 576 s. + 8 pl. Ward, Lock and Co., Ltd. Pris 21 sh.
- PARDÉ, L., L'abaissement de la longévité des essences forestières, cultivées en dehors de leur station naturelle. — Revue des eaux et forêts, 71, s. 916—918.
—, Les essences forestières exotiques qui se reproduisent naturellement dans le Domaine des Barres. — Revue des eaux et forêts, 71, s. 601—607.
- PAVARI, ALDO, Alcuni rilievi sulla coltura dei Pioppi [*Populus*] in Italia. — L'Alpe, 20, s. 174—185.
—, Castelfusano: il grande Parco dell'Urbe. — L'Alpe, 20, s. 297—310.

- PAVARI, ALDO, L'agrifoglio (*Ilex aquifolium*). — *L'Alpe*, 20, s. 469—473.
 —, La betulla o Bètula (*Betula alba* L.) — *L'Alpe*, 20, s. 411—417.
- PFEIFFER, MARTIN, Frostuntersuchungen an Fichtentrieben. — *Thar. forstl. Jahrbuch*, 84, s. 664—695.
- PHILIPPIS, A. DE, I tigli (*Tilia* L. sp. pl.) — *L'Alpe*, 20, s. 240—248.
 —, Il nocciuolo (*Corylus* L. Sp. pl.) — *L'Alpe*, 20, s. 425—430.
- PUECHER PASSAVALLI, L., I ramni (*Gen. Rhamnus*). — *L'Alpe*, 20, s. 475—477.
 —, I sambuchi (*Sambucus* sp. pl.). — *L'Alpe*, 20, s. 481—484.
- PUTSCHER, Das Fichtensamenjahr 1924—25 im Erzgebirge und seine Ergebnisse. — *Thar. forstl. Jahrbuch*, 84, s. 293—327.
- RAUP, HUGH M., Notes on the distribution of White spruce and Banksian pine in Northwestern Canada. — *Journ. of the Arnold Arboretum*, 14, s. 335—344.
- REHDER, ALFRED, New species, varieties and combinations from the herbarium and the collections of the Arnold Arboretum. — *Journ. of the Arnold Arboretum*, 14, s. 199—222, 345—350.
 —, Notes on the ligneous plants described by Leveille from Eastern Asia. — *Journ. of the Arnold Arboretum*, 14, s. 223—252.
- REUSS, HERMANN, Die Buche und die Fichte — ihre Stellung im Ertragswalde. Eine wirtschaftliche Parallele zur Milderung der Gegensätze. — *Sudeten-deutsche Forst- u. Jagdzeitung*, 33, s. 9—12, 21—24, 32—36, 40—43.
- RIGG, CHARLES H., *Roses of quality: a selection of some modern roses worth growing in the garden.* London. 94 s. + 6 pl. Ernest Benn, Ltd. Pris 6 sh.
- ROBINSON, W., *The English flower garden and home grounds of hardy trees and flowers only.* 15th ed., revised. London. 720 s. John Murray. Pris 18 sh.
- ROL, R., Les races françaises de pin maritime. — *Revue des eaux et forêts*, 71, s. 19—23.
- RUDLOFF, C. F. und SCHANDERL, H., Befruchtungsbiologische Studien an Zwetschen, Pflaumen, Mirabellen und Reineclauden. 1. — *Die Gartenbauwissenschaft*, 7, s. 421—457.
- SCHOU, C. B., *Hvad Roserne lærte mig. Vejledning for Rosendyrkere.* København. 32 s. Gyldendalske Boghandel. Pris kr. 1:25.
- SCHRECKENTHAL, GERTRUD, Beiträge zur Frage des Waldrückganges in Tirol. — *Centralbl. f. d. ges. Forstwesen*, 59, s. 65—90, 97—110.
- SCHREINER, Klebastbildung an Eichen. — *Forstwiss. Centralbl.*, 55, s. 405—414. [Mit Bemerkung] von L. FABRICIUS, Zur Wasserreiserfrage, s. 415—417.
- SCHWARZ, HANS, Wuchsgebiete der Küstendouglasie in Europa. — *Centralbl. f. d. ges. Forstwesen*, 59, s. 110—125.
- SCHWERIN, FRITZ VON, Dendrologische Notizen. 19. — *Mitteil. d. deutsch. dendrol. Ges.*, 1933, s. 339—350.
 —, Um Burbank. — *Mitteil. d. deutsch. dendrol. Ges.*, 1933, s. 333—338.
- SCHOENICHEN, WALTHER, *Deutsche Waldbäume und Waldtypen.* Jena. 208 s. + 10 Tafel. Gustav Fischer. Pris RM. 14:—.
- SCOTT, M. H. BAILLIE, and BERESFORD, A. EDGAR, *Houses and gardens.* London. 294 s. *Architecture Illustrated.* Pris 25 sh.
- SHITZ, *Unsere Edelkiefern.* 4. — *Mitteil. d. deutsch. dendrol. Ges.*, 1933, s. 101—108.

- SENNI, L., Gli ontani [Alnus]. — L'Alpe, 20, 211—213.
- , Il platano [Platanus]. — L'Alpe, 20, s. 445—449.
- , L'ontano napoletano (Alnus cordata Desf. = A. cordifolia Ten.) — L'Alpe, 20, s. 231—233.
- , L'ontano nero od alno glutinosa (Alnus glutinosa Vill.) — L'Alpe, 20, s. 213—216.
- SERNANDER, RUTGER, Parker och trädgårdar i det gamla Närke. Stockholm. 200 s. (Närke. Studier över landskapets natur och odling. N:o 1.) A.-B. Seelig & Co. Pris kr. 7:50.
- SHEPARD, WARD, Tree arboretum or forest arboretum? — Amer. forests, 39, s. 392—395, 411.
- SHEWELL-COOPER, W. E., The garden. London. 125 s. Benn. Pris 3 sh.
- SPERANZINI, F., I Carpini [Carpinus]. — L'Alpe, 20, s. 430—444.
- STAPP, C., Vom »Ulmensterben«. — Mitteil. d. deutsch. dendrol. Ges., 1933, s. 276—282.
- STEDJE, P., Hassel. Oslo. 16 s. (Nyttevekstforeningens småskrift. N:r 4.) Norges boklag. Pris kr. 0:50.
- STEEDMAN, E. C., A description of some trees, shrubs and lianes of Southern Rhodesia. Gwelo, S. Rhodesia. 21 + 191 s. The Author, Norfolk Farm. Pris 7/6 sh.
- STEVENS, G. A., Climbing roses. New York. 220 s. The Macmillan Co. Pris 10 sh.
- STREET, A. G., Hedge-trimmings. London. 303 s. Faber and Faber, Ltd. Pris 7/6 sh.
- SUDELL, RICHARD, Landscape gardening: planning, construction, planting. London. 480 s. Ward, Lock and Co., Ltd. Pris 21 sh.
- THOLLE, JOHANNES, Den moderne Have. København. 112 s. Forlaget for Naturvenner, Einar V. Olsen.
- , Haver og Havedyrkning i Aarhus Amts Byer før c. 1800. Aarhus. 22 s. Rekv. fr. Förf. Havearkitekt J. Tholle, Malthe Bruunsvej 3. København. Pris kr. 1:—.
- , Kirkegaards-Haandbog. København. 208 s. Ill. Gads Forlag. Pris kr. 8:— häft., kr. 12:— inbund.
- THOMSEN, MATHIAS og BOVIEN, PROSPER, Haveplanternes Skadedyr. København. 412 s. August Bangs Forlag. Pris kr. 10:—.
- TIPPING, H. AVRAY, The garden of to-day. London. 288 s. Martin Hopkinson and Co., Ltd. Pris 7/6.
- TURNER, J. H., Trees for autumn colour. — Quart. journ. of forestry, 27, s. 28—31.
- , Trees for calcareous soils. — Quart. journ. of forestry, 27, s. 297—303.
- UPHOF, J. C. TH., Die nordamerikanischen Arten der Gattung Asimina. — Mitteil. d. deutsch. dendrol. Ges., 1933, s. 61—76.
- VANSELOW, [K.], Versuche über den Einfluss verschiedener Samenkörngrösse und verschiedener Herkunft des Samens auf die Entwicklung der Fichte. — Allg. Forst- u. Jagdzeitung, 109, s. 105—110.
- , Wuchsformen der Kiefer in Deutschland. 1—2. — Allg. Forst- u. Jagdzeitung, 109, s. 349—365, 389—412.
- VOIGT, GEORG, Über die Suberosa-Varietäten der Gehölze und verwandte Erscheinungen. Eine Anregung zu winterlichen Beobachtungen. — Mitteil. d. deutsch. dendrol. Ges., 1933, s. 221—238.

- WAGNER, JOHANN, Die Linden des historischen Ungarns. T. 2. — Mitteil. d. deutsch. dendrol. Ges., 1933, s. 5—60.
- WARBURG, OSCAR and WARBURG, EDMUND F., Oaks in cultivation in the British Isles. — Journ. of the R. Horticult. soc., 58, s. 176—189.
- WEBER, ANNA, Kvinden som Gartner og Havebruger. København. 104 s. Nyt nordisk Forlag, Arnold Busck. Pris kr. 2:—.
- WETHERED, H. NEWTON, A short history of gardens. London. 15 + 323 + 20 pl. Methuen and Co., Ltd. Pris 12/6 sh.
- WILHELM, A. F., Experimentelle Untersuchungen über die Kälteresistenz von Reben und Obstgehölzen. — Die Gartenbauwissenschaft, 8, s. 77—114.
- WINKLER, OTTO, Geschichte und Verbreitung des Walnussbaumes (*Juglans regia* L.) in einigen nordalpinen Föhntälern der Ostschweiz. — Extrait du Bull. de la soc. st. — galloise des sciences naturelles. Vol. 66 (1931—32). 42 s.
- WRIGHT, WALTER P., Garden trees and shrubs. Cheap ed. London. 355 s. George Allen and Unwin, Ltd. Pris 7/6 sh.
- , Roses and rose gardens. 3d ed. London. 261 s. George Allen and Unwin, Ltd. Pris 7/6 sh.
- YARNELL, S. H., Inheritance in an oak species hybrid. — Journ. of the Arnold Arboretum, 14, s. 68—75.
- ZIEGLER, Das natürliche Vorkommen der Lärche bei Mellau im Bregenzer Wald. — Centralbl. f. d. ges. Forstwesen, 59, s. 1—7.

II. TIDSKRIFTER, ÅRSBÖCKER M. M.

- Aarbog for Gartneri. Udg. af Alm. Dansk Gartnerforening. Aarg. 15 (1933). København 1934. 239 s.
- Acta forestalia fennica. [Utg. av] Suomen metsätieteellinen seura. — Finska Forst-samfundet. 39. Helsinki.
- Acta Horti Gotoburgensis. — Meddelanden från Göteborgs botaniska trädgård. 8. Göteborg. 280 s.
- Allgemeine Forst- und Jagdzeitung. Hrsg. von H. WEBER und CHR. WAGNER. Jahrg. 109 (1933). Frankfurt a. M. 420 s.
- Allmän svensk trädgårdstidning. Red. av STEN WETTERBERG. Arg. 5 (1933). Stockholm. 767 s.
- American forests. Ed. by The American Forestry Association. Vol. 39 (1933). Washington. 576 s.
- Arkiv för botanik. Utg. av Kungl. Svenska Vetenskapsakademien. Bd. 25: H. 2—3. Stockholm.
- Botaniska notiser. Utg. av Lunds botaniska förening. Red. av NILS SYLVÉN. 1933. Lund. 630 s.
- Botanisk Tidsskrift. Udg. af Dansk botanisk Forening. Bd. 42: H. 3. København. S. 217—324.
- Bulletin de la société dendrologique de France. N:o 84—87. Paris. S. 59—82, 1—85.
- Centralblatt für das gesamte Forstwesen. Zugleich Organ der Staatl. Versuchsanstalt in Mariabrunn ... Jahrg. 59 (1933). Wien. 320 s.

- Dansk Havetidende. Red. av A. DALSKOV. 1933. Gladsaxe pr Herlev. 20 n:r årl.
- Dansk Naturfredning. Danmarks Naturfredningsforenings Aarskrift. 1932—33. København 1933. 160 s.
- Dansk Skovforenings Tidsskrift. Udg. af Dansk Skovforening. Aarg. 18 (1933). København. 672 s.
- Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. Aarskrift. 1933. København. 141 s.
- Det forstlige Forsøgsvæsen i Danmark. Bd. 13; H. 2. København. S. 57—224.
- Die Gartenbauwissenschaft. Unter Mitwirkung des Reichsverbandes des deutschen Gartenbaues e. V., Berlin, und der Österreichischen Gartenbaugesellschaft in Wien. Bd. 7; H. 3—4; 8; 1—2. Berlin und Wien. S. 293—748 + 49—156; 1—364 + 1—32.
- Empire forestry journal. Vol. 12 (1933). London. 360 s.
- Fauna och Flora. Årg. 28 (1933). Uppsala och Stockholm. 288 s.
- Flora og Fauna. Udg. af Naturhistorisk Forening for Jylland. 1933. Aarhus. 156 s.
- Forstlig tidskrift. Organ för Finska Forstföreningen, Privatforstmästareföreningen, Finlands Flottarförening, Föreningen för Forstkultur. Årg. 50 (1933). Helsingfors. 98 s.
- Forstwissenschaftliches Centralblatt. Zugleich Zeitschrift für Veröffentlichungen aus dem forstl. Versuchswesen Bayerns. Jahrg. 55 (1933). Berlin. 880 s.
- Fruktodlaren. Tidskrift för frukt- och köksväxtodling. Utg. av Sveriges pomologiska förening. Red. av SVEN A. HERMELIN. 1933. Stockholm. 123 + 12 s.
- Gartenkunst. Monatsschrift für Gartenkunst u. verwandte Gebiete. Hrsg. von der Deutschen Gesellschaft für Gartenkunst. Jahrg. 46 (1933). Frankfurt a. M. 12 Nr.
- Gartenschönheit. Zeitschrift mit Bildern für Garten- und Blumenfreund, Liebhaber und Fachmann. Jahrg. 14 (1933). Berlin-Westend. 12 H.
- Gartner-Tidende. Organ for »Almindelig dansk Gartnerforening». Aarg. 49 (1933). København. 720 s.
- Handlingar till Landtbruksveckan år 1933. Utg. av Landtbruksveckans styrelse. Stockholm (tr. i Norrtelje). 350 s.
- Havekunst. Udg. for Norden af Dansk Anlægsgartnerforening i Samarbejde med Dansk Havearkitektforening. Aarg. 14 (1933). København. 132 s.
- Haven. Medlemsblad for Det kgl. danske Haveselskab, Det jyske Haveselskab, Østifternes Haveselskab. 33 (1933). København. 188 s.
- Hedeselskabets Tidsskrift. Udg. af Det danske Hedeselskab. 1933. Viborg. 384 s.
- Jenssens Lommebog for Gartnere og Havevenner. Udg. ved J. V. IRGENS-MØLLER. Aarg. 24 (1934). København 1933.
- Journal forestier suisse. Organe de la société forestière suisse. Année 84 (1933). Bern. 300 s.
- Journal of the Arnold Arboretum. Vol. 14 (1933). Lancaster, Pa. 441 s.
- Journal of forestry. Publ. by the Society of American Foresters. Vol. 31 (1933). Washington. 1008 s.
- Journal of the Royal Horticultural society. Ed. by F. J. CHITTENDEN. Vol. 58(1933). London. 442 + 156 s.
- Kungl. Landtbruksakademiens handlingar och tidskrift. Årg. 72 (1933). Stockholm. 984 s.

- L'Alpe. Rivista forestale italiana. Année 20 (1933). Firenze. 488 s.
- Landtmannen. Tidskrift för landtmän. Arg. 16 (1933). Stockholm. 948 s.
- Lustgården. Årsskrift för Föreningen för dendrologi och parkvård. Arg. 14 (1933). Stockholm. 203 s.
- Meddelanden från Statens Skogsförsöksanstalt. H. 27: N:o 4. Stockholm. s. 123—144.
- Meddelelser fra det Norske skogforsøksvesen. Bd. 5: H. 1. (= N:o 16.) Oslo. 156 s.
- Meldinger fra Norges landbrukshøiskole. Bd. 13 (1933). Oslo. 949 s.
- Mitteilungen der deutschen dendrologischen Gesellschaft. (Jahrbuch.) N:o 45. 1933. Langensalza. 528 s.
- Mitteilungen der schweizerischen Anstalt für das forstliche Versuchswesen. — Annales de la station fédérale de recherches forestières. Bd. 18: H. 1. Zürich. 305 s.
- Naturen. Illustrert månedsskrift for populær naturvidenskab. Utg. av Bergens Museum. Arg. 57 (1933). Bergen. 384 s.
- Naturens Verden. Red. av RICH. EGE. Aarg. 17 (1933). København. 480 s.
- Naturfredning i Norge. Årsberetning for 1933. Utg. af Landsforeningen for naturfredning i Norge. Oslo. 1934.
- Nordisk Jordbrugsforskning. Arg. 15 (1933). København. 534 + 103 s.
- Norrlands skogsvårdsförbunds tidskrift. 1933. Stockholm. 370 s.
- Norsk Gartnerforenings tidsskrift. Utg. av Norsk Gartnerforening. Aarg. 23 (1933). Oslo. 12 n:r årl.
- Norsk havetidende. Populært tidsskrift for hagestell. Hagebruksforeningens medlemsblad. Utg. af Selskapet havedyrkningens venner. Arg. 49 (1933). Oslo. 265 + 46 s.
- Nyt magasin for naturvidenskaberne. Bd. 72—73. Oslo. 343, 301 s.
- Quarterly journal of forestry. Vol. 27 (1933). London. 348 s.
- Revue des eaux et forêts. Tome 71 (1933). Paris 984 s.
- Schweizerische Zeitschrift für Forstwesen. Jahrg. 84 (1933). Bern. 400 s.
- Selskapet havedyrkningens venners medlemsskrift. Aarg. 11 (1933). Oslo. 116 s.
- Silva, Forstliche Wochenschrift. Jahrg. 21 (1933). Tübingen. 416 s.
- Skogbrukeren. Organ for skognæringen. Aarg. 8 (1933). Oslo. 392 s.
- Skogeieren. Organ for Norsk skogeierforbund. Aarg. 20 (1933). Oslo. 18 h.
- Skogen. Organ för Svenska skogsvårdsföreningen. Arg. 20 (1933). Stockholm. 568 s.
- Skogsbruket. Forstlig tidskrifts folkupplaga. Utg. av Centralskogssällskapet Föreningen för skogskultur. Arg. 3 (1933). Helsingfors. 183 s.
- Skogsvännen. Utg. av Norrlands skogsvårdsförbund. 1933. Stockholm. 212 s.
- Skogsägaren. Organ för Skogsägareföreningarnas Riksförbund och Södermanlands-Östergötlands skogsmannaförbund. Arg. 9 (1933). Jönköping. 291 s.
- Skogvaktaren. Tidskrift för skogshushållning och jaktvård. Arg. 43 (1933). Stockholm. 388 s.
- Skånes natur. Skånes naturskyddsförenings årsskrift. Arg. 20 (1933). Lund. 59 s.
- Sudetendeutsche Forst- und Jagdzeitung. Fachschrift des deutschen Forstvereines für Böhmen, Mähren, Schlesien und die Slowakei. Jahrg. 33 (1933). Teplitz-Schönau. 184 s.
- Svensk botanisk tidskrift. Utg. av Svenska botaniska föreningen. Bd. 27 (1933). Uppsala. 454 s.
- Svenska skogsvårdsföreningens tidskrift. Arg. 31 (1933). Stockholm. 515 s.

- Svenska turistföreningens årsskrift. 1933. Stockholm. 387 s.
- Svenskt land. Illustrerad tidskrift för jordbruket och dess binärningar. Arg. 17 (1933). Stockholm. 632 s.
- Sveriges natur. Svenska naturskyddsföreningens årsskrift. Arg. 24 (1933). Stockholm. 192 s.
- Sveriges pomologiska förenings årsskrift. Arg. 34 (1933). Stockholm. 274 s.
- Tharandter forstliches Jahrbuch. Bd. 84 (1933). Berlin. 824 s.
- The Scottish forestry journal, being the transactions of the Royal Scottish forestry society. Vol. 47 (1933). Edinburgh. 214 + 30 s.
- Tidskrift för lantmän. Organ för svenska lantbrukssällskapens i Finland förbund ... 15 (1933). Helsingfors. 322 s.
- Tidsskrift for skogbruk. Utg. av Det norske skogselskap. Aarg. 41 (1933). Oslo. 370 s.
- Trädgårdens kalender. Arg. 8 (1933). Utg. av Cedergren & C:o, Råå, under medverkan av A.-B. Boktryck. Hälsingborg. 160 s.
- Trädgårdsodlaren. Organ för Nylands svenska trädgårdssällskap och Aura trädgårdsvänner. Arg. 27 (1933). Helsingfors. 320 s.
- Täppan. Skånska trädgårdsföreningens tidskrift. Arg. 57 (1933). Red. av GUSTAF LÖFVING och MARGARETA MOBERG. Lund. 240 s.
- Viola. Organ för trädgårdsodlingen i Sverige. 39 (1933). Stockholm. 52 nr årl.
- Vore Kirkegaard. Udg. af Foreningen for Kirkegaardskultur. Aarg. 10 (1933/34). København. 74 + 36 s.
- Västmanlands läns trädgårdsförenings årsbok. 1933. Red. av ANDERS FOLLMER. Västerås.
- Zeitschrift für Forst- und Jagdwesen. Zugleich Organ für forstliches Versuchswesen. Jahrg. 65 (1933). Berlin. 656 s.
- Årsbok från Alnarps trädgårdars försöksverksamhet. Arg. 6 (1932). Alnarp (tr. i Landskrona). 175 s.

III. UPPSATSER UR NORDISKA TIDSKRIFTER 1933.

1. Ur svenska tidskrifter.

- ANDERSSON, NILS, Kew Garden. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 176—177.
- ANJOU, VICTOR, En liten rundtur i Hälsingborgs stads parkanläggningar. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 399—401, 434—435, 461—465.
- , Något om häckars uppgift och skötsel. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 104—106.
- , Några reflexioner över trädgårdsanläggningar i städer och på landsbygden. — Täppan, 57, s. 45—46, 61—64, 106—109, 226—229.
- , Trädplantering vid de moderna allmänna landsvägarna. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 559—562.
- BENGTSSON, E[DVIN], Kungliga Lantbruksakademiens trädgårdsskola — 100 år. — Viola, 39, N:o 7.
- , På studieresa i Sovjetryssland. — Viola, 39, N:o 1—5.
- BERGMAN, J., Några ord om trädgårdsodling norr om Polcirkeln. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 111—114.

- BÄCKLIND, ERIK, »Drakgranen» vid Humlebäck i Algutsboda socken. (Medd. fr. Kronobergs län's naturvet. fören. 2.) — Lustgården, 14, s. 139—140.
- CALLMAR, GUNNAR, Ett par beaktansvärda päronsorier. [Colorée de Juillet och Herzogin Elsa.] — Sv. pomol. fören. årsskr., 34, s. 262—263.
- , Några erfarenheter om äldre och nyare äpplesorier vid Experimentalfältets trädgårdsavdelning. — Sv. pomol. fören. årsskr., 34, s. 209—224.
- , Prövning av ett par nya frostfjärillim. — Sv. pomol. fören. årsskr., 34, s. 129—130.
- CARLSSON, EINAR, En gammal ekjätte [Ebbegårde kronopark, Kalmar län]. — Sv. natur, 24, s. 152.
- CLAESSON, HILDING, En vacker Cotoneaster. — Täppan, 57, s. 234.
- , Några vårbloomande träd och buskar. — Täppan, 57, s. 68—69.
- , Växter och sten. — Täppan, 57, s. 141—143.
- CLEMENSSON, GRETA, Evonymus. — Täppan, 57, s. 234—236.
- , Trädgårdens möblering. — Täppan, 57, s. 151—154.
- CYRÉN, OTTO, Biologiskt från Madeira och Kanarieöarna. — Fauna och flora, 28, s. 1—16.
- DAHL, CARL G., Den tidiga plommonsorier F. Ulriksen. — Fruktodl., 1933, s. 82—83.
- , Efter vem har Hackmansplommonet fått sitt namn? — Fruktodl., 1933, s. 54—55.
- , Jordens bearbetning i fruktträdgården. — Sv. pomol. fören. årsskr., 34, 43—46.
- , Ringning af fruktträd som medel att öka fruktbarheten. — Fruktodl., 1933, s. 12—14.
- , Silverglansjuka hos fruktträd och dess orsak, Stereum purpureum. — Sv. pomol. fören. årsskr., 34, s. 53—55; Fruktodl., 1933, s. 50—52.
- , Worden seckel [päron]. — Sv. pomol. fören. årsskr., 34, s. 259—261.
- DAHL, CARL G., och JOHANSSON, EMIL, Bekämpandet av skorv på fruktträden. — Fruktodl., 1933, s. 35—36.
- DEGELIUS, GUNNAR, Nya fyndorter för ekbladig skogskaprifol. — Lustgården, 14, s. 133—136.
- EMITSLÖF, NILS N., Caryatradet. Nordamerikanska nötträd, bland vilka några arter äro härdiga även i Sverige. — Viola, 39, N:o 26.
- , Ett besök i Mobile, azalea-staden i Alabama. — Viola, 39, N:o 32.
- ERHARDT, RICHARD, Sorbus på Djurö; nya hybridfynd. — Bot. not., 1933, s. 609.
- ERIKSSON, HERM., Dendrologiska sevärdheter i Sydnärke. — Lustgården, 14, s. 22—40.
- ENGLUNDH, O., Julgranen och dess föregångare. Skogen fick också släppa till julrönn i äldre tider. — Skogen, 20, s. 560.
- , Skånsk trädgårdsskötsel under 1800-talets första hälft. — Täppan, 57, s. 29—31.
- , Skånsk trädgårdskonst på 1500- och 1600-talet. — Täppan, 57, s. 64—65.
- , Undervisare och föregångsmän på trädgårdsskötselns område i gamla Skåne. Från 1533 års örtebok till 1700-talets livaktiga hortikulturella strävanden. — Täppan, 57, s. 103—105.
- ENQUIST, FREDRIK, Trädgränsundersökningar. — Sv. skogsv. tidskr., 31, s. 145—214.
- ERDTMAN, G., Granens utbredning i Europa. — Sv. bot. tidskr., 27, s. 115.

- FLÖDERUS, BJÖRN, *Salix ægyptica* L. Eine historisch-taxonomische Studie. — Arkiv f. bot. 25: N:o 11. 44 s.
- , *Salices Peninsulae Anadyrensis*. — Arkiv f. bot. 25: N:o 10. 12 s.
- FLORIN, RUDOLF, Die von E. L. Ekman (†) in Westindien gesammelten Koniferen. — Arkiv f. bot. 25: N:o 5. 22 s.
- FORKE, EM., Trädgården i Malåträsk. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 407—408.
- FRIES, ROB. E., En pelarformad typ av *Caragana jubata*. — Lustgården, 14, s. 127—130.
- GEETE, ERIK, Fjärdingsvägstallen. — Skogen, 20, s. 393—394.
- , Några uppgifter om trädens ålder. — Skogvakt., 43, s. 105—113.
- GERTZ, OTTO, Den åldriga Thujan på universitetsplatsen i Lund. — Skånes natur, 20, s. 47—49.
- , Floran på Hallands Väderö. Några historiskt-botaniska anteckningar. — Skånes natur, 20, s. 16—23.
- GRANATH, ELIS, Kärnfruktträdens beskärning. Dess samband med de faktorer, som befrämja eller förhindra blomknopsanläggningen. — Viola, 39, N:o 15—16.
- GUSTAFSSON, ÅKE, Zur Entstehungsgeschichte des *Rubus Bellardi* Whe & N. — Bot. not., 1933, s. 231—247.
- HAGLUND, AGDA, Norrköpings Lasarettsträdgård. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 115—119.
- HAGLUND, EMIL, Svenska benämningar på *Picea* och *Abies*. — Lustgården, 14, s. 149—151.
- HAGMANN, OSCAR Y., Några bilder från Köpenhamns botaniska trädgård. — Viola, 39, N:o 24.
- HEILBORN, OTTO, Olika slag av sterilitet hos fruktträden. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 8—11.
- HEMBERG, EUG., »Spjut-tallen» i Aneboda. (Medd. fr. Kronobergs läns naturvet. fören. 1.) — Lustgården, 14, s. 139.
- HERMELIN, SVEN A., Den pelarformade avenboken — *Carpinus betulus* var. *columnaris* — ett värdefullt prydnadsträd. Lustgården, 14, s. 137—138.
- , Den värmländska Pomona. — Sv. pomol. fören. årsskr., 34, s. 177—184; Fruktodl., 1933, s. 102—108.
- , Finnas utsikter för en lönande körsbärsodling. Föredrag vid S. P. F:s vårsammanträde 1933. — Sv. pomol. fören. årsskr., 34, s. 65—87; Handl. till Landtbruksveckan år 1933, s. 116—127.
- , Fruktträden just nu. — Fruktodl., 1933, s. 83—85.
- , Förslag till Örebro Trädgårdsförenings park. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 137—139.
- , Herrgårdsträdgårdens anpassning efter nutiden. Ett estetiskt och ekonomiskt problem. Föredrag vid Föreningens för Dendrologi och Parkvård årsmöte den 20 mars 1933. — Lustgården, 14, s. 1—21.
- , Landskapet, trädgården och byggnaden. Några reflexioner med anledning av arkitekt Hakon Ahlbergs artikel med samma titel i »Lustgården» årgång 13. — Lustgården, 14, s. 152—154. Genmäle av HAKON AHLBERG, s. 155—156.
- , Med pomologerna på Väst kustfärd. — Sv. pomol. fören. årsskr., 34, s. 169—176.
- , Trädgårdens skulpturala utsmyckning. Några ord till Gropptorps trädgårdstrydnader. — Lustgården, 14, s. 147—148.

- HERMELIN, SVEN A., Är edra körsbärsträd angripna av »bladbränna»? — Sv. pomol. fören. årsskr., 34, s. 52—53; Fruktodl., 1933, s. 19—20.
- , Är vinterbesprutning nödvändig? — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 48—50.
- H[ERMELIN], S. A., Gallra de gamla fruktträden under sommaren. — Fruktodl., 1933, s. 72.
- , Konsten att sätta form på unga Moltketråd. — Sv. pomol. fören. årsskr., 34, s. 49—50.
- HELSELMAN, HENRIK, Till kännedomen om ekens förekomst och utbredning i vårt land. — Sv. bot. tidskr., 27, s. 117—121.
- HOLMGREN, BJ., Ätkkastanjen förvildad i Blekinge. — Lustgården, 14, s. 144.
- HOLZHAUSEN, AXEL, Om växters vinterhärdighet. — Viola, 39, N:o 13.
- JOHANSSON, C. G., Magnolia Soulangeana. Ett dekorativt träd. — Viola, 39, N:o 22.
- JOHANSSON, EMIL, Besprutningsförsök vid Alnarp 1933. — Sv. pomol. fören. årsskr., 34, s. 225—235; Fruktodl., 1933, s. 92—102.
- , Besprutnings- och bestoftningsförsök med fruktträd. — Sv. pomol. fören. årsskr., 34, s. 1—14.
- , Bestoftning mot äpplestekeln. — Sv. pomol. fören. årsskr., 34, s. 126—129; Fruktodl., 1933, s. 47—50.
- , Fruktträdgårdens gödslingsproblem. — Sv. pomol. fören. årsskr., 34, s. 191—196; Fruktodl., 1933, s. 108—113.
- , Från en studieresa i Tyskland. — Sv. pomol. fören. årsskr., 34, s. 107—117.
- , Hur gödslar jag mina fruktträd efter rik skörd? — Täckpan, 57, s. 216—217.
- , Om hortikulturell forskning och växtskydd i Holland. — Sv. pomol. fören. årsskr., 34, s. 27—34.
- , Redogörelse för Sveriges pomologiska förenings undersökningar beträffande fruktarters odlingsvärde i olika trädgårdar. — Sv. pomol. fören. årsskr., 34, s. 137—168.
- , Sommarbesprutning i fruktträdgården mot svampsjukdomar och skadeinsekter. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 264—266, 296—297.
- JOHANSSON, PEHR, Hylleträdet i verkligheten och folktron. — Täckpan, 57, s. 162—165.
- , Skogsplantering i Malmöhus län under början av 1800-talet. — Skogsägaren, 9, s. 211—212, 260—262.
- J[OHANSSON], P[EH], Vångabygden i Skåne. Och dess storartade fruktträdsodlingar. — Viola, 39, N:o 26.
- JONSSON, ELLA, Viktigare naturskyddsärenden, behandlade av Vetenskapsakademien 1932. — Sv. natur, 24, s. 163—169.
- KALDÉN, S., Intryck från en studieresa i Danmark. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 16—20.
- KJELLBERG, GUNNAR, Orörd natur i Kållandstrakten. — Sv. natur, 24, s. 131—140.
- KROOK, MARTIN, Den planterade trädgårdsdammens anläggning. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 76—82.
- , Friareken i Ronneby. — Viola, 39, N:o 31.
- , Sommarstugans trädgård. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 199—203.
- , Stenpartiet i Göteborgs trädgårdsförening. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 528—530.
- , Stenträdgården och stenpartiet. — Trädgårdens kalender, 8, s. 97—106.

- LAGERBERG, TORSTEN, Ascophyta parasitica (Hartig), en skadesvamp på granplanter. — Sv. skogsv. tidskr., 31, s. 1—10.
- LARSSON, LARS, Norrlands trädgård i forna dagar. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 563—565.
- LEDIN, GUNNAR, Arbutos Unedo. — Viola, 39, N:o 8.
- , Trädgårdsinstitutet i Geisenheim. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 302—305.
- LEONARDS, TEOF., En allmogeträdgård i Närke. — Lustgården, 14, s. 41—50.
- LIND, GUSTAF, Sötrönnen. — K. Landtbr. akad. handl. o. tidskr., 72, s. 946—949.
- , Trädgårdsskötseln under 1932. Årsberättelse från Kungl. Landbruksakademiens Trädgårdsavdelning. — Viola, 39, N:o 4.
- , Årsberättelse från Kungl. Landbruksakademiens Experimentalfälts trädgårdsavdelning 1932. — K. Landtbr. akad. handl. o. tidskr., 72, s. 206—213.
- LINDBLAD, OSCAR, Uppkvistning. — Norrl. skogsv. tidskr., 1933, s. 135—150.
- LINDBLOM, AXEL, Jämförande försök med insektdödande vinterbesprutningsvätskor för fruktträdgården. — Sv. pomol. fören. årsskr., 34, s. 15—26.
- LINDFORS, THEORE, Bordeauxvätska eller svavelkalkvätska. — Fruktodl., 1933, s. 45—47.
- , Kampen mot berberisbusken och nödvändigheten av skärpt lagstiftning. — K. Landtbr. akad. handl. o. tidskr., 72, s. 441—452.
- LINDQUIST, BERTIL, Skogsalmen i Sverige. — Sv. natur, 24, s. 101—108.
- MOBERG, MARGARETA, Dekorativa bakgårdar. — Täppan, 57, s. 146—149.
- , En »barntädgård». — Täppan, 57, s. 49—50.
- , Vad kan en trädgård göra för intryck? — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 615—619.
- MYLLENBERG, BIRGER, Blommande häckar. — Täppan, 57, s. 105—106.
- , Ett bortglömt träd, *Ulmus montana horizontalis*. — Täppan, 57, s. 130—131.
- , Mera omväxling i våra landsvägsplanteringar. — Täppan, 57, s. 1—5.
- , *Sophora japonica*. — Täppan, 57, s. 165—166.
- NILSSON, ENOK, Tessinska Palatsets trädgård. Överståthållaregården. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 647—654.
- NILSSON, ERIK, Äpple- och päronträdens tillgång till befruktande bin i olika delar av vårt land. — Fruktodl., 1933, s. 113—115.
- NILSSON, KRISTIAN L., Beskrivning över ritningen till trädgård vid överingenjörsbostaden vid Domnarvets järnverk. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 522—523.
- NORDENSTRENG, ELLEN, Hårdiga rosor för svenskt klimat. — Trädgårdens kalender, 8, s. 81—96.
- NYBERG, BROR F., *Magnolia (foetida) grandiflora*. En växtvärldens skönhet. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 520—521.
- NYSTRÖM, E., Sveriges nordligaste förekomst av vild murgröna. — Sv. bot. tidskr., 27, s. 112—113.
- PERSSON, MALTE, Från trakten kring Immeln. [Avenbok m. m.] — Skånes natur, 20, s. 50—52.
- , Präktiga skånska träd. — Sv. natur, 24, s. 149—150.
- PORAT, ÅKE VON, Lekplatser för barn i stadsplanteringarna. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 335—337.
- REIMER, CHARLES, Fruktodlingsproblemet i småträdgårdarna. — Täppan, 57, s. 12—18, 36—38.

- REIMER, CHARLES, Kurserna i kyrkogårdsvård vid Alnarp. — Täckan, 57, s. 27—29.
- , Något om plommonodling. — Sv. pomol. fören. årsskr., 34, s. 249—259.
- , Synpunkter på ett begränsat fruktträdssortiment. — Täckan, 57, s. 184—189, 206—209.
- ROOSVALL, GUNNAR, Med »trädgårdsstuderande» genom Danmark. — Viola, 39, N:o 1—2.
- SCHÖLER, SEVERIN, »Fridlyst enligt lag». En undersökning av uppländska fridlysningsars effektivitet. — Sv. natur, 24, s. 85—95.
- SIMMONS, HERMAN G., Några skånska växtlokaler. — Bot. not., 1933, s. 349—354.
- SJÖBECK, MÅRTEN, Löväng och trädgård. Några förutsättningar för den svenska trädgårdens utveckling. — Nordiska museets och Skansens årsbok Fataburen, 1932, s. 57—74.
- SJÖBERG, GÖSTA, Ett föraktat träd [*Populus tremula*]. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 570—571.
- S[KOTTSSBER]G, C[ARL], Ett fall av reflation. — Lustgården, 14, s. 131—132.
- SKÄRMAN, J. A. O., Från exkursioner på silurbergen i östra Falbygden. [Bl. a. omtalas fynd av *Quercus sessiliflora*.] — Sv. bot. tidskr., 27, s. 365—399.
- STEFFNER, G., Dammen. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 56—58.
- , När är lämpligaste tiden att plantera en? — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 342.
- STRÖM, RAGNAR, Fruktträd i gräsvall och öppen jord. — Sv. pomol. fören. årsskr., 34, s. 46—49; Fruktodl., 1933, s. 42—45.
- SUNESON, A. S., Bokskogen i Stora Kärr i Habo. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 275.
- , Grytet, en stor botanisk trädgård. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 566—567.
- , *Sambucus nigra*. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 501.
- , Strömsbergs herrgård med dendrologiska försök. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 601.
- , Vilske-Kleva botaniska trädgård. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 440—441.
- SVENSSON, ALBERT, Besprutning av fruktträd. — Fruktodl., 933, s. 20—21.
- SYLVÉN, NILS, *Carpinus betulus* L. var. *fastigiata* Nichols. spontan i Skåne och Blekinge. — Lustgården, 14, s. 136—137.
- , Ett vackert exemplar av *Hibiscus syriacus* vid Svalöf. — Lustgården, 14, s. 145—146.
- , Närke under dendrologisk synvinkel. Föreningens för dendrologi och parkvård 14:de sommarexkursion. — Lustgården, 14, s. 51—126.
- , Tvenne anmärkningsvärda Sörmlands-träd. — Lustgården, 14, s. 142—144.
- SÖDERBERG, ERIK, Melonträdet, *Carica papaya* L. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 50—51.
- , Äldst bland allt levande på jorden. [Montezuma-cypressen (*Taxodium mucronatum*) vid Tule, Mexiko.] — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 82—84.
- , Östasiens klippträdgårdar. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 717—718.
- TROLANDER, A. S., »Klockgranen» i Angelstad. (Medd. fr. Kronobergs läns naturvet. fören. 3.) — Lustgården, 14, s. 141.
- WALBERG, G. V., Kyrkogården — begravningsplatsen. — Täckan, 57, s. 5—8, 21—24.
- , Landsvägarna, landskapet och vägplanteringarna. — Täckan, 57, s. 121—124.

- WALDE, ALF, Ett skogsbestånd med anor [Lindefallet å Enångersbergen i Hälsingland]. — Skogvakt., 43, s. 321—322.
- WEBER, ANNA, Bekämpande av växtsjukdomar i maj. — Täckan, 57, s. 73—74.
- WIBECK, EDVARD, Till skogens rasfråga på lokala kallorter. — Norrl. skogsv. tidskr., 1933, s. 227—250.

Anonyma uppsatser och notiser.

- Berättelse över 1932 års trädgårdspremieringar. — Täckan, 57, s. 41—44.
- Blommor på olövad gren. [*Jasminum nudiflorum*, *Daephne Mezereum* och *Forsythia intermedia*.] — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 39.
- Buskstöd. Av K. S—d. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 343.
- Catalpa, ett släkte av skönblommande träd. Av T. — Täckan, 57, s. 161—162.
- Dendrologerna på Närkesfärd. — *Viola*, 39, N:o 28.
- Drottning Kristinas päronträd [på Thorsätra gård i Uppland]. Av H. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 489.
- En förnämlig blomsterbuske [*Rhododendron*]. Av G. V. W. — Täckan, 57, s. 101—102.
- En gammal ek. Av E. O. — Skogvakt., 43, s. 180—185, 207—213.
- En gammal en. [Råå gård invid Medevi brunn.] Av »Intresserad». — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 379.
- En praktfull *Buddleia*. Av O. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 699.
- En vacker villaträdgård. Av P. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 367—371.
- Ett besök i trädgårdsstaden Essen. Av B. M. — Täckan, 57, s. 167—172.
- Ett imponerande småländskt idegransbestånd. Av A. F—k. — Sv. natur, 24, s. 150—151.
- Fruktsorter lämpliga för den mindre trädgården. Av J. H. — Täckan, 57, s. 159—160.
- Förslag till Örebro trädgårdsförenings park. Motto »april» [Agda Haglund]. — Allm. sv. trädgårdsfören., 5, s. 43—45.
- Gräsmattan, dess anläggning och skötsel. Av *Myosotis*. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 272—274.
- »Gustaf-Adolfs-ekens» har skattat åt förgängelsen. — *Viola*, 39, N:o 17.
- »Göingeboken». Av M. K. — *Viola*, 39, N:o 34.
- Havtorn — en dekorativ buske. — *Viola*, 39, n:o 51/52.
- Häckar. Av U. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 732—733.
- Konservering av park- och gårdsträd. Av A. Stz. — Skogen, 20, s. 426.
- Konstgjord mur. Av S. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 592—593.
- »Löpa Trojenborg». Av M. M. — Täckan, 57, s. 230—232.
- Mullbär. — Täckan, 57, s. 38—39.
- »Mullbärs-trä stod på torget ...» — Täckan, 57, s. 214.
- Namn på trädgårdsväxter i språklig belysning. — Täckan, 57, s. 143—145.
- Naturens nycker. Björken i alen. Av Iw. — *Viola*, 39, N:o 34.
- Något om våren samt om gräsmattor. Av *Quercus*. — Täckan, 57, s. 59—60.
- Om plantering av träd och buskar. — Täckan, 57, s. 77—78.
- Ormtall. — Skogen, 20, s. 246.

- Plantera mera buxbom. Av B. M. — Tappan, 57, s. 114—115.
- Plombering av fruktträd. Av A. S. — Tappan, 57, s. 236—237.
- På färd med pomologerna. Av H. R—n. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 629—630.
- Rapport beträffande fruktträdens blomning 1933. — Sv. pomol. fören. årsskr., 34, s. 118—123.
- Rapport beträffande utsikterna för fruktskörden 1933. — Sv. pomol. fören. årsskr., 34, s. 185—190.
- Råd och anvisningar för rosenvänner. — Tappan, 57, s. 72.
- Skandinaviens största persiketräd. Av Iw. — Viola, 39, N:o 18.
- Skånska trädgårdsföreningens beskärnings- och besprutningskurser. — Tappan, 57, s. 46—49.
- Stenpartiet under våren. Av G. A. — Tappan, 57, s. 70—71.
- Stuvstaparken. Av S. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 365—366.
- Trädgårdar och trädgårdsskötsel i Skåne på Linnés tid. — Tappan, 57, s. 89—94.
- Trädgården vid Strömsholm — en mönsteranläggning i forna dagar. Av E. B. — Viola, 39, N:o 25.
- Två kyrkogårdar. Några anteckningar. Av A. H—d. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 725—726.
- Undervisningskurser för trädskötare år 1934. — Tappan, 57, s. 202—203.
- Våra härdigaste prydnadsbuskar. Av E. B—n. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 208—212.
- Är det nödvändigt att beskära fruktträden? — Tappan, 57, s. 19.

B i o g r a f i e r.

- C. L. FLORIN död. Av Henning Halldor. — Viola, 39, N:o 5.
- Direktör CARL FLORIN död. Av Erik Ahlin. — Allm. sv. trädgårdstidn., 5, s. 107.
- BERGER MYLLENBERG 50 år. Av G. V. W. — Tappan, 57, s. 177.
- Ny ordförande i Skånska trädgårdsföreningen [Landhövdingen, Friherre FR. RAMEL]. — Tappan, 57, s. 205—206.
- HANS RAMEL, Skånes störste byggherre och skaparen av trädgårdarna vid Hvide-rup, Övedskloster, Tulesbo och Maltesholm. — Tappan, 57, s. 218—219.

2. Ur danska, finska och norska tidskrifter.

- ANFINDSEN, F. H., Hagebruken i Møre fylke. — Selsk. havedyrkn. venners medl. skr., 11, s. 101—116.
- ANJOU, VICTOR, Några av Hälsingborgs stads nyare parkanläggningar. — Havekunst, 14, s. 49—52.
- BANG, N. J., Forsthaven ved Aarhus. — Havekunst, 14, s. 101—106.
- BERGMANN, JACOB, Høsterkøb Skovkirkegaard. — Vore Kirkegaard, 10, s. 41—44.
- BERTHELSEN, WM., Trolde-skoven i Aast. — Dansk Naturfredning, 1932—33, s. 118—119.
- BJÖRKMAN, LEO, Idegranen på Åland. — Trädgårdssodl., 27, s. 37—41.
- BORNEBUSCH, C. H., Om Moderbøge. — Dansk Skovforen. Tidsskr., 18, s. 526.

- BOYE, GEORG, Plantagen Agerkrog, Tistrup Stationsby. — Havekunst, 14, s. 4—6.
- BRANDT KLIXBÜLL, K., Plantedyrkning som Kulturfaktor i det moderne Samfund. — Gartn.-Tid., 49, s. 365—368.
- BRETTEVILLE-JENSEN, J., Litt om temperaturen og træernes blomstring. — Tidsskr. f. skogbruk., 41, s. 150—152.
- BRÜEL, J., Undersøgelser af Bøgens Løvfald 1932. — Dansk Skovforen. Tidsskr., 18, s. 29—30.
- CLAESSON, HILDING, Lunds kyrkogårdar. — Vore Kirkegaard, 10, s. 54—56, 59—61.
- CORTSEN, E. O., SmaaHAVERNES Frugttræbeplantning. — Gartn.-Tid., 49, s. 521—522.
- DAHL, CARL G. och JOHANSSON, EMIL, Bekämpandet av skurv på fruktträden. — Trädgårdsodl., 27, s. 131—132. (Efter »Fruktodlaren».)
- DALGAS, CHR., Høllund Søgaard's smaa Frugthaver. — Hedeselsk. Tidsskr., 1933, s. 290—294.
- EIDE, ERLING, Skogtræernes frøsetning 1933. — Tidsskr. f. skogbruk, 41, s. 324—330.
- EINSETH, OLAV, Dei japanske plomone. — Selsk. havedyrkn. venners medl. skr., 11, s. 79—83.
- , Maibæri [kørsbær]. — Selsk. havedyrkn. venners medl. skr., 11, s. 87—97.
- ELFVING, FREDRIK, Botaniska trädgården i Helsingfors genom hundra år. Föredrag hållet vid Botaniska trädgårdens 100-årsfest den 15 september 1933. — Trädgårdsodl., 27, s. 247—259.
- ERSTAD-JØRGENSEN, E., En Villahave. — Havekunst, 14, s. 113—116.
- , Nutidens Havekunst. — Havekunst, 14, s. 53—59.
- FABRICIUS HANSEN, V., To nyere københavnske Parkanlæg. — Havekunst, 14, s. 37—39.
- FOSSLAND, SAM., Prydepletre i Grong. — Norsk havetid., 49, s. 93—94.
- FUHR, M., Minister Prebensens skogplantning på Erøen. — Tidsskr. f. skogbruk, 41, s. 360—361.
- GANDIL, CHR., Stormskade i Skov. — Naturens Verden, 17, s. 267—280.
- GAUFFIN, OSSIAN, En ny inhemsk äpplesort av påtagligt värde. — Trädgårdsodl., 27, s. 304—305.
- GLØERSEN, FINN, Barlinddalen. — Tidsskr. f. skogbruk, 41, s. 83—89.
- [GRAM, J.], Treråte, dens årsaker og motarbeidelse. — Skogbrukeren, 8, s. 270—272.
- GRAM, MICHAEL, Beskæring af Træer og Buske i Haverne. — Haven, 33, s. 23—26.
- , Frugttræernes Beskæring. — Haven, 33, s. 43—47.
- , Prunus (Cerasus) sargentii. — Havekunst, 14, s. 129—131.
- G[RAM], M[ICHAEL], En lændlig Storstadsidyl. Brønshøj vid København. — Havekunst, 14, s. 7—8.
- GRANIT, A. W., En gammel herrgårdstomt. — Trädgårdsodl., 27, s. 107—108.
- , Enen. — Forstl. tidskr., 50, s. 53—57.
- , För fruktodlaren att beakta. — Trädgårdsodl., 27, s. 203—204.
- , Äpplesorten Signe Tillisch. — Trädgårdsodl., 27, s. 273—275.
- HANSEN, MARTIN, Træk af Skov-Floraen paa Kalkunderlag i Nordjylland. — Naturens Verden, 17, s. 213—222.
- HANSEN, WILLY F., Corylus Avellana contorta. — Havekunst, 14, s. 128—129.
- , Planteskolen Moerheim. — Gartn.-Tid., 49, s. 525—530.
- , Stenhøjene i Parken ved Dalgas Boulevard. — Havekunst, 14, s. 18—20. Med gemmæle av MICHAEL GRAM, s. 20—21.

- HANSEN, JOHS., Mistelteinen i Norge. — *Nyt mag. f. naturvidenskaberne*, 72, s. 283—340.
- HELMS, JOHS., »Moderbøgen» i Silkeborg Nordskov og dens Afkom. — *Dansk Skovforen. Tidsskr.*, 18, s. 403—407.
- HILSØE, A., En Pergola paa Solbjerg Kirkegaard. — *Vore Kirkegaard*, 10, s. 3—4.
—, Südfriedhof, Leipzig. — *Vore Kirkegaard*, 10, s. 21—24, 32.
- INGBERG, KNUT, Gran i sino prydd. — *Skogsbruket*, 3, s. 30.
- JENSEN, ALBERT, Misteltenen som magisk Plante. — *Flora og Fauna*, 1933, s. 33—40, 65—74.
- JENSEN, L., Aktuelle Frugtsorter. — *Gartn.-Tid.*, 49, s. 564—568.
- JENSEN, MARTIN B., Frugttræer i Bjergfyrplantager. — *Hedeselsk. Tidsskr.*, 1933, s. 34—36.
- J[ENSEN], N. P., Præmierede Havebrug. — *Haven*, 33, s. 137—142.
—, Smukke Havehjem. — *Haven*, 33, s. 21—23.
- JENSEN, VALD., Landets Forsyning med Planteskoleartikler. — *Gartn.-Tid.*, 49, s. 153—157.
- JOHNSEN, EINAR, Haugmann [æpple] som veggtre på Rjukan. — *Norsk havetid.*, s. 224.
- LANGE, AXEL, Floraen paa Ny Zealand. — *Gartn.-Tid.*, 49, s. 41—43.
—, Podningskimærer. — *Gartn.-Tid.*, 49, s. 552—554.
- LARSEN, C. SYRACH, Sjøeldene Naaletræer i Danske Haver. 2. Maribo og Bornholms Amter. — *Dansk Skovforen. Tidsskr.*, 18, s. 241—271.
- LAURITSEN, L. P., Botaniske Kausierier. — *Flora og Fauna*, 1933, s. 1—8, 41—48, 113—120.
- LIE, HAARON, Blømingstider ved Lillehammer. — *Tidsskr. f. skogbruk*, 41, s. 281—282.
- LIVONI, A., Graasten Æblet. — *Gartn.-Tid.*, 49, s. 132—133.
- LUNDÉN, OSSIAN, Höstarbeten i trädgården. — *Trädgårdsodl.*, 27, s. 232—237.
- L[UNDÉN], O[SSIAN], Botaniska trädgårdens 100-årsfest. — *Trädgårdsodl.*, 27, s. 262—263.
—, Rhododendron ger förnämliga blomstergrupper. — *Trädgårdsodl.*, 27, s. 145—146.
- MADSEN PEDERSEN, P., Krydsbestøvningsfænomenet i vore Hedeplantager. — *Dansk Skovforen. Tidsskr.*, 18, s. 317—333.
- MASSÉN, HANS, Angående granen på Vestlandet. — *Tidsskr. f. skogbruk*, 41, s. 130—131.
- MATHIASSEN, M. J., Misteltenen. — *Flora og Fauna*, 1933, s. 138—139.
- MISVÆR, H., Fosseple. — *Selsk. havedyrkn. venners medl. skr.*, 11, s. 69—71.
—, Vanlig Torstein. — *Selsk. havedyrkn. venners medl. skr.*, 11, s. 33—35.
- MISVÆR, H. og HJELTNES, K. A., Fruktavl og Klima. — *Meld. fra Norges landbrukshøiskole*, 13, s. 925—949.
- MOBERG, MARGARETA, Omlægning av en förvuxen gammal »landskapsträdgård» [på Öland]. — *Havekunst*, 14, s. 44—46.
- MOE, ASCHE, Fenologiske trekk fra 1931 og 1932. (Stavanger og omegn.) — *Naturen*, 57, s. 366—379.
- MORK, ELIAS, Temperaturen som foryngelsesfaktor i de nordtrønderske granskoger. — *Medd. fr. det norske skogforsøksvesen*, 15: H. 1 (N:o 16), s. 1—156.

- MORSTØL, BREDO, Litt om slyngplanter og deres anvendelse. — Norsk havetid., 49, s. 77—83, 110—113.
- MYKLEBOST, NILS, Litt om hagebruket i Nordland. — Norsk havetid., 49, s. 175—177.
- MYLLENBERG, BIRGER, Pildamsparken i Malmö. — Havekunst, 14, s. 81—85. Med anmärkning av E. ERSTAD-JØRGENSEN, s. 85.
- NESS, TRYGVE, Litt av hvert fra min »forsøkskshage». — Selsk. havedyrkn. venners medl. skr., 11, s. 97—100.
- NIELSEN, VERNER, Gartneriet i Danmark 1933. — Aarvog f. Gartneri, 15, s. 90—106.
- NYGAARD, JULIUS, Vegetasjonens innvandring i Norge efter istiden. — Skogbruke-
ren, 8, s. 345—349, 361—365.
- N[YGAARD], J[ULIUS], Hengegran. (*Picea excelsa* forma *viminalis*.) — Skogbruke-
ren, 8, s. 338.
- OLSEN, AKSEL, Op ad Chinas blaa Flod. — Haven, 33, s. 50—53, 66—70, 86—90,
97—105, 113—121, 161—166, 177—182.
- , Sorbaria. — Havekunst, 14, s. 116—118.
- OLSEN, JOHANNES, Sydfynske Kirker og Kirkegaarde. — Vore Kirkegaarde, 10,
s. 17—19.
- OLSSON, PAUL, Villa Gullranda (Kultaranta). — Havekunst, 14, s. 25—29.
- OPSAHL, W., Foran årets skogplantning. — Tidsskr. f. skogbruk, 41, s. 27—35.
- ORDING, ASBJØRN, Ekens innvandring til Sørlandet og Jæren. En analyse av de
varmekrevende treslags innvandring efter istiden. — Meld. fra Norges land-
brukshøiskole, 13, s. 229—262.
- , Om furuplanter og kystklima. En analyse av furuforyngelsen i klimatiske
overgangsdistrikter på Sørlandet. — Tidsskr. f. skogbruk, 41, s. 185—193,
231—239.
- PEDERSEN, A., Blomstringen i Frugthaven. — Gartn.-Tid., 49, s. 329—330; Haven,
33, s. 108—109.
- , Frugtavlens Betydning i Danmark og Mulighederne for dens fremtidige Ud-
vikling. — Gartn.-Tid., 49, s. 461—464.
- , Frugtsætningen. — Haven, 33, s. 121—122.
- PLOUGHOLD, S., »Ungarsk», østrigsk og czekoslovakisk Bøg i Danmark. — Dansk
Skovforen. Tidsskr., 18, s. 408—425.
- POULSEN, SVEND, Några nyare Berberis. — Trädgårdsodl., 27, s. 1—5.
- PRINTZ, HENRIK, Granens og furuens fysiologi og geografiske utbredelse. — Nyt
mag. f. naturvidenskaberne, 73, s. 167—219.
- RAUNKJÆR, C., De danske *Cratægus*-Arter. — Bot. Tidsskr., 42: H. 3, s. 232—256.
- , Tvekamp mellem Eg og Bøg i Jægersborg Dyrehave. — Dansk Naturfred-
ning, 1932—33, s. 51—61.
- REISTAD, KAREN, Tanker omkring nye hager. — Norsk havetid., 49, s. 15—20.
- SANDBERG, L., Rosensorter i Chr. Rømerhaven, Aarhus. — Havekunst, 14, s. 86—88.
- SCHALIN, BENGT M., Buskarnas användbarhet i trädgården. — Trädgårdsodl., 27,
s. 105—107.
- , Japanska trädgårdar och blommor. — Trädgårdsodl., 27, s. 72—79; Gartn.-
Tid., 49, s. 265—269.
- , Klängrosor. — Trädgårdsodl., 27, s. 33—37.
- , *Syringa Josikæa* med närmaste släktingar. — Trädgårdsodl., 27, s. 99—103.

- SKADSHEIM, A., Trær og busker, deres anvendelse i våre hager. — Norsk havetid., 49, s. 2—8.
- SKARD, TORFINN, Hageanleggene ved Sønedeled gård. — Selsk. havedyrkn. venners medl.-skr., 11, s. 36—55.
- , Nogen store eiker i Nedre Telemark. — Tidsskr. f. skogbruk, 41, s. 131—133.
- , Prestegårdshager. — Norsk havetid., 49, s. 231—233.
- , Tre prydrær [gullregn, sølebarlinden, *Sciadopitys verticillata*]. — Norsk havetid., 49, s. 133—134.
- , Valnøtt, kristtorn og efeu. — Naturen, 57, s. 128.
- SMITT, ANTON, Proveniensenens betydning for landets skogkultur. — Tidsskr. f. skogbruk, 41, s. 307—316.
- , *Thuja plicata*, syn. *gigantea*. — Tidsskr. f. skogbruk, 41, s. 363—364.
- STEDJE, P., Werderske [kørsbær]. — Selsk. havedyrkn. venners medl.-skr., 11, s. 1—3.
- STOLTENBERG, EINAR, Kongler på furu i Telemark. — Tidsskr. f. skogbruk, 41, s. 130.
- STØRMER, PER, En »Floggran». — Naturen, 57, s. 318—319.
- SÆLAND, PÅL, Aktuelle kyrkjegardsspørsmål. — Vore Kirkegaarde, 10, s. 9—16.
- SØRENSEN, C. TH., Ingeniør Per Kampmann's Have. — Havekunst, 14, s. 89—93.
- TERMANSEN, V., Anlægget ved Garnisons Kirke. — Havekunst, 14, s. 62—63.
- , Kontrastvirkninger i Haven. — Haven, 33, s. 33—36.
- THOLLE, JOHANNES, Forhaver. — Havekunst, 14, s. 120—123.
- , Gravgaarde. — Vore Kirkegaarde, 10, s. 25—29.
- , Jernbaneplantninger. — Gartn.-Tid., 49, s. 436—441.
- , Lindholm nye Kirkegaard. — Vore Kirkegaarde, 10, s. 57—58.
- , Museumshaven i Hjerring. — Gartn.-Tid., 49, s. 388—390.
- , Udvidelse af Grenaa Kirkegaard. — Vore Kirkegaarde, 10, s. 5—6.
- TOLLAN, IVAR, Nordgrensa for sumareika — *Quercus pedunculata*. — Naturen, 57, s. 255—256, 319.
- VE, SØREN, Villtveksande gran i Lærdal. — Tidsskr. f. skogbruk, 41, s. 67—68.
- VOGT, CARL JACOB, Granens reproduksjonsevne utenfor dens naturlige vekstområde. — Tidsskr. f. skogbruk, 41, s. 63—66.
- , Om Bjørkeskogbruket i Finland. — Tidsskr. f. skogbruk, 41, s. 152—157.
- , Strek-rutesåning. — Skogbrukeren, 8, s. 181—184.
- WAD, P., En Have ved Faaborg Fjord. — Havekunst, 14, s. 118—119.
- , Et Frugthus. — Haven, 33, s. 17—18.
- WEBER, ANNA, Sommerbehandling af Frugttrær og Frugtbuske mod Svampesygdomme og Skadedyr. — Haven, 33, s. 55—59.
- WEDEGE, H., *Thuja gigantea* Nutt. — Havekunst, 14, s. 46—47.
- AHLBERG, HJ., Bilder från Sesta [Finland]. — Trädgårdsodl., 27, s. 284—285.
- ØSTERGAARD, JENS, Almindelig Lind eller Parklind? — Gartn.-Tid., 49, s. 97.
- , Bøg som Hæk. — Gartn.-tid., 49, s. 661—662.

A n o n y m a u p p s a t s e r o c h n o t i s e r .

- Amerikansk bjerk. Av T. M. J. — Skogbrukeren, 8, s. 21—22. (Efter C. D. MELL i »Veneers».)

- Beretning om Naturfredningsraadets Virksomhed i Aaret 1932. — Naturens Verden, 17, s. 188—191.
- Cativo, en tresort fra Panama. Av T. M. J. — Skogbrukeren, 8, s. 272—273. (Efter C. D. MELL i »Veneers».)
- Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole 75 Aars Jubilæum. — Gartn.-Tid., 49, s. 405—409.
- Drivning af Syrener i Holland. Av E. B. — Gartn.-Tid., 49, s. 585—587.
- En kjempegran. — Skogbrukeren, 8, s. 358.
- Folkparkerna i Helsingfors. Av O. G. — Trädgårdsodl., 27, s. 149—153.
- Forskellig Dydbearbejdning forud for Frugttræers og Frugtbuskers Plantning. — Gartn.-Tid., 49, s. 573—574.
- Fredede Træer i 1933. — Naturfredn. i Norge, 1933, s. 35—36.
- Frugtavl paa Heden. — Gartn.-Tid., 49, s. 678.
- Från Arboretum Mustila, Elimä [Abies subalpina]. — Trädgårdsodl., 27, s. 221.
- Hermosa-Roser. — Gartn.-Tid., 49, s. 401.
- Indisk laurbærtre (Terminalia tomentosa). Av T. M. J. — Skogbrukeren, 8, s. 207—208. (Efter C. D. MELL i »Veneers».)
- Kontroll med förökningsmaterialet i trädskolorna. Av —r. — Trädgårdsodl., 27, s. 153—154.
- Litet om våra olika trädslag. 4. Alen. — Skogsbruket, 3, s. 36—38.
- Naturfredningsarbejdet 1932—33. — Dansk Naturfredning, 1932—33, s. 9—26.
- Nogen frøklængningsresultater. — Tidsskr. f. skogbruk, 41, s. 283.
- Plantering av masurbjörk. — Tidskrift för lantmän, 15, s. 69.
- »Plantestikka». — Skogbrukeren, 8, s. 110—111.
- Rigtige Plantenavne. — Gartn.-Tid., 49, s. 593—596.
- Ringning af Frugttræer som Middel til at forege Frugtbarheden. — Gartn.-Tid., 49, s. 64—65.
- Rosen Nigrette. — Gartn.-Tid., 49, s. 615.
- Skogsfrø av utenlandske arter. [Beställning hos Vestlandets forstlige forsøksstation.] — Tidsskr. f. skogbruk, 41, s. 365.
- Thuja plicata. — Tidsskr. f. skogbruk, 41, s. 332—334.
- Træernes levetid. — Skogeieren, 20, N:o 18. (Efter »Kongsvinger Arbeiderblad».)
- Æbleblomsternes Bestøvningsforhold. — Gartn.-Tid., 49, s. 58—60.

Biografier.

- Planteskoleejer JENS BORNØ 60 Aar. — Gartn.-Tid., 49, s. 397—399.
- Friherre HJALMAR CARPELAN 75 år. [Med bilder från Arboretum Carpelani i Ekenäs, Finland.] — Skogsbruket, 3, s. 97—98.
- GERTRUDE JEKYLL. Av Michael Gram. — Havekunst, 14, s. 40—43.
- C. SYRACH LARSEN. Av A. Pedersen. — Gartn.-Tid., 49, s. 243—244.
- Afdød Havebogsforfatter, fhv. Statsplantør C. NIELSEN. Af Johannes Tholle. — Gartn.-Tid., 49, s. 296.
- Slottsgartner C. F. PALUDAN död. Av O. L. — Trädgårdsodl., 27, s. 316.

FÖRENINGEN FÖR DENDROLOGI OCH PARKVÅRD.

Styrelseberättelse.

Föreningens för dendrologi och parkvård ordinarie årsmöte avhölls under ordförandeskap av professor ROBERT FRIES å Hotell Continental i Stockholm den 20 mars 1933. Ordföranden erinrade om den stora förlust, föreningen sedan årsmötet lidit genom ledamotens i styrelsen, domänintendenten S. LINDERS, frånfälle och lyste frid över hans minne.

Styrelsens berättelse för år 1932 lades till handlingarna. Revisionsberättelsen upplästes och beviljades i överensstämmelse med revisorernas förslag ansvarsfrihet åt styrelsen och skattmästaren för 1932 års förvaltning. I tur avgående styrelseledamöter herrar DAHL och HAMMARBERG, friherrinnan HENRIETTE COYET och fru ELLEN LINDSTRÖM omvaldes och nyvaldes efter framlidne domänintendenten LINDERS skogschefen ERNST ANDERSSON. I tur avgående styrelsesuppleanterna herrar HJORTH och TAMM omvaldes och nyvaldes efter herr ERNST ANDERSSON direktör GUSTAF LÖFVING. Till revisorer omvaldes hovblomsterhandlare R. BILLSTRÖM och telegrafkontrollör G. LIDMAN samt till deras suppleant professor H. WITTE. Styrelsens förslag till exkursion instundande sommar i Närke godkändes och uppdrogs åt arbetsutskottet att närmare utforma programmet. Friherre SVEN A. HERMELIN höll ett av skioptikonbilder belyst föredrag: »Herrgårdsträdgårdens anpassning efter nutiden. Ett estetiskt och ekonomiskt problem».

I samband med årsmötet höll styrelsen sammanträde den 20 mars för behandling av diverse löpande ärenden. Skattmästarens förslag till stat för år 1933 godkändes. Arbetsutskottets förslag om sommarexkursion i Närke den 2—4 juli vann styrelsens godkännande. Direktör C. G. DAHL omvaldes som ledamot i arbetsutskottet.

Dagen före årsmötet ägde arbetsutskottssammanträde rum i Stockholm. Förutom diverse löpande ärenden drogs härvid under diskussion möjligheterna att nedbringa kostnaderna för tryckningen av Lustgården, och beslöts infordrande av nya kostnadsförslag från ett flertal olika tryckerier. Av inkomna kostnadsförslag befanns det

av Emil Kihlströms Tryckeri A.-B. i Stockholm avgivna förslaget vara det billigaste, och då detta innebar väsentliga prisnedsättningar i jämförelse med det tidigare överenskomna priset, har tryckningen av 1933 års årsskrift fortfarande uppdragits åt nämnda tryckeri. På förslag av herr SONESSON beslöt arbetsutskottet en hänvändelse till de med statsmedel understödda biblioteks- och föreläsningsföreningarna om prenumeration på »Lustgården», varvid föregående årgångar av årsskriften skulle utbjudas till ett pris av 5:— kronor under förutsättning av kommande årlig prenumeration à 10 kronor. Beträffande »Lustgården» framhölls av redaktören önskvärdheten av att smärre uppsatser och meddelanden i större utsträckning inginge i årsskriften; om föreningens medlemmar var och en i sin stad gjorde uppteckningar om dendrologiska märkvärdigheter, till storlek och växtsätt anmärkningsvärda träd och buskar etc., och dessa insändes för publicering i årsskriften, skulle för visso många värdefulla bidrag till kännedomen om svensk dendrologi kunna erhållas. Vid arbetsutskottets sammanträde diskuterades även ett av frih. HERMELIN väckt förslag om anordnande av kurser i praktisk dendrologi och parkvård för ökandet av kännedomen om föreningens syften. För förslaget realiserande beslöt utskottet föreslå styrelsen tillsättandet av en kommitté, vilket förslag av styrelsen godkändes, och invaldes i denna hrr HERMELIN, HJORTH och SONESSON. Ett förslag om utgivande av ströskrifter berörande praktisk dendrologi och parkvård måste på grund av ekonomiska skäl förklaras t. v. vilande. Sommarens exkursion föreslogs i enlighet med ett redan år 1932 väckt förslag förlagd till Närke efter ett av professor R. SERNANDER närmare utformat program.

Den av föreningen beslutade Närke-exkursionen ägde under stor anslutning rum den 2—4 juli med Örebro som utgångspunkt. Första dagen besöktes Hjälmarsberg, Norrbyås, Nynäs, Säbylund, lövängarna vid Herrfallsäng, jätteträdbestånden vid Skepphulta samt Skogaholm och Boo. Andra dagen ägnades åt Myrö, Esplunda, en märklig allmogeträdgård i Kolja, Götarsvik, Örebro stadsplanteringar, Karlslund, Latorp, Garphyttans nationalpark samt bergsmansgårdarna vid Lekhyttan. Den tredje dagen var anslagen åt besök vid Stjärnsund, Aspa bruk, Fagertärn, Olshammar, Askersunds stad, Trystorp och Riseberga kloster. En utförlig skildring av exkursionen har ingått i 1933 års årsskrift.

»Lustgården» 1933, som utkommit i början av innevarande mars månad 1934, räknar 4 + 203 sidor text och 12 försättsplanscher, därav

4 färgplanscher, bekostade av Gropptorps Marmor A.-B. Av statsmedel har föreningen för årsskriftens utgivande 1933 liksom närmast föregående år erhållit 500 kronor.

Föreningens medlemsantal utgjorde den 31 dec. 1934 431, därav 8 hedersledamöter, 5 stödjande och 33 ständiga ledamöter.

Rörande föreningens ekonomiska ställning den 31 dec. 1933 hänvisas till den i revisionsberättelsen lämnade räkenskapsöversikten.

Stockholm i mars 1934.

FÖRENINGEN FÖR DENDROLOGI OCH PARKVÅRD,

d e s s s t y r e l s e

ROB. E. FRIES

N. Sylvén.

Revisionsberättelse för år 1933.

Undertecknade, av Föreningen för dendrologi och parkvård utsedda revisorer av 1933 års förvaltning och räkenskaper, få härmed efter fullgjort uppdrag avgiva följande revisionsberättelse.

För revisionen hava varit tillgängliga 1933 års kassabok jämte verifikationer, vederbörligen attesterade, samt föreningens och styrelsens protokoll för samma år.

Föreningens ekonomiska ställning den 31 december 1933 framgår av följande sammandrag.

Ingående behållning.

Kontant i kassan	3: 68	
Å postgiro	32: 96	
Å sparkassa	58: 66	95: 30

Inkomster 1933.

Årsavgifter	3,920: —	
Statsanslag	500: —	
Annonser	403: 50	
Exkursion	615: —	
Ränta	388: 77	
Stödjande medlem	100: —	
Utdebiterat porto	104: 95	
Lustgården	64: 32	6,096: 54
		<u>Kronor 6,191: 84</u>

Utgifter.

Årsskrift	3,004: 07	
Arvoden	900: —	
Exkursion	640: —	
Kyrkogårdshandboken	350: —	
Porto och telefon	326: 85	
Skrivmaterial och diverse	140: 31	
Annonsprovision	94: 25	
Sammanträden	88: 79	5,544: 27

Utgående behållning.

Å sparkassa	500: —	
Å sparkassa	83: 94	
Å postgiro	63: 44	
I kassan	—: 19	647: 57
		<u>Kronor 6,191: 84</u>

Tillgångar och skulder den 31 december 1933.

Tillgångar:

Lager av Lustgården	100: —	
Kontanta tillgångar:		
Reserverade för Kyrkog.h.b.	500: —	
Disponibla medel	60: 20	560: 20
		660: 20
Skulder:		
Resterande arvoden:		
Redaktören	400: —	
Skattmästaren	150: —	550: —
		550: —
	Tillgångar utöver skulder kronor	110: 20

Dessutom disponerar föreningen räntan av Ständiga ledamöters fond:

A.-B. Obligationsintressenters 5½ % 1931	4,000: —	
Konungariket Sveriges Statshyp. 4½ % 1930	1,000: —	
Sydsvenska Kraft A.-B. 5 % obl. av 1930	2,000: —	
Å sparkassa	800: —	7,800: —
		<u>Kronor 7,800: —</u>

Intyg från Svenska Handelsbanken om förvaring där av ovanstående obligationer samt sparkasseböcker i samma bank liksom även kontoutdrag från postgirokontoret med ovan angivna inestående belopp hava företetts.

Då revisionen icke givit anledning till anmärkning mot räkenskaper eller förvaltning, få vi tillstyrka, att styrelsen och kassaförvaltaren beviljas full och tacksam ansvarsfrihet för år 1933.

Stockholm den 17 mars 1934.

Rudolf Billström.

Hernfrid Witte.

FÖRENINGENS FÖR DENDROLOGI OCH PARKVÅRD STYRELSE 1934.

FRIES, ROB. E., Professor, Stockholm, *ordf.*
SKOTTSBERG, C., Professor, Göteborg, *v. ordf.*
SYLVÉN, N., Fil. D:r, Svalöv, *sekreterare* och *redaktör* för årsskriften.
ANDERSSON, ERNST, Skogschef, Ockelbo.
CEDERPALM, E., Direktör, Stockholm.
COYET, HENRIETTE, Friherrinna, Torup, Bara.
DAHL, C. G., Direktör, Alnarp, Åkarp.
HAMMARBERG, M., Stadsträdgårdsmästare, Stockholm.
LINDSTRÖM, ELLEN, Fru, Djursholm.
SEDERHOLM, G., Landshövding, Nyköping.
SERNANDER, R., Professor, Uppsala.
SONESSON, N., Byrådirektör, Stockholm.
TIGERSCHIÖLD, H., Kansliråd, Stockholm.
WACHTMEISTER, HARRIET, Grevinna, Kulla-Gunnarstorp.
WALLIS, ELSA, f. VON SCHWERIN, Grevinna, Esperöd, Vitaby.

Suppleanter:

HESELMAN, H., Professor, Djursholm.
HJELM, E., Direktör, Göteborg.
HJORTH, RAGNAR, Byggnadsråd, Stockholm.
HÜLPHERS, A., Trädgårdskonsulent, Skövde.
LAGERBERG, T., Professor, Mörby.
LÖFVING, G., Direktör Söråker.
TAMM, P. H:SSON, Ingenjör, Stockholm.

Arbetsutskottet:

FRIES, ROB. E., Professor, Stockholm, *ordf.*
DAHL, C. G., Direktör, Alnarp, Åkarp.
HERMELIN, SVEN A., Friherre, Stockholm, *skattmästare.*
SKOTTSBERG, C., Professor, Göteborg.
SONESSON, N., Byrådirektör, Stockholm.
SYLVÉN, N., Fil. D:r, Svalöv, *sekreterare* och *redaktör* för årsskriften.

Revisorer:

Hovblomsterhandlaren R. BILLSTRÖM, Lidingö, och professor H. WITTE,
Stockholm.
Suppleant: Trädgårdsdirektören BERTIL BILLBÄCK, Stockholm.

ARTFÖRTECKNING.

Nedanstående förteckning upptager allenast i det föregående omnämnda träd och buskar. * vid angiven sida betecknar, att avbildning förekommer.

Abies alba 58, 167. Abies balsamea 152. Abies cephalonica 58. Abies concolor 100, 152, 167. Abies Fraseri 152. Abies grandis 167. Abies homolepis 153. Abies lasiocarpa 153, 167. Abies nobilis 166. Abies nobilis glauca 153. Abies Nordmanniana (Nordmannsilvergran) 122, 153. Abies pectinata = A. alba. Abies pinsapo 58, 98. Abies sachalinensis 153, 167. Abies sibirica 67, 70, 167. Abies Veitchii 153. Acer (lön n) 18, 43. Acer campestre (naverlönn) 58, 81, 82, 100. Acer circinnatum 102. Acer cratægifolium 100. Acer dasycarpum = A. saccharinum. Acer Heldreichii 100, 102. Acer Lobelii 102. Acer monspessulanum 100. Acer obtusatum 58, 102. Acer platanoides (lön n; skogslön n) 82—83, 84, 118, 119, 122, 139. Acer saccharinum 58, 100. Acer saccharum 102. Aesculus Hippocastanum (hästkastanj; kastanj) 83, 84, 95, 129*, 130. Aesculus hybrida 102.	Aesculus parviflora 102. Ailanthus glandulosa 99. Alnus (al) 18, 49. Alnus glutinosa (klibbal) 110, 169. Amygdalis communis = Prunus communis. Amygdalis nana = Prunus nana. Arctostaphylos uva ursi (mjölonris) 406. Azalea 91. Berberis buxifolia 102. Berberis candidula 156. Berberis Poirleti 156. Berberis Wallichiana hypoleuca 156. Betula (björk) 44. Betula pubescens (glasbjörk) 93, 112. Betula verrucosa (masurbjörk) 74*, 100, 112. Betula verrucosa dalecarlica (ornäs björk) 58. Bigarråträ d 93, 122. Björk 169. Björk, slok- 18, 110. Buddleja 91. Buxbom 2. Calluna vulgaris (ljung) 112. Caragana frutex 102. Caragana fruticosa 102. Caragana Redowskii = C. fruticosa. Carpinus betulus (avenbok) 169. Carpinus betulus fastigiata (pyramidavenbok) 170—171. Castanea sativa (äktakastanj) 58, 99, 100. Ceanothus hybridus 156.

- Cedrus deodara* (himalajaceder) 98, 100.
Cercis canadensis 102.
Chamaecyparis Lawsoniana 153.
Chamaecyparis obtusa 153.
Chamaecyparis pisifera 153.
Chamaecyparis thujoides 153.
Cistus albidus 156.
Clematis 103.
Clematis serratifolia 156.
Clematis vitalba (tysk sipp-ranka) 96.
Colutea cilicica 156.
Cornus sanguinea (kornell; ben-kornell) 105, 132.
Coronilla Emerus 100.
Corylus avellana (hassel, hasselbuske) 13, 45, 109, 132, 170, 171.
Cotoneaster integerrima (oxbär) 106, 170.
Cotoneaster melanocarpa (svart-oxbär) 105.
Crataegus (hagtorn) 132, 172.
Crataegus tanacetifolia 102.
Crataegus tomentosa 102.
Cydonia oblonga 102.
Cydonia vulgaris = *C. oblonga*.
Cytisus Adami = *Laburnocytisus Adami*.
Cytisus alpinus = *Laburnum alpinum*.
Cytisus Laburnum = *Laburnum anagyroides*.
Cytisus purpureus 98, 99.
Cytisus Watereri = *Laburnum Watereri*.
Daphne mezereum (tibast) 80, 91, 156.
Diervilla August Wilhelm 156.
Diervilla coraeensis 156.
Diervilla Eva Rathge 156.
Diervilla florida 156.
Diervilla japonica 156.
Evonymus Sieboldiana 156.
Evonymus verrucosa 102.
Fagus sylvatica (bok) 52, 83, 92, 122, 169, 170.
Fagus sylvatica asplenifolia 100.
Fagus sylvatica atropurpurea (blod-bok) 100.
Ficus carica 102.
Forsythia 156—157.
Forsythia Fortunei 157.
Forsythia suspensa 156.
Fraxinus americana juglandifolia 102.
Fraxinus angustifolia 102.
Fraxinus excelsior (ask) 18, 84, 119, 122, 124, 125, 126, 131, 132, 134, 139.
Fraxinus excelsior f. (valk-ask) 84*, 85.
Fraxinus excelsior coarctata 100.
Fraxinus excelsior pendula pl. 1*.
Furor 18.
Genista germanica 170.
Genista tinctoria 156.
Genista radiata 156.
Ginkgo biloba 58, 98, 167.
Granar 18, 45.
Hedera Helix (murgröna) 79*, 81, 85*, 86, 89*, 91, 95, 96, 169.
Hedera Helix f. (»tysk murgröna«) 96, 97*, 105, 117, 118*.
Helianthemum Fumana (gotlands-solvända) 116.
Helianthemum nummularium 156.
Ilex Aquifolium 99.
Jasminer 13.
Juglans regia (valnöt; valnöts-träd) pl. 4*, 58, 65, 75*, 79, 81, 86, 91, 92, 93, 117, 122, 125, 139.
Juniperus communis (en; en-buske) 106, 109, 128.
Juniperus communis ff. 128.
Juniperus communis suecica (pyramide-n) 128.
Kastanjer 18, 38.
Koehltreuteria paniculata 100, 102.
Laburnocytisus Adami 58, 98—99.
Laburnum (guldregn) 122.
Laburnum alpinum pl. 1*.

- Laburnum anagyroides 98.
 Laburnum cfr Watereri 58, 100, 101*.
 Laburnum vulgare = L. anagyroides.
 Lagerträäd 8.
 Larix (lärk) 122, 168.
 Larix dahurica 166, 167.
 Larix decidua (europaisk lärk) 141, 167.
 Larix decidua fastigiata 141.
 Larix Gmelini var. japonica 153.
 Larix Gmelini var. principis Rupprechtii 153.
 Larix Kämpferi (japansk lärk) 141, 153, 157.
 Larix Kämpferi fastigiata 141, 142*.
 Larix kurilensis 166, 167.
 Larix leptolepis = L. Kämpferi.
 Larix Potanini 153.
 Larix sibirica (sibirisk lärk) 167.
 Lavendel 80.
 Lepargyræa canadensis = Shepherdia canadensis.
 Ligustrum vulgare (liguster) 103, 105*.
 Linnæa borealis (linnéa) 110.
 Liriodendron tulipifera 102.
 Lonicera alpigena (alptry) 82, 156.
 Lonicera iberica 102.
 Lonicera Myrtillus 156.
 Lonicera nigra 102.
 Lonicera syringantha 156.
 Lonicera xylosteum (bentry) 170.
 Lycopodium clavatum (mattlummer) 112.
 Lycopodium inundatum (strandlummer) 112.
 Malus prunifolia 102.
 Malus sylvestris (vildapel) 132, 136—137.
 Mespilus germanica 58, 99.
 Morus alba (vitamullbärsträd) pl. 2*, 94.
 Morus alba multicaulis 102.
 Morus nigra (mullbär; svartamullbärsträd) 79, 81, 82, 86, 87, 91, 93.
 Osmanthus ilicifolius 156.
 Ostrya virginiana 58, 102.
 Paulownia tomentosa 102.
 Phellodendron amurense 100.
 Philadelphus Lemoinei Virginal 156.
 Picea Abies (gran) 48, 52, 104, 109, 169, 170.
 Picea alba = P. glauca.
 Picea bicolor 153.
 Picea canadensis = P. glauca.
 Picea Engelmannii 167.
 Picea glauca 153.
 Picea glauca Albertiana 167.
 Picea jezoensis 154, 167.
 Picea mariana 153.
 Picea nigra = P. mariana.
 Picea omorica 153.
 Picea orientalis 154.
 Picea pungens 167, 168.
 Picea pungens glauca 154.
 Picea retroflexa 154.
 Picea rubra 154.
 Picea yezoensis = P. jezoensis.
 Pilar 18.
 Pinus austriaca = P. nigra austriaca.
 Pinus Banksiana 154.
 Pinus cembra 167.
 Pinus contorta 166, 167, 168.
 Pinus contorta latifolia 154, 166, 167, 168.
 Pinus flexilis 167.
 Pinus Jeffreyii 167.
 Pinus koraiensis 167.
 Pinus Lambertiana 167.
 Pinus leucodermis 154.
 Pinus montana = P. mugo.
 Pinus monticola 167.
 Pinus mugo 154, 167.
 Pinus Murrayana = P. contorta latifolia.
 Pinus nigra austriaca 155*.
 Pinus parviflora 154.
 Pinus pentaphylla = P. parviflora.
 Pinus peuce 154, 167.

- Pinus ponderosa* 167.
Pinus resinosa 167.
Pinus rigida 154, 167.
Pinus silvestris (tall) 44, 48, 52, 104, 106, 107, 109, 110, 111*, 112, 122, 125, 128, 134, 138, 170, 171.
Pinus silvestris f. (»paraplytall») 115*, 116, 132.
Platanus acerifolia pl. 1*, 58, 99, 100.
Polygonum Aubertii 91.
Poppel, italiensk 18, 38.
Poppel, spansk 13.
Popplar 38.
Populus alba (silverpoppel) 122.
Populus balsamifera (balsampoppel) 38.
Populus nigra italica (pyramidpoppel) 87.
Populus tremula (asp) 45, 127.
Prunus communis 98, 100.
Prunus nana 156, 157.
Prunus Padus (hägg) 122.
Prunus serotina 99.
Prunus spinosa (slån; slånbuske) 80, 132.
Pseudotsuga Douglasii (douglasgran) 100, 168.
Pseudotsuga taxifolia 154, 167.
Pseudotsuga taxifolia cæcia 167.
Pseudotsuga taxifolia glauca (blå douglasgran) 166, 167.
Pterocarya caucasica = *P. fraxinifolia*.
Pterocarya fraxinifolia 99, 102.
Pterocarya rhoifolia pl. 1*.
Pyrola secunda 112.
Pyrus pollveria = *Sorbopyrus auricularis*.
Pyrus salicifolia 100.
Päron, Bonne Louise 125.
Päron, »Jungfrulår» 95—96.
Päronträd 130.
Quercus (ek) 18, 126.
Quercus cerris 58, 100.
Quercus Gellowiensis 143.
Quercus macranthera 102.
Quercus robur (ek) 131*, 132, 139, 169.
Quercus robur f. 149, 150*, 151*, 152.
Quercus rubra 102.
Quercus sessiliflora (vinterek) 102, 143 o. f.
Quercus sessiliflora cochleata 144.
Quercus sessiliflora Louettei 143, 144, 146—148.
Quercus sessiliflora mespilifolia 143—149, 146*, 147*.
Quercus sessiliflora subintegrifolia 143, 144*, 145*, 148.
Quercus sessiliflora sublobata 143—149.
Rhamnus cathartica (getapel) 126.
Rhododendron 91.
Rhus typhina 68.
Ribes alpinum (måbär) 170.
Ribes Gordonianum 102.
Ribes multiflorum 102.
Ribes rubrum (röda vinbär) 122.
Ribes sanguineum 69.
Robinia pseudoacacia (robinia; akacia) 58, 65, 74*, 75*, 79, 81, 82*, 85*—86, 91, 100.
Robinia viscosa 102.
Rosa (nypon; nyponbuske) 80, 106, 132.
Rosa cinnamomea (kanelros) 170.
Rosa rugosa 160*.
Rosor 59, 76, 81, 89, 98, 99*, 103, 105*.
Rosor, centifolia- 80.
Rosor, Charles Bonnet 89.
Rosor, Conrad Ferdinand Meyer 88, 89.
Rosor, Etoile de Hollande 89, 91*.
Rosor, Fisher Holmes 89.
Rosor, Fragezeichen 89.
Rosor, Frau Karl Druschki 89.

- Rosor, Fräulein Octavia Hesse 90.
 Rosor, General Mc Arthur 90.
 Rosor, Generalsuperior A. Jansen 90.
 Rosor, George Dickson 90.
 Rosor, Gloire de Dijon 88, 90.
 Rosor, Gloire de Hollande 90.
 Rosor, Golden Emblem 90.
 Rosor, Gruss an Teplitz 90.
 Rosor, Hadley 90.
 Rosor, Hugh Dickson 90.
 Rosor, Joseph Guy 90.
 Rosor, Julien Potin 90.
 Rosor, Kaiserin Augusta Victoria 90.
 Rosor, Kirsten Poulsen 90.
 Rosor, kläng-, klätter- 65, 81*, 87*, 88, 89, 90, 103.
 Rosor, Lady Gay 90.
 Rosor, Lord Charlemont 90.
 Rosor, Los Angeles 90.
 Rosor, Louise Catherine Breslau 90.
 Rosor, lågförädlade 88.
 Rosor, Mme Butterfly 90, 91*.
 Rosor, Mme Caroline Testout 90.
 Rosor, Mme Edouard Herriot 88, 90.
 Rosor, Mme Jules Bouché 90.
 Rosor, Miss C. E. von Rosen 90.
 Rosor, Miss Willmott 90.
 Rosor, Mrs Charles Russel 90.
 Rosor, Mrs Henry Morse 90.
 Rosor, Mrs Henry Winnet 90.
 Rosor, Mrs John Laing 90.
 Rosor, Mrs Wemyss Quin 90.
 Rosor, Ophelia 90.
 Rosor, Paul's Scarlet 87*, 88, 90.
 Rosor, Princesse Lamballe 90.
 Rosor, provins- 13.
 Rosor, Souvenir de Claudins Pernet 90.
 Rosor, Souvenir de Georges Pernet 90.
 Rosor, stam- 88.
 Rosor, Ulrich Brunner fils 90.
 Rosor, Wartburg 90.
 Rosor, Wilhelm Kordes 90.
 Rubus cæsius (blåhallon) 132.
 Rubus divergens 156.
 Rubus laciniatus 156.
 Rubus Laschii 156.
 Rubus turcomanicus 156.
 Ruscus aculeatus 102.
 Salix alba vitellina (tårpil) 92, 93.
 Salix repens arenaria 112.
 Sambucus nigra pyramidalis 98.
 Shepherdia canadensis 102.
 Snöbollsbuskar 13.
 Sorbopyrus auricularis 58, 98.
 Sorbus americana $\times$ aucuparia = S. splendida.
 Sorbus aria (vitoxel) 105.
 Sorbus aria edulis 102.
 Sorbus aria incisa 102.
 Sorbus aria $\times$ fennica 58.
 Sorbus aucuparia (rönn) 84.
 Sorbus fennica (finnoxel) 105.
 Sorbus græca = S. umbellata cretica.
 Sorbus splendida 102.
 Sorbus suecica (oxel) 94, 106.
 Sorbus umbellata cretica 102.
 Spiræa albiflora 156.
 Spiræa bumalda 156.
 Spiræa chamædryfolia 156.
 Spiræa hypericifolia 156.
 Spiræa japonica 102.
 Spiræa nipponica 156.
 Spiræa prunifolia 102.
 Spiræa Thunbergi 156.

- Spiræa van Houttei* 156.
Staphylea colchia 100.
Staphylea pinnata 58, 102.
Staphylea trifolia 102.
Symphoricarpus mollis 156.
Symphoricarpus orbicularis 102.
Syrenér 13.
Syringa Emodi 102.
Tamarisk 91.
Taxus baccata (id gran) 81, 82, 170.
Taxus baccata f. 100.
Taxus canadensis 154.
Taxus cuspidata 154.
Thuja occidentalis (tuja) 81, 82, 154.
Thuja gigantea = *T. plicata*.
Thuja plicata 154.
Thuja Standishii 154.
Thujopsis dolabrata 154.
Tilia (lind) 18, 43, 124, 138, 139.
Tilia americana = *T. glabra*.
Tilia cordata (lind; skogslind) 84, 119, 126, 169, 170, 171.
Tilia glabra 58, 102.
Tilia platyphyllos asplenifolia = *T. p. laciniata*.
Tilia platyphyllos laciniata 100.
Tsuga diversifolia 154.
Ulmus (alm) 38, 43, 76, 127, 139.
Ulmus campestris (lundalm) 95.
Ulmus campestris fol. purp. pl. 1°.
Ulmus campestris × *scabra* 74°.
Ulmus foliacea Dampierii 102.
Ulmus glabra (alm; skogsalm) 171.
Ulmus lævis 58.
Vaccinium Myrtillus (blåbär) 106, 112.
Vaccinium vitis idæa (lingon) 112.
Viburnum Opulus (olvon) 132.
Viburnum prunifolium 102.
Viburnum rhytidophyllum 156.
Viburnum tomentosum 156.
Vildvin 81, 158.
Vin, vinrankor 39, 81, 121°, 122.
Wistaria chinensis (blåregn) 103, 104°.
- Äppelträd 68.
 Äppelträd, Stenkyrke-pl. 3°, 74°, 116—117, 125, 136—137.

FÖRENINGEN FÖR DENDROLOGI OCH PARKVÅRD

Ordförande: Professor ROB. E. FRIES,
 Adr. Bergianska Trädgården, Stockholm 50.
 Tel. 38 56 35.

Sekreterare och redaktör: Fil. dr. NILS SYLVÉN,
 Adr. Svalöf.
 Tel. Svalöf. 172.

Exp. och kassa: Friherre SVEN A. HERMELIN,
 Adr. Sturegatan 62, Stockholm Ö.
 Tel. 62 02 42.

Det beprövade preparatet

N o s p r a s i t

för vår- och sommarbesprutning av fruktträd
förenklar besprutningen i hög grad.

- ◆ Nosprasil är ett koppararsenikpreparat i pulverform, som lätt löses i vatten. All besvärlig tillblandning bortfaller.
- ◆ Lösningen har stor vidhäftningsförmåga, tre besprutningar äro därför tillräckliga.
- ◆ Synnerligen tillfredsställande resultat ha erhållits vid upprepade besprutningsförsök vid Alnarp.

Begär prospekt från

Wilh. Dahl & Co., Aktiebolag

Stockholm, Tel. 11 71 38

Nederlag i Malmö.

Vårt folk isolerar bassäng i
Stallmästaregårdens restaurang-
trädgård.

Trädgårdsarkitekt:
S. A. Hermelin.

**ISOLERING
AV DAMMAR**
utföres lätt och effektivt med
HYDROLIT
ASFALTMATTA

Materialkostnad: c:a 4:50 kr pr kvm.

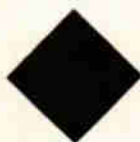
A.-Bol. Joh. Ohlssons tekn. Fabrik

Tel. 50 98 11

Stockholm

Tel. 50 98 11

Svenska växter för trädgården

Bästa och tillförlitligaste frukt-träd, bärbuskar, alléträd, rosor, prydnadsträd och buskar samt perenna växter m. m. erhåller Ni från

RAMLÖSA PLANTSKOLA, Helsingborg

Fruktodlingar specialpriser

Katalog på begäran

Affären grundad 1839

*Det
lönar sig*

att använda Kalksalpeter NORIG, ett välkänt, synnerligen verksamt kvävegödselmedel. Större skördar och bättre kvalitet!

KALKSALPETER

NORIG

HERBA

4 olika blandningar

Konstgödselblandning för
trädgård, växthus och krukväxter

A.-B. Nitrogenium, Stockholm O.

STENSBORGS TRÄDSKOLOR

är en god inköpskälla för alla slags vinterhärdiga växter i för norra och mellersta Sverige lämpade sorteringar. **Specialodlingar:** måbär, amerikansk hagtorn, ornäsbjörk och pyramidek.

Stensborgskatalogen är med en instruktiv text och en mångfald vackra bilder en god hjälp vid valet av växter för Eder trädgård.

Låt oss gratis sända Eder den!

STENSBORGS TRÄDSKOLOR, KARLSTAD

A.-B. C. F. LANDSBERG

PÅARP

rekommenderar sina specialodlingar av perenna
blomsterväxter.

Begär katalog.

M. P. Andersen

Tel. 161

Jönköping

Rikhaltiga sortiment av
Fruktträd, Rosor, Alléträd, Barrträd,
Perenna, Stenparti-, Vattenväxter m. m.

Begär katalog.

Vad önskar Ni av Eder trädgård?

Vacker frukt — bespruta då fruktträden och skydda småfågeln genom att utsätta holkar åt dem.

Gröna och jämna gräsmattor — så gräsfrö av våra specialblandningar tidigt på våren.

Prunkande blomsterrabatter — välj blomster ur vårt rikhaltiga frö- och plantsortiment.

Vackra vårblommor — plantera blomsterlökar av vårt rikhaltiga sortiment.

Angenämt trädgårdsarbete — skaffa ändamålsenliga och lätthanterliga trädgårdsredskap.

Begär vår 88-sidiga, ill. katalog som sändes gratis och franko.

A.-B. NORDISKA FRÖHANDELN

Mäster Samuelsgat. 45, Tel. 23 02 85, Stockholm. Postgira 1157

ADELSNÄS TRÄDGÅRDAR

ÅTVIDABERG

Rekommenderar sina välkända odlingar av trädskolealster och perenna växter.

Stora förråd av barrväxter.

Priskurant sändes på begäran.

ERIK LÄCK

RÖNNINGE

Fleråriga (perenna) blomsterväxter i rikt sortiment från mina omfattande specialodlingar. Rosor, park- och prydnadsbuskar, fruktträd och bärbuskar.

Katalog på begäran gratis. Tel. Rönninge 130.

LUSTGÅRDEN

årg. 1920—1932 erhålles av medlemmar för 5 kr. per årgång.

Föreningen för Dendrologi och Parkvård

Sturegatan 62 — Stockholm

BR-FRANK

Begär
ill. handledning

sprängning

av stenar
utan borrar lönar
sig, om Ni använder
säkerhetsprängämnet

NITROLIT

EFFEKTIVT · HANTERSÄKERT · BILLIGT ·

NITROGLYCERIN A.-B.
STOCKHOLM 16

Emil Kihlströms Tryckeri A.-B., Stockholm 1934

2801

EMIL KIHSTRÖMS TRYCKERI A.-B. STOCKHOLM 1984

2801